

Poradnik dla nauczycieli

Michał Kargul • Krzysztof Korda

Kaszuby przez wieki

WŁASNA HISTORIA I KULTURA

KASZUBY PRZEZ WIEKI

Michał Kargul
Krzysztof Korda

KASZUBY PRZEZ WIEKI

Poradnik dla nauczycieli
uczących własnej historii
i kultury Kaszubów

**ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZĚBSKŌ-PŌMŌRSCZĚ ZRZESZENIĒ**

Gdańsk 2015

Książka pomocnicza jest finansowana przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Copyright © by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2015

Recenzent:
dr Marian Fryda

Redaktor językowy:
Marcin Januszewski

Koordinacja wydawnicza:
Lucyna Radzimińska

Opracowanie map:
Damian Chrul

Projekt okładki:
Agata Przybylska

Projekt graficzny, łamanie, redakcja techniczna:
Piotr Geisler

Projekt graficzny map (podkład) zamieszczonych na stronach: 76, 93, 116, 186, 201, 213
opracowano na podstawie map umieszczonych w portalu wikipedia.pl. Autor wszystkich podkładów: Poznaniak,
a podkładu ze strony nr 186 również Qqerim. Na licencji Creative Commons.
Uznanie autorstwa – na tych samych warunkach 3.0

Herby zamieszczone na stronie 109 zostały opracowane na podstawie projektu graficznego
zamieszczonego w portalu wikipedia.pl. Autor: Bastian. Opublikowano na licencji Creative Commons.
Uznanie autorstwa – na tych samych warunkach 3.0

ISBN 978-83-62137-92-3

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp autorów	9
Wynikowy plan pracy	13
LEKCJA I	
Pomorze – nasza mała ojczyzna	23
KARTA PRACY	27
LEKCJA II	
Mieszkamy na Kaszubach	31
KARTA PRACY	34
LEKCJA III	
Kaszubska przyroda	39
KARTA PRACY	43
LEKCJA IV	
Kaszubskie symbole	47
KARTA PRACY	51
LEKCJA V	
Literacka historia Kaszub	55
KARTA PRACY	59
LEKCJA VI	
Muzea na Kaszubach	63
LEKCJA VII	
Kaszuby w okresie przedchrześcijańskim	67
KARTA PRACY	71
LEKCJA VIII	
Misjonarze Pomorza	73
KARTA PRACY	76
LEKCJA IX	
Wschodniopomorscy książęta w średniowieczu	81
KARTA PRACY	86
LEKCJA X	
Panowanie krzyżackie na Pomorzu	89
KARTA PRACY	93
LEKCJA XI	
Miasta na Kaszubach od X do XV wieku	97
KARTA PRACY	103

LEKCJA XII	
Szlachta kaszubska	105
KARTA PRACY	108
LEKCJA XIII	
Wojny polsko-szwedzkie na Pomorzu	111
KARTA PRACY	116
LEKCJA XIV	
Reformacja i kontrreformacja	121
KARTA PRACY	125
LEKCJA XV	
Pomorze Zachodnie i Gryfici	129
KARTA PRACY	133
LEKCJA XVI	
Pod rządami pruskimi w XIX stuleciu	135
KARTA PRACY	140
LEKCJA XVII	
Literatura kaszubska XIX i początku XX wieku	145
KARTA PRACY	148
LEKCJA XVIII	
Kulturkampf	153
KARTA PRACY	157
LEKCJA XIX	
Przemiany gospodarcze w wieku XIX	161
KARTA PRACY	164
LEKCJA XX	
Życie społeczne w XIX wieku	167
KARTA PRACY	171
LEKCJA XXI	
Młodokaszubi	175
KARTA PRACY	180
LEKCJA XXII	
Powrót do Polski	185
KARTA PRACY	189
LEKCJA XXIII	
Dwudziestolecie międzywojenne	193
KARTA PRACY	197
LEKCJA XXIV	
Okupacja niemiecka w latach 1939–1945	201
KARTA PRACY	205

LEKCJA XXV	
Ruch oporu	209
KARTA PRACY.....	212
LEKCJA XXVI	
Kaszubscy twórcy XX wieku i ich dzieła	215
KARTA PRACY.....	218
LEKCJA XXVII	
Ruch kaszubski po 1945 roku	223
KARTA PRACY.....	227
LEKCJA XXVIII	
Bądkowski i Solidarność	229
KARTA PRACY.....	235
LEKCJA XXIX	
Kaszubskie morze	241
KARTA PRACY.....	245
LEKCJA XXX	
Historia języka kaszubskiego	247
KARTA PRACY.....	251

Wstęp autorów

Poradnik, który oddajemy w Państwa ręce, jest owocem dyskusji, jakie w środowisku Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego toczyły się w związku z wprowadzeniem do nauczania szkolnego przedmiotu *własna historia i kultura Kaszubów*. Pedagodzy, którzy nauczają w szkołach podstawowych języka kaszubskiego i którym przypada zazwyczaj prowadzenie także nowego przedmiotu, zwracali uwagę, że treści prezentowane na tych zajęciach powinny się z natury rzeczy koncentrować na szeroko pojmowanej problematyce historycznej. Rodzi to znaczne trudności z wprowadzaniem tego przedmiotu w szkołach. Zagadnienia związane z literaturą, kulturą materialną i folklorem są od dawna obecne w nauczaniu języka kaszubskiego i ich realizacja nie wymaga specjalnego wsparcia czy szkoleń. Inaczej ma się rzecz z historią Kaszub, która w postaci samodzielnego przedmiotu nigdy nie pojawiła się w naszych szkołach. Trudność polega nie tyle na tym, że wielu nauczycieli uczących własnej historii i kultury nie ma wykształcenia historycznego, lecz na tym, że sama tematyka kursu dotyczącego dziejów i tradycji regionalnych Kaszub nie doczekała się do tej pory odpowiednich opracowań metodycznych – brakuje zarówno materiałów dydaktycznych przeznaczonych do wykorzystania na lekcjach w szkole podstawowej, jak i syntetycznych publikacji merytorycznych, na których oprzeć mogliby się pedagodzy tworzący własne programy nauczania. Dodatkową trudność sprawia sama koncepcja nowego przedmiotu, zakładająca realizację całego programu w ciągu 30 godzin rozłożonych na cały II etap kształcenia (klasy 4–6).

Wyszliśmy naprzeciw tym wszystkim problemom i podjęliśmy się przygotowania poradnika dla nauczycieli. Zależało nam na przybliżeniu najważniejszych zagadnień dotyczących dziejów, tradycji i przyrody Pomorza pedagogom przymierzającym się do opracowania autorskiego programu nauczania przedmiotu *własna historia i kultura Kaszubów*. Historia regionalna nie jest najpopularniejszą dziedziną nawet wśród samych historyków – wielu dydaktyków, w tym także wielu nauczycieli historii, może mieć zatem problem z właściwą selekcją najważniejszych zjawisk i wydarzeń z dziejów małej ojczyzny oraz ze znalezieniem właściwej literatury. Świadomi tych trudności wybraliśmy 30 zagadnień, które wydają się najbardziej odpowiednie do realizacji w klasach 4–6. Do każdego z tych tematów przygotowaliśmy swego rodzaju wprowadzenie merytoryczne, prezentujące treści do omówienia na konkretnej lekcji. Każde takie wprowadzenie wzbogacone zostało wykazem publikacji z literatury przedmiotu, w których zainteresowani będą mogli odnaleźć odpowiednio pogłębione informacje dotyczące danego zagadnienia. Każda bibliografia ma charakter syntetyczny, zawiera zatem pozycje naukowe najlepiej i najprzystępniej, w odczuciu autorów niniejszego opracowania, opisujące daną problematykę.

Opracowane przez nas tematy w sposób niejako naturalny układały się w pewien konkretny program określający kolejność wprowadzania treści regionalnych w szkole podstawowej. Uznaliśmy zatem, że wskazanym będzie zaproponowanie Państwu przykładowego programu

nauczania przedmiotu *własna historia i kultura Kaszubów* – w niniejszym poradniku przedstawiamy m.in. plan pracy zakładający realizację wszystkich wybranych przez nas zagadnień. Podstawowym zadaniem tej publikacji jest dostarczenie materiałów dydaktycznych ułatwiających nauczanie nowego przedmiotu w ramach opracowanego przez nas programu *Kaszuby przez wieki*.

W trakcie rozmów z pedagogicznymi praktykami dowiedzieliśmy się, że koncepcja nauczania własnej historii i kultury Kaszubów zakłada dość dużą elastyczność rozkładu godzinowego – przedmiot ten może być zrealizowany w całości w ciągu jednego roku, zajęcia mogą też zostać rozłożone aż na trzy lata. Problemem jest również brak dostępu do publikacji o charakterze pomocy dydaktycznych. Nawet gdy odpowiednie podręczniki pojawią się już na rynku, mogą wystąpić znaczne trudności z ich zakupem i wykorzystaniem w praktyce. Należy przy tym pamiętać, że proces opracowywania podręczników może trwać jeszcze kilka lat – dlatego priorytetem wydaje się w tej chwili zapewnienie nauczycielom choćby podstawowego wsparcia.

W odpowiedzi na to zapotrzebowanie opracowaliśmy dla Państwa niniejszą publikację. Jest to praktyczny poradnik zawierający wskazówki dotyczące realizacji przykładowego programu nauczania przedmiotu *własna historia i kultura Kaszubów* (II etap edukacyjny). Program ten, zatytułowany *Kaszuby przez wieki*, jest dostępny w internecie, na portalu edukacyjnym skarbnicakaszubska.pl – w publikacji niniejszej zamieszczamy tylko plan wynikowy wyznaczający ogólne ramy dla nauczania zgodnego z naszą koncepcją.

W poradniku znajdują Państwo opracowania 30 zagadnień – ich podział na trzy działy jest umowny i ma na celu jedynie ułatwienie pracy w przypadku realizacji przedmiotu w trakcie trzech lat szkolnych. Każde omówienie lekcji składa się z trzech części. Pierwsza z nich zawiera wprowadzenie dotyczące danego tematu, które służyć ma nauczycielowi jako merytoryczna podstawa przygotowań do konkretnych zajęć. Część drugą stanowi opracowany przez nas scenariusz lekcji, trzecią zaś – karta pracy dla uczniów, z zadaniami utrwalającymi wiedzę do wykonania w szkole lub w domu. Dwa ostatnie człony zawierają zatem materiały dydaktyczne, które w konkretny sposób ułatwić mogą pracę przy realizacji zajęć zarówno w ramach programu *Kaszuby przez wieki*, jak i według autorskiego programu nauczyciela.

Mamy nadzieję, że taka formuła pomoże praktykom przygotowującym się we własnym zakresie do prowadzenia lekcji. Poradnik umożliwi uzyskanie niezbędnych informacji dotyczących danego zagadnienia, wskazuje literaturę pozwalającą na pogłębienie wiedzy, zawiera scenariusze lekcji przeznaczone do realizacji lub zaadaptowania do warunków panujących w danej szkole lub klasie, a także karty pracy, które łatwo można powielać lub z których utworzyć można autonomiczny zeszyt ćwiczeń – zależnie od potrzeb i chęci danego nauczyciela.

Zasadniczym problemem podczas prac na poradniku był fakt, że dla przedmiotu *własna historia i kultura Kaszubów* nie utworzono odrębnej podstawy programowej – z tego powodu program *Kaszuby przez wieki* został oparty na bardzo ogólnikowych zapisach z podstawy programowej przedmiotu *język kaszubski*. Z jednej strony dało to autorom znaczną swobodę w doborze zagadnień i sposobów ich realizacji, z drugiej zaś – złożyło na ich barki dużą odpowiedzialność za poprawne merytorycznie i dydaktycznie przygotowanie publikacji.

Zwracamy Państwa uwagę na to, że selekcja i układ zagadnień zawartych w poradniku są efektem wyboru dokonanego przez dwóch historyków i pedagogów związanych ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim i Instytutem Kaszubskim. Podczas opracowywania programu *Kaszuby przez wieki* dążyliśmy jednocześnie do jak najrzetelniejszego zaprezentowania przeszłości i kultury Kaszub oraz przystosowania przedstawianych treści do potrzeb najważniejszych adresatów naszej publikacji, czyli uczniów klas 4–6 szkoły podstawowej. Z pierwszym aspektem wiąże się dbałość o uniknięcie ideologicznych pułapek i sporów dotyczących przeszłości Kaszub – zależało nam na wyraźnym rozróżnieniu historycznych faktów oraz elementów mitycznych, niezwykle ważnych dla świadomości historycznej Kaszubów, ale niepotwierdzonych naukowo. Drugi aspekt naszej pracy ściśle związany jest z edukacyjnym przeznaczeniem poradnika – na zajęciach z przedmiotu *własna historia i kultura Kaszubów* uczniowie będą mieli szansę na znaczne poszerzenie wiedzy na temat przeszłości swojej małej ojczyzny, dlatego niezwykle ważne jest, aby wszystkie informacje zostały podane w sposób przystępny i zrozumiały dla młodych ludzi. Z tego powodu postanowiliśmy skorelować nasz program z podstawą programową przedmiotu *historia i społeczeństwo*, wykładanego na II etapie nauczania: niektóre zagadnienia omówione w poradniku – np. te dotyczące rozwoju miast na Kaszubach czy ruchu oporu w czasie II wojny światowej – wprost powiązać można z konkretnymi zapisami podstawy, inne zaś odwołują się do niej w sposób bardziej ogólny. Uznaliśmy, że takie zakotwiczenie treści programowych uczyni naszą publikację bardziej adekwatną do potrzeb i możliwości poznawczych uczniów. Szczególny nacisk położyliśmy na rozwijanie umiejętności interpretacji faktów historycznych, w tym odróżniania zdarzeń historycznych od legendarnych i mitycznych.

Mamy nadzieję, że nasza praca pomoże Państwu w przygotowywaniu i realizacji zajęć własnej historii i kultury Kaszubów. Wszystkie dodatkowe materiały dydaktyczne związane z programem *Kaszuby przez wieki* dostępne są na portalu edukacyjnym skarbica-kaszubska.pl.

*Michał Kargul
Krzysztof Korda*

Wynikowy plan pracy

Wynikowy plan pracy skorelowany z programem Kaszuby przez wieki do przedmiotu własna historia i kultura Kaszubów realizowanego na II etapie kształcenia (klasy IV-VI szkoły podstawowej)

W związku z brakiem podstawy programowej przedmiotu *własna historia i kultura Kaszubów*, realizowanego na II etapie edukacyjnym, wybór treści wymienionych w planie pracy oparto na zapisach podstawy programowej dotyczących przedmiotów: *język kaszubski* oraz *historia i społeczeństwo*. Program *Kaszuby przez wieki* odwołuje się do celu ogólnego kształcenia języka kaszubskiego: *1. Znajomość kultury materialnej i duchowej Kaszub*, w tym zwłaszcza do jednego z celów szczegółowych: *1. Poznawanie elementów przyrody, kultury materialnej i duchowej Kaszub (podczas zajęć i podczas wycieczek)*. W planie pracy odniesienia do podstawy programowej przedmiotu *język kaszubski* oznaczamy skrótem **JK**.

Program *Kaszuby przez wieki* zakłada również realizację wszystkich celów ogólnych zapisanych w podstawie programowej przedmiotu *historia i społeczeństwo* oraz szeregu wskazanych w tym dokumencie celów szczegółowych, w tym celów dotyczących nauczania historii Polski. Odniesienia do podstawy programowej historii i społeczeństwa oznaczyliśmy w planie pracy skrótem **HiS**.

Poszczególne cele kształcenia przywołujemy za pomocą odpowiednich numerów wymagań wymienionych w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych.

Temat lekcji	Środki dydaktyczne	Materiał nauczania	Odniesienia do podstawy programowej	Wymagania podstawowe Uczeń:	Wymagania ponadpodstawowe Uczeń:	Liczba godzin
I. Pomorze – nasza mała ojczyzna	karta pracy, s. 27-29, mapa	zagadnienia: granice Pomorza i jego subregiony; autochtoniczni mieszkańcy Pomorza: Kaszubi, Kociewiaczy, Krajniacy; wspólne dziedzictwo kulturowe pomorskich autochtonów	JK: 1. 6) HiS: 3. 2), 3)	poprawnie posługuje się terminami: <i>kraina historyczna, kraina geograficzna, województwo, autochtoni, grupy etniczno-regionalne</i> , określa granice Pomorza i wskazuje na mapie jego subregiony: Pomorze Gdańskie (Wschodnie), Pomorze Zachodnie oraz Pomorze Przednie, potrafi pokazać na mapie ziemie zamieszkiwane przez Kaszubów, Kociewiaków, Borowiaków oraz Krajniaków, omawia cechy wyróżniające Kaszubów spośród innych grup autochtonicznych.	wyjaśnia, dlaczego autochtoniczne grupy słowiańskie przetrwały tylko na Pomorzu Gdańskim, potrafi wymienić wspólne elementy dziedzictwa kulturowego Pomorza: budownictwo, zwyczaje ludowe, elementy mowy i doświadczenia historyczne.	1

II. Mieszkamy na Kaszubach	karta pracy, s. 34–37	zagadnienia: historyczne i współczesne granice Kaszub; kaszubskie krainy: Norda, Gochy, Zabory; pochodzenie nazwy <i>Kaszuby</i> ; język kaszubski w szkołach	JK: 1. 5), 6) HIS: 2. 3. 2), 3)	opowiada o historycznych zmianach położenia geograficznego Kaszub oraz określa współczesne granice tej krainy, omawia podział ziem kaszubskich na trzy subregiony, przedstawia najważniejsze teorie wyjaśniające pochodzenie nazwy <i>Kaszuby</i> , omawia rolę nauczania języka kaszubskiego w szkołach.	poprawnie posługuje się nazwami: <i>Kaszubi, Belacy, Gochy, Zabory, Norda</i> , wskazuje na mapie Gochy, Zabory i Nordę, wyjaśnia przyczynę obecności nazw kaszubskich w regionie.	1
III. Kaszubska przyroda	karta pracy, s. 43–46	zagadnienia: krajobraz Kaszub; położenie charakterystycznych dla Kaszub obiektów geograficznych: Mierzei Helskiej, Wzgórz Szymbarskich i największych jezior; położenie parków narodowych na Kaszubach	JK: 1. 6)	poprawnie posługuje się terminami geograficznymi: <i>równina, wzgórze, pobrzeże, pojezierze</i> , opisuje krajobraz ziem kaszubskich, wskazując jego specyficzne cechy i elementy, podaje nazwy głównych regionów geograficznych na Pomorzu oraz odnajduje je na mapie fizycznej, pokazuje na mapie najbardziej charakterystyczne miejsca i obiekty: Mierzeję Helską, największe jeziora położone na Pobrzeżu Słowińskim i Pojezierzu Kaszubskim, pasmo Wzgórz Szymbarskich z Wieżycą oraz najrozleglejsze kaszubskie kompleksy leśne.	wymienia gatunki zwierząt żyjących na Kaszubach, przedstawia informacje o Słowińskim Parku Narodowym i Parku Narodowym „Bory Tucholskie” oraz pokazuje na mapie obejmowane przez nie obszary chronione.	1
IV. Kaszubskie symbole	karta pracy, s. 51–53	zagadnienia: symbole Kaszub: godło, flaga, hymn i stolica	JK: 1), 2), 5), 6) HIS: 1), 2), 3)	wymienia symbole Kaszub: godło z czarnym gryfem na złotym tle, czarno-złotą flagę oraz <i>Hymn kaszubski</i> , wskazuje na mapie Gdańsk – miasto uznawane za stolicę Kaszub.	opowiada o historii godła kaszubskiego i flagi kaszubskiej, podaje tytuły pieśni w języku kaszubskim, które w powszechnej świadomości mieszkańców regionu funkcjonują jako utwory hymniczne, omawia kontrowersje związane z uznaniem statusu Gdańska jako stolicy Kaszub.	1
V. Literacka historia Kaszub	karta pracy, s. 59–62	postacie: Hieronim Derdowski, Aleksander Majkowski zagadnienia: prawda i fikcja w <i>Hymnie kaszubskim</i> ; funkcjonowanie mitu o udziale Kaszubów w bitwie pod Wiedniem w tradycji i literaturze; mityczne dzieje Kaszubów w średniowieczu	JK: 1), 2), 3), 4) HIS: 3. 1), 2)	odróżnia literacką fikcję od historycznych faktów przedstawionych w <i>Hymnie kaszubskim</i> , krótko omawia dzieła literackie przedstawiające udział Kaszubów w bitwie pod Wiedniem, wyjaśnia, jaką rolę odegrały mity literackie w kształtowaniu się kultury kaszubskiej.	opowiada o obrazie średniowiecznych dziejów Kaszubów wykreowanym przez Aleksandra Majkowskiego, omawia wizję kaszubskiej ziemi rodzinnej we wczesnym średniowieczu obecną w twórczości Jana Trepczyka.	1

VI. Muzea na Kaszubach	wycieczka do wybranego muzeum na Kaszubach	zagadnienia: rola muzeów w kształtowaniu kultury Kaszubów; najważniejsze muzea kaszubskie	JK: 1. 5), 6) HIS: 8. 1), 2), 3)	poprawnie postępuje się terminami: <i>muzeum, skansen, wystawa i eksponat</i> , wymienia najważniejsze muzea na Kaszubach: Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydzach Kiszewskich, Muzeum Muzyki i Piśmiennictwa Kaszubsko-Pomorskiego w Wejherowie oraz Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku.	wskazuje muzea położone najbliżej swojego miejsca zamieszkania, podaje przykłady ciekawych eksponatów związanych z kulturą regionalną, które są prezentowane w kaszubskich muzeach.	1
VII. Kaszuby w okresie przedchrześcijańskim	karta pracy, s. 71–72	zagadnienia: ludy zamieszkujące Pomorze we wczesnym średniowieczu: Obodryci, Wiełeci, Pomorzanie; Goci na Pomorzu; źródła wiedzy na temat historii Pomorza przed wprowadzeniem chrześcijaństwa	JK: 1. 6) HIS: 3. 1), 2) 10. 1), 2)	poprawnie postępuje się terminami: <i>poganie, archeologia i wędrówka ludów</i> , wymienia najważniejsze plemiona słowiańskie, które we wczesnym średniowieczu mieszały na południowym wybrzeżu Bałtyku: Obodrytów, Wieletów i Pomorzan, wyjaśnia, jak powstały kamienne kręgi znajdujące się na Kaszubach, tłumaczy, w jaki sposób doszło do osiedlenia się przodków Kaszubów na Pomorzu.	omawia genezę i znaczenie nazwy <i>Wenetowie</i> , podaje podstawowe informacje dotyczące pobytu plemion germańskich na ziemiach pomorskich.	1
VIII. Misjonarze Kaszubów	karta pracy s. 76–79	daty: 997, 1124, 1128 postacie: św. Wojciech, św. Otton z Bambergu zagadnienia: znaczenie misji św. Wojciecha i św. Ottona z Bambergu w historii Pomorza; polityka Bolesława Krzywoustego wobec Pomorza	JK: 1. 2), 6) HIS: 3. 1), 2) 10. 4)	prezentuje sylwetki świętego Wojciecha i świętego Ottona z Bambergu, przedstawia przebieg misji chrystianizacyjnych Wojciecha i Ottona, określa znaczenie pierwszych misji chrystianizacyjnych nad Bałtykiem w dziejach Pomorza i Polski.	omawia politykę Bolesława Krzywoustego wobec ziem pomorskich i wskazuje na jej wpływ na chrystianizację Kaszub, wymienia najstarsze osady i miasta na Pomorzu, podaje imiona władców polskich i pomorskich panujących w X i XI wieku.	1
IX. Wschodniopomorscy książęta w średniowieczu	karta pracy, s. 86–87	daty: 1282, 1294 postacie: Siemomysł Pomorski, Mściwoj I, Świętopełk Wielki, Mściwoj II zagadnienia: polityka książąt wschodniopomorskich oraz ich stosunki z sąsiadami; układ w Kępnie i jego skutki	JK: 1. 6) HIS: 3. 1), 2) 17. 4)	poprawnie postępuje się terminami: <i>książe, następca, sojusz, układ</i> , wymienia najważniejszych książąt w historii Pomorza Gdańskiego – Siemomysła, Mściwoja I, Świętopełka Wielkiego i Mściwoja II – oraz krótko omawia dokonania tych postaci, charakteryzuje relacje łączące księstwo gdańskie pod panowaniem Świętopełka Wielkiego i Mściwoja II z państwem Piastów i z zakonem krzyżackim, wymienia przyczyny zawarcia układu w Kępnie w 1282 roku oraz omawia skutki tego wydarzenia.	wskazuje miejsce pochowku książąt gdańskich, wyjaśnia znaczenie nazwy <i>Sobiesławowice</i> .	1
X. Panowanie krzyżackie na Pomorzu	karta pracy, s. 93–96	daty: 1308–1309, 1410, 1411, 1454, 1462, 1466	JK: 1. 6) HIS: 3. 1), 2) 17. 4)	wyjaśnia, kim byli Krzyżacy, opowiada o podboju i okupacji terenów dzisiejszych Kaszub przez państwo krzyżackie,	przedstawia historię powstania zakonu krzyżackiego,	1

		zagadnienia: podbój Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków; organizacja państwa zakonnego; wojny polsko-krzyżackie		podaje daty najważniejszych wydarzeń związanych z pobytem Krzyżaków nad Bałtykiem: zajęcia Pomorza przez wojska zakonne (1308–1309), bitwy pod Grunwaldem (1410), bitew pod Chojnicami (1454) i Świecinem (1462) oraz zawarcia dwóch pokojów toruńskich (1411 i 1466).	omawia osobowe ideały chrześcijańskiego średniowiecza.	
XI. Miasta na Kaszubach od X do XV wieku	materiały dla uczniów potrzebne w trakcie realizacji dramy, s. 101–102 karta pracy, s. 103	zagadnienia: Gdańsk – najstarsze miasto Pomorza; lokacja miast kaszubskich w średniowieczu; znaczenie Gdańska w okresie nowożytnym	JK: 1. 6) HiS: 3. 1), 2) 13.	poprawnie postępuje się terminami: <i>lokacja, rada miejska, burmistrz</i> , wymienia miasta kaszubskie założone w średniowieczu: Gdańsk, Słupsk, Łebę, Lębork, Puck, Kościerzynę, Bytów, Miastko, Człuchów i Chojnice, wskazuje miasto pomorskie utworzone w epoce nowożytnej: Wejherowo, wyjaśnia przyczyny wzrostu znaczenia Gdańska w XV i XVI wieku.	przedstawia historię powstania swojej miejscowości oraz wymienia najważniejsze wydarzenia z jej średniowiecznych i nowożytnych dziejów, omawia zasady prawne, które określały funkcjonowanie samorządnych miast w średniowieczu i w epoce nowożytnej.	1
POWTÓRZENIE MATERIAŁU I PODSUMOWANIE WIADOMOŚCI						
XII. Szlachta kaszubska	karta pracy, s. 108–110	zagadnienia: pochodzenie szlachty kaszubskiej; najbardziej znane rody kaszubskie – ich majątki i herby; znaczenie polityczne i gospodarcze szlachty w Rzeczypospolitej Obojga Narodów	JK: 1. 2), 6) HiS: 3. 1), 2) 19.	omawia związek między nazwiskami pomorskich szlachciców a nazwami miejscowości, w których znajdowały się szlacheckie posiadłości, odnajduje na mapie Pomorza miejsca, w których znajdowały się majątki rodzin szlacheckich, wyjaśnia znaczenie elementów widocznych na tarczach herbów należących do kaszubskich rodów szlacheckich, wymienia nazwiska najwybitniejszych przedstawicieli szlachty kaszubskiej.	przedstawia teorie dotyczące genezy kaszubskich rodzin szlacheckich, opisuje sytuację polityczną i gospodarczą szlachty w Rzeczypospolitej Obojga Narodów.	1
XIII. Wojny polsko-szwedzkie na Pomorzu	karta pracy, s. 116–119	daty: 1587, 1626, 1629, 1634, 1655, 1660 postacie: Zygmunt III, Gustaw Adolf, Stanisław Koniecpolski zagadnienia: przyczyny konfliktu polsko-szwedzkiego w XVII w.; walki polsko-szwedzkie na Pomorzu Gdańskim w latach 1626–1629; pokój oliwski w 1660 r.	JK: 1. 6) HiS: 3. 1), 2) 21. 1)	wyjaśnia przyczyny konfliktu między Rzeczypospolitą a Królestwem Szwecji, trwającego od końca XVI do drugiej połowy XVII wieku, określa daty najważniejszych wydarzeń z okresu wojen polsko-szwedzkich: koronacji Zygmunta Wazy na króla Polski w 1587 r., ataku Szwedów na Pomorze w 1626 r., rozejmów w Starym Targu w 1629 r. i w Sztumskiej Wsi w 1634 r., pokoju oliwskiego w 1660 r., wymienia bitwy polsko-szwedzkie stoczone na Pomorzu: pod Gniewem, Czarnem, Oliwą, Tczewem, Górzniem i Trzcianą omawia przebieg kampanii wojennej prowadzonej na Pomorzu przez Szwedów oraz opowiada o polskiej obronie Kaszub, prezentuje sylwetki króla szwedzkiego Gustawa Adolfa oraz polskiego hetmana koronnego Stanisława Koniecpolskiego.	przedstawia okoliczności utraty władzy w Szwecji przez Zygmunta III Wazę, podaje informacje o rozbudowie polskiej infrastruktury wojennej na Pomorzu w pierwszej połowie XVII wieku.	1

<p>XIV. Reformacja i kontrreformacja</p>	<p>karta pracy, s. 125–127</p>	<p>postacie: Jan Bugenhagen, Szymon Krofej, Michał Pontanus</p> <p>zagadnienia: geneza reformacji w Europie; rozwój reformacji na Pomorzu; wpływ reformacji na rozwój języka kaszubskiego</p>	<p>JK: 1. 6)</p> <p>HIS: 3. 1), 2)</p>	<p>wyjaśnia znaczenie terminów: <i>reformacja, kontrreformacja, sobór trydencki</i>,</p> <p>przedstawia historię rozwoju ewangelicyzmu na ziemiach pomorskich,</p> <p>opowiada o społecznych i kulturowych skutkach rozpowszechnienia się wyznań reformackich na Kaszubach,</p> <p>wymienia postacie, które przyczyniły się do rozwoju reformacji na Pomorzu,</p> <p>charakteryzuje kontrreformacyjną sztukę sakralną oraz porównuje ją ze sztuką protestancką.</p>	<p>podaje przyczyny wystąpienia Marcina Lutra i jego skutki,</p> <p>wymienia podstawowe założenia doktrynalne wyznań reformackich i porównuje je z dogmatami Kościoła katolickiego,</p> <p>omawia reformy przeprowadzone w Kościele katolickim po soborze trydenckim.</p>	<p>1</p>
<p>XV. Pomorze Zachodnie i Gryfici</p>	<p>karta pracy, s. 133–134</p>	<p>daty: 1238, 1412, 1478, 1637</p> <p>postacie: Warcisław I, Bogustaw I, Eryk I, Bogustaw X, Bogustaw XIV</p> <p>zagadnienia: powstanie i rozwój państwowości na Pomorzu Zachodnim; dzieje dynastii Gryfitów i jej najwybitniejszych przedstawicieli; germanizacja Kaszubów na Pomorzu Zachodnim – przyczyny i skutki</p>	<p>JK: 1. 6)</p> <p>HIS: 3. 1), 2)</p>	<p>poprawnie postępuje się nazwami: <i>Pomorze Zachodnie, księstwo szczecińskie, księstwo wołogoskie, księstwo słupskie</i>,</p> <p>wymienia najważniejszych władców w historii Pomorza Zachodniego – Warcisława I, Bogustawa I, Bogustawa X, Bogustawa XIV i króla Eryka I – oraz krótko omawia dokonania tych postaci,</p> <p>wyjaśnia znaczenie nazwy <i>Gryfici</i>.</p>	<p>podaje informacje dotyczące pierwszego źródła pisanego, w którym pojawiła się wzmianka o Kaszubach,</p> <p>omawia przebieg procesu germanizacji mieszkańców Pomorza Zachodniego.</p>	<p>1</p>
<p>XVI. Pod rządami pruskimi w XIX stuleciu</p>	<p>karta pracy, s. 140–143</p>	<p>postać: Florian Ceynowa</p> <p>daty: 1772, 1825, 1846, 1906–1907</p> <p>zagadnienia: skutki rozbiorów Polski dla Pomorza; rozwój szkolnictwa w zaborze pruskim; ograniczanie języka polskiego w szkołach zaboru pruskiego; Florian Ceynowa, „powstanie starogardzkie” w 1846 roku i Wiosna Ludów; praca organiczna na Pomorzu Gdańskim</p>	<p>JK: 1. 6)</p> <p>HIS: 2. 2) 23. 3)</p>	<p>omawia sytuację polityczną ziem kaszubskich po rozbiorach I Rzeczypospolitej,</p> <p>charakteryzuje politykę germanizacyjną prowadzoną przez władze zaboru pruskiego, ze szczególnym uwzględnieniem ustawodawstwa ograniczającego użycie języka polskiego w przestrzeni publicznej,</p> <p>omawia wydarzenia, które poprzedziły na Pomorzu Wiosnę Ludów: podaje najważniejsze informacje o nieudanym „powstaniu starogardzkim”,</p> <p>prezentuje sylwetkę Floriana Ceynowy,</p> <p>opowiada o narodzinach i rozwoju pomorskiego ruchu społecznego oporu wobec władzy niemieckiej,</p> <p>wskazuje na szczególne znaczenie protestu przeciwko represjom w oświacie dla uformowania się patriotycznych postaw Kaszubów.</p>	<p>wymienia reformy społeczno-gospodarcze przeprowadzone na Pomorzu przez władze pruskie i określa ich znaczenie dla kaszubskich mieszkańców regionu,</p> <p>przedstawia reakcję rdzennej pomorskiej ludności na powstanie listopadowe oraz wskazuje na wpływ tego zrywu narodowego na przebudzenie się świadomości narodowej Kaszubów,</p> <p>omawia nową koncepcję walki z zaborcą, która ukształtowała się w Polsce po serii nieudanych powstań narodowych,</p> <p>opowiada o rozwoju powszechnego szkolnictwa w zaborze pruskim.</p>	<p>1</p>

<p>XVII. Literatura kaszubska XIX i początku XX wieku</p>	<p>karta pracy, s. 148–151</p>	<p>postacie: Florian Ceynowa, Hieronim Derdowski, Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, Franciszek Sędzicki</p> <p>zagadnienia: początki literatury kaszubskiej – twórczość Floriana Ceynowy i Hieronima Derdowskiego; Młodokaszubi i ich dzieła; dyskusja wokół statusu Kaszubów i języka kaszubskiego w ostatnich dekadach XIX i na początku XX wieku</p>	<p>JK: 1. 1), 2) 3), 4)</p> <p>HIS: 2. 2)</p>	<p>analizuje i interpretuje źródła literackie,</p> <p>wymienia twórców literatury kaszubskiej z XIX i początku XX wieku: Floriana Ceynowę, Hieronima Derdowskiego, Aleksandra Majkowskiego, Leona Heykego i Franciszka Sędzickiego,</p> <p>podaje tytuły najważniejszych dzieł literatury kaszubskiej z XIX i początku XX wieku.</p>	<p>przedstawia poglądy prekursorów literatury kaszubskiej dotyczące statusu kaszubszczyzny.</p>	<p>1</p>
<p>XVIII. Kulturkampf</p>	<p>karta pracy, s. 157–160</p>	<p>daty: 1871–1878, 1901, 1906–1907</p> <p>postać: Otto von Bismarck</p> <p>zagadnienia: polityka kulturkampfu Ottona von Bismarcka; reakcja Kaszubów na kulturkampf; germanizacja na ziemiach kaszubskich na przełomie XIX i XX wieku; działalność kółek filomackich oraz strajki szkolne</p>	<p>JK: 1. 6)</p> <p>HIS: 2. 2) 23. 3)</p>	<p>charakteryzuje sytuację społeczno-polityczną ludności kaszubskiej na przełomie XIX i XX wieku,</p> <p>wyjaśnia znaczenie terminów: <i>germanizacja, kulturkampf, represje polityczne, strajk szkolny, kółka filomackie</i>,</p> <p>omawia główne założenia polityki kulturkampfu oraz najważniejsze sposoby ich realizacji,</p> <p>opowiada o germanizacji przeprowadzanej przez władze zaboru pruskiego w ramach kulturkampfu,</p> <p>przedstawia historię kaszubskiego oporu wobec polityki germanizacyjnej,</p> <p>podaje informacje dotyczące strajków szkolnych na Kaszubach na początku XX wieku.</p>	<p>wymienia regulacje prawne ograniczające obecność języka polskiego w przestrzeni publicznej oraz inne formy represji stosowane przeciwko Kaszubom przez władze zaboru pruskiego,</p> <p>opowiada o działalności tajnych kółek filomackich,</p> <p>wymienia polskie organizacje społeczne przeciwdziałające germanizowaniu Kaszubów.</p>	<p>1</p>
<p>XIX. Przemiany gospodarcze w wieku XIX</p>	<p>karta pracy, s. 164–166</p>	<p>zagadnienia: uwłaszczenie chłopów w Prusach na początku XIX w. – przebieg i skutki; rezultaty rewolucji przemysłowej na Pomorzu; sytuacja społeczna i polityczna ludności pomorskiej w XIX w.; przyczyny i przebieg emigracji zarobkowej Kaszubów</p>	<p>JK: 1. 6)</p> <p>HIS: 2. 1) 23. 3) 25. 1)</p>	<p>przedstawia sytuację polityczną i socjalną kaszubskich mieszkańców zaboru pruskiego w XIX stuleciu,</p> <p>wyjaśnia znaczenie terminów: <i>uwłaszczenie chłopów, rewolucja przemysłowa, emigracja zarobkowa, bezrobocie</i>,</p> <p>charakteryzuje zmiany społeczne i ekonomiczne, które nastąpiły na Pomorzu w epoce rewolucji przemysłowej,</p> <p>omawia problemy ekonomiczne Kaszubów żyjących w XIX wieku,</p> <p>wymienia przyczyny emigracji zarobkowej Kaszubów w XIX stuleciu, a także określa jej główne kierunki i opowiada o jej przebiegu.</p>	<p>podaje, kiedy na Kaszubach przeprowadzono uwłaszczenie ludności wiejskiej, oraz wymienia społeczne skutki tej reformy,</p> <p>wskazuje na radykalne przeobrażenie stosunków społecznych i własnościowych na wsi po reformie uwłaszczeniowej,</p> <p>opowiada o bezrobociu powstałym na Kaszubach w wyniku kryzysu spowodowanego wprowadzeniem do produkcji rolnej nowych rozwiązań technicznych.</p>	<p>1</p>

XX. Życie społeczne w XIX wieku	karta pracy, s. 171–173	daty: 1848 zagadnienia: praca organiczna w XIX w. i jej przejawy na Kaszubach; działalność polskich organizacji na pomorskich ziemiach zaboru pruskiego w drugiej połowie XIX w.	JK: 1. 6) HiS: 2. 2) 23. 3)	przedstawia sytuację kaszubskiej ludności w zaborze pruskim w XIX wieku, wymienia przyczyny odejścia polskich działaczy niepodległościowych od idei walki narodowowyzwoleńczej, wyjaśnia znaczenie terminów: <i>praca organiczna</i> i <i>praca u podstaw</i> , omawia działalność najważniejszych instytucji organicznikowskich utworzonych na Pomorzu: Ligi Narodowej Polskiej, Towarzystwa Czytelni Ludowych, kółek i towarzystw rolniczych, towarzystw ludowych oraz Towarzystwa Pomocy Naukowej dla Młodzieży Męskiej.	tłumaczy, jakie problemy Kaszubów chcieli rozwiązać działacze organizacji społecznych w XIX wieku, oraz wskazuje na wielkie znaczenie prowadzonej przez nich pracy organicznej.	1
XXI. Młodokaszubi	karta pracy, s. 180–184	daty: 1908, 1912 postacie: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Izidor Gulgowski, Kamil Kantak, Józef Wrycza, Michał Szuca zagadnienia: historia ruchu młodokaszubskiego; czasopismo „Gryf” i jego wpływ na kształtowanie się świadomości inteligencji kaszubskiej; Towarzystwo Młodokaszubów – cele i działalność organizacji; wpływ działaczy młodokaszubskich na wydarzenia polityczne na Pomorzu po 1918 roku	JK: 1. 1), 6) HiS: 2. 2) 23. 3)	opowiada o historii ruchu młodokaszubskiego, podaje podstawowe informacje o czasopiśmie „Gryf” i Towarzystwie Młodokaszubskim, prezentuje poglądy regionalistów pomorskich dotyczące statusu i roli Kaszubów w życiu narodu polskiego, wymienia najwybitniejszych działaczy młodokaszubskich oraz omawia ich najważniejsze dokonania, analizuje teksty źródłowe związane z ruchem młodokaszubskim.	omawia główne punkty programu społeczno-politycznego Młodokaszubów.	1
POWTÓRZENIE MATERIAŁU I PODSUMOWANIE WIADOMOŚCI						
XXII. Powrót do Polski	karta pracy, s. 189–192	daty: 11 XI 1918, 10 II 1920 postacie: Józef Haller, Antoni Abraham, Tomasz Rogala zagadnienia: skutki klęski Niemiec w czasie I wojny światowej; działania Kaszubów na rzecz powrotu do Polski; konferencja paryska i jej postanowienia dotyczące ziem kaszubskich; wkroczenie wojsk generała Hallera na Pomorze	JK: 1. 6) HiS: 2. 1), 2) 26. 2)	opowiada o odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku, wskazuje działania, które podjęli Kaszubi w celu przejęcia władzy na rodzimych ziemiach po upadku Cesarstwa Niemieckiego, podaje informacje dotyczące delegacji kaszubskiej na kongres pokojowy w Paryżu oraz prezentuje sylwetki Tomasza Rogali i Antoniego Abrahama, przedstawia postanowienia traktatu wersalskiego dotyczące północnych ziem Rzeczypospolitej oraz określa przebieg polskich granic na Kaszubach w 1920 roku, opowiada o wkroczeniu wojska polskiego na Pomorze oraz o uroczystości zaślubin Polski z morzem, która odbyła się 10 lutego 1920 roku.	omawia sytuację Pomorza i odrodzonej Rzeczypospolitej na arenie międzynarodowej w latach 1918–1920, prezentuje przebieg procesu kształtowania się granic młodego państwa polskiego.	1

XXIII. Dwudzie- stolecie międzywo- jenne	karta pracy, s. 197–200	daty: 1926, 1938 postacie: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Józef Wrycza, Aleksander Labuda zagadnienia: sytuacja Kaszubów w okresie II RP; naj- ważniejsze osiągnięcia rządów polskich na Pomorzu; ruch regio- nalny na Kaszubach w okresie międzywo- jennym.	JK: 1. 2), 6) HiS: 2. 1), 2)	przedstawia historię powrotu Kaszub do wolnej Rzeczypospolitej po 1918 roku, omawia sytuację kaszubskiej ludności w dwudziestolecu międzywojennym, opowiada o budowie i rozwoju miasta Gdyni, wyjaśnia znaczenie portu gdyńskiego dla państwa polskiego, wymienia największe osiągnięcia II Rzeczypospolitej na Pomorzu oraz wskazuje na negatywne zjawiska, które pojawiły się na Kaszubach do wciele- niu regionu do wolnej Polski.	charakteryzuje sytuację polityczną w Polsce między- wojennej i prezen- tuje stanowisko mieszkańców Kaszub wobec polityki ogólnopol- skiej, omawia rozwój ruchu regionalnego na Pomorzu w la- tach 1920–1939 i wymienia osiągnięcia jego najwybitniejszych przedstawicieli.	1
XXIV. Okupacja niemiecka w latach 1939–1945	karta pracy, s. 205–208	daty: 1 IX 1939 zagadnienia: atak Niemiec na Polskę w 1939 r. i przebieg inwazji na Pomorzu; zbrodnie hitlerowskie na Kaszubach; niemiecka lista naro- dowościowa – posta- wy Kaszubów wobec przymusu wpisania się na volkslistę	JK: 1. 6) HiS: 2. 1), 2) 27. 1), 2), 3)	wyjaśnia znaczenie terminów: <i>okupa- cja, obóz koncentracyjny, volkslista</i> , opowiada o ataku III Rzeszy na Polskę 1 września 1939 roku, podaje najważniejsze informacje doty- czące zbrodni hitlerowskich na pomor- skiej ludności cywilnej, m.in. na temat masowych egzekucji i funkcjonowania obozu koncentracyjnego Stutthof, charakteryzuje warunki okupacyjne panujące na ziemiach wcielonych do Rzeszy, opowiada o represjach, które spoty- kały kaszubską ludność odmawiającą podpisania volkslisty.	omawia przebieg kampanii wrześnio- wej na Pomorzu, przedstawia trudną sytuację Kaszubów żyjących pod okupacją niemiec- ką, ze szczególnym uwzględnieniem brutalnej akcji germanizacyjnej.	1
XXV. Ruch oporu	karta pracy, s. 212–214	daty: 7 VII 1941 postacie: Józef Wrycza, Józef Dambek, Józef Gier- szewski zagadnienia: charakterystyka anty- niemieckiego ruchu oporu na Pomorzu; powstanie i działa- ność Tajnej Organiza- cji Wojskowej „Gryf Pomorski”.	JK: 1. 6) HiS: 2. 1), 2) 27. 3), 4)	opowiada o okupacji niemieckiej na Kaszubach w latach 1939–1945, przedstawia historię podziemnych organizacji antyhitlerowskich działa- jących na Pomorzu, ze szczególnym uwzględnieniem Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”, omawia formy i metody walki z oku- paniem stosowane przez bojowników Gryfa Pomorskiego, wymienia najważniejsze postacie w antyhitlerowskim ruchu oporu na Kaszubach.	podaje przybliżone daty i miejsca wy- darzeń związanych z walką pomor- skich partyzantów z hitlerowcami, określa przyczyny i skutki konfliktu między dowódcami Gryfa Pomorskiego.	1
XXVI. Kaszubscy twórcy XX wieku i ich dzieła	karta pracy, s. 218–222	postacie: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Aleksander Labuda, Jan Trepczyk, Bernard Sychta, Alojzy Nagel, Anna Łajming, Jan Drzeżdżon zagadnienia: twórczość Zrzeszinców i jej wpływ na rozwój literatury kaszubskiej; Bernard Sychta jako dramatopisarz i języ- koznawca; rozwój literatury kaszubskiej po 1945 r.	JK: 1), 4), 5) HiS: 2. 1), 2)	wymienia najwybitniejszych dwu- dziesiętowiecznych i współczesnych twórców literatury kaszubskiej, podaje tytuły najważniejszych dzieł literatury kaszubskiej w XX wieku, prezentuje poglądy dwudziestowiecz- nych artystów kaszubskich dotyczące statusu kaszubszczyzny jako języka regionalnego.	analizuje i interpretuje źródła literackie.	1

XXVII. Ruch kaszubski po 1945 roku	karta pracy, s. 227–228	daty: 1956, 1964, 2005 postacie: Lech Bądkowski, Józef Borzyszkowski zagadnienia: powstanie Zrzeszenia Kaszubskiego; idea kaszubsko-pomorska Lecha Bądkowskiego i jej realizacja w ramach działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego; rozwój ruchu kaszubskiego po 1989 r.	JK: 1. 6) HiS: 2. 1), 2) 28. 2)	wyjaśnia znaczenie terminów <i>słoworzyszenie</i> i <i>ruch regionalny</i> , przedstawia informacje dotyczące historii i działalności Zrzeszenia Kaszubskiego oraz Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, prezentuje sylwetki Lecha Bądkowskiego i Józefa Borzyszkowskiego.	podaje tytuły kaszubskich czasopism regionalnych: „Zrzesz Kaszëbskô” i „Pomerania”.	1
XXVIII. Bądkowski i Solidarność	karta pracy, s. 235–240	daty: 14–22 XII 1970, 14–31 VIII 1980 postacie: Lech Bądkowski, Lech Wałęsa, Anna Walentynowicz, Bogdan Borusewicz, Ludwik Prądyński, Andrzej Gwiazda, Bogdan Lis. zagadnienia: działalność społeczna i polityczna Lecha Bądkowskiego; wydarzenia grudniowe na Wybrzeżu w 1970 r.; strajk w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 r.; powstanie Solidarności	JK: 1. 6) HiS: 2. 1), 2) 28. 2) 29. 2)	podaje podstawowe informacje dotyczące sytuacji politycznej i społecznej w Polsce w latach 1945–1989, prezentuje sylwetkę jednego z najsłynniejszych pomorskich działaczy opozycji antykomunistycznej – Lecha Bądkowskiego, opowiada o tragicznych wydarzeniach na Wybrzeżu w roku 1970, wskazuje przyczyny i opisuje przebieg strajków w sierpniu 1980 roku, ze szczególnym uwzględnieniem działalności Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego utworzonego przy Stoczni Gdańskiej im. Lenina.	omawia najważniejsze punkty programu społeczno-politycznego Lecha Bądkowskiego, przedstawia historię powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, wymienia najsłynniejszych działaczy opozycji demokratycznej pochodzących z Pomorza.	1
XXIX. Kaszubskie morze	karta pracy, s. 245–246	zagadnienia: działalność Pomorza nad Bałtykiem we wczesnym średniowieczu; geneza i znaczenie Hanzy; aktywność morska na Kaszubach w okresie nowożytnym; tradycje kaszubskiego rybactwa; powstanie portu w Gdyni; obrona Wybrzeża w 1939 r.	JK: 1. 6) HiS: 2. 1)	poprawnie posługuje się terminami: <i>maszoperia</i> , <i>Hanza</i> , <i>kaper</i> , charakteryzuje rolę Kaszubów w kształtowaniu polskiej tradycji morskiej, przedstawia historię powstania portu w Gdyni, wymienia najważniejsze działania wojenne prowadzone na kaszubskim wybrzeżu Bałtyku w pierwszych tygodniach II wojny światowej.	wskazuje na mapie najbardziej charakterystyczne elementy pomorskiej linii brzegowej oraz przybrzeżne akweny wodne, m.in. Półwysep Helski, Rozewie, Zatokę Pucką i Zatokę Gdańską.	1
XXX. Historia języka kaszubskiego	karta pracy, s. 251–254	daty: 2005 postacie: Szymon Krofey, Michał Pontanus, Florian Ceynowa, Hieronim Derdowski, Aleksander Majkowski	JK: 1. 2), 3), 6) HiS: 2. 1), 2)	opowiada o działalności Floriana Ceynowy na rzecz kulturowego i językowego rozwoju Kaszubów, wymienia osiągnięcia Michała Pontanusa i Szymona Krofeya, wyjaśnia, jakie znaczenie dla rozwoju kaszubszczyzny miało wydawanie publikacji w języku kaszubskim.	charakteryzuje zmiany, jakie zaszły w pisowni kaszubskiej w XX wieku.	1

		zagadnienia: spór o status języka kaszubskiego; najstarsze zabytki piśmiennictwa kaszubskiego; rola Floriana Ceynowy, Hieronima Derdowskiego i Aleksandra Majkowskiego w procesie kształtowania literackiego języka kaszubskiego, język kaszubski jako język regionalny				
POWTÓRZENIE MATERIAŁU I PODSUMOWANIE WIADOMOŚCI						

Pomorze – nasza mała ojczyzna

Pomorze – geneza nazwy

Pomorze jest jednym z historycznych regionów Polski. Pierwsze wzmianki o tej krainie pojawiły się we wczesnym średniowieczu. Nie wiemy, czy nazwę nadmorskim ziemiom nadali już zamieszkujący je Słowianie, czy Polanie, którzy podbili te tereny w X wieku. Pochodzenie tego słowa dość łatwo jednak wyjaśnić: określenie *Pomorze* wskazuje wszak kraj leżący nad morzem – przedrostek *po-* ma tutaj to samo znaczenie co cząstka *przy-*. W języku niemieckim, w którym zostały spisane pierwsze relacje dotyczące regionu, występuje zgermanizowana wersja słowiańskiego słowa – *Pommern*.

Co nazywa słowo Pomorze?

Gdy mówimy o Pomorzu, musimy pamiętać o pewnych rozbieżnościach związanych z nazwą tego regionu. Dla geografów Pomorze to jedna z krain leżących nad Morzem Bałtyckim; jej wschodnią granicę wyznacza dolny bieg Wisły, południową – rzeki Noteć i Warta, a zachodnią – nieregularna linia ciągnąca się od Odry do Reknicy w dzisiejszych Niemczech. Historycy dzielą tak określone terytorium na dwie krainy: Pomorze Gdańskie (Wschodnie) oraz Pomorze Zachodnie. Po II wojnie światowej najdalej na zachód wysunięta część Pomorza Zachodniego – Pomorze Przednie – znalazła się poza granicami Polski; dziś jest nadbałtyckim regionem niemieckim, znanym pod nazwą Vorpommern. W ciągu wieków skomplikowane były losy Pomorza Wschodniego, które wielokrotnie zmieniało przynależność państwową – w XIX wieku region ten był utożsamiany z niemiecką prowincją o nazwie Prusy Zachodnie, a po I wojnie światowej został wcielony do II Rzeczypospolitej jako województwo pomorskie. W dwudziestoleciu międzywojennym do Pomorza Gdańskiego zaczęto zaliczać także fragmenty sąsiednich krain historycznych: ziemi chełmińskiej i Kujaw – bliskość tych regionów wpłynęła na język mieszkańców, czego śladem jest dziś choćby słowo *jo*, używane w całej północno-zachodniej Polsce zamiast wyrazu *tak*. Niekiedy ziemie pomorskie, kujawskie i chełmińskie określane są zbiorczo jako Pomorze Nadwiślańskie – obejmuje ono dzisiejsze województwa kujawsko-pomorskie i pomorskie.

Współcześnie Pomorze powszechnie utożsamiane jest z województwem pomorskim, które obejmuje ponad 18 tysięcy km² i jest zamieszkane przez blisko 2,3 mln ludzi. Kaszuby stanowią ok. ¼ jego obszaru, jednak przynależność do kaszubskiej grupy regionalnej deklaruje zaledwie 10% mieszkańców województwa.

Mieszkańcy Pomorza

Po 1945 roku znaczna część Pomorza Zachodniego znalazła się w granicach Polski. Większość niemieckich mieszkańców regionu opuściła rodzinne ziemie – w domach pozostali jedynie nieliczni słowiańscy autochtoni (Kaszubi bytowscy, Krajniacy). Masowa migracja spowodowała przerwanie ciągłości demograficznej i kulturowej na tych terenach, dlatego gdy mówimy o tradycyjnej

kulturze, mamy na myśli przede wszystkim Pomorze Gdańskie. Obszar ten do dziś zamieszkuje wyraziste grupy etniczne: najbardziej rozpoznawalni Kaszubi, a prócz nich także Kociewiacy, Borowiacy, Krajniacy oraz rdzenna ludność Powiśla i ziemi chełmińskiej. Te autochtoniczne społeczności koegzystują na pomorskich ziemiach co najmniej od czasów krzyżackich, trudno jednak kategorycznie stwierdzić, czy już w średniowieczu można je było w sposób wyraźny wyodrębnić z nieodróżnianej masy lokalnych ludów słowiańskich. Najpewniej dopiero w okresie nowożytnym doszło do ukształtowania się – także pod względem językowym – dwóch największych społeczności tego regionu: wyrazistych Kaszubów i jeszcze słabo wówczas rozpoznawalnych mieszkańców dzisiejszego Kociewia.

Do dziś kontrowersje wywołuje problem pochodzenia niekaszubskich autochtonów. Popularny jest pogląd, że Kociewiacy, Borowiacy i Krajniacy są potomkami osadników z głębi Polski, którzy wyparli niegdyś Kaszubów z obszarów południowego Pomorza. Część naukowców, z Gerardem Labudą na czele, podział Pomorza Gdańskiego na dwie części, kaszubską i niekaszubską, wywodzi jeszcze z historycznych podziałów plemiennych. Kwestię tę trudno rozstrzygnąć, brakuje nam bowiem wystarczającej wiedzy dotyczącej różnic kulturowych i językowych między poszczególnymi plemionami słowiańskimi oraz stosunków politycznych panujących na ziemiach pomorskich przed XI wiekiem.

Pierwsze pewne i należyte zweryfikowane informacje dotyczące funkcjonowania grup etniczno-regionalnych na Pomorzu przyniosły dopiero badania etnograficzne i językoznawcze zapoczątkowane w XIX wieku. Dowiodły one m.in., że cechą odróżniającą Kaszubów od innych autochtonów w regionie jest ich mowa. Kultura materialna i doświadczenia historyczne są bowiem w dużej mierze wspólne dla wszystkich Pomorzan znad Wisły, co nie zmienia faktu, że w przeciągu ostatnich dwóch stuleci każda z tych grup wykształciła oryginalną kulturę ludową, obejmującą różne dziedziny sztuki i rzemiosła: od haftu do muzyki, pieśni i tańców.

LITERATURA

- G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I, Gdańsk 2006.
J. Piskorski, *Pomorze plemienne. Historia – Archeologia – Językoznawstwo*, Poznań–Szczecin 2002.
B. Sychta, *Kultura materialna Borów Tucholskich*, Gdańsk–Pelplin 1998.
J. Szukalski, *Na Kaszubach*, Warszawa 1995.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ poprawnie posługuje się terminami: *kraina historyczna*, *kraina geograficzna*, *województwo*, *autochtoni*, *grupy etniczno-regionalne*,
- ❑ określa granice Pomorza i wskazuje na mapie jego subregiony: Pomorze Gdańskie (Wschodnie), Pomorze Zachodnie oraz Pomorze Przednie,
- ❑ wyjaśnia, dlaczego autochtoniczne grupy słowiańskie przetrwały tylko na Pomorzu Gdańskim,
- ❑ pokazuje na mapie ziemie zamieszkiwane przez Kaszubów, Kociewiaków, Borowiaków oraz Krajniaków,
- ❑ wymienia wspólne elementy dziedzictwa kulturowego Pomorzan: budownictwo, podobne zwyczaje ludowe, elementy mowy, doświadczenia historyczne,
- ❑ omawia cechy wyróżniające Kaszubów spośród innych grup autochtonicznych.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, burza mózgów, praca z mapą, praca z materiałem ilustracyjnym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, mapy Polski: fizyczna i administracyjna

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU LEKCJI

1. Nauczyciel przedstawia cel lekcji: poznanie podstawowych informacji o Pomorzu i o autochtonicznych mieszkańcach tego regionu.
2. W trakcie burzy mózgów uczniowie ustalają, skąd pochodzi nazwa *Pomorze* i co ona oznacza.
3. Prowadzący wyjaśnia, czym różnią się krainy geograficzne od krain historycznych. Następnie tłumaczy, że Pomorze jest jedną z krain geograficznych w Europie Północnej, i prezentuje przebieg granic tego regionu na mapie fizycznej. Wskazuje także jego subregiony: leżące w Polsce Pomorze Gdańskie i Pomorze Zachodnie oraz niemieckie Pomorze Przednie.

II. SKĄD SIĘ WZIĄŁ PODZIAŁ NA REGIONY?

1. Nauczyciel krótko omawia podział Polski na krainy historyczne wynikający z dawnego podziału plemiennego i przedstawia Pomorze jako jedną z krain historycznych.
2. Prowadzący wyjaśnia, czym są województwa. Uczniowie wymieniają znane sobie województwa i próbują wyjaśnić genezę ich nazw. Zapisują w zeszycie nazwy trzech województw pomorskich.
3. Prowadzący prezentuje na mapie Pomorze jako krainę geograficzną, a wybrani uczniowie wskazują obszary województw kujawsko-pomorskiego i pomorskiego, które znajdują się poza granicami tego regionu.

III. KTO MIESZKA NA POMORZU?

1. Podczas swobodnej dyskusji uczestnicy zajęć wyjaśniają, dlaczego rdzenna pomorska ludność przetrwała do dzisiaj tylko na obszarze Pomorza Gdańskiego i co było przyczyną zerwania ciągłości demograficznej i kulturowej na Pomorzu Zachodnim. Najtrafniejsze wypowiedzi zostają zapisane w kartach pracy (zadanie 4.).
2. Uczniowie z pomocą nauczyciela wymieniają grupy regionalne, które sąsiadują z Kaszubami.
3. Prowadzący wprowadza terminy *autochtoni* i *grupa etniczno-regionalna*. Następnie wymienia grupy, których przedstawiciele uznawani są za rdzennych mieszkańców Pomorza: Kaszubów, Kociewiaków, Borowiaków i Krajniaków; omawia także teorie dotyczące pochodzenia tych mniejszości na ziemiach nadbałtyckich. Podkreśla, że autochtoniczność tych społeczności pozwala odróżnić ich członków np. od Niemców czy od polskiej ludności napływowej, która po II wojnie światowej zasiedliła tereny nadmorskie.
4. W trakcie burzy mózgów uczniowie wspólnie z nauczycielem wskazują różnice i podobieństwa między różnymi grupami Pomorzan. Najtrafniejsze spostrzeżenia zostają zapisane w zeszytach.
5. Na przykładzie skansenu we Wdzydzach nauczyciel prezentuje elementy wspólnej kultury materialnej Pomorza, kładąc nacisk na budownictwo.

IV. CZYM KASZUBI WYRÓŻNIAJĄ SIĘ SPOŚRÓD POMORZAN?

1. Podczas kolejnej burzy mózgów uczniowie próbują ustalić, jakie cechy wyróżniają Kaszubów spośród Pomorzan. Z pomocą nauczyciela wskazują na język, folklor oraz wybrane zwyczaje.

2. Uczestnicy zajęć utrwalają zdobyte na lekcji wiadomości w trakcie uzupełniania karty pracy: wymieniają najważniejsze miejscowości leżące w poszczególnych subregionach Pomorza (zadanie 1.), określają prawdziwość zdań dotyczących rodzimego regionu (zadanie 2.) oraz przyporządkowują odpowiednie opisy do nazw pomorskich grup autochtonicznych (zadanie 3.). Na zamieszczonych fotografiach rozpoznają charakterystyczne przykłady budownictwa kaszubskiego (zadanie 6.).

V. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Nauczyciel przypomina uczniom, że wszyscy Kaszubi są Pomorzanami, choć nie wszyscy Pomorzanie to Kaszubi.
2. Podczas podsumowującej rozmowy kierowanej uczniowie wspólnie z nauczycielem poszukują odpowiedzi na następujące pytania:
 - Jakie są podobieństwa łącznie kulturę ludową Kaszubów z folklorem Kociewiaków, Boro-
wiaków i Krajniaków?*
 - Co odróżnia Kaszubów od innych pomorskich grup autochtonicznych?*

ZADANIE 1.

Uzupełnij tabelę odpowiednimi nazwami.

Miejscowości leżące na Pomorzu Zachodnim	Miejscowości znajdujące się na Pomorzu Wschodnim	Miejscowości położone na Pomorzu Przednim
1.	1.	1.
2.	2.	2.
3.	3.	3.
4.	4.	4.

ZADANIE 2.

Wstaw literę *P* w kratki obok zdań prawdziwych, a literę *F* – przy zdaniach fałszywych. Następnie popraw zdania zawierające błędy.

- 1. Według większości historyków potomkami Słowian, którzy pierwotnie zamieszkiwali Pomorze, są Krajniacy.
- 2. Bieg Wisły wyznacza jedną z granic Pomorza.
- 3. Kaszubi są jedynymi rdzennymi mieszkańcami Pomorza.
- 4. Autochtonami nazywamy rdzennych mieszkańców danego regionu.
- 5. Na terenie dzisiejszych Niemiec znajduje się Pomorze Gdańskie.
- 6. Wszystkie pomorskie krainy historyczne znajdują się współcześnie w granicach województwa pomorskiego.
- 7. Południowymi sąsiadami Kaszubów są Kociewiacy.

Poprawione zdania:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 3.

Połącz nazwy pomorskich grup etniczno-regionalnych z odpowiednimi opisami.

Kociewiaczy ●	● Zamieszkują tereny na prawym brzegu Noteci, niedaleko Nakła, w zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego.
Kaszubi ●	● Żyją na lewym brzegu Wisły, na obszarze obejmującym okolice Świecia, Gniewu, Pelplina, Tczewa i Starogardu Gdańskiego.
Borowiacy ●	● Tworzą najliczniejszą grupę rdzennej ludności na Pomorzu Gdańskim.
Krajniacy ●	● Mieszkają w okolicach Borów Tucholskich.

ZADANIE 4.

Odpowiedz na podane pytania.

1. Dlaczego kaszubska społeczność przetrwała do XXI wieku tylko na Pomorzu Gdańskim? Co stało się z Kaszubami, którzy mieszkali niegdyś na Pomorzu Zachodnim?

.....

.....

.....

.....

.....

2. Dlaczego po 1945 roku Pomorze Zachodnie opuściła większość dotychczasowych mieszkańców?

.....

.....

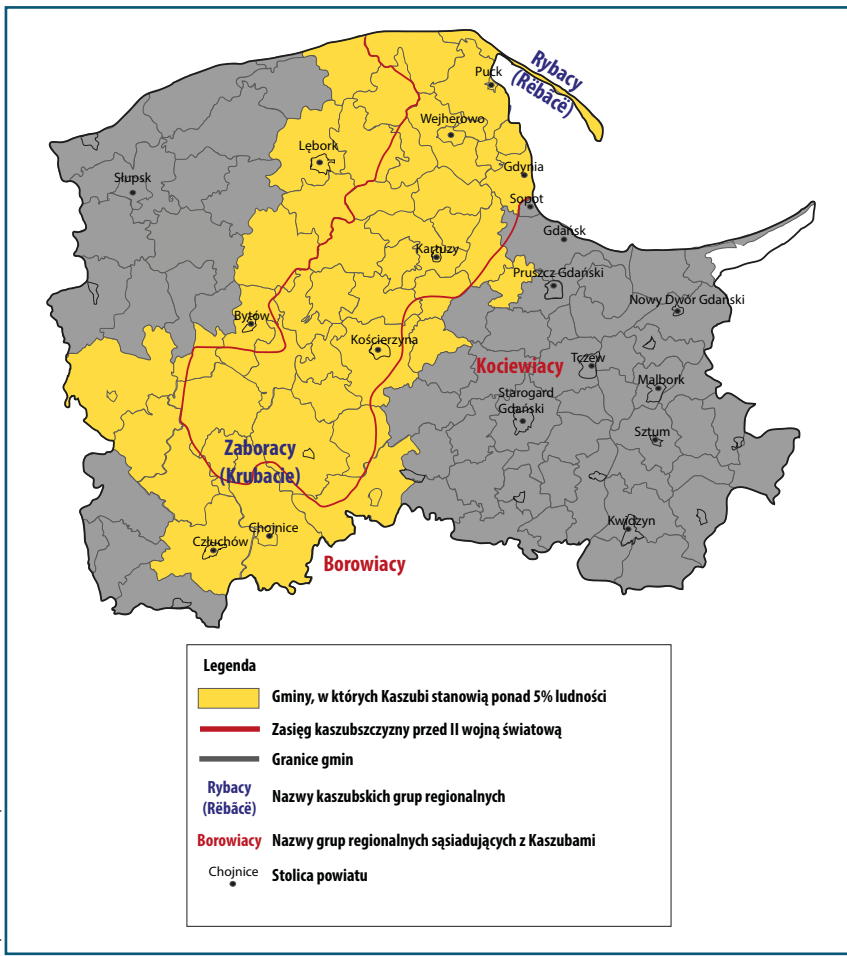
.....

ZADANIE 5.

Zapoznaj się z mapą na stronie obok i wykonaj polecenia.

1. Wymień grupy regionalne sąsiadujące z Kaszubami.
-
2. Zapisz nazwy trzech miejscowości leżących dziś na Kaszubach, które przed II wojną światową uważano za niekaszubskie.
-

Opracowano na podstawie: J. Szukałski, Na Kaszubach, Warszawa 1995.

Zasięg kaszubszczyzny na Pomorzu na przełomie XX i XXI wieku

ZADANIE 6.

Zamaluj kratki przy zdjęciach przedstawiających budynki charakterystyczne dla regionu kaszubskiego.

Mieszkamy na Kaszubach

Nazwa regionu – pochodzenie i ewolucja znaczenia

Nazwa *Kaszuby* pochodzi z czasów średniowiecza: po raz pierwszy odnotowano ją w 1238 roku na terenie Pomorza Zachodniego. Początkowo wyraz ten wiązano przede wszystkim z ludźmi, a nie z konkretnym terenem. W miarę postępowania procesu germanizacji słowiańskiej ludności na zachodzie występowanie nazwy przesunęło się systematycznie na wschód. Mieszkańców Pomorza Gdańskiego, znanego niegdyś pod nazwą Prus Królewskich, Kaszubami zaczęto nazywać w okresie nowożytnym. Mimo to władcami Kaszubów tytułowali się w tym czasie Gryfici rządzący Pomorzem Zachodnim. Później tytuł ten przejęli Hohenzollernowie – przysługiwał on także ostatniemu władcy Pomorza z tej dynastii, cesarzowi Wilhelmowi II. Dopiero po całkowitym zgermanizowaniu słowiańskich, ewangelickich mieszkańców wschodnich rubieży Pomorza Zachodniego nazwa *Kaszuby* zaczęła oznaczać przede wszystkim terytorium zajmowane przez katolicką ludność z ówczesnej pruskiej prowincji Westpreussen, czyli z Pomorza Gdańskiego.

Geneza samej nazwy także nie jest jasna. Już średniowieczni kronikarze próbowali wyjaśniać jej pochodzenie. Zgodnie z jedną z najpopularniejszych teorii, którą jako pierwszy wyłożył autor *Kroniki Wielkopolskiej*, wywodzono ją od wyrażenia *kasanie hub*, oznaczającego układanie długich fałdujących się szat. Naukowcy wiązali określenie *kaszuby* z wodą i młynami. Doszukiwano się także związków tego wyrazu ze słownictwem bałtyckim, a nawet bałkańskim. Wobec tych rozbieżności można poprzestać na konstatacji Gerarda Labudy, który przyznał, że nazwa *Kaszuby* wciąż czeka na wyjaśnienie, a na dziś pewnym można być jedynie tego, że jest to określenie bardzo stare, pamiętające jeszcze czasy Słowiańszczyzny plemiennej.

Historia i położenie Kaszub

Ani historycznie, ani geograficznie Kaszuby nie tworzyły nigdy jednej wyrazistej jednostki. W okresie nowożytnym obszar zamieszkały przez Kaszubów i nazywany Kaszubami uległ znacznym przesunięciom. Współczesne granice Kaszub ustalili językoznawcy, którzy na przełomie XIX i XX wieku badali lokalną mowę – ostatecznie ukształtowały się one po 1945 roku, kiedy Kaszubi licznie osiedlili się na ziemi słupskiej i przywrócili tym obszarom pierwotny kaszubski charakter, utracony w XIX wieku w wyniku germanizacji.

Współcześnie granice Kaszub określa się w dwojaki sposób. Granica uwzględniająca sytuację historyczno-geograficzną obejmuje całą północno-zachodnią część województwa pomorskiego, tj. powiaty słupski, lęborski, wejherowski, pucki, kartuski, bytowski, kościerski, chojnicki, słupski i fragment powiatu gdańskiego oraz miasta: Słupsk, Gdynię, Gdańsk oraz Sopot. Nieco inaczej przedstawiany jest obszar zamieszkały przez ludzi identyfikujących się z Kaszubami i mówiących po kaszubsku: teren ten ciągnie się od powiatu puckiego, przez powiaty wejherowski, kartuski i kościerski, aż do samych Chojnic. Kaszubi w zwartej masie mieszkają także w Gdyni, w zachodniej części powiatu gdańskiego oraz we wschodniej części powiatów lęborskiego i bytowskiego. Należy podkreślić, że wszystkie tereny zaliczane dziś do Kaszub znajdują się w granicach województwa pomorskiego.

Współczesne Kaszuby dzieli się najczęściej na trzy części: północną, tzw. Nordę, oraz środkową i południową. Spośród dużej liczby kaszubskich grup etnograficzno-gwarowych, które wyodrębnili naukowcy w XIX i XX wieku, do dziś zachowało się zaledwie kilka: Belacy (albo Belocy) na terenie powiatu puckiego oraz grupy rdzennej ludności zamieszkującej regiony południowych Kaszub: Gochy (okolice Borzyszkowów, Lipnicy i Brzeźna Szlacheckiego) i Zabory (w pobliżu Brus, Wiela i Czerska).

Tożsamość kulturowa Kaszub

Współcześnie Kaszubi są najbardziej wyrazistą grupą etniczną na obszarze Pomorza Gdańskiego. Mieszkańcy większych kaszubskich miast, z Gdańskiem na czele, nie identyfikują się do końca z kaszubszczyzną – wychodzą oni często z założenia, że większość ma zawsze rację. Porównanie liczby osób deklarujących przynależność do Kaszubów (ok. 233 tys. osób) z liczbą mieszkańców samego Gdańska (ok. 460 tys. osób) pozwala uzmysłowić sobie, że kaszubska mniejszość zazwyczaj znajduje się w swoim regionie na słabszej pozycji. Ochronę interesów Kaszubów i innych grup autochtonicznych ma zapewniać *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych, etnicznych oraz języku regionalnym*. Zapisane w niej regulacje dają różnorakie możliwości wspierania społeczności lokalnych. Jednym z najważniejszych przewidzianych w ustawie instrumentów jest prawo do umieszczania w przestrzeni publicznej nazw miejscowości, urzędów i instytucji w języku regionalnym. Dwujęzyczne tablice od kilku lat pojawiają się w wielu gminach pomorskich, także w tych, w których udział Kaszubów nie przekracza ustawowego progu 20%, a cała procedura wymaga konsultacji społecznych. Podwójne nazewnictwo świadczy o przynależności danej miejscowości do Kaszub i jest ważnym czynnikiem kształtującym świadomość mieszkańców regionu i turystów. To dlatego wprowadzanie tablic w jednostkach samorządowych, w których Kaszubi mają słabszą pozycję, przebiegało bardziej energicznie niż w gminach, w których Kaszubów jest najwięcej.

LITERATURA

- J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów. Historia, geografia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk 1999.
- G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I, Gdańsk 2006.
- J. Mordawski, *Geografia Kaszub*, Gdańsk 2008.
- C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj. Kultura, język, tożsamość*, Gdańsk 2007.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ poprawnie posługuje się nazwami: *Kaszubi*, *Belacy*, *Gochy*, *Zabory*, *Norda*,
- ❑ wskazuje na mapie Gochy, Zabory i Nordę,
- ❑ opowiada o historycznych zmianach położenia geograficznego Kaszub oraz określa współczesne granice tego regionu,
- ❑ omawia podział ziem kaszubskich na trzy subregiony,
- ❑ przedstawia najważniejsze teorie wyjaśniające pochodzenie nazwy *Kaszuby*.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, burza mózgów, praca z mapą, praca z infografiką

FORMY PRACY: indywidualna, grupowa i zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, mapa fizyczna Pomorza

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU LEKCJI

1. Nauczyciel prezentuje podstawowy cel lekcji: poznanie położenia geograficznego współczesnych Kaszub oraz aktualnej sytuacji ludności kaszubskiej.
2. Prowadzący przedstawia kilka hipotez naukowych dotyczących pochodzenia nazwy *Kaszuby*. Następnie krótko omawia losy ludności kaszubskiej na przestrzeni wieków w kontekście historycznych zmian zasięgu terytorialnego Kaszub. Na zakończenie pierwszej części zajęć uczniowie rozwiązują zadanie 3. z karty pracy.

II. POZNAJEMY POŁOŻENIE WSPÓŁCZESNYCH KASZUB

1. Nauczyciel pokazuje na mapie powiaty zamieszkałe przez Kaszubów. Uczniowie wykonują zadanie 5. z karty pracy.
2. Prowadzący wymienia różne grupy ludności kaszubskiej oraz omawia podział Kaszub na subregiony. Wyjaśnia znaczenie podstawowych nazw: *Belacy, Norda, Gochy, Zabory*.
3. Uczniowie zapoznają się z równoleżnikowym podziałem regionu na Kaszuby Południowe, Kaszuby Środkowe i Kaszuby Północne. Próbuje zlokalizować swoją miejscowość na jednym z tych obszarów.
4. Nauczyciel dzieli klasę na kilka grup. Członkowie każdego zespołu wspólnie rozwiązują zadanie 1. z karty pracy – odnajdują na mapie fizycznej przygotowanej przez prowadzącego najważniejsze ośrodki miejskie położone w poszczególnych dzielnicach Kaszub i zapisują ich nazwy w odpowiednich rubrykach tabeli. Następnie grupy wykonują zadanie 4.
5. Uczniowie zapoznają się mapą ukazującą zasięg kaszubszczyzny na Pomorzu (z zadania 5. w karcie pracy) oraz z infografiką przedstawiającą liczbę osób uczących się języka kaszubskiego w poszczególnych powiatach województwa pomorskiego. Wykonują zadania 6. i 7. oraz próbują wspólnie odpowiedzieć na następujące pytania:
 - W których powiatach i miejscowościach najwięcej osób mówi po kaszubsku?*
 - Dlaczego, Waszym zdaniem, najwięcej osób uczy się języka kaszubskiego w powiatach kościerskim, kartuskim i bytowskim?*

III. KASZUBSKOŚĆ NA ULICACH KASZUB

1. W trakcie burzy mózgów uczniowie odpowiadają na pytanie: *Jakie elementy kaszubskiej kultury mogą zobaczyć turyści odwiedzający miejscowości na Pomorzu?*
2. Nauczyciel wyjaśnia, dlaczego w różnych kaszubskich miejscowościach wprowadzane jest podwójne nazewnictwo, oraz omawia przebieg tej procedury.
3. Uczestnicy zajęć w ramach burzy mózgów zastanawiają się, jakie znaczenie mogą mieć dwujęzyczne tablice dla mieszkańców Kaszub i dla turystów odwiedzających region.

IV. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Na polecenie prowadzącego uczniowie przypominają informacje dotyczące pochodzenia nazwy *Kaszuby*.
2. Wybrane osoby odpowiadają na pytania:
 - W jakiej części Kaszub leży nasza miejscowość?*
 - Jakie kaszubskie regiony poznaliśmy na dzisiejszej lekcji?*

ZADANIE 1.

Uzupełnij tabelę odpowiednimi nazwami.

Miejscowości...		
...na Kaszubach Południowych	...na Kaszubach Środkowych	...na Kaszubach Północnych (Norda)
1.	1.	1.
2.	2.	2.
3.	3.	3.
4.	4.	4.
5.	5.	5.

ZADANIE 2.

Zamaluj kratki przy właściwych zakończeniach podanych zdań.

W średniowieczu Kaszubi zamieszkiwali tereny

- Pomorza Przedniego.
- Pomorza Zachodniego.
- Pomorza Gdańskiego.
- Kujaw.

Belacy to grupa etniczna zamieszkująca obszar powiatu

- słupskiego.
- chojnickiego.
- puckiego.
- kościerskiego.

Granice Kaszub ukształtowały się ostatecznie

- pod koniec XIX wieku.
- po II wojnie światowej.
- w połowie XIX wieku.
- w późnym średniowieczu.

ZADANIE 3.

Uzupełnij tekst podanymi wyrazami w odpowiedniej formie.

Zabory, średniowiecze, Norda, układanie szat, tablice

Dzisiejsze Kaszuby dzielą się na kilka wyrazistych regionów, takich jak leżąca na północy czy położone na południu Sama nazwa *Kaszuby* pochodzi z epoki i pojawiła się po raz pierwszy w dokumencie papieskim. Niektórzy wywodzili ją od wyrażenia *kasanie hub*, oznaczającego „.....”. Najważniejszym elementem wyróżniającym Kaszubów jest ich mowa. Od kilku lat można stawiać z nazwami miejscowości w języku kaszubskim.

ZADANIE 4.

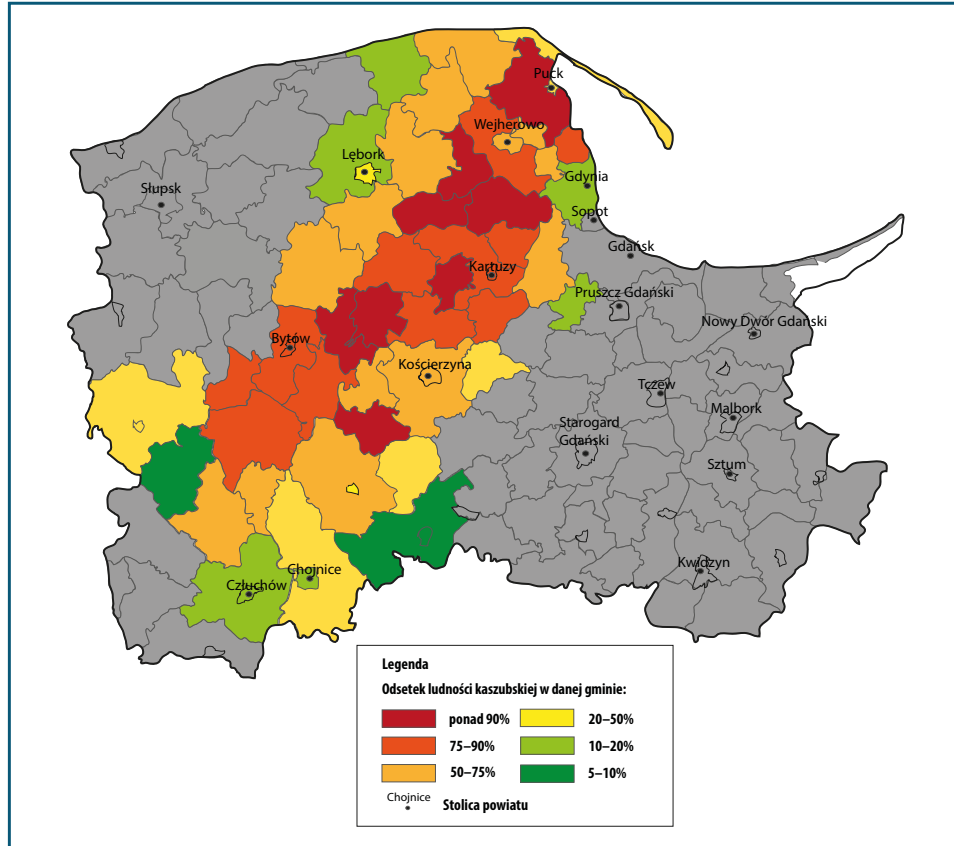
Połącz nazwy regionów kaszubskich z odpowiednimi opisami.

Norda ●	● region położony na południu Kaszub, w okolicach Brus, Wiela i Czerska
Gochy ●	● kraina leżąca w środkowej części Kaszub, w pobliżu Borzyszkowów, Lipnicy i Brzeźna Szlacheckiego
Zabory ●	● nazwa północnych obszarów kaszubskich

ZADANIE 5.

Zapoznaj się z mapą i wykonaj polecenia.

Zasięg
kaszubszczyzny
według
J. Mordawskiego

Opracowano na podstawie: J. Szukalski, Na Kaszubach, Warszawa 1995.

1. Wymień sześć stolic powiatów leżących na Kaszubach.

.....

.....

.....

2. Odpowiedz, w którym regionie Kaszub mieszka najwięcej osób czujących się Kaszubami.

.....

ZADANIE 6.

Jak myślisz, dlaczego nauczanie języka kaszubskiego w szkołach ma duże znaczenie dla kaszubskiej kultury?

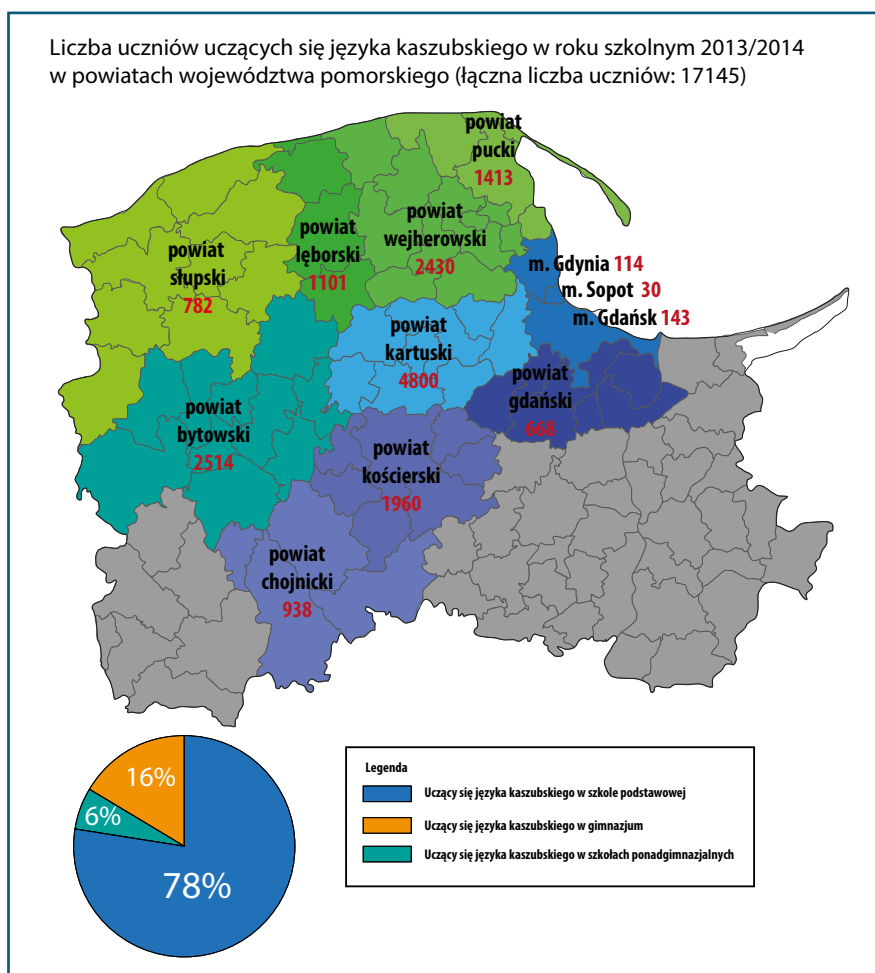
.....

.....

.....

ZADANIE 7.

Zapoznaj się z zamieszczoną infografiką, a następnie odpowiedz na pytania i wykonaj polecenie.

1. Na którym etapie edukacji języka kaszubskiego uczy się najwięcej osób?

.....

2. W którym powiecie pomorskim na lekcje języka kaszubskiego uczęszcza najwięcej uczniów, a w którym – najmniej?

.....

3. Porównaj infografikę z mapą z zadania 5. Następnie zapisz nazwy powiatów, w których naucza się języka kaszubskiego, mimo że mniej niż 5% ich mieszkańców uważa się za Kaszubów.

.....

.....

.....

Kaszubska przyroda

Kaszubskie krainy geograficzne

Kaszuby to region w północnej Polsce rozciągający się od Morza Bałtyckiego po Bory Tucholskie. Geografowie nazywają nadmorską część ziem kaszubskich Pobrzeżem Południowobałtyckim i dzielą te tereny bardziej szczegółowo na Pobrzeże Gdańskie i Pobrzeże Koszalińskie. W granicach Kaszub znajdują się także fragmenty Pojezierza Zachodniopomorskiego, Pojezierza Południowopomorskiego oraz Pojezierza Wschodniopomorskiego. Do pierwszej z tych krain zaliczamy Wysoczyznę Polanowską oraz Pojezierze Bytowskie, druga składa się z Równiny Charzykowskiej oraz północnych fragmentów Pojezierza Krajeńskiego i Równiny Tucholskiej, natomiast trzecia obejmuje obszary Pojezierza Kaszubskiego i Pojezierza Starogardzkiego.

Ukształtowanie terenu

Już na podstawie przeprowadzonego wyżej wyliczenia stwierdzić można, że kaszubskie ziemie odznaczają się niezwykle zróżnicowanym krajobrazem. Nad Bałtykiem rozciągają się obszary wydymowe oraz tereny jeziorno-bagiennie z dużymi jeziorami nadmorskimi, takimi jak Łebsko czy Gardno. Na środkowych Kaszubach dominuje krajobraz polodowcowy: rozległe równiny przedzielane są tutaj wzniesieniami morenowymi oraz pagórkami charakterystycznymi dla pojeziernego i sandrowego ukształtowania terenu. To właśnie w tej części regionu, na terenach zwanych powszechnie „kółkiem raduńskim”, wznoszą się Wzgórza Szymbarskie – jeden z najbardziej rozpoznawalnych obszarów na mapie Kaszub; to do walorów krajobrazowych tej okolicy nawiązuje popularne wyrażenie: *Szwajcaria Kaszubska*. Pasma szymbarskie jest ciągiem wzniesień, których wysokość waha się w granicach od 280 do 290 m n.p.m. – góruje nad nimi Wieżyca (338 m n.p.m.), będąca najwyższym punktem całego Niżu Środkowoeuropejskiego. Okolice tego okazałego wzgórza uchodzą za jedną z najatrakcyjniejszych turystycznie krain kaszubskich – mieszkańcy Pomorza i innych regionów Polski chętnie spędzają tutaj wolny czas nawet zimą.

Wielkie bogactwo – jeziora

Na Kaszubach znajduje się około tysiąca jezior o powierzchni większej niż 1 ha, bardzo różnorodnych i odznaczających się urozmaiconą linią brzegową. Kaszubskie zbiorniki wodne podzielić można na dwie zasadnicze grupy. Pierwszą z nich tworzą rozległe jeziora nadmorskie, z których największe są Łebsko (7530 ha) oraz Gardno (2470). Do drugiej grupy zaliczamy mniejsze jeziora położone na obszarze Pojezierza Kaszubskiego i sąsiednich krain geograficznych; wyróżnić należy wśród nich zbiorniki wodne leżące w okolicy Ostrzyc, w tzw. „kółku Raduni” – ze szczególnym uwzględnieniem urokliwego, dwuczęściowego Jeziora Raduńskiego o powierzchni 1124 ha – a także jezioro Wdzydze (1422 ha) i Jezioro Charzykowskie (1350). Jeziora środkowych i południowych Kaszub są najczęściej zbiornikami pochodzenia polodowcowego: charakteryzuje je stosunkowa

płytkość – mają najwyżej kilka metrów głębokości – oraz wybrzeża o nieregularnym przebiegu i urozmaiconym ukształtowaniu terenu, z dużymi różnicami wysokości. Wymienione cechy decydują o tym, że kaszubskie pojezierza uchodzą powszechnie za obszary o dużych walorach krajobrazowych, dogodne do aktywnego wypoczynku.

Zielone płuca Pomorza – lasy kaszubskie

40% powierzchni Kaszub porastają rozległe lasy. W czasach przedchrześcijańskich i w epoce średniowiecza pomorskie ziemie zajmowała niemal w całości potężna puszcza, rozciągająca się od wybrzeży Morza Bałtyckiego do terenów określanych dzisiaj jako Bory Tucholskie. Pierwotny bór uległ w późniejszych wiekach podziałowi na kilka mniejszych kompleksów; do największych i najbardziej znanych z nich zaliczamy Puszcę Darżlubską, Lasy Oliwskie oraz Lasy Mirachowskie. Dorzecze górnej Brdy, na północ od Chojnic, porastają Bory Tucholskie – pod koniec XX wieku powstał tu drugi park narodowy na Pomorzu po parku zlokalizowanym w okolicach jezior Łebsko i Gardno (Słowiński PN). W lasach Pojezierza Kaszubskiego dominuje monokultura sosny, której powstanie jest efektem działalności gospodarczej niemieckich leśników trwającej do II wojny światowej. Na północy regionu zachowały się duże kompleksy buczyny pomorskiej z kilkudziesięcioprocentowym udziałem buka, dębu oraz grabu. Charakterystycznym elementem nadmorskich terenów przyleśnych są torfowiska porośnięte głównie przez trzciny, turzyce i różnorodne gatunki mchów.

Bogactwo fauny ziem kaszubskich

W borach pomorskich żyją duże ssaki europejskie: jelenie, sarny oraz dziki. Z drobnej zwierzyny zamieszkującej kaszubskie kompleksy leśne wymienić należy lisy, borsuki, jenoty, wydry, kuny leśne i domowe, tchórze i zające. Najpospoliciej występującymi na Kaszubach gatunkami ptactwa są bażant, kuropatwa i kaczka krzyżówka. Od kilkunastu lat na zachodnich krańcach regionu spotkać można także wilki – ostatnimi czasy te drapieżne zwierzęta zapuszczają się nawet w okolice Trójmiasta. W Morzu Bałtyckim i w kaszubskich jeziorach żyją liczni przedstawiciele fauny wodnej: prócz wielu gatunków ryb wymienić tutaj należy także coraz częściej spotykane na bałtyckich plażach foki szare.

Natura a gospodarka

Nie odpowiada prawdzie często rozpowszechniane stwierdzenie, jakoby Kaszuby były ubogie w bogactwa naturalne. W ziemi pomorskiej znajdują się rozległe, nieeksploatowane jeszcze złoża gazu łupkowego oraz pokłady soli; duże znaczenie dla gospodarki regionu mają obszary bogate w torf. Na Kaszubach znajdują się także duże zasoby piasków, żwirów i głazów, niezbędne dziś w intensywnie rozwijającym się budownictwie.

LITERATURA

- J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów. Historia, geografia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk 1999.
- J. Mordawski, *Geografia Kaszub*, Gdańsk 2008.
- J. Szukalski, *Na Kaszubach*, Warszawa 1995.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ poprawnie posługuje się terminami geograficznymi: *równina, wzgórze, pobraże, pojezierze*.
- ❑ opisuje krajobraz ziem kaszubskich, wskazując jego specyficzne cechy i elementy,
- ❑ podaje nazwy głównych regionów geograficznych na Pomorzu oraz odnajduje je na mapie fizycznej regionu,
- ❑ pokazuje na mapie najbardziej charakterystyczne miejsca i obiekty: Mierzeję Helską, największe jeziora położone na Pobrzeżu Słowińskim i Pojezierzu Kaszubskim, pasmo Wzgórz Szymbarskich z Wieżycą oraz najrozleglejsze kaszubskie kompleksy leśne,
- ❑ wymienia gatunki zwierząt żyjących na Kaszubach,
- ❑ przedstawia informacje o Słowińskim Parku Narodowym i Parku Narodowym „Bory Tucholskie” oraz pokazuje na mapie obejmowane przez nie obszary chronione.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, prezentacja multimedialna, metoda projektu, burza mózgów, praca z mapą

FORMY PRACY: indywidualna, grupowa, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, mapa fizyczna Pomorza

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU

1. Nauczyciel przedstawia cel lekcji: poznanie podstawowych informacji na temat przyrody Kaszub.
2. Na polecenie prowadzącego uczniowie wymieniają miejscowości leżące na Kaszubach i wskazują je na mapie.

II. KRAJOBRAZ KASZUB

1. Nauczyciel wymienia i opisuje wszystkie warianty pomorskiego krajobrazu: wydmy i bagienne obszary nadmorskie, pagórkowate okolice Trójmiasta i zdominowane przez wzgórza ziemie środkowych Kaszub, a także równiny południowokaszubskie. Następnie wskazuje na mapie Pomorza krainy geograficzne odznaczające się typową dla całego regionu rzeźbą terenu: Wzgórz Szymbarskich z Wieżycą, Pobrzeże Słowińskie i Równinę Charzykowską. Uczniowie rozwiązują zadanie 1. z karty pracy.
2. Nauczyciel krótko prezentuje krainy geograficzne rozciągające się na ziemiach kaszubskich i pokazuje przebieg ich granic na mapie. Następnie poleca uczestnikom zajęć, aby wykonali zadanie 3. z karty pracy (oprócz polecenia 4.).
3. Podczas burzy mózgów uczniowie podają elementy krajobrazu, które można uznać za charakterystyczne dla Kaszub. Najtrafniejsze propozycje zapisują w zeszytach i na tablicy.
4. Uczestnicy zajęć wymieniają miejscowości, miejsca i regiony, w których można zobaczyć typowe kaszubskie krajobrazy.
5. Nauczyciel prezentuje najbardziej charakterystyczne obiekty topograficzne znajdujące się na Kaszubach: wzgórz z Wieżycą, jeziora z jeziorami Łebsko, Gardno i Wdzydze, Jeziolem Raduńskim i Jeziolem Charzykowskim, a także lasy, w tym Puszcę Darżlubską, Lasy Oliwskie, Lasy Mirachowskie oraz Bory Tucholskie.
6. Uczniowie wymieniają dwa parki narodowe leżące na Kaszubach, a następnie wykonują polecenie 4. z zadania 3. z karty pracy.

III. FAUNA POMORZA

1. W trakcie burzy mózgów uczestnicy zajęć wymieniają najczęściej spotykane na Kaszubach gatunki zwierząt. Podawane nazwy zostają zapisane na tablicy.
2. Nauczyciel przedstawia podstawowe informacje o największych zwierzętach występujących na Kaszubach: fokach, jeleniach, sarnach i dzikach.

IV. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Uczniowie podają nazwy największych jezior na Kaszubach oraz najwyższego kaszubskiego szczytu.
2. Nauczyciel omawia zadanie domowe dla osób chętnych, polegające na przygotowaniu na następne zajęcia krótkich prezentacji multimedialnych na temat: hymnu kaszubskiego, herbu kaszubskiego oraz stolicy Kaszub.
3. Uczestnicy zajęć wykonują zadania 2. i 4. z karty pracy – rozwiązują krzyżówkę i oceniają prawdziwość zdań dotyczących przyrody Kaszub.

4. Zadanie domowe:

Wykonaj wybrane zadanie z karty pracy: 5, 6 lub 7. Gotową prezentację przedstaw koleżankom i kolegom z klasy w terminie ustalonym przez nauczyciela.

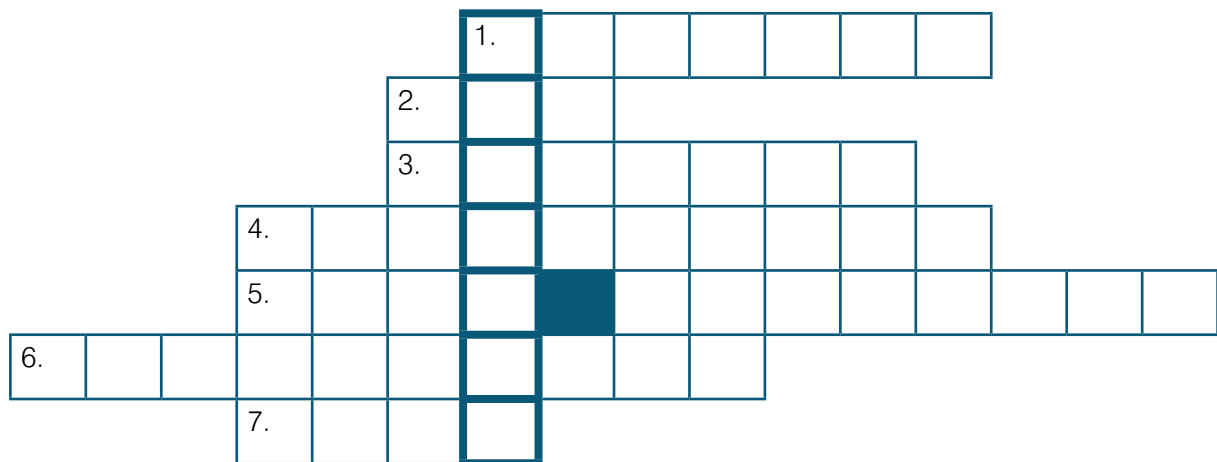
ZADANIE 1.

Połącz podane wyrazy z odpowiednimi wyjaśnieniami.

pojezierze ● wysoczyzna ● mierzeja ● równina ● pobrzeże ● żuławy ●	● tereny ciągnące się wzdłuż brzegu morza, jeziora lub rzeki ● obszar będący rozległym i niewysokim wzniesieniem ● urodzajne ziemie leżące przy ujściu rzeki do morza ● śródlądowy zbiornik wodny ● nizinny lub pagórkowaty teren urozmaicony licznymi jeziorami ● płaski lub nieco pofałdowany obszar ● ląd otoczony z trzech stron wodą, oddzielający najczęściej zatokę od otwartego morza

ZADANIE 2.

Rozwiąż krzyżówkę, a następnie wyjaśnij znaczenie otrzymanego hasła.

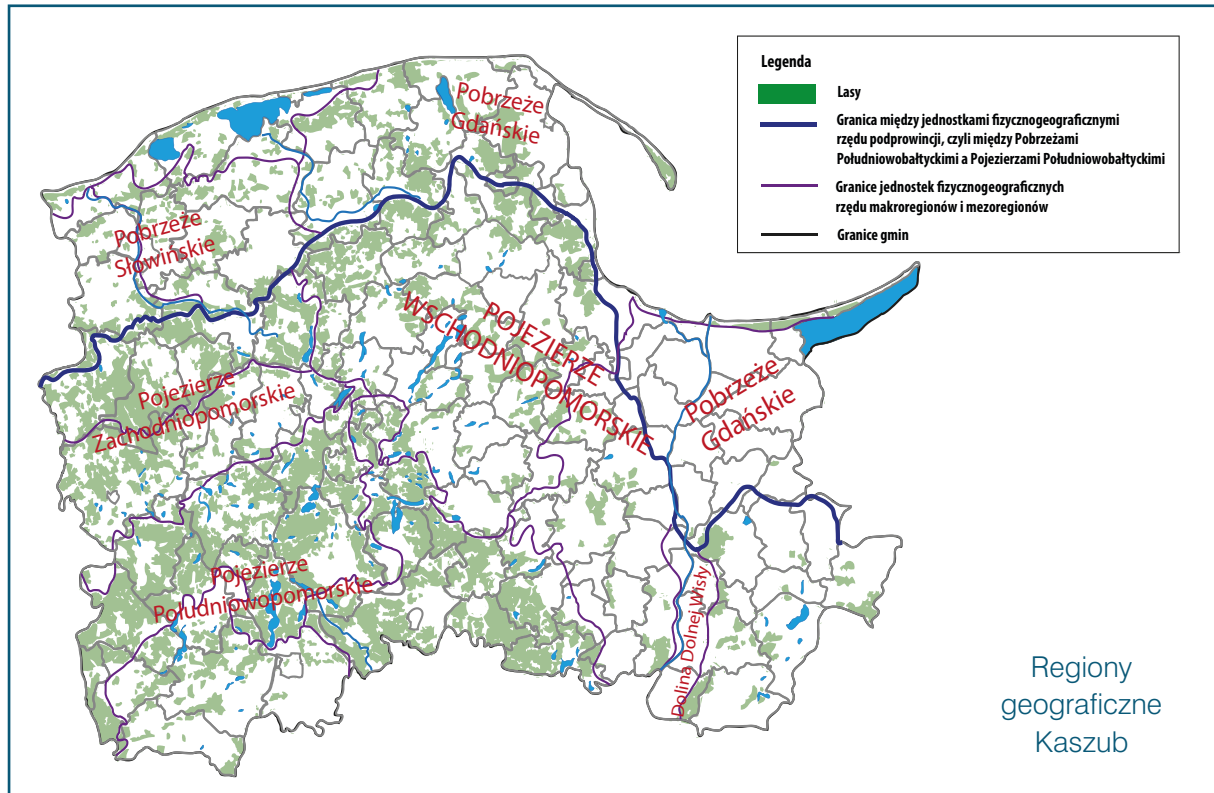
1. Jezioro – na jego brzegu znajduje się najstynniejszy polski skansen.
2. Niewielki drapieжник występujący na Kaszubach, poluje na małe ssaki i ptaki.
3. Jeden z najbardziej charakterystycznych elementów kaszubskiego krajobrazu, mały śródlądowy zbiornik wodny.
4. Puszcza – las porastający Pobrzeże Kaszubskie.
5. Las rozciągający się w okolicach Trójmiasta.
6. Jezioro – leży u stóp Wieżycy.
7. Średniej wielkości ssak morski, występujący m.in. w wodach Bałtyku.

HASŁO:

.....

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z zamieszczoną mapą. Następnie wykonaj podane polecenia.

Opracowano na podstawie mapy umieszczonej na stronie <http://www.pomorskie.eu>

1. Uzupełnij tabelę odpowiednimi nazwami.

Przykłady krain geograficznych znajdujących się na Kaszubach	
Pojezierza	Pobrzeża

2. Zapisz nazwy trzech krain geograficznych znajdujących się na Kaszubach.

.....

3. Zaznacz na mapie miejscowość, w której mieszkasz, a następnie określ, czy leży ona na pobrzeżu, czy – na pojezierzu.

.....

4. Zamaluj na mapie czerwonym kolorem tereny zajmowane przez dwa pomorskie parki narodowe. Podpisz pokolorowane obszary.

ZADANIE 4.

Wstaw literę *P* w kratki obok zdań prawdziwych, a literę *F* – przy zdaniach prawdziwych.

- Najczęściej występującym gatunkiem drzewa w lasach kaszubskich jest dąb.
- Łebsko jest największym jeziorem na Kaszubach. .
- W kaszubskich borach spotkać można żubry i łosie.
- Na Pojezierzu Kaszubskim występują liczne jeziora polodowcowe.
- Na terenie Kaszub utworzono tylko jeden park narodowy.
- W Słowińskim Parku Narodowym można podziwiać krajobraz wydmy.

ZADANIE 5.

Wykonaj folder turystyczny, w którym zachęcisz mieszkańców innych regionów Polski do odwiedzenia Pomorza. Przedstaw w swojej pracy walory przyrodnicze Kaszub.

- Opisz widoki, które można podziwiać podczas wędrowki po kaszubskiej ziemi. Wymień elementy urozmaicające pomorski krajobraz: wzgórza, największe rzeki i jeziora, skupiska łąsne i tereny nadmorskie.
- Wskaż najpiękniejsze – Twoim zdaniem – miejsca na Kaszubach. Uzasadnij swój wybór i wyjaśnij, czym wyróżniają się wymienione przez Ciebie obszary.
- Zaprezentuj, w jaki sposób turyści odwiedzający Pomorze mogą spędzać wolny czas na świeżym powietrzu i na łonie natury. Omów wybrane przez siebie formy aktywnego wypoczynku.
- Skorzystaj z informacji zdobytych na lekcji oraz z materiałów znalezionych w internecie i w innych dostępnych źródłach. Uzupełnij swoją pracę zdjęciami wybranych miejsc znajdujących się na Kaszubach lub ozdób folder własnoręcznie wykonanymi ilustracjami.

ZADANIE 6.

Przygotuj prezentację multimedialną dotyczącą jednego z parków narodowych znajdujących się na Pomorzu. Skorzystaj z informacji oraz zdjęć znalezionych w internecie i innych dostępnych źródłach. W swojej pracy uwzględnij odpowiedzi na podane pytania.

- Kiedy założono ten park narodowy?
- Jakie są charakterystyczne elementy krajobrazu, który można podziwiać podczas wędrowki po parku?
- Jakie chronione gatunki zwierząt i roślin występują na terenie parku?

ZADANIE 7.

Przygotuj prezentację dotyczącą miejsca, które uważasz za najpiękniejsze w Twojej okolicy lub na całych Kaszubach.

- Wyjaśnij, dlaczego lubisz przebywać w tym miejscu i co Ci się w nim najbardziej podoba.
- Opowiedz, w jaki sposób spędzasz tam swój wolny czas.
- Opisz krajobraz, jaki można podziwiać na wskazanych przez Ciebie terenach. Wymień elementy, które go urozmaicają: wzgórza, rzeki, jeziora albo lasy.
- Uzupełnij prezentację zdjęciami lub własnoręcznie wykonanymi rysunkami.

Kaszubskie symbole

Kaszubska stolica

Wiele miast pretenduje do tytułu stolicy Kaszub. Ponawiany co jakiś czas spór staje się nieraz pretekstem do promocji walorów turystycznych tych miejscowości oraz ich najbliższych okolic. Tymczasem nowożytna tradycja wydaje się rozstrzygać sprawę jednoznacznie: stolicą ziem kaszubskich był i jest Gdańsk. Od momentu narodzin nowoczesnego regionalizmu pomorskiego na przełomie XIX i XX wieku działacze kaszubszy uważali to miasto za najważniejsze miejsce swojej aktywności społecznej i politycznej: część Młodokaszubów postanowiła zamieszkać nad Motławą nawet pomimo odseparowania Gdańska od niepodległej Rzeczypospolitej po 1919 roku.

Po 1945 roku miasto stało się administracyjnym centrum całego Pomorza Wschodniego. Po opuszczeniu miasta przez Niemców Kaszubi pozostali ostatnimi rdzennymi gdańszczanami: oficjalne statystyki podają, że ich liczebność wynosiła w 1947 roku co najmniej 15 tysięcy osób, co stanowiło niecałe 10% mieszkańców powojennego Gdańska. Populacja Kaszubów w stolicy Pomorza powiększyła się jeszcze na wskutek włączenia w obręb miasta licznych stricte kaszubskich miejscowości, takich jak Osowa i Bysewo, oraz masowej migracji ludności wiejskiej do miasta. Według badań socjologów w okresie strajków 1980 roku w wielkich zakładach Gdańska dominowali robotnicy pochodzący właśnie z obszaru Kaszub.

Przeprowadzona przez nazistów eksterminacja przedwojennych intelektualistów pomorskich spowodowała, że powojenną elitę Gdańska odbudowywały osoby pochodzące z innych regionów Polski, niezwiązane silniejszymi więzami z kaszubską ziemią. Okoliczności te sprzyjały umacnianiu się oficjalnej narodowej i politycznej narracji władz komunistycznych: dążenie do zbudowania jednolitej etnicznie i narodowo Polski Ludowej wykluczało jakiegokolwiek przejawy regionalizmu. Ze zunifikowanego dyskursu partyjnego zniknęły historyczne nazwy *Pomorze* i *Kaszuby*, zastąpione neutralnym wyrażeniem *Wybrzeże Gdańskie*.

Współcześnie stołeczny status Gdańska nie wywołuje już żadnych kontrowersji: miasto nad Motławą funkcjonuje jako kaszubska stolica, co potwierdzają działania władz administracyjnych i opinia mieszkańców.

Kaszubski herb

Na kaszubskim godle widnieje czarny gryf na złotym polu. Emblemat ten występował od XIII wieku w herbach książąt zachodniopomorskich. Od nazwy mitycznego pół lwa, pół orła pochodzi nazwa dynastii książęcej, która panowała na Pomorzu Zachodnim od czasów średniowiecznych, czyli rodu Gryfitów.

Obraz gryfa pojawił się na Pomorzu za sprawą księcia tczewskiego Sambora II. Próbował on uniezależnić się od swojego starszego brata, Świętopępka Wielkiego – pierwszym krokiem ku temu było zerwanie przez księcia z tradycjami heraldycznymi własnego rodu i przyjęcie przez niego tarczy herbowej z gryfem należącej do rodziny jego żony, księżniczki meklemburskiej Matyldy. Czerwony gryf bez korony umieszczony na srebrnym polu stał się godłem Pomorza Gdańskiego – a konkretniej

ówczesnego województwa pomorskiego – po pokoju toruńskim w 1466 roku. Po kilku stuleciach ten sam gryf, widniejący wówczas w godle województwa pomorskiego w II Rzeczypospolitej, otrzymał złotą koronę. W III Rzeczypospolitej tak ukształtowany czerwono-srebrny emblemat odziedziczyło województwo kujawsko-pomorskie. Po II wojnie światowej heraldyczny czerwony gryf powrócił do swojej polskiej kolebki jako element herbu Tczewa. Na początku XXI wieku został umieszczony w godle Kociewia.

Inny wariant heraldyczny – czarny gryf na złotym polu – po raz pierwszy pojawił się w XV wieku w herbie książąt zachodniopomorskich: emblemat ten stał się wówczas znakiem księstwa kaszubskiego – jednej z części państwa Bolesława X. Kilka lat później, u progu XX wieku, czarnego gryfa spopularyzowali Młodokaszubi – Aleksander Majkowski postulował przyjęcie tego symbolu jako godła wszystkich Kaszubów. W 1919 roku czarna sylweta mitologicznego stworzenia znalazła się w herbie 66. Kaszubskiego Pułku Piechoty im. Józefa Piłsudskiego – przyczyniło się to do utrwalenia tego znaku w regionalnej świadomości. Obecnie czarny gryf na złotym polu jest godłem województwa pomorskiego – barwy herbowe pojawiają się także na czarno-złotej fladze regionu.

Hymn kaszubski

W świadomości pomorskich autochtonów za najważniejszą pieśń uchodzi *Marsz kaszubski*. Jego autorem jest Hieronim Derdowski. Po raz pierwszy utwór ten pojawił się w wydanej w 1880 roku kaszubskojęzycznym eposie *O panu Czôrlinśczim, co do Pucka po sécë jachôt*: główny bohater poematu wykonuje w pewnym momencie *Marsz...* do melodii *Mazurka Dąbrowskiego*. Fragment ten w krótkim czasie zyskał dużą popularność i już w roku następnym zaczął funkcjonować jako osobna pieśń. Jego patriotyczna i antyniemiecka wymowa trafnie oddawała odczucia Kaszubów żyjących w zaborze pruskim pod koniec XIX stulecia.

Dopiero jednak muzyka Feliksa Nowowiejskiego, który do słów *Marszu* skomponował całkiem nową melodię i zatytułował utwór *Hymnem kaszubskim*, sprawiła, że pieśń stała się powszechnym symbolem kaszubskiej tożsamości. Od roku 1921 *Hymn kaszubski* był wykonywany podczas wszystkich kaszubskich uroczystości patriotycznych. Z biegiem lat stał się także ważnym punktem repertuaru kaszubskich chórów. Liczne odniesienia do religii obecne w tekście Derdowskiego – jak choćby we fragmencie refrenu: *Nigdë do zgùbë / Nie przinđą Kaszëbë, / Marsz, marsz za wrodzëm! / Më trzimómë z Bòdżëm* – spowodowały, że *Hymn...* stał się utworem niemiłe widzianym przez komunistów, którzy po 1945 roku próbowali uniemożliwić jego publiczne wykonywanie. Zakazy władz jeszcze mocniej związały społeczność kaszubską z tą pieśnią. Dziś najstarszy kaszubski hymn jest powszechnie uważany za najważniejszy utwór oddający odczucia Kaszubów i upamiętniający ich walkę o własną tożsamość.

Warto wspomnieć także o innych utworach literackich i wokalnych, które miały duże znaczenie dla społeczności kaszubskiej w okresie komunistycznym. Szczególną uwagę należy zwrócić tutaj na dwa utwory Jana Trepczyka. Pierwszy z nich, *Kaszëbskô Królewô*, to pieśń religijna, której słowa skierowane są do Matki Boskiej Sianowskiej. Utwór ten jest najczęściej wykonywanym utworem kaszubskim o podniosłym charakterze; jego popularność wykroczyła przy tym poza granice regionu, o czym świadczą liczne opracowania słów i melodii, z którymi spotkać się można w polskich sanktuariach maryjnych. Nieco inne emocje wywołuje w wykonawcach i słuchaczach pieśń *Zemia Rodnô*: ten piękny utwór nawiązujący do heroicznej i mitycznej historii Kaszub od dawna jest uznawany za hymn niektórych środowisk i organizacji kaszubskich, takich jak Klub Studencki „Pomorania”. Niestety, w ostatnich latach dzieło Trepczyka jest często wskazywane jako utwór, który miałby zastąpić *Hymn kaszubski*, przez co staje się instrumentalnie wykorzystywanym narzędziem walki w sporach politycznych i ideologicznych.

LITERATURA

J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 2014.

D. Kalinowski, *Hymny pomorskie. Polski, niemiecki i kaszubski głos ideologiczny* [w:] *Wielkie Pomorze. Tożsamość i wielokulturowość*, red. D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk–Słupsk 2011.

C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj. Kultura, język, tożsamość*, Gdańsk 2007.

CELE LEKCJI**UCZEŃ:**

- ❑ wymienia symbole Kaszub: godło z czarnym gryfem na złotym tle, czarno-złotą flagę oraz *Hymn Kaszubski*,
- ❑ opowiada o historii godła kaszubskiego i flagi kaszubskiej,
- ❑ podaje tytuły pieśni w języku kaszubskim, które w powszechnej świadomości Kaszubów funkcjonują jako utwory hymniczne,
- ❑ wskazuje na mapie miasto uznawane za stolicę Kaszub i przedstawia kontrowersje związane ze stołecznym statusem Gdańska.

METODY: wykład, burza mózgów, prezentacje uczniów, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, prezentacje uczniów, tekst *Hymnu kaszubskiego*, kaszubska flaga, kaszubski herb

PRZEBIEG LEKCJI**I. ZNACZENIE I FUNKCJE SYMBOLI**

Uczniowie wymieniają polskie symbole narodowe: biało-czerwoną flagę, godło z białym orłem w koronie na czerwonym polu oraz hymn *Mazurek Dąbrowskiego*. Następnie wskazują na inne znane sobie symbole, takie jak hymn szkoły czy herb miasta. Podczas rozmowy kierowanej poszukują odpowiedzi na pytania postawione przez nauczyciela.

- ❑ *W jakich sytuacjach prezentowane są polskie symbole narodowe? Kiedy wywieszamy flagi narodowe i śpiewamy „Mazurek Dąbrowskiego”? W jakich miejscach wieszamy polskie godło?*
- ❑ *Jakie znaczenie mają dla ludzi symbole takie jak hymn i flaga? Jakie uczucia one wywołują?*
- ❑ *Jak myślicie, jaką funkcję pełnią te elementy w życiu różnych społeczności, np. kibiców? W jakim celu się ich używa?*

II. SYMBOLIKA KASZUBSKA: PODSTAWOWE INFORMACJE

1. Prowadzący wskazuje, że mimo toczonych sporów w powszechnym odczuciu Kaszubów najważniejszym, centralnym miastem regionu pozostaje Gdańsk. Przedstawia historyczne argumenty uzasadniające taki wybór kaszubskiej stolicy: w szczególności podkreśla fakt, że to właśnie w Gdańsku narodził się pomorski ruch regionalny i wykształciła się elita intelektualna, która doprowadziła do odrodzenia kaszubskiej świadomości etnicznej.
2. Nauczyciel opowiada, jak doszło do ostatecznego ustalenia się kształtu i kolorystyki kaszubskiego godła: wyjaśnia pochodzenie emblematu ukazującego gryfa i prezentuje okoliczności, w których znak ten został przyjęty przez władców pomorskich jako podstawowy element ich tarczy

herbowej. W swoim wykładzie prowadzący przeprowadza istotne rozróżnienie: osobno mówi o dziejach herbu ukazującego czerwonego gryfa na srebrnym tle – a zatem o emblemacie, który od czasu wojny trzynastoletniej funkcjonował jako godło Pomorza Gdańskiego – oraz o historii symbolu przedstawiającego czarnego gryfa na złotym tle, który najpierw był podstawowym elementem heraldycznym w tradycji władców zachodniopomorskich, by później pojawić się w pismach Młodokaszubów jako znak wspólnotowej tożsamości kaszubskiego ludu. Uczniowie rozwiązują zadanie 4. z karty pracy.

3. Prowadzący wymienia pieśni kaszubskie, które w XIX i XX wieku funkcjonowały w świadomości autochtonicznych mieszkańców jako hymn regionu. Bardziej szczegółowo omawia historię powstania i recepcji *Hymnu kaszubskiego* autorstwa Hieronima Derdowskiego oraz utworów hymnicznych Józefa Trepczyka, w tym pieśni *Zemia Rodnô*. Uczniowie rozwiązują zadanie 3. z karty pracy.

III. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Uczestnicy zajęć powtarzają i utrwalają wiadomości zdobyte na lekcji w trakcie uzupełniania karty pracy. Rozwiązują ćwiczenia testowe sprawdzające wiedzę dotyczącą najważniejszych kaszubskich symboli (zadania 1. i 2.).
2. Podczas burzy mózgów uczniowie poszukują odpowiedzi na pytania postawione przez nauczyciela.
 - *Jaką funkcję pełniły – Waszym zdaniem – kaszubskie symbole w okresie zaborów? Jaką rolę odgrywały one w życiu Kaszubów mieszkających w państwie pruskim?*
 - *Jak myślicie, jakie znaczenie mają dla współczesnych Kaszubów „Hymn kaszubski” oraz godło z czarnym gryfem i czarno-złota flaga?*

ZADANIE 1.

Połącz podane tytuły oraz imiona i nazwiska z odpowiednimi opisami.

Feliks Nowowiejski ●	● poemat, z którego pochodzi <i>Hymn kaszubski</i>
<i>Zemia Rodnô</i> ●	● napisał m.in. słynny utwór <i>Kaszëbskô Królewô</i>
Jan Trepczyk ●	● pieśń będąca nieoficjalnym hymnem kaszubskim
<i>O panu Czôrlińszim,
co do Pucka
po sécë jachôt</i> ●	● kompozytor melodii <i>Hymnu kaszubskiego</i>
Hieronim Derdowski ●	● autor pierwszego poematu opowiadającego o kaszubskiej historii
<i>Marsz kaszubski</i> ●	● najślynniejsza pieśń hymniczna autorstwa Jana Trepczyka

ZADANIE 2.

Wstaw literę *P* w kratki obok zdań prawdziwych, a literę *F* – przy zdaniach fałszywych. Następnie popraw zdania zawierające błędy.

1. Słynne kaszubskie wyznanie wiary: *Nigdë do zgùbë / Nie przindą Kaszëbë, / Marsz, marsz za wrodzëm! / Më trzimómë z Bòdżëm* pochodzi z pieśni maryjnej Jana Trepczyka *Kaszëbskô Królewô*.
2. Symbol gryfa został wprowadzony na Pomorzu przez księcia tczewskiego Sambora II.
3. Od 1466 roku godłem wcielonego do Polski województwa pomorskiego został czarny gryf na złotym polu.
4. *Marsz kaszubski* był pierwotnie wykonywany przez Kaszubów na melodię *Mazurka Dąbrowskiego*.
5. Młodokaszubi postulowali, aby znakiem wszystkich rdzennych mieszkańców Pomorza stał się czerwony gryf na srebrnym tle, który po raz pierwszy pojawił się w godle księcia zachodniopomorskiego Bogusława X.

Poprawione zdania:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 3.

Przeczytaj fragment *Hymnu kaszubskiego* i odpowiedz na pytania.

1. Tam, gdzie Wisła òd Krakòwa
W pòlsczé mòrze płënie,
Pòlskò wiara, pòlskò mòwa
Nigdë nie zadżinie.

Ref. Nigdë do zgùbë
Nie przindą Kaszëbë,
Marsz, marsz za wrodzëm!
Më trzimómë z Bòdżem.
2. Më z Niemcama wieczi całé
Krwawé wiedlë wòjnë.
Wòlné piesni wiedno brzmiatë
Bez górë i chòjnë.

Ref. Nigdë do zgùbë...
3. Przëszedł Krzëzòk w twardi blasze,
Pòlit wsë i miasta,
Za to jegò cepë nasze
Grzmòcëlë lat dwasta.

Ref. Nigdë do zgùbë...
4. Nas zawòtòł do swi rotë
Pòlsczi król Jadżetłò,
Téj w niemiecczich karkach gnòtë
Trzeszczałë jaż miò.

Ref. Nigdë do zgùbë...

5. Gdzie król Kadzmiérz gnôł Krzëżôka?

Gnôł gò pòd Chònice!
Bë gò zgniottë, jak robôka,
Kaszëbsczé kłonice.

Słowa Hieronim Derdowski, muzyka Feliks Nowowiejski

- Kto został przedstawiony w pieśni jako wróg Kaszubów?
.....
- Jakie cechy Kaszubów osoba mówiąca w utworze uważa za najważniejsze?
.....
- Co oznacza pojawiające się w pierwszej zwrotce wyrażenie *polska wiara*?
.....

ZADANIE 4.

Uzupełnij tekst podanymi wyrazami w odpowiedniej formie.

złoty, czarny, Sambor II, srebrny, flaga, herb, czerwony, czarno-żółty

..... Kaszub ma średniowieczny rodowód. Na Pomorze sprowadził go
....., księżę z dynastii Sobiesławowiców. Początkowo symbol ten przed-
stawiał gryfa na polu. Z czasem zmieniły się kolory
znaku: gryf uzyskał barwę, a tło stało się
Współczesna kaszubska jest

Literacka historia Kaszub

Wpływ literatury na świadomość historyczną

W trwającym od połowy XIX wieku procesie kształtowania się współczesnych narodów europejskich istotną rolę odegrali artyści, a zwłaszcza twórcy literatury. Najwybitniejsi przedstawiciele pierwszych literackich szkół narodowych przyczynili się do uformowania i utrwalenia odrębnej tożsamości kulturowej swoich rodaków. Szczególne znaczenie miały dzieła traktujące o historii poszczególnych państw i regionów: kreowały one spójną wizję przeszłości danej wspólnoty narodowej i przekazywały ludziom współczesnym tradycje poprzednich pokoleń.

Pierwsi piewcy kaszubskiej historii

Pierwszym kaszubskim pisarzem, który w systematyczny sposób zajmował się dziejami Pomorza, był Florian Ceynowa. Jego liczne teksty popularnonaukowe i publicystyczne nie wywołały jednak szerszego odzewu wśród rodzimej społeczności – dopiero Młodokaszubi niejako na nowo odkryli prace historiograficzne i etnograficzne wybitnego działacza. Pierwszym ważnym dziełem epickim podejmującym temat kaszubskiej historii był poemat Hieronima Derdowskiego *O panu Czôrlińszcim, co do Pucka po sécë jachôł*, dedykowany jednemu z kreatorów literackich dziejów Polski – Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu. W tej niezwykle popularnej epopei z wielką swadą została opisana heroiczna przeszłość Kaszubów. Autor harmonijnie połączył w dziele fragmenty komiczne – jak ten, w którym wyjaśnia czytelnikowi, że miejsca w Ziemi Świętej znane z Biblii to tak naprawdę miejscowości na Kaszubach – z ustępami poważnymi, o podniosłym charakterze, np. z poetyckim wspomnieniem wielkiej roli, jaką odegrali książęta gdańscy w tworzeniu kultury narodowej i państwowości na Pomorzu.

Ojciec kaszubskiej świadomości historycznej: Hieronim Derdowski

Wielkie znaczenie dla kaszubskiej kultury miał fragment eposu, w którym główny bohater wykonuje *Marsz kaszubski* – pieśń wyrażającą determinację Kaszubów w walce z niemieckim najeźdźcą. Sytuacja ta została ukazana z żywym humorem i z dystansem charakteryzującym cały utwór Derdowskiego, *Marsz...* odniósł jednak ogromny sukces wśród społeczności kaszubskiej – stał się podniosłą światopoglądową deklaracją pokolenia żyjącego w okresie kulturkampfu, kiedy polska idea narodowa nierozzerwalnie związała się na Pomorzu z wiarą katolicką. W pieśni Jarosza z Wielka Kaszubi jawią się jako obrońcy słowiańszczyzny w czasach germańskiego naporu; patronuje im Bóg, do którego narrator odwołuje się bardzo często. Autor nawiązuje do walki Pomorzan z zakonem krzyżackim, a w tekście umieszcza liczne symbole odnoszące do polsko-niemieckiego konfliktu. Derdowski przedstawia heroiczne starcie Polaków z Niemcami – jego talent ożywił i utrwalił w kaszubskiej świadomości mit o odwiecznej wrogości dzielącej Niemców i rdzennych mieszkańców Pomorza.

Rzadziej pamięta się dziś o innym micie, który do kaszubskiej świadomości wprowadził Jarosz z Wiela. W latach osiemdziesiątych XIX wieku na wszystkich ziemiach polskich pod zaborami w szczególnie uroczysty sposób obchodzono dwusetną rocznicę zwycięstwa wojsk Jana III Sobieskiego pod Wiedniem. Liczne patriotyczne msze i akademie organizowano z tej okazji także w diecezji chełmińskiej, w której granicach znajdowały się ówczesne tereny kaszubskie. Uczczeniu pamięci jednego z największych polskich triumfów miał służyć także dłuższy utwór Hieronima Derdowskiego zatytułowany *Kaszëbë pod Widnem*. Autor opowiadał w nim o udziale przedrozbiorowych Kaszubów w walkach pod austriacką stolicą. Przedstawił także dalsze losy pomorskich weteranów kampanii wiedeńskiej – według literackiej relacji mieli oni otrzymać szlachectwo z rąk samego króla Sobieskiego. Współcześni historycy nie potwierdzają faktu uczestnictwa kaszubskich żołnierzy w wojnie z Turkami, poetycka legenda Derdowskiego zdobyła jednak tak wielką popularność wśród pomorskiego ludu, że zaczęła funkcjonować jako świadectwo z autentycznych wydarzeń. W kaszubskich rodzinach szlacheckich bardzo długo żywe były podania o przodkach, którzy otrzymali tytuł z królewskiego nadania po bohaterskich bojach z Saracenami w XVII wieku, choć niemal wszystkie te rody uzyskały szlachectwo już w epoce średniowiecza. O żywotności mitu wykreowanego przez Derdowskiego świadczy fakt, że kilkadziesiąt lat po wydaniu jego poematu do historii kaszubskich bojów na polach wiedeńskich powrócił Jan Karnowski, który pod pseudonimem artystycznym Woś Budzysz opublikował sztukę pod tytułem *Kaszëbë pod Widnem*.

Mity historyczne powstałe w kręgu młodokaszubskim

Karnowski nie był jedynym Młodokaszubą, który część swojej twórczości poświęcił opiewaniu heroicznej przeszłości pomorskich autochtonów. Młodokaszubscy artyści sięgnęli po już praktycznie zapomniane historyczne pisma Floriana Ceynowy. Wywiedli z nich kolejny mit, tym razem dotyczący pierwotnej kaszubskości średniowiecznych książąt gdańskich, pod których rządami Pomorze było niegdyś jednolitą etnicznie krainą rozciągającą się od Gdańska po Roztokę. Zainspirowany twórczością Ceynowy Aleksander Majkowski wskazywał, że kaszubska tożsamość narodziła się już w czasach wczesnego średniowiecza. Niewątpliwą zasługą Majkowskiego było przypomnienie dziejów dawnego pomorskiego rodu Sobiestawowiców i jego wprowadzenie do świadomości historycznej mieszkańców regionu. Należy jednak pamiętać, że autor *Życia i przygód Remusa* dopuścił się, podobnie zresztą jak inni młodokaszubscy twórcy, wielu historycznych zafalszowań, np. wówczas, gdy wbrew znanym już pod koniec XIX wieku średniowiecznym przekazom wskazywał na kaszubskość Świętopelka Wielkiego i Mściwoja II, którzy zawsze postrzegali samych siebie jako władców polskich. Literacką konstrukcją Młodokaszubów była również wizja średniowiecznego Pomorza jako krainy jednolitej etnicznie i politycznie, rozciągającej się od Wisły po Reknicę. Ważną rolę w rozpowszechnianiu tego mitu odegrał znów Majkowski, którego dzieło *Historia Kaszubów* przez kilka dziesięcioleci pozostawało podstawową lekturą dla wszystkich pomorskich regionalistów zainteresowanych dziejami swoich rodzinnych ziem. Wizja doktora Majkowskiego odbiła się głośnym echem w wielu późniejszych utworach poruszających temat kaszubskiej historii; jego mity powielali twórcy od Zrzeszińców po Lecha Bądkowskiego.

LITERATURA

- M. Kargul, *Z czym na ustach, czyli o kaszubskim kłopotcie bogactwa* [w:] *Warsztaty Regionalne „Remusowa Kara”*. Materiały pokonferencyjne, Gdańsk 2012.
- G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I, Gdańsk 2006.
- B. Śliwiński, *Sambor II*, Tczew 2010.

J. Tréder, *Spòdlowô wiedzô ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2014.

Z. Żmuda-Trzebiatowski, *Kaszubi pod Wiedniem – prawdy i fikcje*, „Naji Gòchë” 2008, nr 38, zapis wzorowany na przykładzie z książki Adama Wolańskiego „Edycja tekstów” (<http://www.najigoche.kaszuby.pl/artukul/artukul=383,kaszubi-pod-wiedniem-prawdy-i-fikcje/>).

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ odróżnia w tekście *Hymnu kaszubskiego* literacką fikcję od faktów historycznych,
- ❑ krótko omawia dzieła literackie przedstawiające udział Kaszubów w bitwie pod Wiedniem,
- ❑ wymienia najważniejsze mity literackie pochodzące z dzieł Młodokaszubów i zrzęsińców.

METODY: wykład, burza mózgów, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: tekst *Hymnu kaszubskiego*, karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. LITERATURA A HISTORIA: WPROWADZENIE DO TEMATU

1. Podczas rozmowy kierowanej uczniowie wymieniają znane sobie utwory literackie, w których głównym tematem jest historia Polski, np. powieści Henryka Sienkiewicza, utwory poetyckie Adama Mickiewicza, powieści i opowiadania Józefa Ignacego Kraszewskiego czy Stefana Żeromskiego. Następnie w ramach burzy mózgów wspólnie z nauczycielem poszukują odpowiedzi na pytanie: *Czy utwory literackie mają wpływ na nasze postrzeganie historii Polski?*
2. Prowadzący wyjaśnia, że twórcy literatury często korzystają ze źródeł i opracowań historycznych podczas pisania książek, których akcja toczy się w przeszłości. Podkreśla jednak, że wizji przedstawionej w utworze literackim nie należy traktować jako prawdziwej relacji z wydarzeń historycznych. Tłumaczy, że w każdym dziele fakty przeplatają się z fikcją, a część ukazanych sytuacji jest zmyśleniem autora.

II. MIĘDZY PRAWDĄ A HEROICZNYM MITEM: HISTORIA W LITERATURZE KASZUBSKIEJ

1. Nauczyciel prezentuje sylwetki twórcze pisarzy, którzy jako pierwsi uczynili dzieje Kaszub tematem swoich tekstów. Wymienia ważniejsze historyczne pisma Floriana Ceynowy oraz wskazuje na prekursorskie znaczenie epickich utworów Hieronima Derdowskiego. Krótko omawia historię powstania i treść eposów *O panu Czôrlńszcim*, *co do Pucka po sęcë jachôt* i *Kaszëbë pod Widnem*.
2. Nauczyciel przypomina, czym jest fikcja literacka. W trakcie burzy mózgów uczniowie podają przykłady fikcyjnych postaci i zdarzeń znanych z literatury i filmów. Rozwiązują także zadanie 1. z karty pracy – zapoznają się z fragmentem *Hymnu kaszubskiego* i odpowiadają na pytania dotyczące treści utworu. Nauczyciel zwraca ich uwagę na pojawiające się w tekście elementy fikcji literackiej.
3. Prowadzący opowiada o recepcji dzieł Hieronima Derdowskiego: podkreśla ogromną popularność poematów heroicznych Jarosza z Wiela oraz akcentuje wielki wpływ, jaki wywarły one na proces kształtowania się tożsamości historycznej Kaszubów. Przedstawia wykreowane przez

poetę mity literackie, które utrwaliły się w powszechnej świadomości Kaszubów jako fakty określające ich dziejową sytuację: wprowadzony w utworze *O panu Czôrlńszcim...* dogmat o odwiecznym antagonizmie między Niemcami a Kaszubami oraz legendę o udziale kaszubskich wojowników w kampanii antytureckiej Jana III Sobieskiego, zaprezentowaną po raz pierwszy w eposie *Kaszëbë pod Widnem*.

4. Nauczyciel wskazuje, że literatura kaszubska zachowała swoją mitotwórczą funkcję także w XX wieku. Szczegółowo omawia literackie wizje przeszłości znane z utworów młodokaszubskich, które wraz z dziełami Derdowskiego określały świadomość historyczną Kaszubów. Prezentuje koncepcję Majkowskiego dotyczącą kulturowej, politycznej i etnicznej jednolitości Pomorza w epoce średniowiecza. Wyjaśnia przy tym, że w rzeczywistości obszar wskazywany przez pisarza – rozciągający się od Gdańska po Roztokę – był w przeszłości dość zróżnicowany narodowościowo, a tezy najwybitniejszego twórcy młodokaszubskiego miały na celu umocnienie tożsamości etnicznej i narodowej Kaszubów. Na koniec prowadzący zwraca uwagę na recepcję tych poglądów w środowisku Zrzeszińców.

III. LEKTURA I INTERPRETACJA: HISTORIA W PRZYKŁADOWYM UTWORZE KASZUBSKIM

1. Uczestnicy zajęć zapoznają się z tekstem pieśni *Zemia Rodnô* i rozwiązują zadanie 3. z karty pracy.
2. W trakcie podsumowującej rozmowy kierowanej uczestnicy zajęć odpowiadają na pytania postawione przez nauczyciela.
 - *Jakie znaczenie miała dla Kaszubów literatura opowiadająca o dziejach ich rodzinnego regionu? W jaki sposób utwory kaszubskich pisarzy wpłynęły na światopogląd mieszkańców Pomorza?*
 - *W jakim celu kaszubszy twórcy fałszowali w swoich dziełach historię regionu? Jaką funkcję miały pełnić mity literackie wymyślane m.in. przez Hieronima Derdowskiego i Aleksandra Majkowskiego?*

ZADANIE 1.

Zapoznaj się z fragmentem *Hymnu kaszubskiego* i odpowiedz na pytania.

1. Tam, gdzie Wisła òd Krakòwa
W pòlszcé mòrze płënie,
Pòlskò wiara, pòlskò mòwa
Nigdë nie zadżinie.

Ref. Nigdë do zgùbë
Nie prziràdą Kaszëbë,
Marsz, marsz za wrodzëm!
Më trzimómë z Bòdżem.

2. Më z Niemcama wieczi całé
Krwawé wiedlë wòjnë.
Wòlné piesni wiedno brzmiatë
Bez górë i chòjnë.

Ref. Nigdë do zgùbë...

3. Przëszedł Krzëżòk w twardi blasze,
Pòlit wsë i miasta,
Za to jegò cepë nasze
Grzmòcëtë lat dwasta.

Ref. Nigdë do zgùbë...

- Z kim – według osoby mówiącej – walczyli Kaszubi w swojej historii?

.....

- Którzy królowie polscy zostali wymienieni w utworze? Z jakimi przeciwnikami toczyli oni wojny?

.....

- Jak myślisz, czy przedstawione w tekście walki Kaszubów z Krzyżakami są faktem historycznym, czy – fikcją literacką? Uzasadnij odpowiedź na podstawie swojej wiedzy o historii Kaszub.

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 2.

Połącz imiona i nazwiska twórców kaszubskich z odpowiednimi tytułami.

Aleksander Majkowski •	• <i>Kaszëbskô Królewô</i>
Józef Trepczyk •	• <i>O panu Czôrlńszim, co do Pucka po sécë jachôł</i>
Jan Karnowski •	• <i>Zemia Rodnô</i>
Hieronim Derdowski •	• <i>Kaszëbë pod Widnem</i>
	• <i>Żëcé i przigòdë Remùsa</i>
	• <i>Marsz kaszubski</i>
	• <i>Historia Kaszub</i>

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z tekstem pieśni *Zemia Rodnô* i odpowiedz na pytania.

Zemia Rodnô, pëszny kaszëbsczy kraju,
Òd Gduńska tu, jaż do Roztoczi bróm!
Të jes snôżô, jak kwiat rozkwitti w maju.
Ce, Tatczëznã, jô lubòtnã tu móm.

Sambòrów miecz i Swiãtopôłka biôtczy
W spòsobie Ce dlô nas ùchòwałë.
Twòje jô w przódk bëlné pòcyskóm kwiôtczy.
Òdrodë cél Kaszëbóm znów brënie.
Tu jô dali mdã starżã zemi trzimôł,
Skądka zôczątk rodnô naj rózga mô.
Tu mdã dali domôcëznë sã jimôł
Jaż zajasni i nama brzôd swój dô.

Słowa i muzyka Jan Trepczyk

- 1.** Jaka kraina została określona w utworze jako *zemia rodnô*?

.....

- 2.** Jakie miejscowości wyznaczają – według osoby mówiącej – wschodnią i zachodnią granicę Kaszub?

.....

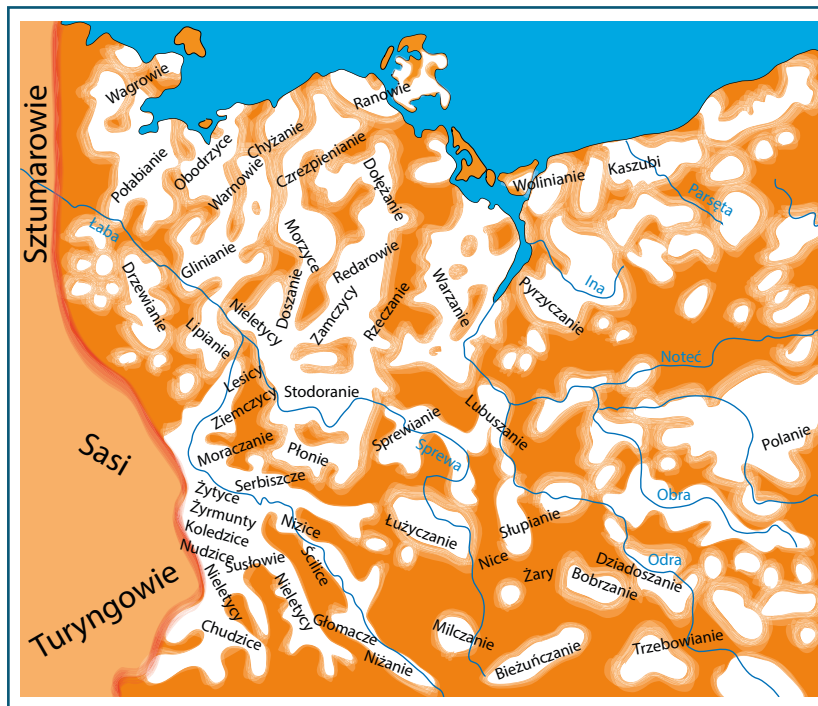
- 3.** Jakie historyczne postacie pojawiają się w tekście?

.....

ZADANIE 4.

Zapoznaj się z mapą przedstawiającą prawdopodobne rozmieszczenie plemion słowiańskich w X wieku. Następnie odpowiedz na podane pytania.

Plemiona
słowiańskie
w X wieku

Opracowane na podstawie: J. Piskorski, Pomorze plemiennie. Historia – Archeologia – Językoznawstwo, Poznań–Szczecin 2002.

1. Jak nazywa się rzeka, nad którą prawdopodobnie mieszkali Kaszubi w X wieku?

.....

2. Które plemiona słowiańskie mieszkały między rzeką Łabą a wybrzeżem Bałtyku?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 5.

Wstaw literę *P* w kratki obok zdań prawdziwych, a literę *F* – przy zdaniach fałszywych. Następnie popraw zdania zawierające błędy.

1. Legendę o walce Kaszubów u boku Jana III Sobieskiego w bitwie pod Wiedniem wymyślił i spopularyzował Florian Ceynowa w swoich pismach dotyczących historii Pomorza.
2. Aleksander Majkowski uważał, że księżęta Pomorza Gdańskiego Mściwoj II i Świętopełk Wielki byli władcami wywodzącymi się z Kaszubów.
3. Według Młodokaszubów ziemie pomorskie były w średniowieczu podzielone między wiele małych państw zamieszkiwanych przez różnorodne narody i grupy etniczne.
4. Najtrwalszym mitem historycznym rozpowszechnionym przez Hieronima Derdowskiego był mit o odwiecznej wrogości Kaszubów i Niemców.
5. Większość kaszubskich rodzin szlacheckich otrzymała szlachectwo w XVII wieku z nadania króla Jana III Sobieskiego.

Poprawione zdania:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Muzea na Kaszubach

Ogólna charakterystyka muzeów kaszubskich

Na Kaszubach funkcjonują liczne muzea: przedstawiają one mieszkańcom i turystom bogactwo kultury, historii i przyrody regionu. Ekspozycje prezentowane w pomorskich placówkach poświęcone są różnorodnej tematyce, nie zawsze związanej bezpośrednio z kaszubszczyzną, w większości ukazują jednak określone zagadnienia w lokalnym kontekście.

Osoby interesujące się tematyką kaszubską często ograniczają się do zwiedzania skansenów – jest to poważny błąd. Tak samo ważne są bowiem muzea poświęcone nadmorskiej i morskiej przyrodzie, lokalnemu przemysłowi czy dziejom poszczególnych krain i miejscowości.

Skansen we Wdzydzach: pierwsze polskie muzeum na wolnym powietrzu

Najstarszym i najstynniejszym muzeum o profilu kaszubskim jest Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydzach Kiszewskich – w 1906 roku placówkę tę założyli Teodora i Lzydor Gulgowscy, a po II wojnie światowej przejęło ją państwo. Malowniczo położony nad Jezio-rem Kiszewskim skansen zajmuje 22 ha; powierzchnia ta została podzielona na kilka sektorów – w każdym z nich zwiedzający mogą podziwiać najwspanialsze przykłady budownictwa ludowego na Kaszubach. Muzeum prezentuje dzisiaj ponad 40 różnorodnych budynków i planuje sprowadzenie kolejnych. Wdzydzki skansen jest jedną z największych atrakcji turystycznych w północnej Polsce: na lipcowy jarmark zjeżdżają się tutaj turyści nie tylko z regionu, lecz także z całego kraju. Pracownicy parku etnograficznego badają także zabytki kultury materialnej Kaszubów oraz organizują regionalne życie naukowe; efektami ich pracy są m.in. konferencje i wystawy tematyczne.

Przed wycieczką: adresy internetowe najważniejszych pomorskich muzeów

<http://www.muzeum-wdzydze.gda.pl/>
<http://www.muzeum.narodowe.gda.pl>
<http://www.nmm.pl>
<http://www.muzeum.wejherowo.pl>
<http://www.muzeum.slupsk.pl/>
<http://www.mhmg.gda.pl>
<http://www.muzeumgdynia.pl>
<http://www.muzeum.lebork.pl>
<http://muzeumpuck.kaszubia.com>
<http://www.muzeum-kaszubskie.gda.pl>
<http://muzeum.kna.pl/>
<http://www.muzeumbytow.pl>
<http://chojnicemuzeum.pl>
<http://muzeum.czluchow.pl/>

Historia Pomorza w gdańskim Muzeum Narodowym

Kolejnym ważnym przystankiem dla osób pragnących w bardziej szczegółowy sposób poznać kulturę, sztukę i historię Kaszub jest Muzeum Narodowe z siedzibą główną mieszczącą się w Gdańsku, w pofranciszkańskich budynkach klasztornych znajdujących się na tzw. Starym Przedmieściu, gdzie prezentowana jest ekspozycja Oddziału Sztuki Dawnej. Struktura organizacyjna tego muzeum

opiera się na podziale na liczne filie. W Oliwie, w Pałacu Opatów, znajduje się Oddział Sztuki Nowoczesnej, a w Spichlerzu Opackim obok katedry oliwskiej – Oddział Etnografii. Zielona Brama u wylotu ulicy Długiej jest miejscem wystaw czasowych, zbiory fotograficzne prezentuje Gdańska Galeria Fotografii zlokalizowana w Głównym Mieście w Gdańsku. W dworcu Józefa Wybickiego w Będominie koło Kościerzyny można obejrzeć ekspozycję Muzeum Hymnu Narodowego, a w Waplewie Wielkim niedawno rozpoczęło działalność Muzeum Tradycji Szlacheckiej.

Osobom zainteresowanym tematyką kaszubską warto polecić, poza obejrzeniem zbiorów Oddziału Sztuki Dawnej przy ulicy Toruńskiej 1 w Gdańsku, także odwiedzić w Oddziale Etnograficznym w Oliwie, gdzie obejrzeć można eksponaty prezentujące kaszubską sztukę i kulturę ludową, oraz w Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie pod Kościerzyną, gdzie zobaczyć można wiele eksponatów związanych z życiem szlachty kaszubskiej oraz jej udziałem w najważniejszych wydarzeniach w dziejach Polski.

O kaszubskim morzu – muzea morskie

Historia i tradycje Kaszub od zawsze ściśle związane były z Bałtykiem, dlatego niezwykle ważnym ośrodkiem naukowym i ekspozycyjnym regionu jest Narodowe Muzeum Morskie, którego główna siedziba zlokalizowana jest w Gdańsku. Działalność tej placówki koncentruje się na ochronie dziedzictwa nautologicznego Pomorza: zadanie to realizowane jest przez gromadzenie i zabezpieczanie zabytków związanych z żeglugą, szkutnictwem, okrętownictwem i rybołówstwem. Na stałych i czasowych wystawach prezentowane są tutaj zagadnienia dotyczące dziejów żeglugi bałtyckiej, a także morskiej gospodarki oraz przyrody. Muzeum popularyzuje wśród Polaków wiedzę o morskiej historii Rzeczypospolitej oraz o znaczeniu Bałtyku dla rodzimej kultury i gospodarki. Jego oddziały mieszczą się nad Motławą; ekspozycje obejrzeć można w słynnym gdańskim Żurawiu, na statku-muzeum SS „Sołdek”, w spichlerzach na wyspie Ołowiance oraz w najnowocześniejszym budynku muzealnym na Pomorzu – Ośrodku Kultury Morskiej. Między poszczególnymi placówkami, położonymi na obu brzegach rzeki, można poruszać się dzięki specjalnemu promowi.

Osoby pasjonujące się tematyką morską i podróżniczą powinny koniecznie zobaczyć statek-muzeum „Dar Pomorza”, zacumowany w porcie w Gdyni. Ten najstarszy polski żaglowiec szkolny zakupiony został w okresie międzywojennym za pieniądze pochodzące ze składek mieszkańców ziemi pomorskiej. Od 1982 roku okręt jest jedną z największych atrakcji turystycznych Trójmiasta. Morskiej problematyce poświęcone są również ekspozycje znajdujące się w Muzeum Rybołówstwa, zlokalizowanym w centrum Helu, w budynku dawnego ewangelickiego kościoła Świętych Piotra i Pawła. Zwiedzający mogą tutaj uzyskać informacje na temat Półwyspu Helskiego oraz rybackich tradycji regionu.

Dziedzictwo młodokaszubskie – muzeum w Wejherowie

Jedną z najważniejszych instytucji chroniących kulturę kaszubską jest wejherowskie Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej. Placówka ta, założona pod koniec lat 60. XX wieku, kontynuuje tradycje Muzeum Kaszubsko-Pomorskiego założonego w Sopocie w roku 1912 przez Aleksandra Majkowskiego. Pierwsze pomorskie muzeum regionalne nie przetrwało zawieruchy I wojny światowej – przez następne kilkadziesiąt lat poszukiwano odpowiedniej lokalizacji, w której można byłoby zaprezentować bogate zbiory zgromadzone w pierwszej połowie XX wieku przez autora *Życia i przygód Remusa*. Ostatecznie ekspozycja została zorganizowana w Wejherowie: od połowy lat 90. siedziba instytucji mieści się w zabytkowym pałacu Przebendowskich.

Muzeum pielęgnuje spuściznę pisarską najwybitniejszych kaszubskich naukowców i twórców literatury. W ostatnich latach rozpoczęto prace nad budową nowoczesnego obiektu wystawienniczego, w którym przedstawione zostaną eksponaty z kolekcji znakomitego pomorskiego mediewisty – prof. Gerarda Labudy.

Ekspozycje poświęcone dziejom i kulturze Pomorza Zachodniego

Ważną placówką edukacyjną, badawczą i historyczną o profilu lokalnym jest Muzeum Pomorza Środkowego. W głównej siedzibie tej instytucji, znajdującej się w Zamku Książąt Pomorskich w Słupsku, prezentowane są głównie ekspozycje poświęcone dziejom zachodnich obszarów Kaszub oraz jedna z największych kolekcji prac plastycznych Stanisława Ignacego Witkiewicza. Miłośników kaszubskiej historii i tradycji zainteresować powinny jednak oddziały zamiejscowe placówki: Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie oraz Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach. Druga z wymienionych filii – skansen z cennymi przykładami oryginalnego budownictwa ludu zachodniokaszubskiego – zlokalizowana jest na terenach, które jeszcze w pierwszych latach po II wojnie światowej zamieszkiwali przedstawiciele jednej z kaszubskich grup etnicznych – Słowińcy. To wyjątkowe miejsce przypomina współczesnym mieszkańcom regionu o tragicznym losie zgermanizowanych, ewangelickich Kaszubów. Co roku od 1 do 3 maja odbywa się w Klukach bardzo popularna impreza – Czarne Wesele – w trakcie której zwiedzający mogą obejrzeć inscenizację tradycyjnego kopania nadmorskiego torfu oraz wziąć udział w barwnym jarmarku.

Inne muzea

Bogate zbiory związane z kaszubszczyzną i dziejami Pomorza mają liczne muzea regionalne: Muzeum Historyczne Miasta Gdańska, Muzeum Miasta Gdyni, Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy w Pucku, muzeum w Lęborku, Muzeum Kaszubskie im. Franciszka Tredera w Kartuzach, Muzeum Ziemi Kościerskiej w Kościerzynie, Muzeum Zachodniokaszubskie w Bytowie, Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Chojnicach oraz Muzeum Regionalne w Człuchowie.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ poprawnie posługuje się terminami: *muzeum*, *skansen*, *wystawa* i *eksponat*,
- ❑ wymienia najważniejsze muzea na Kaszubach: Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydzach Kiszewskich, Muzeum Muzyki i Piśmiennictwa Kaszubsko-Pomorskiego w Wejherowie oraz Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku,
- ❑ wskazuje muzea położone najbliżej swojego miejsca zamieszkania,
- ❑ podaje przykłady ciekawych eksponatów związanych z kulturą regionalną, które są prezentowane w kaszubskich muzeach.

METODY: wykład, burza mózgów, rozmowa kierowana, prezentacja, projekt

FORMY PRACY: indywidualna, grupowa i zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: wycieczka do wybranego muzeum z ekspozycją multimedialną

PRZEBIEG LEKCJI

UWAGA! Sugerujemy realizację tego tematu podczas wycieczki do wybranego muzeum regionalnego na Kaszubach. Prezentowany tradycyjny scenariusz należy traktować jako propozycję alternatywną, do wykorzystania w sytuacji, w której zorganizowanie zajęć wyjazdowych nie byłoby możliwe.

I. WPROWADZENIE DO TEMATU

1. Podczas burzy mózgów uczniowie przypominają znaczenie słowa *muzeum*. Nauczyciel wybiera najtrafniejszą propozycję i zapisuje ją na tablicy.
2. Prowadzący tłumaczy, na czym polega różnica między muzeami na otwartym powietrzu a muzeami o stałej ekspozycji znajdujących się w pomieszczeniach.

II. NAJWAŻNIEJSZE MUZEA KASZUBSKIE

1. Podczas swobodnej rozmowy uczestnicy zajęć wymieniają znane sobie muzea pomorskie. Ochotnicy zapisują nazwy wskazanych przez siebie placówek, a następnie krótko opowiadają o eksponatach, które można zobaczyć w każdej z nich.
2. Nauczyciel przedstawia trzy najważniejsze muzea regionu: Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydzach Kiszewskich, Muzeum Muzyki i Piśmiennictwa Kaszubsko-Pomorskiego w Wejherowie oraz Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku. W swojej prezentacji wykorzystuje materiały ilustracyjne i elektroniczne: zdjęcia, ulotki, strony internetowe poszczególnych placówek.

III. MUZEA W NASZEJ OKOLICY

1. Uczestnicy zajęć wskazują na przygotowanej na początku lekcji liście muzeów kaszubskich te placówki, które znajdują najbliżej ich szkoły lub miejscowości.
2. Nauczyciel dzieli uczniów na pięć grup. Zadaniem zespołów jest opracowanie planu wycieczki tematycznej po muzeach kaszubskich – każdy z nich tworzy listę placówek zajmujących się określoną problematyką.
 - Grupa I. Muzea eksponujące zabytki techniczne na Kaszubach.
 - Grupa II. Muzea prezentujące literaturę i kulturę kaszubską.
 - Grupa III. Muzea mieszczące się w zamkach i grodach położonych na Kaszubach.
 - Grupa IV. Muzea poświęcone kaszubskim tradycjom morskim.
 - Grupa V. Muzea przedstawiające, jak wyglądało dawniej codzienne życie Kaszubów.
3. Nauczyciel przekazuje zespołom polecenie do wykonania w ramach pracy domowej: zadanie każdej grupy polega na wykonaniu przewodnika turystycznego, w którym znajdą się szczegółowe informacje dotyczące muzeów z przygotowanej wcześniej listy.

Wykonajcie przewodnik turystyczny, w którym szczegółowo przedstawicie opracowaną przez Was trasę wycieczki. Uwzględnijcie w swojej pracy odpowiedzi na podane pytania.

 - Z jakimi zagadnieniami są związane zbiory prezentowane w muzeach, które znajdują się na trasie wycieczki?*
 - Jakie ciekawe i niespotykane nigdzie indziej eksponaty można obejrzeć w tych placówkach? Wykorzystajcie informacje i zdjęcia znalezione w internecie – na przykład na stronach wybranych muzeów – oraz w innych dostępnych źródłach. Gotowe przewodniki zaprezentujcie koleżankom i kolegom z klasy na następnej lekcji.*

IV. PODSUMOWANIE TEMATU

Nauczyciel przypomina, że we Wdzydzach Kiszewskich powstało najstarsze w Polsce muzeum na wolnym powietrzu. Następnie wybrani uczniowie opowiadają o ekspozycji, którą można zobaczyć w tej placówce.

Kaszuby w okresie przedchrześcijańskim

Pierwsi mieszkańcy Pomorza

Historycy nie dysponują dzisiaj wiarygodnymi źródłami pisanyymi dotyczącymi sytuacji panującej na Pomorzu w okresie przedchrześcijańskim. Zarówno starożytne, jak i średniowieczne opisy geograficzne są bardzo ogólne: nie zawierają żadnych konkretnych informacji i mogą stanowić co najwyżej punkt wyjścia do stawiania hipotez naukowych. Szczątkowe dane pozwalają jednak z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że przodkowie Kaszubów przybyli na obszary nadbałtyckie we wczesnym średniowieczu.

Starożytni geografowie i dziejopisarze – wśród nich słynny Korneliusz Tacyt – twierdzili, że na południowym pobrzeżu Bałtyku żył tajemniczy lud Wenetów. Jeszcze kilkadziesiąt lat temu polscy historycy utożsamiali ten pradawny naród z Prastłowianami; dziś rozpowszechniony jest pogląd Gerarda Labudy, według którego Wenetowie byli raczej zachodnimi sąsiadami przodków Słowian. Warto przy tym pamiętać, że określenia plemienne typu *Wenetowie* czy *Goci* wskazują najpewniej na różnorodne pod względem etnicznym grupy i pierwotnie nazywały nie wielkie wspólnoty narodowe, lecz jedynie pojedyncze plemiona tworzące warstwy dominujące i przywódcze w społecznościach żyjących na danym obszarze. Rozszerzenie znaczenia nazwy plemiennej nastąpiło także na terenach południowej Słowiańszczyzny, gdzie pochodzący spoza Europy tureccy Bułgarzy zasymilowali się całkowicie z podbitymi ludami.

W podobny sposób starożytni Wenetowie znad południowego Bałtyku przekazali swoje miano plemienne przodkom Kaszubów, którzy dotarli na Pomorze w okresie wielkiej wędrówki ludów. Zarówno kronikarze z południowej Europy, jak i germańscy chrześcijanie nazywali Wenetami lub Wenedami nadmorskich Słowian, czego ślady zachowały się przez wieki np. w tytulaturze używanej przez książąt zachodniopomorskich.

Wędrowcy i stali osadnicy

W pierwszej fazie wędrówki ludów, przypadającej na okres od III do V wieku n.e., przez dzisiejsze Pomorze przemieszczali się na południe Goci, a najpewniej także przodkowie Wandalów, Gepidów, Rugów i Burgundów – według niektórych źródeł nazwa tej ostatniej grupy pochodzi od nazwy wyspy Bornholm. Najwyrazistszym śladem obecności wędrujących plemion na Kaszubach są słynne kamienne kręgi oraz cmentarzyska, odnalezione przez archeologów w XX wieku. To właśnie odkrycia archeologiczne przyniosły najwięcej informacji dotyczących mieszkańców Pomorza we wczesnym średniowieczu.

Po skandynawskich Germanach w VI wieku na Pomorze dotarli przodkowie Słowian. Historycy dzielą dziś przybyszów na trzy wielkie grupy: Obodrytów, Wioletów i Pomorzan. Gerard Labuda wysunął tezę, zgodnie z którą ludy te sąsiadowały ze sobą jeszcze przed osiedleniem się na nadbałtyckich ziemiach: Pomorzanie od wschodu mieli graniczyć z Wioletami, zamieszkującymi obszary nad dolną Wisłą, a od południa – z Prusami, zajmującymi okolice Kujaw i Mazowsza. Z dostępnych źródeł pisanych wiemy, że w wieku VII Słowianie dotarli aż nad Łabę, co pozwala

przypuszczać, że w ślad za przodkami Obodrytów podążyli Wieleci, którzy osiedlili się nad dolną Odrą, oraz przodkowie Pomorzan, którzy zajęli tereny nadbałtyckie i obszary nad dolną Wisłą. Być może jednak wszystkie te grupy przez jakiś czas zamieszkiwały wspólnie obszar w rejonie dolnej Wisły. Dzisiaj uznaje się dość powszechnie, że protoplaści Kaszubów zamieszkali na Pomorzu już w VI wieku.

Skład etniczny wczesnośredniowiecznego Pomorza

Historycy długo spierali się o to, czy słowiańskie Pomorze – rozciągające się w X wieku od Wisły do Odry – było w okresie formowania się państwa polskiego obszarem jednolitym etnicznie, czy też stanowiło konglomerat wielu plemion. Z zagadnieniem tym wiązała się dyskusja na temat pochodzenia samej nazwy *Pomorze*: niektórzy badacze uważali, że wyraz ten odnosił się pierwotnie do plemienia zamieszkującego cały obszar nadbałtycki, inni zaś twierdzili, że od początku był on określeniem geograficznym, które po raz pierwszy pojawiło się na dworze piastowskim.

Współcześnie naukowcy są raczej zgodni, że na pomorskich ziemiach we wczesnym średniowieczu żyło wiele różnorodnych plemion, które zjednoczyły się w ramach jednego organizmu politycznego dopiero w okresie podbojów piastowskich. Pogląd ten daje podstawy do sformułowania hipotezy dotyczącej genezy nazwy *Kaszubi*: słowo to mogło funkcjonować pierwotnie jako określenie jednego z plemion pomorskich lub całej grupy wieloplemiennej. Inną teorię opracowała Danuta Pandowska: jej zdaniem wyraz *Kaszubi* nie wskazywał początkowo konkretnego plemienia, lecz był ogólnym określeniem używanym przez Obodrytów i Wielec na oznaczenie grup słowiańskich mieszkających na zachodzie. Według niektórych historyków należał do nich lud wymieniony w połowie IX wieku przez Geografa Bawarskiego pod nazwą *Verizane* i utożsamiany współcześnie z Wierzytami. Tak naprawdę jednak ani źródła kronikarskie, ani odkrycia archeologiczne, ani badania językoznawców nie przynoszą wiarygodnych informacji na temat plemion pomorskich z okresu przedchrześcijańskiego. Nie potrafimy także do dziś rozstrzygnąć, czy genezę późniejszego podziału Pomorza na część wschodnią i zachodnią można wywodzić z wczesnośredniowiecznych podziałów etnicznych.

Pomorze w historii piastowskiego kraju

W dziejach Polski pomorskie ludy pojawiły się po raz pierwszy na początku lat 60. X wieku – dzięki wsparciu Czechów dowodzeni przez księcia Mieszka Polanie opanowali wówczas tereny u ujścia Odry znajdujące się dotąd we władaniu Wolinian, którzy byli związani raczej z Wielecami niż z Pomorzanami. Pierwszymi historycznymi wzmiankami dotyczącymi Pomorza są relacje z wizyty biskupa Wojciecha w Gdańsku w 997 roku. Informacja z 1000 roku o powstaniu biskupstwa w Kołobrzegu potwierdza, że całe Pomorze znajdowało się już wtedy w granicach państwa Piastów. Ze źródeł mówiących o losach biskupa kołobrzegskiego Reinberna – który już kilka lat po 1000 roku pełnił różne funkcje na dworze Bolesława Chrobrego, a w 1013 roku został kapelanem jednej z córek polskiego władcy, wydanej za żonę za księcia ruskiego Świętosława – wnioskuje się, że mieszkańcy Pomorza odrzucili w tym okresie wiarę chrześcijańską i panowanie Polan. W roku 1046 na zjeździe w Mersburgu obok księcia Kazimierza Odnowiciela wystąpił niejaki Siemomysł – chrześcijański władca terytoriów pomorskich spokrewniony najpewniej z Piastami. Pozwala to przypuszczać, że wbrew powszechnym mniemaniom chrześcijaństwo przetrwało w XI wieku przynajmniej na części

ziem pomorskich; źródła archeologiczne potwierdzają, że Pomorze Gdańskie pozostawało w tym czasie pod silnym wpływem Piastów. Nie zmienia to jednak faktu, że pogaństwo miało na Pomorzu bardzo mocną pozycję: funkcjonujące już w XII wieku państwo Gryfitów pozostawało poza chrześcijaństwem aż do momentu podporządkowania się Polsce. Tajemnicze wydarzenia z wieku XI bez wątpienia ukształtowały geografę polityczną całego Pomorza.

LITERATURA

- J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 2014.
G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I, Gdańsk 2006.
G. Labuda, *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna*, Poznań 1999.
D. Pandowska, *Kaszuby wśród nazw Pomorza w XIII wieku*, Gdańsk 1993.
J. M. Piskorski, *Pomorze plemienne. Historia – Archeologia – Językoznawstwo*, Poznań–Szczecin 2002.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ poprawnie posługuje się terminami: *poganie*, *archeologia* i *wędrówki ludów*,
- ❑ wymienia najważniejsze plemiona, które we wczesnym średniowieczu zamieszkiwały na południowym wybrzeżu Bałtyku: Obodrytów, Wioletów i Pomorzan,
- ❑ podaje podstawowe informacje dotyczące pobytu plemion germańskich na ziemiach pomorskich,
- ❑ wyjaśnia, jak powstały kamienne kręgi znajdujące się na Kaszubach,
- ❑ tłumaczy, w jaki sposób doszło do osiedlenia się przodków Kaszubów na Pomorzu,
- ❑ omawia genezę i znaczenie nazwy *Wenetowie*.

METODY: wykład, dyskusja, burza mózgów, rozmowa kierowana, praca z mapą, mapa myśli

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU

Nauczyciel krótko omawia okoliczności, w których doszło do przyjęcia chrztu przez Mieszka I. Następnie przedstawia podstawowe informacje na temat pogańskich wierzeń Słowian. Wyjaśnia także znaczenie terminu *poganie*.

II. KTO MIESZKAŁ NA POMORZU PRZED KASZUBAMI?

1. Podczas burzy mózgów uczestnicy zajęć wspólnie z prowadzącym poszukują odpowiedzi na następujące pytania: *Skąd czerpiemy współcześnie wiedzę na temat historii i kultury plemion żyjących nad Bałtykiem w okresie przedchrześcijańskim?, Z jakich źródeł korzystamy, skoro pradawni mieszkańcy Pomorza nie znali jeszcze pisma i nie pozostawili po sobie żadnych świadectw pisanych?.*
2. Nauczyciel uzupełnia i podsumowuje wypowiedzi uczniów: wyjaśnia, jakie znaczenie mają badania archeologów, oraz podkreśla, że ich odkrycia są dzisiaj podstawowym źródłem informacji o przedchrześcijańskich dziejach Pomorza.

3. Z pomocą prowadzącego uczniowie wykonują pierwszą część zadania 1. z karty pracy: uzupełniają schemat mapy myśli nazwami ludów, które mieszkaly na Pomorzu w okresie poprzedzającym przybycie Słowian (np. Goci).
4. Nauczyciel wyjaśnia genezę i pierwotne znaczenie nazwy *Wenetowie*, która funkcjonowała w średniowieczu jako germańskie określenie Słowian, którzy żyli na terenach nadbałtyckich.

III. O SŁOWIANACH, KTÓRZY PRZYBYLI NA POMORZE W OKRESIE WĘDRÓWKI LUDÓW

1. Prowadzący krótko omawia proces osiedlania się przodków Kaszubów nad Bałtykiem. Następnie uczestnicy zajęć wykonują zadanie 3. z karty pracy: odczytują z zamieszczonej mapy nazwy plemion zamieszkujących Pomorze we wczesnym średniowieczu i określają szczegółowo, jakie obszary zajmowały poszczególne ludy.
2. Uczniowie wypełniają pozostałe pola na mapie myśli z zadania 1. nazwami głównych plemion słowiańskich, które przywędrowały na ziemi nadbałtyckie w okresie wędrówki ludów (Obodryci, Wieleci, Pomorzanie). Rozwiązują także zadanie 2. z karty pracy: uzupełniają tekst na temat dziejów Pomorza w czasach przedchrześcijańskich.
3. Nauczyciel podaje informacje o pochodzących z X wieku pisanych źródłach historycznych, w których pojawiły się pierwsze wzmianki dotyczące słowiańskich mieszkańców obszarów nadbałtyckich. Następnie opowiada krótko o podboju terytoriów pomorskich przez Mieszka I oraz wskazuje Kołobrzeg jako pierwszy ważny ośrodek kultury chrześcijańskiej w regionie. Podkreśla przy tym, że na Pomorzu wyjątkowo silną pozycję zdobyły wierzenia pogańskie i że Słowianie nadbałtyccy przyjęli chrześcijaństwo dopiero w XII wieku.

IV. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Na polecenie prowadzącego uczniowie wymieniają ludy, które żyły na Pomorzu w czasach przedchrześcijańskich.
2. Zadanie domowe:
Wykonaj zadanie 4. z karty pracy.

ZADANIE 1.

Uzupełnij mapę myśli dotyczącą ludów, które zamieszkiwały Pomorze w czasach przedchrześcijańskich.

ZADANIE 2.

Uzupełnij tekst podanymi wyrazami w odpowiedniej formie.

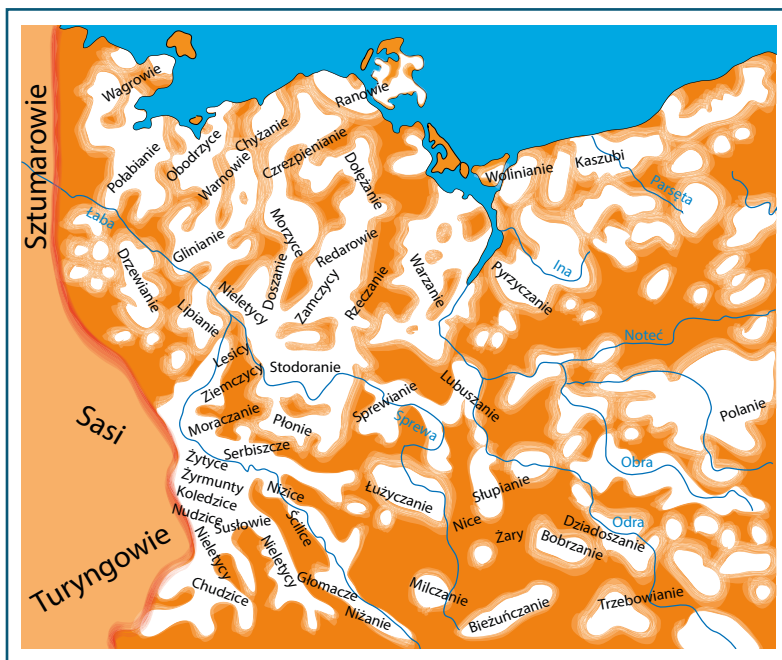
Obodryci, bursztyn, Goci, Wenetowie, Odry

Pierwsze pisane informacje o mieszkańcach Pomorza pochodzą ze starożytnego Rzymu. Nad Bałtyk docierali kupcy rzymscy handlujący Opisywali oni tajemniczy lud, którego nazwa stała się później wyrazem określającym wszystkich mieszkańców terenów pomorskich. We wczesnym średniowieczu przez Pomorze wędrowali, którzy pozostawili po sobie kamienne kręgi. Najstynniejszy z nich znajduje się w, na pograniczu Kaszub i Borów Tucholskich. Około VI wieku n.e. na ziemi nadbałtyckiej przybyli Słowianie. Obok przodków Kaszubów, czyli Pomorzan, na zachód od Odry osiedlili się i Wieleci.

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z zamieszczoną mapą, a następnie odpowiedz na pytanie i wykonaj polecenia.

Plemiona
słowiańskie
w X wieku

Opracowane na podstawie: J. Piskorski, Pomorze plemienne. Historia – Archeologia – Językoznaństwo, Poznań–Szczecin 2002.

1. Nad jaką rzeką prawdopodobnie znajdowały się pierwotne siedziby Kaszubów?
.....
2. Podaj nazwę rzeki, u której ujścia żyli Wolinianie.
.....
3. Wymień plemiona, które zajmowały tereny na wschód od Odry.
.....

ZADANIE 4.

Odszukaj w internecie lub w innych dostępnych źródłach informacje dotyczące ostatniej nadbałtyckiej świątyni pogańskiej, która znajdowała się na wyspie Rugii. Uwzględnij odpowiedzi na podane pytania.

- Jak nazywała się miejscowość, w której znajdowało się to miejsce kultu?
 - Jakiego boga czczono w tej świątyni?
 - Kiedy i w jakich okolicznościach zniszczono ostatnią świątynię pogan nadbałtyckich? Kto tego dokonał?
-
-
-

Misjonarze Pomorza

Misja świętego Wojciecha

Wojciech urodził się w 956 roku w Libicach – miejscowości leżącej na terenie dzisiejszych Czech. Przyszedł na świat we wpływowej rodzinie Sławnikowiców, która rywalizowała o władzę z innym, równie potężnym rodem – Przemyślidami. Nowy potomek został nazwany na chrzcie Wojciechem – imię to oznacza „radość wojów”, co sugeruje, że rodzice chłopca pierwotnie nie przeznaczili go do stanu duchownego. O jego przyszłości zdecydowała ciężka choroba przebyta we wczesnym dzieciństwie, objawiająca się bardzo wysoką gorączką i silnymi bólami brzucha. Kiedy medycy stracili już nadzieję na ozdrowienie maleństwa, rodzice złożyli Wojciecha na ołtarzu, przed obrazem Bogarodzicy, i ofiarowali jego życie Bogu. Po przeprowadzeniu tego rytuału dziecko wróciło do zdrowia – uznano to za cud i znak wskazujący prawdziwe przeznaczenie chłopca. Odtąd Wojciecha przygotowywano do kapłaństwa. W latach 972–981 młodzieniec uczył się w klasztorze.

W 983 roku Wojciech został biskupem Pragi. Żył w ubóstwie, zgodnie z ideałem osobowym średniowiecznego duchownego. Większość swoich dochodów przeznaczal na potrzeby wiernych: wykupywał z niewoli jeńców, wspierał biednych orazłożył znaczne sumy na rozwój wspólnoty Kościoła praskiego. W roku 989 udał się do Rzymu, aby zrzec się biskupstwa oraz uzyskać zgodę na wstąpienie do zakonu benedyktynów. W 992 roku Wojciech znów został skierowany do Pragi. Po dwóch latach pracy w czeskiej metropolii powrócił do Stolicy Apostolskiej, by zgłosić papieżowi gotowość do pracy misyjnej. Podczas krótkiego pobytu w Rzymie zaprzyjaźnił się z cesarzem niemieckim Ottonem III. Z Watykanu wybrał się na pielgrzymkę po kilku europejskich sanktuariach.

W trakcie swojej wędrówki biskup Wojciech dotarł, na początku 997 roku, do Gniezna, na dwór księcia Bolesława. Na ziemi polskie przybył, aby przeprowadzić misję ewangelizacyjną wśród plemion żyjących w pobliżu północnych granic państwa Chrobrego: u Wioletów – potomków Pomorzan zamieszkujących tereny między Wisłą a Łabą – lub u Prusów, zajmujących obszary na wschód od Wisły. Duchowny skłaniał się raczej ku pierwszej opcji, zakładającej pracę na dzisiejszych Kaszubach, jednak władca Polski namówił go do podjęcia próby nawrócenia Prusów. Na otrzymanej od księcia łodzi Wojciech wyptynał wiosną 997 roku w górę Wisły, do Gdańska; spieszył się, chciał bowiem ochrzcić mieszkańców tego miasta jeszcze przed Wielkanocą. W podróży towarzyszył mu oddział polskich wojów, który miał ochraniać misję. Po dopłynięciu do celu duchowny ochrzcił tamtejszych pogan w Wielką Sobotę, po czym wyruszył łodzią w kierunku obszarów zajmowanych przez Prusów. Po dotarciu na miejsce, odprawił jednak żołnierzy – dalej pielgrzymował w asyście jedynie dwóch kapłanów: Radzima-Gudentego oraz Benedykta.

Wojciech zatrzymał się na spoczynek w Świętym Gaju – miejscu obrzędów religijnych, pełniącym ważną funkcję w pruskich wierzeniach. Na zbezczeszczenie świętego przybytku Prusowie zareagowali agresją – zabili biskupa włóczniami. Pierwszy cios zadał duchownemu pruski kapłan o imieniu Sicco. Po egzekucji poganie ścieli Wojciechowi głowę i odestali ją do Gniezna.

Księżę Bolesław wykupił zwłoki misjonarza – zapłacił poganom złotem ważącym tyle samo co ciało męczennika. Wkrótce miejsce wiecznego spoczynku biskupa w Gnieźnie tłumnie zaczęli odwiedzać pielgrzymi. Pierwszy polski męczennik zdobył sławę w całym chrześcijańskim

świecie; w Europie znany był jako Adalbert, a zatem z imienia, które otrzymał na bierzmowaniu. Niebawem do grobu przyjaciela przybył sam cesarz Otton III. Wizyta monarchy była nobilitacją dla młodego polskiego Kościoła – wkrótce została utworzona archidiecezja gnieźnieńska, podporządkowana tylko papieżowi i uniezależniona od archidiecezji znajdujących się poza granicami państwa księcia Bolesława. Biskup Wojciech został kanonizowany i ogłoszony patronem Polski.

Misja świętego Wojciecha została wykorzystana w procesie państwowotwórczym przez księcia Bolesława Chrobrego, władcę Polski.

Misje Ottona z Bambergu z 1124 i 1128 roku

W 1123 roku polski książę Bolesław Krzywousty dokonał ostatecznego podboju Pomorza. W celu potwierdzenia i umocnienia swojej władzy na opanowanych obszarach zwrócił się do papieża Kaliksta II o udzielenie zgody na misję ewangelizacyjną na ziemiach nadbałtyckich. Równoległe Ojciec Święty ogłosił nowy podział diecezjalny ziem polskich: utworzono wówczas diecezje lubuską, kruszwicką i wrocławską – do tej ostatniej miały należeć między innymi ziemie obejmujące dzisiejsze Kaszuby. Watykan zapowiedział również założenie diecezji szczecińskiej, jej powstanie uzależniono jednak od ewentualnego sukcesu działań chrystianizacyjnych prowadzonych na terenach podbitych księstw zachodniopomorskich.

Po nieudanych pierwszych próbach nawrócenia pogan z Północy Bolesław Krzywousty zdał sobie sprawę, że misję ewangelizacyjną wśród Wioletów i Pomorzan należy powierzyć osobie, która cieszy się zaufaniem zarówno w Watykanie, jak i na dworze cesarza niemieckiego. Zwrócił się zatem o pomoc do biskupa Bambergu – Ottona. Był to trafny wybór: w zarządzanej przez tego hierarchę diecezji mieszkało wielu Słowian, duchowny znał zatem ich język i obyczaje, co dawało nadzieję na powodzenie jego wyprawy na północne tereny Polski.

Otton rozpoczął swoją misję na Pomorzu w 1124 roku – wyruszył ze Stargardu nad Iną. Niedługo potem dotarł do Pyrzyc, gdzie odbyły się pierwsze masowe chrzty. Wielu tamtejszych Pomorzan zastosowało się do rozkazów swoich władców: porzuciło starą wiarę i przyjęło chrześcijaństwo. Po pierwszych sukcesach biskup Bambergu odwiedził Kamień, w którym rezydował książę Warcisław. Dalsza droga duchownego wiodła przez kolejne miejscowości: Wolin, Szczecin, Gardziec nad Odrą, Lubin, Kłodno, Kołobrzeg i Białogard. W niemal każdym miejscu Otton udzielał chrztu tysiącom ludzi – wracał do Bambergu przez ziemie polskie opromieniony sławą wielkiego misjonarza.

W drugą podróż misyjną biskup udał się w roku 1128, po uzyskaniu zgody papieża i cesarza niemieckiego. Ponownej wizyty Ottona na Pomorzu domagał się Warcisław z Kamienia, który dążył do uniezależnienia młodego lokalnego Kościoła od wpływów polskich. Ambitne plany księcia były jawną prowokacją wymierzoną w polskie władze – Pomorzanom groził najazd wojsk Krzywoustego, jednak mediacje podjęte przez Ottona z Bambergu pozwoliły uniknąć wojny. Podczas drugiej misji biskup odwiedził miejscowości: Dymin, Uznam, Wołogoszcz, Chocków, Szczecin i Kamień. W każdej z nich organizował chrzty okolicznych mieszkańców. Najważniejszą konsekwencją jego wysiłków ewangelizacyjnych było utworzenie w 1140 roku biskupstwa w Wolinie, w samym centrum księstwa zachodniopomorskiego. Nie powiodły się natomiast podejmowane przez Ottona próby schryścianizowania Rugii oraz terenów zamieszkałych przez Wkrzan.

LITERATURA

G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I, Gdańsk 2006.

G. Labuda, *Święty Wojciech. Biskup-męczennik. Patron Polski, Czech i Węgier*, Wrocław 2004.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ prezentuje sylwetki świętego Wojciecha i świętego Ottona z Bambergu,
- ❑ przedstawia przebieg misji ewangelizacyjnych Wojciecha i Ottona,
- ❑ określa znaczenie pierwszych misji chrystianizacyjnych nad Bałtykiem dla Pomorza i Polski,
- ❑ omawia politykę Bolesława Krzywoustego wobec ziem pomorskich i wskazuje na jej wpływ na chrystianizację Kaszub,
- ❑ wymienia najstarsze osady i miasta na Pomorzu,
- ❑ podaje imiona władców polskich i pomorskich panujących w X i XI wieku.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z mapą, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. OMÓWIENIE NAJWAŻNIEJSZYCH ZAGADNIENI ZWIĄZANYCH Z MISJĄ ŚWIĘTEGO WOJCIECHA

1. Nauczyciel prezentuje sylwetkę biskupa Wojciecha: opowiada o jego pracy w Pradze, pobycie na dworze księcia polskiego Bolesława oraz o tragicznie zakończonej misji na Pomorzu, u Prusów. Następnie rozdaje karty pracy.
2. W trakcie analizy zamieszczonej mapy uczniowie utrwalają wiedzę dotyczącą wędrówki świętego Wojciecha z Gniezna na ziemie pruskie (zadanie 1. z karty pracy). Zapoznają się także z płaskorzeźbami widniejącymi na drzwiach katedry gnieźnieńskiej i układają w porządku chronologicznym przedstawione na nich wydarzenia związane z misją męczennika (zadanie 3.).
3. Prowadzący inicjuje dyskusję, podczas której uczniowie poszukują odpowiedzi na pytanie, jakie znaczenie miała misja świętego Wojciecha dla młodego polskiego Kościoła oraz dla polityki prowadzonej przez polskiego księcia Bolesława.

II. WPROWADZENIE WIADOMOŚCI DOTYCZĄCYCH MISJI OTTONA Z BAMBERGU

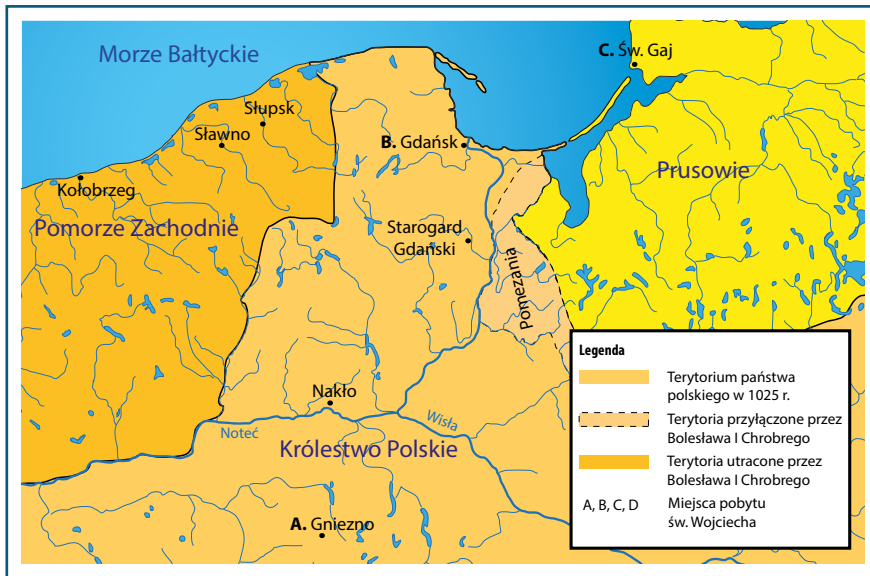
1. Nauczyciel przedstawia życiorys biskupa bamberskiego Ottona oraz omawia przyczyny i przebieg jego misji wśród plemion zachodniopomorskich.
2. Uczniowie analizują znaczenie wypraw Ottona dla państwa polskiego rządzonego przez Bolesława Krzywoustego. Wskazują także na mapie trasę, którą przebył biskup podczas swoich misji (zadanie 2. z karty pracy). Na podstawie tekstu źródłowego zamieszczonego w zadaniu 4. omawiają przebieg ceremonii chrztu w epoce średniowiecza oraz porównują obrzęd sprzed tysiąca lat z uroczystością odbywającą się we współczesnych kościołach.
3. Prowadzący inicjuje rozmowę, w trakcie której osoby chętne formułują odpowiedzi na następujące pytania: *Jaką rolę odegrali w historii Pomorza Wojciech i Otton?, Jakie znaczenie miały ich misje dla rozwoju regionu?*

III. PODSUMOWANIE TEMATU

Podczas wspólnej dyskusji uczniowie wraz z nauczycielem oceniają znaczenie chrztu dla Pomorza i Polski.

ZADANIE 1.

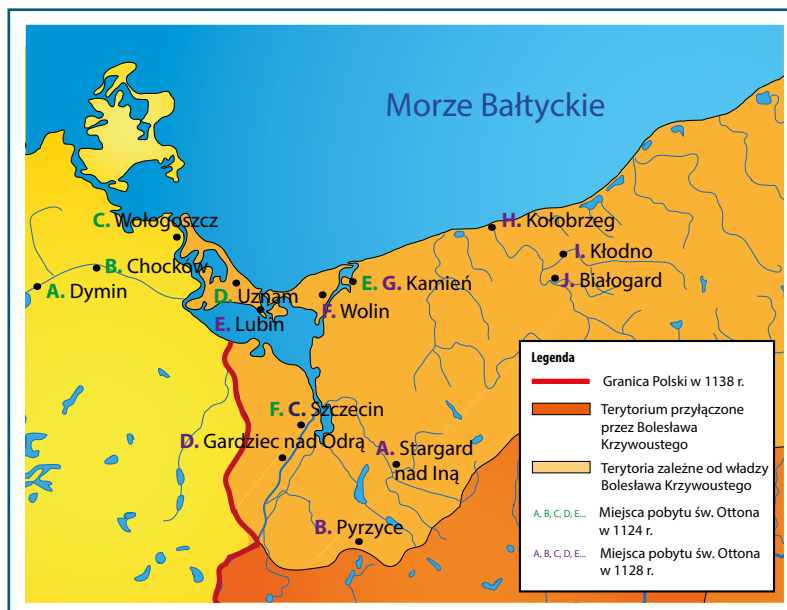
Zaznacz na mapie dowolnym kolorem trasę, którą pokonał święty Wojciech w drodze na Pomorze i na tereny zajmowane przez Prusów.

Misja świętego Wojciecha na ziemiach wschodnio-pomorskich

ZADANIE 2.

Zaznacz na mapie kolorem zielonym przebieg pierwszej misji Ottona z Bambergu na Pomorzu Zachodnim, a kolorem czerwonym – trasę, którą przebył biskup w trakcie drugiej misji ewangelizacyjnej. Następnie zapisz w wyznaczonym miejscu nazwy wszystkich osad, które odwiedził misjonarz podczas swoich wypraw.

Misje świętego Ottona na ziemiach zachodnio-pomorskich

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z fotografiami płaskorzeźb umieszczonych na drzwiach katedry gnieźnieńskiej. Następnie ułóż w kolejności chronologicznej ukazane na nich wydarzenia związane z misją świętego Wojciecha. W tym celu wstaw w kratki przy podpisach do zdjęć cyfry od 1 do 8.

- W tej scenie święty Wojciech przybywa łodzią do Gdańska w towarzystwie dwóch duchownych: swojego brata Gaudentego i benedyktyna Boguszy. Na brzegu misjonarza witają mieszkańcy nadbałtyckiej osady.

- Ta płaskorzeźba z drzwi gnieźnieńskich ukazuje przewiezienie ciała misjonarza z ziemi pruskiej do Gniezna.

- Płaskorzeźba ukazuje chrzest gdańszczan.

- To scena wykupu przez polskiego księcia Bolesława zwłok Wojciecha za złoto ważące tyle samo co ciało męczennika.

- W tej scenie biskup Wojciech odprawia w Gdańsku ostatnią mszę świętą przed wyruszeniem na ziemię pruskie.

- W przedstawionej scenie ciało Wojciecha zostaje złożone do grobu. Z lewej strony obrazu ukazany został książę Bolesław. Postawa polskiego władcy wyraża żal po śmierci misjonarza.

- Kolejny obraz z drzwi gnieźnieńskich przedstawia wystawienie zwłok misjonarza w Świętym Gaju. Ciało Wojciecha spoczywa owinięte w całun.

Fot. Wojciech Wójcik

- Ta płaskorzeźba ukazuje męczeńską śmierć Wojciecha w Świętym Gaju.

ZADANIE 4.

Zapoznaj się z tekstem opisującym uroczystość chrztu pogan pomorskich, którą zorganizował i przeprowadził Otton z Bambergu. Następnie wykonaj polecenia.

Chrzest pogan zachodniopomorskich

Wzniósłszy zaś trzy chrzcielnice¹, Otton zarządził, że w jednej on sam chrzcić będzie tylko mężczyzn i chłopców, w innych zaś inni kapłani osobno niewiasty, osobno mężczyzn [...]. Wielkie kadzie głębiej kazał umieścić w ziemi, tak że brzegi kadzi sięgały człowiekowi do kolan albo jeszcze mniej wystawały z ziemi; a kiedy napełniono je wodą, łatwe było do niej wejście. Naokoło kadzi² kazał rozciągać zastony przy pomocy wbitych słupków i naciągniętych linek, aby parawan³ niby wieniec ze wszystkich stron opasywał kadź; przed kapłanem zaś i pomocnikami, którzy, stojąc obok, z jednej strony mieli dokonać obrzędów sakramentu, zwieszano się prześcieradło przywiązane linką. W ten sposób pod każdym względem dbano o skromność⁴, aby nic płaskiego czy nieprzystojnego⁵ nie wytykano w związku z sakramentem [...]. Kiedy więc tłumy przybywały na miejsce nauk religijnych, biskup do wszystkich wspólnie wygłosił kazanie, następnie jedną płec od drugiej oddzielił, ustawiając po lewej lub prawej stronie, i pouczywszy o prawdach wiary, namaścił olejem, po czym polecił udać się im do jednej lub drugiej chrzcielnicy. Kiedy więc przybyli już przed zastonę, pojedynczo już, tylko ze swoimi rodzicami chrzestnymi, wchodzili dalej. I zaraz szatę, w którą przystępujący do chrztu był odziany, oraz święcę woskową, kiedy ów zstępował do wody, odbierali rodzice chrzestni; trzymając ją przed swym obliczem, czekali, aż będą mogli ją oddać wychodzącemu z wody. Kapłan zaś, który stał przy kadzi, skoro usłyszał raczej niż zobaczył, że ktoś znajduje się w wodzie, uchyliwszy nieco zastony, przez potrójne zanurzenie głowy dokonywał aktu owego sakramentu; po namaszczeniu zaś krzyżem świętym⁶ na głowie i po nałożeniu białej szaty odsuwał zastonę i kazał ochrzczoneму wyjść z wody, a rodzice chrzestni okrywali go szatą, którą trzymali, i wyprowadzali. Taki był u nas sposób, taki obrządek, taki rytuał udzielania chrztu [...] zarówno w Pyrzycach, jak i w innych miastach i grodach, gdziekolwiek mnóstwo ludzi zmuszało nas do zatrzymania się [...].

Źródło: G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006, s. 98–100.

PRZYPISY:

¹ *Chrzcielnice* – zbiorniki z wodą święconą używane podczas chrztu.

² *Kadź* – zbiornik z wodą.

³ *Parawan* – zastona.

⁴ *Dbano o skromność* – dbano, aby nie popełnić grzechu i zachować wstydlivość.

⁵ *Płaskie, nieprzystojne* – grzeszne, nieprzyzwoite.

⁶ *Krzyżmo święte* – święty olej używany podczas obrzędu chrztu.

1. Opisz własnymi słowami, w jaki sposób przebiegał chrzest mieszkańców Pomorza. Uwzględnij odpowiedzi na podane pytania.
- Kto udzielał sakramentu?
 - W jakim wieku były osoby ochrzczone?
 - Kto, oprócz osób przyjmujących chrzest, brał udział w uroczystości?
 - W jaki sposób kapłani i ich pomocnicy przygotowali miejsce, w którym miała się odbyć ceremonia?

2. Wyjaśnij, dlaczego kobiety przyjmowały chrzest w innym miejscu niż mężczyźni.

3. Jak wyglądało przyjęcie sakramentu chrztu w średniowieczu, a w jaki sposób uroczystość ta przebiega obecnie? Wskaż podobieństwa i różnice między obrzędem opisanym w tekście a ceremonią chrztu odbywającą się we współczesnych kościołach. W tym celu uzupełnij tabelę.

Chrzest w średniowieczu	Chrzest w czasach współczesnych

4. Podaj nazwę miejscowości, w której odbył się chrzest opisany w tekście.

Wschodniopomorscy książęta w średniowieczu

Pierwsze historyczne informacje o władcach ziem pomorskich

Niektórzy badacze dziejów Pomorza – w tym Gerard Labuda – uważają, że pierwszym historycznym władcą pomorskim był tajemniczy książę gdański, który miał witać biskupa Wojciecha podczas jego wizyty w osadzie w roku 997. Inni naukowcy uznają informację na jego temat za pomyłkę hagiografa polsko-czeskiego świętego.

Pierwszym księciem pomorskim, o którego panowaniu poświadczają źródła, był Siemomysł – uczestnik mersburskiego zjazdu z cesarzem w 1046 roku; wydaje się, że rację ma Gerard Labuda, gdy twierdzi, że był on spokrewniony z Piastami. Poza relacją ze spotkania w Mersburgu i jeszcze jedną wzmianką z 1043 roku nie zachowały się do naszych czasów żadne zapisy na temat Siemomyśla, co otwiera pole do różnych spekulacji. Według hipotez niektórych badaczy władca ten był potomkiem dawnych przywódców plemiennych spowinowaconych z rodem piastowskim. Inni historycy idą w swoich przypuszczeniach krok dalej: rozpoznają w pomorskim księciu syna jednego z młodszych braci Bolesława Chrobrego, wygnanych z Gniezna wraz z macochą przyszłego polskiego króla – Odą.

Nieco więcej informacji dotyczących postaci panujących nad Bałtykiem znaleźć możemy w źródłach z początków XII wieku. Gall Anonim wspomina w swojej kronice anonimowego władcę Pomorza z Białogardu, którego współcześni historycy wiążą z dynastią Gryfitów, panującą w późniejszych stuleciach nad ziemiami zachodniopomorskimi. Pierwszy polski dziejopis wymienia także pomorskich krewniaków Bolesława Krzywoustego – Świętobora i Świętopelka – których siedziby zlokalizowane były nad Notecią. Wydaje się prawdopodobne, że dwaj ostatni książęta byli potomkami wspomnianego wcześniej Siemomyśla. Jan Powierski wysuwa jeszcze śmielszą hipotezę, według której byli oni przodkami rodu Sobiesławowiców.

Geneza dynastii gdańskiej

W połowie XII wieku Pomorze zostało podzielone ostatecznie na dwie części. Obszary zachodnie, o statusie piastowskiego lenna, znalazły się pod rządami Gryfitów – pierwszym znanym z imienia przedstawicielem tego rodu był Warcisław I. Pomorze Gdańskie stało się natomiast jednym z regionów państwa polskiego, znajdującym się najpierw pod bezpośrednimi rządami Bolesława Krzywoustego, a później – seniorów z dynastii Piastów.

Choć tytułu książąt Kaszubów używali książęta zachodniopomorscy, w regionalnej świadomości jako prawdziwi władcy kaszubszy zapisali się członkowie rodu panującego na Pomorzu Gdańskim – Sobiesławowiców. Była to bez wątpienia najbardziej tajemnicza dynastia w średniowiecznej Polsce. Pierwsza dotycząca jej informacja pochodzi z kroniki Wincentego Kadłubka, który odnotował objęcie rządów na pomorskich ziemiach przez niejakiego Sambora – siostrzeńca piastowskiego wojewody Żyry.

Zarówno o Samborze, jak i o jego bracie i następcy, Mściwoju I, zachowało się do naszych czasów stosunkowo dużo świadectw i relacji; wiemy dzisiaj, że byli to lokalni władcy podporządkowani krakowskim seniorom. Wielu historyków powtarzało za Janem Długoszem, jakoby pełnili oni jedynie funkcje urzędników podległych polskim panującym, jednak Gerard Labuda dość jednoznacznie wykazał, że w okresie rozbicia dzielnicowego posiadali status dziedzicznych książąt. W tradycji klasztoru oliwskiego, w zakonnych dokumentach, zachowała się wzmianka o ojcu Sambora i Mściwoja – Sobiesławie – od którego imienia badacze dziejów Pomorza utworzyli nazwę całej dynastii pomorskiej.

W okresie, w którym dwóch pierwszych Sobiesławowiców władało księstwem gdańskim, na ziemiach wschodniopomorskich istniały jeszcze co najmniej dwa inne księstwa. Niewiele wiemy o tych państewkach: kilka informacji z zachowanych tekstów źródłowych dotyczy Grzymisława, który rządził pod koniec XII wieku obszarem od Lubiszewa do Świecia; niewielkie ustępy zostały poświęcone także Bogusławowi i Raciborzowi, panującym w Sławnie i Słupsku. Wszyscy ci władcy musieli być bliskimi krewnymi Sobiesławowiców, albowiem należące do nich ziemie już w XIII wieku znalazły się we władaniu dominującej dynastii pomorskiej.

Sytuacja prawna i polityczna księstwa gdańskiego skomplikowała się na przełomie XII i XIII wieku. Po śmierci Kazimierza Sprawiedliwego do tytułu polskiego księcia zwierzchniego pretendowało kilku kandydatów. Ostatecznie na tronie w Krakowie zasiadł kilkuletni syn poprzedniego seniora – Leszek Biały – jednak jego pozycja była kwestionowana nawet po osiągnięciu przezeń wieku dojrzałego. Z zamieszania na szczytach polskiej władzy skorzystali Duńczycy, którzy zaatakowali Pomorze Gdańskie i zmusili Mściwoja I do złożenia hołdu lennego. Książę gdański okazał się jednak sprawnym wodzem i politykiem: nie tylko bowiem wyzwolił się z zależności od duńskich uzurpatorów, lecz także poszerzył granice swojego państwa – jego najstarszy syn, Świętopełk, odziedziczył po ojcu władzę nad całym Pomorzem Wschodnim.

Epoka Świętopełka II Wielkiego

Świętopełk objął rządy około 1217 roku i przez kilkanaście lat władał – wobec małoletniości swoich braci – całym Pomorzem Gdańskim. Na początku swojego panowania przyłączył do państwa księstwo słupsko-sławieńskie, jednak jego najważniejszym osiągnięciem politycznym było uniezależnienie się od władzy seniorów krakowskich. Sukces ten był możliwy dzięki zaangażowaniu się Gdańska w spór wewnątrz rodu Piastów po stronie Władysława Odonica, który we współpracy ze Świętopełkiem zaatakował zjazd książęcy w Gąsawie i zamordował Leszka Białego. Późniejsze kroniki wielkopolskie, opracowywane pod patronatem potomków Odonica, wskazywały pomorskiego księcia jako głównego negatywnego bohatera tych wydarzeń. Należy to jednak interpretować jako podjętą przez autorów próbę zrehabilitowania przodka ówczesnych władców Wielkopolski, do których należał m.in. sam król Przemysław II.

Po udanym zamachu na życie krakowskiego seniora Pomorze Gdańskie stało się księstwem w pełni niezależnym, choć nadal postrzeganym jako integralna część terytorium polskiego. Dowodem na taki podwójny status pomorskiego państwa była bliska współpraca Sobiesławowiców z Piastami przy rozwiązywaniu problemu Prusów. Od kiedy Konrad Mazowiecki sprowadził na ziemię chełmińską Krzyżaków, Świętopełk zaczął wspierać zakon w walce z pruskim pogaństwem – to właśnie udział jego wojsk w bitwie nad rzeką Dzierzgoń w 1234 roku miał przechylić szalę zwycięstwa na stronę koalicji chrześcijańskiej i przesądzić o opanowaniu przez krzyżacką armię całej Pomezanii. Później pomorski książę jako pierwszy dostrzegł zagrożenie stwarzane przez rycerskich zakonników. Narastające napięcie między gdańskim księstwem a zakonem maryjnym doprowadziło do wybuchu kilkunastoletniego konfliktu o tereny pomorskie na wschodnim brzegu Wisły. Krzyżacy

wykorzystali ambicje młodszych braci pomorskiego władcy i krwawy spór, który wybuchnął na dworze w Gdańsku – wygrali wojnę z osłabionym wewnątrznie przeciwnikiem, co pozwoliło im ugruntować władzę nad obszarem nadwiślańskim.

Po porażce w walce z państwem zakonnym Świętopelk zмагаć się musiał z problemami wewnętrznymi: konieczne stało się m.in. wydzielenie osobnego księstwa, w którym wadałby jego młodszy brat, Sambor II – po kilkunastoletnim rodzinnym konflikcie usamodzielniał się on bowiem w latach 50. XIII wieku na tronie w Tczewie. Swoją własną dzielnicę ze stolicą w Białogardzie zdołał wywalczyć również drugi z braci księcia, Racibor, nie jest jednak jasne, jak długo sprawował w niej rządy; pewnym jest za to, że od połowy XIII wieku pozostawał on pod kontrolą najstarszego z Sobiesławowiców.

Mimo kłopotów z wrogami zewnętrznymi i wewnętrznymi Świętopelk zapisał się w historii Pomorza jako wytrawny i skuteczny polityk: za jego panowania księstwo gdańskie umocniło się pod względem politycznym, kulturalnym i gospodarczym. To właśnie on nadał swojej stolicy, Gdańskowi, prawa miejskie. Sprowadził także do dynamicznie rozwijającego się miasta dominikanów – pod koniec jego rządów, w 1260 roku, zakonnicy zorganizowali pierwszy w historii Jarmark Dominikański. W uznaniu dla zasług najwybitniejszego księcia Pomorza Gdańskiego kilkaset lat po jego śmierci historycy nadali mu przydomek *Wielki*.

Schyłek gdańskiej dynastii

Kiedy po śmierci Świętopelka w 1266 roku państwo zostało podzielone pomiędzy jego synów: Mściwoja i Warcisława, wydawało się, że na Pomorzu Gdańskim na dobre rozpoczął się okres rozbicia dzielnicowego. W ciągu pięciu lat Mściwoj II nie tylko jednak pokonał swojego brata, lecz także opanował terytoria należące do stryja Sambora, co pozwoliło mu zjednoczyć pod swoim berłem cały region. Warcisław i obaj stryjowie nowego władcy wkrótce umarli bezpotomnie, jednak scalone na nowo księstwo gdańskie wciąż borykało się ze sporymi problemami. Sambor II i Racibor zapisali swoje ziemie Krzyżakom. Pretensje zakonu do znacznej części państwa zmusiły Mściwoja do prawdziwej ekwilibrystyki politycznej i dyplomatycznej: wobec presji sąsiada władca zawierał sojusze na przemian z Brandenburgią i księstwem wielkopolskim, rządzonym przez Bolesława Pobożnego. Sytuację komplikował fakt, iż każda umowa wiązała się z koniecznością złożenia hołdu lennego.

Ostatecznie jednak najlepszymi i najsolidniejszymi sprzymierzeńcami okazali się Wielkopolanie: w lutym 1282 roku Mściwoj zawarł w Kępnie układ z bratankiem i następcą Bolesława Pobożnego – Przemysłem II. Wbrew stwierdzeniom starszych historyków nie był to klasyczny układ o przeżycie: książę pomorski ostatecznie uznał wówczas zwierzchność piastowskiego sojusznika, w zamian zagwarantował sobie jednak dożywotnią władzę w Gdańsku. O słuszności takiej interpretacji zdaje się świadczyć po pierwsze łatwość, z jaką Przemysław II przejął rządy nad Bałtykiem po śmierci Mściwoja, a po drugie – zamieszanie po śmierci wielkopolskiego władcy w 1296 roku, kiedy to o Pomorze upomnieli się zarówno sąsiedzi krzyżaccy, jak i wnukowie Sambora II.

Układ w Kępnie umocnił pozycję Mściwoja. Najlepszym na to dowodem był korzystny dla pomorskiego księcia wyrok sądu papieskiego, który w maju 1282 roku rozstrzygnął spór z Krzyżakami: zamiast ziem Sambora i Racibora zakon otrzymał jedynie ziemię gniewską i nieliczne dobra na Żuławach. Mściwoj miał w chwili tego triumfu około 60 lat: po rozwiązaniu problemu krzyżackiego zrezygnował ze starań o męskiego potomka i ostatecznie kilkanaście lat panowania poświęcił na rozwijanie i umacnianie swojego państwa. Jego obawy budzili Brandenburczycy, którzy zgłaszali pretensje do całego Pomorza Gdańskiego, powołując się na zawarte wcześniej umowy sojusznicze.

Ostatni z Sobiesławowiców zmarł w Boże Narodzenie 1294 roku.

LITERATURA

J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 2014.

K. Bruski, J. Powierski, B. Śliwiński, *Studia z dziejów Pomorza w XIII wieku*, Słupsk 1993.

G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I, Gdańsk 2006.

B. Śliwiński, *Poczet książąt gdańskich*, Gdańsk 1997.

B. Śliwiński, *Sambor II*, Tczew 2010.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- poprawnie posługuje się terminami: *książe, następca, sojusz, układ*,
- wymienia najważniejszych władców w historii Pomorza Gdańskiego – Siemomyśła, Mściwoja I, Świętopełka Wielkiego i Mściwoja II – oraz krótko omawia dokonania tych postaci,
- wskazuje miejsce pochówku książąt gdańskich,
- wyjaśnia pochodzenie i znaczenie nazwy *Sobiesławowice*,
- charakteryzuje relacje łączące księstwo gdańskie pod panowaniem Świętopełka II i Mściwoja II z państwem Piastów i z zakonem krzyżackim,
- wymienia przyczyny zawarcia układu w Kępnie w 1282 roku oraz przedstawia skutki tego porozumienia.

METODY: wykład, rozmowa kierowana, praca w grupie

FORMY PRACY: indywidualna, grupowa, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU

Nauczyciel przypomina podstawowe informacje na temat podboju Pomorza przez Piastów i utworzenia biskupstwa w Kołobrzegu. Podkreśla, że przebieg wydarzeń, które rozegrały się w regionie po odrzuceniu chrześcijaństwa w XI wieku, jest ciągle przedmiotem hipotez historyków.

II. ŚREDNIOWIECZNI WŁADCY POMORZA

1. Prowadzący przedstawia najważniejsze informacje dotyczące pierwszych władców ziem pomorskich, o których panowaniu zaświadczać pisane źródła historyczne; mówi o Siemomyśle, który na scenie dziejów pojawił się w 1043 roku, oraz o Świętoborze i Świętopełku, którzy zarządzili regionem na przełomie XI i XII wieku.
2. Uczniowie uzupełniają drzewo genealogiczne rodu Sobiesławowiców (zadanie 3. z karty pracy). Następnie nauczyciel prezentuje sylwetki Świętopełka Wielkiego i Mściwoja II: omawia osiągnięcia tych postaci oraz dokonuje oceny ich rządów.

III. NA DWORZE KSIĄŻĄT GDAŃSKICH

Nauczyciel dzieli uczniów na cztery grupy. Zadaniem członków każdego zespołu jest wcielenie się we wskazane postacie, a następnie sformułowanie odpowiedzi na podane pytania.

- Grupa I.** *Jesteście doradcami Mściwoja I. Książę jest śmiertelnie chory i zastanawia się, czy powinien podzielić swój kraj pomiędzy czterech synów, czy – przekazać pełnię władzy*

najstarszemu z braci. Pomóżcie mu w podjęciu właściwej decyzji. Co powinien zrobić władca, aby zapobiec bratobójczym walkom po swojej śmierci?

- ❑ **Grupa II.** *Jako wojewodowie księstwa gdańskiego musicie poradzić sobie z atakami wrogo nastawionych sąsiadów – Prusów, Brandenburczyków, Piastów i Duńczyków. Co mógłby zrobić Wasz władca, aby uniknąć jednoczesnej walki ze wszystkimi nieprzyjacielskimi państwami? Jakie działania doradzicie księciu gdańskiemu?*
- ❑ **Grupa III.** *Pracujecie na dworze księcia Mściwoja I jako nauczyciele jego synów. Czego będziecie uczyć swoich podopiecznych, aby wyrosli na dobrych władców? Które dziedziny wiedzy powinni poznać następcy pomorskiego tronu?*
- ❑ **Grupa IV.** *Jako wystannicy papieża Innocentego przybywacie na dwór księcia gdańskiego. Jakich rad udzielicie władcy? Co powinien on zrobić, aby umocnić wiarę chrześcijańską na Pomorzu?*

Na wykonanie ćwiczenia drużyny mają 10 minut. Po upływie wyznaczonego czasu przedstawiciele grup kolejno prezentują efekty wspólnej pracy.

IV. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Uczniowie powtarzają i utrwalają zdobyte wiadomości w trakcie wypełniania karty pracy: łączą daty z ważnymi wydarzeniami z pomorskiej historii (zadanie 1.) oraz uzupełniają tekst dotyczący średniowiecznych władców księstwa gdańskiego (zadanie 2.).
2. Zadanie domowe:
Wykonaj zadanie 4. z karty pracy.

Wschodniopomorscy książęta w średniowieczu

ZADANIE 1.

Połącz podane wydarzenia z historii Pomorza Gdańskiego z odpowiednimi datami.

1234 ●	● śmierć Mściwoja II
1266 ●	● śmierć Świętopełka II i podział księstwa gdańskiego
1294 ●	● układ w Kępnie
1282 ●	● bitwa nad rzeką Dzierzgoń
1260 ●	

ZADANIE 2.

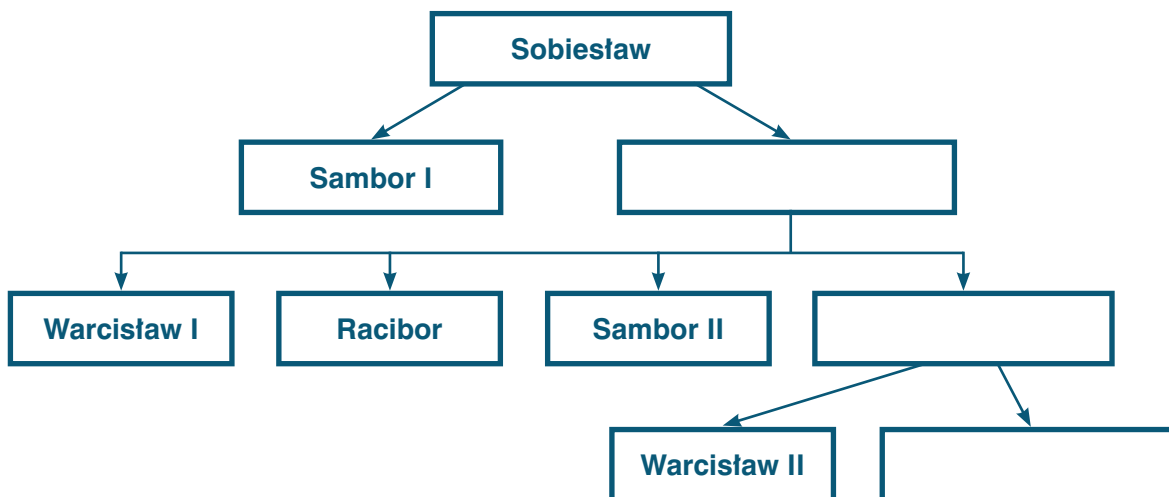
Uzupełnij tekst podanymi imionami władców i nazwą dynastii.

**Przemysł II, Mściwoj II, Sobiesławowice,
Bolesław Krzywousty, Siemomysł, Świętopełk Wielki**

Pierwszym księciem pomorskim, który został wymieniony w źródłach pisanych, był niezna-
ny bliżej – w 1046 roku zawarł on układ
z cesarzem. Kolejne wzmianki o władcach pomorskich pojawiły się w okresie, w którym
walczyli oni z Polską rządzoną przez
W okresie rozbicia dzielnicowego duże znaczenie zyskali władcy Gdańska z dynastii
....., nazywani dzisiaj książętami kaszubskimi.
Najbardziej znanym przedstawicielem tego rodu był,
który między innymi nadał Gdańskowi prawa miejskie. Synem tego wybitnego władcy był
..... – nie doczekał się on męskiego potomka, dlatego
przekazał swoje państwo władcy Wielkopolski, księciu

ZADANIE 3.

Uzupełnij drzewo genealogiczne rodu Sobiesławowiców odpowiednimi imionami książąt pomorskich.

ZADANIE 4.

Wstaw literę *P* w kratki obok zdań prawdziwych, a literę *F* – przy zdaniach fałszywych.

- Mieszko I podbił Pomorze po zwycięskich walkach z dynastią Sobiesławowiców.
- Świętopęk Wielki był synem Mściwoja II.
- Mściwoj II przekazał swoje państwo we władanie Przemysłowi II w 1282 roku.
- Mściwoj I podzielił swoje księstwo pomiędzy czterech synów.
- Świętopęk Wielki był pierwszym polskim księciem, który walczył z Krzyżakami.
- Pomorze Gdańskie stało się niezależnym państwem w czasie panowania Mściwoja.

Panowanie krzyżackie na Pomorzu

Geneza zakonu krzyżackiego

W średniowiecznej Europie powstało kilka zakonów rycerskich – początkowo ich głównym zadaniem było zapewnienie opieki pielgrzymom wędrującym do Ziemi Świętej. Taki był pierwotny cel działalności Krzyżaków, templariuszy, kalatrawensów i joannitów. Później jednak rycerze zakonni zdobyli znaczne wpływy polityczne w różnych regionach całej Europy. Na Pomorzu działali między innymi joannici, z posiadłościami np. w Skarszewach, oraz kalatrawensi, którzy dominowali na ziemi gniewskiej. Największe znaczenie nad Bałtykiem uzyskali jednak Krzyżacy, którzy u szczytu swojej potęgi władali znaczną częścią ziem pomorskich. Swoje posiadłości zdobywali dzięki korzystnym transakcjom handlowym i podbojom militarnym.

Zakon krzyżacki powstał pod koniec XII wieku w Palestynie – jego pełna nazwa brzmiała: *Zakon Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie*. Początkowo bracia skupiali się na prowadzeniu szpitala dla pielgrzymów, którzy zaniemogli w drodze do Jerozolimy. W 1226 roku Krzyżacy zostali zaproszeni na ziemie polskie przez księcia mazowieckiego Konrada. Władca ten zlecił im przeprowadzenie ostatecznej chrystianizacji Prusów. Zakonne wojsko dokonało szybkiego podboju ziem na wschód od Gdańska i faktycznej pacyfikacji pogańskich plemion, a następnie kontynuowało wyprawy krzyżowe na terenie Prus Dolnych i Sambii. Źródła historyczne zaświadczenia, iż książęta pomorscy prowadzili wojny z Krzyżakami przez cały XII wiek – wyjątkiem był wśród nich Sambor II, który wykorzystał wsparcie ze strony coraz potężniejszego zakonu do wzmocnienia swojej pozycji. Świadectwem powodzenia jego strategii była budowa zamku w Tczewie.

Podbój i okupacja Pomorza

Kiedy w 1308 roku Brandenburczycy zajęli Gdańsk, książę polski Władysław Łokietek za namową przeora gdańskich dominikanów poprosił Krzyżaków o pomoc w wyparciu najeźdźców. Zakonnicy przyszl gdańszczanom z odsieczą, jednak po odniesionym zwycięstwie zaczęli realizować politykę ekspansji sprzeczną z interesami Polski. Jeszcze w 1308 roku wyruszyli w głąb Pomorza, aby przepędzić stacjonujące w tym regionie wojsko polskie. Praktycznie bez walki zdobyli Tczew – sukces ten otworzył im drogę do dalszych podbojów. W 1309 roku zakon zajął całe Pomorze Gdańskie; w późniejszym okresie powiększył jeszcze swoje terytoria o ziemie bytowską i lęborską. Okupacja krzyżacka utrzymywała się na Pomorzu aż do 1466 roku. Zmienna była sytuacja ziemi słupskiej – w roku 1329 rycerze zakonni otrzymali ją od książąt wołogoskich jako zabezpieczenie spłaty długu, już jednak w 1342 roku lokalni władcy uregulowali zobowiązania finansowe i odzyskali utracone obszary.

Na kontrolowanych terenach Krzyżacy utworzyli rozwiniętą strukturę administracyjną: sieć komturstw, w których obrębie działały pomocnicze jednostki władzy: wójtostwa, prokuratorie, zarządy lasów i rybołówstwa. Najwyższą władzę w danym regionie państwa zakonnego sprawował komtur

– skupiał on w swoich rękach kompetencje wojskowe, administracyjne i sędownicze. Poszczególni komturowie zarządzający obszarem dzisiejszych Kaszub mieli swoje siedziby w Gdańsku, Malborku, Gniewie, Świeciu, Tucholi i Człuchowie. W Bytowie działała prokuratoria krzyżacka, w Lęborku zorganizowano wójtostwo, natomiast w Pucku funkcjonował zarząd rybacki. Odrębną jednostkę administracyjną utworzono w Mirachowie (okręg i prokuratoria chmieleńsko-mirachowska). Komturii w Malborku podlegało wójtostwo tczewskie, podzielone na okręgi: sobowidzki, kiszewski, kościerski, nowski i skarszewski.

Wielu pomorskim osadom Krzyżacy nadali prawa miejskie. Poszczególne miasta zakładali na prawie chełmińskim, które było odmianą prawa magdeburgskiego. Status miasta uzyskały w ten sposób liczne ośrodki na Kaszubach, m.in.: Gdańsk, Puck, Chojnice, Kościerzyna, Lębork, Bytów, Hel i Łeba. Softysi we wsiach i wójtowie w nowych miastach oraz rycerze, którym bracia zakonnicy nadali posiadłości ziemskie, byli zobowiązani do służby wojskowej w oddziałach krzyżackich.

Zakon podjął także wiele działań mających na celu rozwój gospodarczy ziem pomorskich. Rycerze krzyżaccy budowali między innymi kanały; doprowadzana za ich pośrednictwem woda zasilała młyny. Energia uzyskiwana z przepływów wodnych napędzała młyńskie mechanizmy, zastępowała zatem siłę ludzkich mięśni, przez co ułatwiała pracę oraz czyniła ją wydajniejszą i bardziej opłacalną. Krzyżackie państwo realizowało także na obszarach dzisiejszych Kaszub wiele inwestycji budowlanych – zakonnicy wznosili między innymi zamki (ceglane i ceglano-drewniane), obiekty o charakterze gospodarczo-obronnym oraz ceglane gotyckie kościoły.

Wojny polsko-krzyżackie na terenach kaszubskich

W roku 1409 wybuchła wojna między sprzymierzonymi siłami polskimi i litewskimi a zakonem krzyżackim, której stawką było odzyskanie ziem pomorskich przez Polaków. Wojska dowodzone przez króla Władysława Jagiełłę odniosły wielki sukces w bitwie pod Grunwaldem, zwycięstwo to jednak nie zaowocowało zdobyciem Malborka i ostatecznym rozgromieniem armii zakonnej. Pokój zawarty w Toruniu w 1411 roku był prestiżową porażką Krzyżaków, oznaczał jednak zachowanie status quo przed rozpoczęciem walk.

Decydujący triumf przyniosła Polakom dopiero wojna trzynastoletnia, trwająca w latach 1454–1466. Jej wybuch poprzedziły spory mieszkańców najważniejszych miast państwa zakonnego z władzami krzyżackimi, spowodowane czynnikami ekonomicznymi. Mieszczanie i przedstawiciele rycerstwa zawiązali konfederację znaną jako Związek Pruski, a następnie rozpoczęli pertraktacje z królem Kazimierzem Jagiellończykiem, których ostatecznym efektem miało być przyłączenie Pomorza do Polski. W odpowiedzi na postulaty buntowników polski monarcha przekroczył z wojskiem północną granicę polskiego państwa – w niedługim czasie zajął zamki w Gdańsku i Elblągu oraz opanował Puck, Lębork i Bytów. Decydującymi momentami zmagania polsko-krzyżackich były dwie bitwy, które rozegrały się w odstępie ośmiu lat. W pierwszej z nich, stoczony 18 września 1454 roku pod Chojnicami, polskie rycerstwo poniosło klęskę. Drugie starcie odbyło się 17 września 1462 roku pod Świecinem i zakończyło się rozgromieniem wojsk zakonnych. Wydarzenie to stało się punktem zwrotnym w przebiegu walk – zwycięstwo dało Polakom przewagę taktyczną, która pozwoliła im na przeprowadzenie decydującej ofensywy.

Wojna trzynastoletnia zakończyła się II pokojem toruńskim. Na jego mocy Krzyżacy zwrócili Polsce całe Pomorze Gdańskie, a także przekazali królowi polskiemu ziemię michałowską i ziemię chełmińską. Zwycięzcy otrzymali także Warmię, Powiśle oraz Żuławy, z tak ważnymi miastami jak Elbląg i Malbork.

LITERATURA

- J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów. Historia, geografia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk 1999.
- G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2006.
- G. Labuda, *Kaszubi i ich dzieje. Pisma wybrane*, Gdańsk 2000.

CELE LEKCJI**UCZEŃ:**

- wyjaśnia, kim byli Krzyżacy,
- przedstawia historię powstania zakonu krzyżackiego,
- opowiada o podboju i okupacji terenów dzisiejszych Kaszub przez państwo krzyżackie,
- podaje daty najważniejszych wydarzeń związanych z pobytem Krzyżaków nad Bałtykiem: zajęcia Pomorza przez wojska zakonne (1308–1309), bitwy pod Grunwaldem (1410), bitew pod Chojnicami (1454) i Świecinem (1462) oraz zawarcia dwóch pokojów toruńskich (1411 i 1466),
- prezentuje osobowe ideały chrześcijańskiego średniowiecza.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z mapą, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, teksty źródłowe

PRZEBIEG LEKCJI**I. OMÓWIENIE GENEZY ZAKONU KRZYŻACKIEGO**

- 1.** Nauczyciel przedstawia krótko okoliczności, które doprowadziły do powstania zakonów rycerskich w średniowieczu. Wymienia nazwy najważniejszych tego typu zgromadzeń oraz wskazuje te wspólnoty, które miały swoje posiadłości na Pomorzu.
- 2.** Prowadzący omawia przyczyny i okoliczności pojawienia się Krzyżaków na dzisiejszych ziemiach kaszubskich, a także opowiada o pierwszych działaniach zakonu na obszarach zajmowanych przez Prusów.
- 3.** Podczas swobodnej dyskusji uczniowie oceniają postępowanie krzyżackich ewangelizatorów wobec pruskich plemion. Poszukują między innymi odpowiedzi na pytanie, czy zbrojny podbój ziem pogańskich można nazwać działaniem chrystianizacyjnym. Porównują także atak rycerzy z misjami Wojciecha i Ottona z Bambergu.

II. WPROWADZENIE ZAGADNIENI ZWIĄZANYCH Z OKRESEM PANOWANIA KRZYŻACKIEGO NA POMORZU GDAŃSKIM

- 1.** Prowadzący prezentuje wydarzenia, które doprowadziły do zajęcia przez Krzyżaków Gdańska oraz – w dalszej kolejności – całego Pomorza. Szczegółowo przedstawia zasięg zdobyczy krzyżackich, a także wymienia miejscowości i osady pomorskie, które zostały wcielone do państwa zakonnego.
- 2.** Nauczyciel podaje podstawowe informacje dotyczące polityki administracyjnej i gospodarczej prowadzonej przez Krzyżaków na zajętych terenach. Wymienia miejscowości, które otrzymały prawa miejskie, oraz wskazuje na liczne inwestycje budowlane zrealizowane na Pomorzu.
- 3.** Uczniowie wykonują zadanie 1. z karty pracy – analizują mapę przedstawiającą ziemie pomorskie pod panowaniem krzyżackim. Na jej podstawie wymieniają miejscowości, w których rycerze

zakonni wzniesli zamki, i wskazują wśród nich te, w których znajdowały się siedziby komturów. Podczas dyskusji przeprowadzanej pod kierunkiem nauczyciela omawiają strategiczne i gospodarcze funkcje warowni krzyżackich oraz próbują wyjaśnić przyczyny lokalizowania kolejnych zamków nad Wisłą.

III. PRZEDSTAWIENIE PRZEBIEGU WOJEN POLSKO-KRZYŻACKICH

1. Nauczyciel omawia przyczyny konfliktu między Polską a zakonem oraz okoliczności, które doprowadziły do wybuchu wielkiej wojny z lat 1409–1411.
2. Prowadzący wskazuje na znaczenie bitwy pod Grunwaldem i podkreśla fakt, że Polacy nie wykorzystali przewagi taktycznej, jaką dało im zwycięstwo w decydującym starciu wojny. Wymienia także ustalenia I pokoju toruńskiego.
3. Nauczyciel krótko charakteryzuje sytuację panującą w miastach pomorskich w przeddzień wybuchu wojny trzynastoletniej. Następnie przedstawia przebieg walk z lat 1454–1466. Szczególną uwagę poświęca dwóm najważniejszym bitwom kampanii prowadzonej przez Kazimierza Jagiellończyka: pod Chojnicami i pod Świecinem. Wymienia także skutki konfliktu: określa postanowienia II pokoju toruńskiego jako przyczyny ostatecznego załamania się potęgi zakonu.

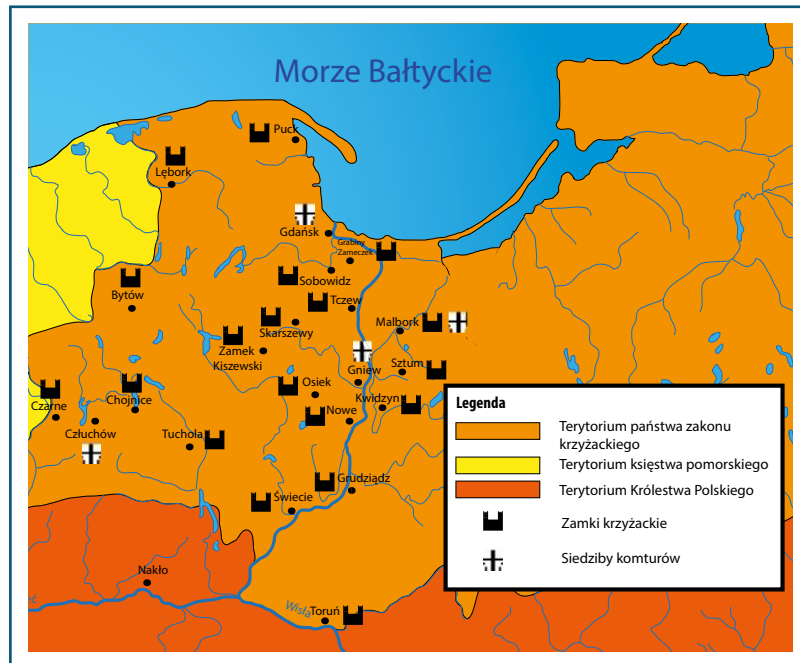
IV. KRZYŻACY NA TLE OBYCZAJOWOŚCI I RELIGIJNOŚCI EPOKI ŚREDNIOWIECZA

1. Uczniowie wykonują zadania 4. i 5. z karty pracy – na podstawie zamieszczonych tekstów źródłowych wymieniają zasady, które określały życie codzienne i postępowanie Krzyżaków. Konfrontują także obraz braci krzyżackich wyłaniający się z przeczytanych fragmentów reguły zakonnej z formami chrześcijańskiej religijności i obyczajowości oraz z ideałami osobowymi epoki średniowiecza. Uczestnicy zajęć poszukują odpowiedzi na pytania zawarte w karcie pracy wspólnie, w trakcie dyskusji na temat przeczytanych fragmentów. Najciekawsze wnioski zostają zapisane.
2. Zadanie domowe:
Wykonaj zadania 2. i 3. z karty pracy.

Panowanie krzyżackie na Pomorzu

ZADANIE 1.

Zapoznaj się z mapą, a następnie wykonaj podane polecenia.

Państwo krzyżackie na Pomorzu

1. Wymień miejscowości, w których Krzyżacy wzniesli zamki. Następnie pokreśl nazwy osad, w których znajdowała się siedziba komtura.

.....

.....

2. Jak myślisz, dlaczego zakonnicy wzniesli na Pomorzu tak wiele zamków? Jakie były – Twoim zdaniem – najważniejsze funkcje tych budowli? Dlaczego większość krzyżackich warowni powstała w pobliżu Wisły? Odpowiedz w kilku zdaniach na każde z podanych pytań.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 2.

Opisz strój krzyżackiego rycerza. Jakie były jego najbardziej charakterystyczne elementy? Możesz skorzystać z informacji znalezionych w internecie oraz w innych dostępnych źródłach.

ZADANIE 3.

Poszukaj w internecie i w dostępnych książkach informacji o zamkach, które Krzyżacy zbudowali w Twojej okolicy. Następnie napisz tekst dotyczący wybranej budowli. Uwzględnij odpowiedzi na podane pytania.

- W którym wieku powstała opisywana przez Ciebie budowla?
- Kto mieszkał w tym zamku? Jakie funkcje w państwie krzyżackim pełniła ta warownia?
- Jak wygląda dziś zamek krzyżacki znajdujący się w okolicy Twojego miejsca zamieszkania? Czy przetrwał do naszych czasów w dobrym stanie, czy może zachowały się tylko jego ruiny?

ZADANIE 4.

Przeczytaj uważnie fragment reguły zakonu krzyżackiego, czyli tekstu, w którym określone zostały zasady życia i postępowania braci zakonnych. Następnie wykonaj podane polecenia.

Szpitalne i opieka nad chorymi

Zakon, jako organizacja w swych korzeniach szpitalna, ma obowiązek posiadać przynajmniej jeden czynny szpital, czy to w głównej siedzibie zakonu, czy też w innym miejscu wyznaczonym przez wielkiego mistrza. Chorzy przyjmowani do szpitala muszą się wyświadczać oraz, w razie zaleceń spowiednika, przyjąć Eucharystię. Chorzy powinni być karmieni, a w dni święte należy im odczytywać Pismo Święte i kropić ich wodą święconą. W nocy ma im przyświecać światło, należy ich też traktować z najwyższą atencją, miłością i współczuciem.

Źródło: http://www.wmalborku.republika.pl/krzyzacy_regula.html

1. Wyjaśnij, jaki był główny cel powstania zakonu krzyżackiego. Jakie zadania mieli wykonywać bracia zakonni?

.....

.....

.....

2. Wymień w punktach, jakie były obowiązki Krzyżaków wobec chorych. Jak myślisz, czy postępowanie przewidziane w regule krzyżackiej było zgodne z chrześcijańskim dekalogiem i zasadami miłosierdzia? Uzasadnij krótko swoją odpowiedź.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 5.

Zapoznaj się z kolejnym fragmentem reguły zakonnej i wykonaj polecenia.

Zakazy i nakazy określające życie zakonników

Rycerzom zakonnym zabrania się polować, chyba że na wilki, rysie, niedźwiedzie i lwy – wówczas wolno im polować bez psów i zabijać wymienione zwierzęta, gdyż jest to czyn z pożytkiem dla wszystkich. Wolno im również strzelać do ptaków, gdyż ćwiczy to ich umiejętności strzeleckie.

Braciom niewskazane jest brać udział w ślubach, turniejach i innych rycerskich spotkaniach, aczkolwiek mogą nawiedzić owe spotkania, jeśli przyczyni to chwały zakonowi. [...]

Bracia powinni żyć razem w zgodzie, harmonii i braterskiej miłości. Swym zachowaniem powinni dawać przykład innym ludziom. Powinni zatem unikać karczm, zajazdów i miejsc o złej reputacji, nocą zaś palić światło w pokoju, w którym śpią. Ci, którzy podróżują, przybywając do domu zakonnego, zwolnieni są z wezwania i godzinek następnego dnia, by mogli stosownie wypocząć, podobnie jak wszyscy zaangażowani żywo w sprawy zakonu.

Wielki mistrz stanowić winien szczególny przykład do naśladowania, będąc dla innych braci-rycerzy ojcem i pasterzem.

Źródło: http://www.wmalborku.republika.pl/krzyzacy_regula.html

1. Wymień czynności, których zabraniała reguła zakonu. W jakich spotkaniach nie mogli brać udziału Krzyżacy?

.....

.....

.....

2. Jakie modlitwy musieli odmawiać codziennie bracia krzyżacy? Wskaż w tekście zdanie, które o tym mówi.

.....

.....

3. Wyjaśnij, jak rozumiesz fragment: *Bracia [...] powinni dawać przykład innym ludziom*. Jak mieli postępować Krzyżacy, aby wypełnić ten nakaz?

.....

.....

.....

.....

4. Jak wyobrażano sobie wzorowego chrześcijanina w epoce średniowiecza? Jakie były jego najważniejsze cechy? Odpowiedz na podstawie fragmentów krzyżackiej reguły zakonnej.

.....

.....

.....

.....

.....

5. Jakie cechy charakteryzowały idealnego rycerza średniowiecznego? Możesz skorzystać z fragmentów tekstu oraz z informacji odnalezionych w internecie i innych źródłach. Czy – Twoim zdaniem – zakonnicy krzyżacy spełniali wymogi, które stawiano przed rycerzami?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Miasta na Kaszubach od X do XV wieku

Pierwsze pomorskie miasta: geneza Gdańska

Miasta rozumiane jako wydzielone ośrodki polityczne i gospodarcze – koncentrujące w swoim obrębie produkcję rzemieślniczą i handel oraz funkcjonujące w oparciu o decyzje samorządu i spisane prawa – pojawiły się na Pomorzu dopiero w XIII wieku, kiedy to dokonano w regionie pierwszych lokacji na prawie lubeckim. Pierwsze informacje o lokalnych centrach osadniczych pochodzą jednak ze źródeł znacznie starszych, takich jak choćby relacja hagiograficzna zawierająca wzmiankę o wizycie świętego Wojciecha w Gdańsku w 997 roku.

Do dziś nie udało się historykom ustalić z całą pewnością, w jaki sposób doszło do założenia gdańskiego grodu. Badania archeologiczne nie potwierdziły hipotezy, że pierwsza gdańska osada leżała w widłach Wisły i Motławy – najstarsze znaleziska z tego terenu pochodzą dopiero z XI wieku. Nie ulega jednak wątpliwości, że to właśnie na tym obszarze zlokalizowana była siedziba władców pomorskich z rodu Sobiesławowiców; w okolicy posiadłości książęcych powstały ośrodki gospodarcze, które dały początek średniowiecznemu miastu.

O dokładne miejsce lokacji dokonanej w połowie XIII wieku, za panowania Świętopętka Wielkiego, toczą się historyczne spory. Wszystko wskazuje na to, że wbrew hipotezom Andrzeja Zbierskiego miasto założono w rejonie dzisiejszej starówki, w okolicy, w której współcześnie znajduje się kościół Świętej Katarzyny. Innym ważnym ośrodkiem miejskim był w średniowieczu teren wokół klasztoru dominikańskiego, nad którym dzisiaj góruje kościół Świętego Mikołaja. Sprowadzeni przez Świętopętka dominikanie przyczynili się do dynamicznego rozwoju gospodarczego i kulturalnego Gdańska – z ich inicjatywy zaczęto m.in. organizować co roku słynny Jarmark Dominikański.

Upadek i odbudowa – Gdańsk w czasach krzyżackich

Kres świetności pierwszego miasta położył w 1308 roku bunt mieszczan, którzy poparli Brandenburczyków i wypowiedzieli posłuszeństwo Władysławowi Łokietkowi. Brutalna interwencja krzyżacka doprowadziła do zniszczenia pierwotnej zabudowy Gdańska ulokowanego na prawie lubeckim.

Z dużą ostrożnością należy podchodzić do zakorzenionego w literaturze obrazu rzezi gdańszczyzan z 1308 roku. Mieszkańcy wpuścili wówczas do miasta Brandenburczyków i słupekich zwolenników rodu Święców, którzy otwarcie zwrócili się przeciwko polskiej władzy. Krzyżacy stłumili bunt gdański na prośbę Łokietka i, choć ostatecznie sprzeniewierzyli się umowie z krakowskim księciem, początkowo działali nad Motławą ściśle według jego instrukcji. Prawdziwym uzasadnieniem całkowitego zniszczenia miejskiej zabudowy „pierwszego” Gdańska był jednak krzyżacki interes ekonomiczny: zakonnicy nie byli pewni, czy uda im się na stałe opanować tereny pozostające pod piastowskim zwierzchnictwem, dlatego na wszelki wypadek zlikwidowali konkurencję dla swojego portu w Elblągu. Dopiero po kilku latach, gdy dostatecznie umocnili swoją pozycję w zagarniętej Łokietkowi prowincji, Krzyżacy zaczęli energiczną odbudowę gdańskiego ośrodka. Szybko stał się on jednym z największych i najprężniej rozwijających się miast w tej części Europy. Swoją gospodarczą

prosperity gród nad Motławą zawdzięczał właśnie działaniom państwa zakonnego – podbój ziem Prusów otworzył wiślany szlak handlowy, z którego gdańszczanie czerpali ogromne zyski. Nowe centrum krzyżackiego Gdańska – Główne Miasto, czyli Rechtstadt – ulokowano na prawie magdeburskim na południe od pierwotnej lokalizacji. Wkrótce z ruin podniosła się także dawna osada Sobiesławowiców, lokowana w 1377 roku jako Stare Miasto. Bardziej na północy w 1380 roku utworzono trzecią gminę gdańską – tzw. Młode Miasto, które miało stanowić konkurencję dla rosnącej potęgi Głównego Miasta. Ten najmłodszy ośrodek administracyjny i gospodarczy istniał do 1454 roku, kiedy to został zlikwidowany na mocy przywileju wydanego przez Kazimierza Jagiellończyka. Czwartą jednostką samorządową utworzoną w czasach krzyżackich był Osiek, położony najpierw w bezpośrednim sąsiedztwie grodu, a później – zamku.

Inne miasta pomorskie lokowane w średniowieczu

Poza Gdańskiem Świętopętk Wielki dokonał także lokacji Słupska; stało się to w roku 1265. Ważnym pomorskim ośrodkiem był także Puck, w którym znajdowała się siedziba kasztelanów piastowskich; należy podkreślić, że prawa miejskie nadali grodowi puckiemu Krzyżacy, i to dopiero w 1348 roku. W tym samym roku na mocy decyzji zakonnych administratorów miastem stał się także Człuchów, leżący u stóp najpotężniejszego zamku na całym Pomorzu Gdańskim. Nieopodal innego ważnego grodu północnego Pomorza, Białogardy, powstało w czasach krzyżackich miasto Łębork, lokowane w 1341 roku. Również w połowie XIV wieku zakonna władza założyła Chojnice; w roku 1357 lokowano Łebę, a w 1398 roku – Kościerzynę. Do czasu rozbiorów Rzeczypospolitej na obszarze dzisiejszych Kaszub powstała jeszcze jedna znacząca osada – Wejherowo; założył ją w 1643 roku Jakub Wejher, prawa miejskie otrzymała zaś siedem lat później nadaniem króla Jana Kazimierza. Na rubieżach kaszubskiego regionu Krzyżacy utworzyli także dwa inne miasta: Hamersztyn (dzisiejsze Czarne), który prawa miejskie otrzymał w 1395 roku, oraz Biały Bór, lokowany w 1382 roku. Aż do upadku I Rzeczypospolitej ośrodki te leżały w granicach województwa pomorskiego.

Prawo w miastach pokrzyżackich

Po zmianach prawnych dokonanych przez Krzyżaków wszystkie miasta Pomorza Gdańskiego funkcjonowały w oparciu o prawo magdeburskie lub o jego odmianę – prawo chełmińskie. Każde z miast miało status autonomicznej gminy rządzonej przez samorząd miejski wybierany przez obywateli. Na jego czele stała rada miejska, której przewodniczył burmistrz mianowany na kilka miesięcy lub rok. W późniejszym okresie w miastach pomorskich, w tym w Gdańsku, funkcję burmistrza pełniło nawet czterech rajców, mających zazwyczaj określone kompetencje związane z władzą wykonawczą. W 1772 roku w Wejherowie i Chojnicach burmistrzów było trzech, a w Człuchowie – dwóch; w Kościerzynie pracował tylko jeden burmistrz. Za sprawowanie miejskich urzędów pierwotnie nie pobierano zasadniczo wynagrodzenia, jednak już w czasach nowożytnych niektórym urzędnikom wypłacano, w razie konieczności, nieduże diety. Liczba rajców wraz z burmistrzami wahała się od sześciu do dwunastu osób.

W miastach pomorskich obywatelstwo posiadało niewielu ludzi: w ośrodkach poza Gdańskiem przysługiwało ono około 100–300 osobom na 1000–2000 wszystkich mieszkańców. Aby uzyskać obywatelstwo, należało spełnić wiele wymogów, zwalniało ono jednak spod jurysdykcji sądowej władcy lub innych instytucji. W miastach funkcjonowały bowiem niezależne sądy rozstrzygające sprawy obywateli – w ośrodkach założonych na prawie chełmińskim drugą instancją prawną była

rada miejska najpierw Chełmna, a potem Torunia. Podstawę pomyślności i dobrobytu miast tworzyły przywileje gospodarcze: nawet najmniejsze ośrodki miejskie miały wyłączność na organizowanie targowisk w najbliższej okolicy, a często także na produkcję szeregu towarów, zwłaszcza piwa. Miasta posiadały także własne dobra ziemskie, w skład których wchodziły pola i lasy, a czasem nawet całe wsie.

Formy samorządowe wykształcone w miastach Pomorza w epoce średniowiecza funkcjonowały aż do momentu rozbiorów Rzeczypospolitej. Na przełomie XVIII i XIX stulecia władze pruskie zaczęły reformować ustrój tutejszych miejscowości.

Bałtycki hegemon: złota epoka Gdańska

Dzięki licznym przywilejom handlowym i administracyjnym nadanym przez Kazimierza Jagiellończyka prężnie rozwijający się Gdańsk stał się hegemonem w regionie. Król podporządkował radzie Głównego Miasta wszystkie funkcjonujące dotąd niezależnie od siebie ośrodki miejskie. Dodatkowo miasto otrzymało na własność większość wsi leżących na Żuławach Gdańskich oraz okoliczne miejscowości położone na zachodzie i południu, w tym Pruszcz Gdański. Nowe otwarcie szlaku wiślanego po wojnie trzynastoletniej sprawiło, że przez gdański port znów zaczęły przepływać tony zboża eksportowanego na zachód Europy; rozkwitający handel zbożowy w XV i XVI wieku zapewnił miastu nad Motławą dominację gospodarczą i polityczną w całym basenie Morza Bałtyckiego. Na początku XVII wieku, a zatem tuż przed kryzysem wywołanym przez serię wojen polsko-szwedzkich, Gdańsk liczył około 50 tysięcy mieszkańców.

LITERATURA

J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 2014.

S. Gierszewski, *Struktura gospodarcza i funkcje rynkowe mniejszych miast województwa pomorskiego w XVI i XVII wieku*, Gdańsk 1966.

Historia Gdańska, t. I–III, red. E. Cieślak, Gdańsk 1978–1993.

W. Odyniec, *Dzieje Prus Królewskich (1454–1772). Zarys monograficzny*, Gdańsk 1972.

B. Śliwiński, *O rzece „Gdani” i początkach Gdańska. Uwagi historyka do ustaleń językoznawców*, „Acta Cassubiana” 2006, t. VIII.

J. Treder, *Historyk o nazwach „Gdańsk” i „Gdania”*, „Acta Cassubiana” 2007, t. IX.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- poprawnie posługuje się terminami *lokacja*, *rada miejska*, *burmistrz*,
- wymienia miasta kaszubskie założone w średniowieczu: Gdańsk, Słupsk, Łebę, Lębork, Puck, Kościerzynę, Bytów, Miastko, Człuchów i Chojnice,
- wskazuje miasto pomorskie utworzone w epoce nowożytnej: Wejherowo,
- wyjaśnia przyczyny wzrostu znaczenia Gdańska w XV i XVI wieku,
- omawia zasady prawne, które określały funkcjonowanie samorządnych miast w średniowieczu i w epoce nowożytnej.

METODY: wykład, burza mózgów, dyskusja, rozmowa kierowana, drama, prezentacja

FORMY PRACY: indywidualna, grupowa, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, materiały do wykorzystania w trakcie dramy

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU

Uczniowie w trakcie burzy mózgów poszukują odpowiedzi na pytanie postawione przez nauczyciela: *Jakie są różnice między wsią a miastem?*. Najtrafniejsze propozycje zostają zapisane na tablicy. Następnie uczestnicy wspólnie wybierają spośród nich te sformułowania, które najlepiej określają specyfikę ośrodków miejskich.

II. NAJSTARSZE KASZUBSKIE MIASTA

1. Uczniowie wymieniają miasta leżące na Kaszubach – wszystkie odpowiedzi zostają zapisane na tablicy. Następnie prowadzący otacza pętlą nazwy tych ośrodków, które powstały w okresie średniowiecza. Zwraca szczególną uwagę na miasta, które zostały założone najwcześniej.
2. Nauczyciel wyjaśnia znaczenie terminu *lokacja*, a następnie na przykładzie Gdańska omawia proces lokowania miast w średniowieczu.
3. Drama „Zakładamy nowe miasto”.
Nauczyciel wybiera sześciuosobową grupę aktorów. Członkowie tego zespołu przygotowują się do odegrania ról: wcielą się w postacie, które uczestniczą w naradzie dotyczącej założenia nowego miasta w średniowiecznym księstwie pomorskim. Opracowują swoje kwestie na podstawie opisów otrzymanych od prowadzącego (przykładowe instrukcje znajdują się w *Materiałach dla uczniów*). Po upływie wyznaczonego czasu przedstawiają argumenty za założeniem nowego ośrodka miejskiego. Pozostałe osoby w klasie wcielają się w role doradców średniowiecznego księcia – po wysłuchaniu około piętnastominutowej dyskusji oceniają zaprezentowaną przez aktorów propozycję, a następnie rozstrzygają w głosowaniu, czy nowe miasto powstanie.
4. W trakcie krótkiej rozmowy nauczającej prowadzący omawia i porównuje zasady funkcjonowania władz w średniowiecznych i nowożytnych miastach. Następnie uczniowie wykonują zadanie 1. z karty pracy.

III. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Uczniowie wymieniają kaszubskie miasta, których historia sięga czasów średniowiecza. Następnie powtarzają i utrwalają zdobyte na lekcji wiadomości podczas wykonywania zadania 2. z karty pracy.
2. Zadanie domowe:
Przygotuj prezentację multimedialną dotyczącą historii powstania miejscowości, w której mieszkasz, lub innego wybranego miasta kaszubskiego. W swojej pracy uwzględnij odpowiedzi na podane pytania.
 - Kiedy powstała wybrana przez Ciebie miejscowość?
 - Jakie były przyczyny założenia tej osady?
 - Kto zdecydował o jej utworzeniu? Zgodnie z jakim prawem dokonano lokacji?
 - Czy pierwsze budynki w tej osadzie wzniesiono w tym samym miejscu, w którym dzisiaj znajduje się centrum miejscowości?
 - Kto początkowo rządził miastem? W jaki sposób funkcjonowały jego władze?*Odszukaj potrzebne informacje w internecie i innych dostępnych źródłach. Następnie zaprezentuj zgromadzone materiały przed koleżankami i kolegami z klasy.*

MATERIAŁY DLA UCZNIÓW**Wskazówki dla osób odgrywających role w dramie „Zakładamy nowe miasto”****KSIĄŻĘ**

Wyobraź sobie, że jesteś księciem średniowiecznego Pomorza. Zastanawiasz się, w jaki sposób możesz wzmocnić swoje państwo i zdobyć dodatkowe pieniądze na jego działanie. Nie chcesz podnosić podatków, bo boisz się buntu swoich poddanych. Pamiętasz jeszcze swoją podróż po Danii i Niemczech, podczas której udało Ci się zobaczyć wspaniałe zachodnioeuropejskie miasta. Ich mieszkańcy pomnażali swoje bogactwo dzięki handlowi i licznym przywilejom.

SKARBNIK

Wyobraź sobie, że jesteś skarbnikiem dworu w średniowiecznym księstwie pomorskim. Przygotowujesz dla władcy raport dotyczący stanu finansów państwa – stwierdzasz w nim, że dochody z podatków i wymiany handlowej są zbyt małe. W związku z tym doradzasz księciu, aby przekształcił osadę Gdańsk lub inny gród pomorski w miasto działające zgodnie z prawami opracowanymi w niemieckiej Lubece. Uważasz, że nowe miasto szybko przyniesie państwu duże zyski.

MIESZCZANIN I

Wyobraź sobie, że pochodzisz z Lubeki i zajmujesz się kupiectwem. Otrzymujesz zaproszenie na dwór książęcy – władca chciałby dowiedzieć się od Ciebie, jak wygląda życie w mieście i w jaki sposób działa miejski samorząd. Wyjaśnij księciu, kto może zostać obywatelem miejskim oraz w jaki sposób są wybierani urzędnicy zasiadający w radzie miejskiej i sędziowie. Opowiedz mu także o przywilejach gospodarczych, którymi cieszą się mieszkańcy miast – zwróć uwagę na to, że okoliczna ludność tylko w mieście może kupować towary pochodzące z innych regionów oraz produkty wytwarzane przez rzemieślników. Wytłumacz także władcy, że dzięki rozwiniętemu handlowi i rzemiosłu mieszczenie uzyskują bardzo duże dochody, co pozwala im rzetelnie płacić ustalone wcześniej podatki.

WOJEWODA

Wyobraź sobie, że pełnisz funkcję wojewody i książęcego doradcy w średniowiecznym państwie pomorskim. Władca prosi Cię o wyrażenie zdania na temat pomysłu założenia nowego miasta. Zgłaszasz swoje zastrzeżenia: Twoim zdaniem książę nie powinien zgadzać się na to, aby powstało miasto, które nie będzie podlegać książęcym sądom. Zauważasz, że mieszczenie na zachodzie Europy są zwolnieni z wielu tradycyjnych podatków, dlatego ich praca nie przynosi państwu aż tak dużych dochodów. Ostrzegasz także, że nowe miasto zostanie otoczone grubymi murami, dlatego w razie buntu wojskom książęcym trudno będzie opanować sytuację.

OPAT

Wyobraź sobie, że jesteś opatem największego klasztoru w księstwie pomorskim. Słyniesz ze swojej mądrości i doświadczenia, dlatego książę prosi Cię o radę w sprawie założenia nowego miasta. W trakcie licznych podróży po Europie udało Ci się zwiedzić wiele wspaniałych i bogatych miast, dlatego popierasz pomysł władcy. Zwracasz mu uwagę, że może on nadać nowemu grodowi taki przywilej lokacyjny, jaki będzie najkorzystniejszy dla interesów państwa. Jeżeli na przykład w skarbie księstwa brakuje pieniędzy, należy obdarzyć mieszczan większymi swobodami w handlu, tak aby mogli oni szybko się bogacić oraz opłacać wyższe podatki i czynsze. Jeśli natomiast konieczne jest wzmocnienie militarne państwa, czynsz można obniżyć, pod warunkiem jednak, że mieszkańcy miasta zobowiążą się do służby wojskowej w armii książęcej.

MIESZCZANIN II

Wyobraź sobie, że władca średniowiecznego księstwa pomorskiego mianuje Cię zasadźcą nowego miasta. Zobowiązujesz się, że po otrzymaniu przywileju lokacyjnego sprowadzisz z Niemiec osadników. Prosisz także księcia o zwolnienie mieszkańców Twojego miasta z opłat i czynszów na okres dziesięciu lat. Przekonujesz go, że to tradycyjny czas trwania wolnizny w przypadku utworzenia nowej miejscowości. W zamian za swoją pracę żądasz wyłącznego prawa do dochodów z młyna, który zostanie zbudowany w nowej osadzie. Do czasu wyboru pierwszego burmistrza będziesz zarządzać nią jako sołtys.

ZADANIE 1.

Uzupełnij tekst podanymi w ramce wyrazami w odpowiedniej formie.

**lokacja, burmistrz, rada miejska, chełmińskie, lubeckie,
Gdańsk, obywatele**

Mieszkańcy miast średniowiecznych dzielili się na dwie grupy. Do pierwszej należeli, którzy mogli kandydować na różne urzędy, a także posiadali własne domy oraz prowadzili sklepy i warsztaty. Reszta mieszkańców zajmowała się zazwyczaj pracą fizyczną. Tylko mieszczańskie posiadające obywatelstwo mogli wybierać, liczącą od sześciu do dwunastu osób i podejmującą najważniejsze decyzje dotyczące miasta. Spośród jej członków wybierany był Czasem, gdy miasto było większe, funkcję tę pełniło nawet kilka osób. Władze miejskie funkcjonowały według praw nadanych w momencie miasta. Najstarsze miasta na Pomorzu, na przykład, otrzymały korzystniejsze dla mieszczan prawo, wzorowane na przepisach obowiązujących w Lubecie. Miasta zakładane później działały zgodnie z prawem, utworzonym przez Krzyżaków w momencie lokacji Chełmna nad Wisłą.

ZADANIE 2.

Połącz podane wyrazy z odpowiednimi wyjaśnieniami.

lokacja	●	●	człowiek, który sprowadzał osadników do nowego miasta
zasadźca	●	●	przewodniczył obradom rady miejskiej
burmistrz	●	●	obywatel zasiadający w radzie miejskiej
wolnizna	●	●	dokument określający prawa obowiązujące w nowym mieście
przywilej lokacyjny	●	●	czasowe zwolnienie mieszkańców nowego miasta z podatków
rajca	●	●	akt założenia nowego miasta

Szlachta kaszubska

Na Kaszubach od wieków mieszkali drobni szlachcice. Wywodzili się oni ze średniowiecznego rycerstwa. Typowe szlacheckie majątki na Pomorzu obejmowały pierwotnie jedną wieś, jednak liczne spory prawne i zatargi wewnątrzrodzinne powodowały często podziały tych posiadłości na coraz mniejsze części.

Na przestrzeni stuleci postępował proces koncentracji własności szlacheckiej, który skutkowało zmniejszaniem się obszarów należących do drobnoszlacheckich rodów. Do XVIII wieku na Kaszubach zachowały się właściwie tylko dwa większe ośrodki szlacheckie, usytuowane w okolicy Gochów i Zaborów; region ten obejmował m.in. wsie: Borzyszkowy, Brzeźno Szlacheckie, Glišno Wielkie, Kiedrowice, Lipnicę, Łąkie, Ostrowite, Prądzonę, Czarnowo, Główniczewice, Piechowice, Rekowo, Trzebiatkową, Borzestowo, Pobłocie, Węsiory. Liczni szlachcice żyli także w rozproszeniu w okolicach Kartuz i Kościerzyny. W wiekach następujących po epoce średniowiecza zaniknęła natomiast szlachta dominująca niegdyś w północnej części Kaszub i na nadwiślańskich obszarach Pomorza Gdańskiego.

Za dawne wsie drobnoszlacheckie uważamy dzisiaj miejscowości, w których gospodarstwa prowadzili przedstawiciele przynajmniej trzech rodów. W 1662 roku w osadach znajdujących się w pobliżu Goch 38% ludności stanowiła szlachta kaszubska; w Zaborach nieco ponad 50% członków lokalnej społeczności mogło wylegitymować się rodowodem szlacheckim. W innych częściach Kaszub odsetek ten był najczęściej znacznie mniejszy, choć np. w powiecie puckim do szlachty należało 26% mieszkańców, a w powiecie mirachowskim – aż 38%. Szacuje się, że w 2. połowie XVI wieku mieszkało na Kaszubach około 800 rodzin szlacheckich – z przeprowadzonego w tym okresie spisu podatkowego wynika, że należało do nich około 4000 osób. Ponad sto lat później – w chwili zajęcia ziem pomorskich przez Prusy w wyniku I rozbioru Rzeczypospolitej – na terenach nadbałtyckich znajdowało się około 560 majątków ziemskich, w których mieszkało około 3000 osób.

Większość pomorskich szlachciców żyła w ubóstwie – od chłopów odróżniało ich często tylko nazwisko przypominające o dawnej świetności rodu oraz posiadanie herbu. Obok biednej szlachty na Kaszubach mieszkali także zamożni właściciele ziemscy, należący m.in. do rodzin Garczyńskich, Krokowskich, Łaszewskich, Wybickich.

Szlachta kaszubska nosiła najczęściej nazwiska dwuczłonowe. Pierwsza część wywodziła się od nazwy miejscowości, która była niegdyś własnością danego rodu. Przykładowo, Borzyszkowscy pochodzili z Borzyszkowów, Rekowscy zamieszkiwali Rekowo, a Prondzyńscy zarządzali Prądzoną. Geneza drugich członów kaszubskich nazwisk jest do dzisiaj kwestią kontrowersyjną i nie do końca wyjaśnioną. Niektóre z nich wywodzą się zapewne od przezwiska, pod którym znany był protoplasta danego rodu (poszczególne przydomki powstały w okresie od XIV do XVII wieku), inne zostały utworzone od imion i nazw odapelatywnych. Na przykład członek *Wrycza*, występujący w nazwisku *Wrycza-Rekowski*, pochodzi od imienia Fryderyk, które uległo w ciągu wieków przekształceniom według następującego porządku: *Fryderyk* → *Fryc* → *Wrycz*.

Bardzo ciekawa i do dziś okryta tajemnicą jest symbolika herbów należących do poszczególnych szlacheckich rodzin na Kaszubach. Tarcze herbowe rodów pomorskich zawierają najczęściej jedno

pole, na którym widnieją różnorodne przedstawienia zwierząt, roślin lub konkretnych przedmiotów. Występują też na nich krzyże, miecze oraz – co szczególnie interesujące – półksiężycy i gwiazdy należące do rozpoznawalnych symboli muzułmańskich, znanych chociażby z chorągwi wojsk tatarskich i tureckich. Według lokalnej legendy znaki te upamiętniają walkę kaszubskich szlachciców w zwycięskiej dla Polaków bitwie z Turkami pod Chocimiem w 1621 roku. Inna opowieść opiewa udział Kaszubów – u boku Jana III Sobieskiego, dawnego starosty puckiego – w bitwie pod Wiedniem w 1683 roku. Mit założycielski, według którego wielu kaszubskich żołdaków otrzymało szlachectwo z rąk Sobieskiego za zasługi wojenne, wydaje się najtrwalszym elementem tradycji szlacheckiej na Pomorzu, przekazywanym z pokolenia na pokolenie. Jest to jednak tylko kolejna legenda – faktycznie bowiem półksiężycy i gwiazdy pojawiły się w herbach znacznie wcześniej, jeszcze przed wiekiem XVII. Można się o tym przekonać podczas zwiedzania kościoła w Borzyszkowach: we wnętrzu tej świątyni znajduje się wiele autentycznych tarcz herbowych należących do rodów szlacheckich.

Szlachta kaszubska przez wiele wieków wywierała decydujący wpływ na społeczność lokalną żyjącą w północnej części Polski – reprezentanci szlacheckich rodzin wielokrotnie zapisywali się w historii Pomorza. Od XVIII wieku wielu szlachetnie urodzonych Kaszubów wstępowało na ścieżkę kariery w wojsku pruskim lub w zaborczej administracji – najwybitniejsi z nich osiągnęli nawet stopnie oficerskie. Przedstawiciele rodzin drobnoszlacheckich tworzyli w XIX i XX wieku fundamenty inteligencji kaszubskiej; wielu z nich zostało prawnikami (np. Jan Karnowski, poeta i wybitny działacz społeczny), nauczycielami (np. Józef Malotka, pedagog w gimnazjum w Chełmnie) oraz duchownymi (tu wymienić można choćby księdza Bolesława Piechowskiego).

Współcześnie żyje wielu potomków kaszubskich szlachciców. Bardzo często są oni nieświadomi swojego pochodzenia, o którym świadczy dzisiaj jedynie nazwisko o określonej genezie. Szlachetnym rodowodem mogą pochwalić się m.in. rodziny Borzyszkowskich, Borzestowskich, Trzebiatowskich, Prondzyńskich, Czarnowskich, Lipińskich, Gliszczyńskich, Ostrowskich, Brzezińskich i Węsierskich.

LITERATURA

E. Breza, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, t. I–III, Gdańsk 2000–2004.

W. Kętrzyński, *Przydomek szlachty kaszubskiej*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1902, nr 9 (praca dostępna w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej – www.kbc.umk.pl).

K. Mikulski, *Drobna szlachta kaszubska w XVI–XIX wieku*, „Pomorze Gdańskie” 1988, nr 18 (praca dostępna w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej – www.kbc.umk.pl).

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- przedstawia teorie dotyczące genezy kaszubskich rodzin szlacheckich,
- omawia związek między nazwiskami pomorskich szlachciców a nazwami miejscowości, w których istniały szlacheckie posiadłości,
- odnajduje na mapie Pomorza miejsca, w których znajdowały się majątki rodzin szlacheckich,
- wyjaśnia znaczenie elementów widocznych na tarczach herbów należących do kaszubskich rodów szlacheckich,
- wymienia nazwiska najwybitniejszych przedstawicieli szlachty kaszubskiej.

METODY: wykład, burza mózgów, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z mapą, praca z materiałem ilustracyjnym, projekt

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU: HISTORIA SZLACHETNIE URODZONYCH

1. Nauczyciel omawia genezę szlachty jako uprzywilejowanej grupy społecznej – wskazuje na jej rodowód wywodzący się ze średniowiecznego rycerstwa. Zwraca także uwagę uczniów na możliwość otrzymania tytułu szlacheckiego od władcy za szczególne zasługi dla państwa.
2. Prowadzący prezentuje teorie dotyczące pochodzenia szlachty kaszubskiej: opowiada legendy, według których Kaszubi otrzymali szlachectwo dzięki bohaterskiemu udziałowi w wojnach Rzeczypospolitej z Turcją.

II. ŚLADY TRADYCJI SZLACHECKIEJ NA POMORZU

1. Nauczyciel przedstawia wybrane herby kaszubskich szlachciców – odpowiednie ilustracje znajdują się w karcie pracy, można jednak zaprezentować także tarcze należące do innych rodzin.
2. Uczniowie wspólnie realizują zadanie 4. z karty pracy – podczas burzy mózgów identyfikują poszczególne elementy widoczne na tarczach herbowych oraz wskazują na powtarzające się szczegóły. W razie konieczności prowadzący koryguje zgłaszane propozycje odpowiedzi.
3. Nauczyciel wyjaśnia znaczenie symboli ukazanych na herbach oraz prezentuje hipotezę, zgodnie z którą gwiazdy i półksiężycy obecne w kaszubskim herbarzu nawiązują do udziału żołnierzy z Pomorza w wojnach polsko-tureckich.
4. Prowadzący charakteryzuje sytuację ekonomiczną szlachty kaszubskiej od schyłku epoki średniowiecza: wskazuje, że pierwotnie jedna rodzina posiadała najczęściej jedną wieś, oraz tłumaczy, że w późniejszym okresie nastąpił podział własności szlacheckiej na mniejsze majątki.
5. Nauczyciel wyjaśnia pochodzenie nazwisk kaszubskich szlachciców – podkreśla ich bezpośredni związek z nazwami miejscowości, w których gospodarowała dana rodzina.
6. Uczniowie zapoznają się z mapą zawartą w karcie pracy – wspólnie z prowadzącym omawiają rozmieszczenie majątków szlacheckich na Pomorzu. Następnie wykonują zadanie 3. – na podstawie uzyskanych na lekcji informacji odnajdują na mapie miejscowości, z których pochodzą wymienione rodziny, oraz określają położenie większości majątków szlacheckich na Kaszubach.

III. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Nauczyciel wymienia wybitnych przedstawicieli szlachty kaszubskiej i krótko omawia ich zasługi dla pomorskiej społeczności.
2. Uczniowie realizują zadania 1. i 2. z karty pracy – utrwalają wiadomości na temat genezy szlacheckich rodzin kaszubskich oraz pochodzenia ich nazwisk.
3. Zadanie domowe:
Wykonaj zadania 5. i 6. z karty pracy. Przygotowaną prezentację przedstaw na następnej lekcji.

ZADANIE 1.

Wyjaśnij, skąd pochodzą nazwiska kaszubskich rodzin szlacheckich.

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 2.

Opowiedz, w jaki sposób – według legendy – niektórzy Kaszubi uzyskali szlachectwo.

.....

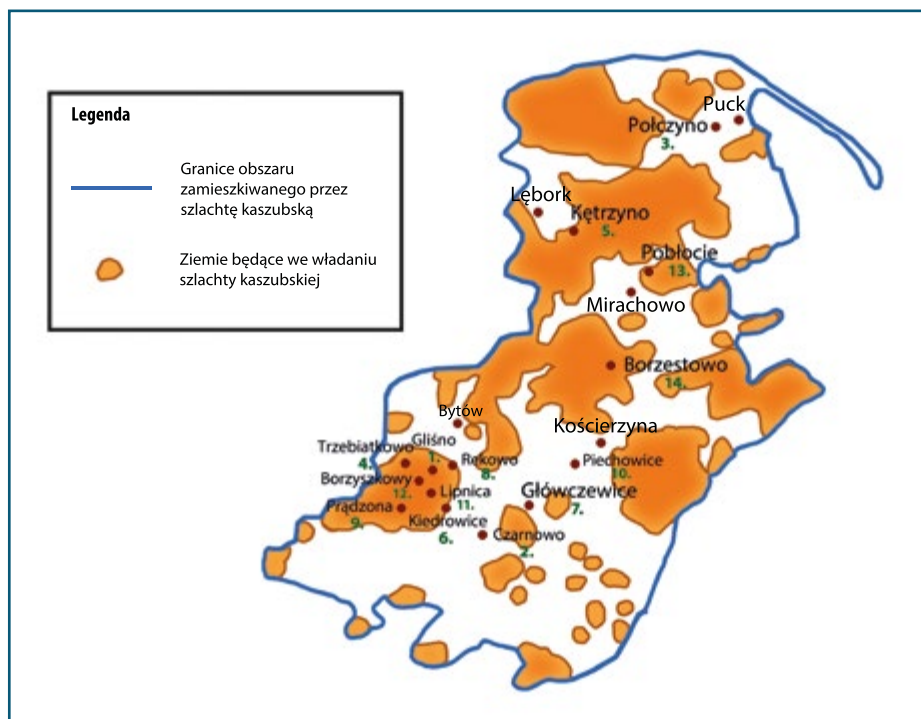
.....

.....

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z zamieszczoną mapą, a następnie wykonaj polecenia.

Szlachta kaszubska na Pomorzu Gdańskim w drugiej połowie XVI wieku

Opracowane na podstawie: K. Mikulski, *Drabna szlachta kaszubska w XVI–XVII wieku*, „Pomorze Gdańskie” 1988, nr 18.

1. Odszukaj na mapie miejscowości, w których znajdowały się majątki wymienionych rodzin szlacheckich. Następnie wstaw właściwe cyfry w kratki przy poszczególnych nazwiskach.

☐	Gliszczyńscy	☐	Rekowscy
☐	Czarnowscy	☐	Prondzyńscy
☐	Półczyńscy	☐	Piechowscy
☐	Trzebiatowscy	☐	Lipińscy
☐	Kętrzyńscy	☐	Borzyszkowscy
☐	Kiedrowscy	☐	Pobłoccy
☐	Główczewscy	☐	Borzestowscy

2. Wymień pomorskie miejscowości, w których pobliżu mieszkało najwięcej rodów szlacheckich.
-

3. Wymień nazwiska rodzin szlacheckich, których majątki znajdowały się w okolicy Twojego miejsca zamieszkania.
-

ZADANIE 4.

Zapoznaj się z ilustracjami przedstawiającymi herby kaszubskich rodzin szlacheckich. Następnie wykonaj polecenia.

Herb Rodu
Borzyszkowskich

Herb Rodu
Prondzyńskich

Herb Rodu
Lipińskich

1. Wymień elementy, które zostały przedstawione na poszczególnych tarczach herbowych.

- **Herb rodu Borzyszkowskich:**
-

- **Herb rodu Prondzyńskich:**
-

- **Herb rodu Lipińskich:**
-

2. Podaj, jakie symbole są widoczne na każdym z ukazanych herbów.

3. Gdzie znajduje się kościół, w którym można zobaczyć herby dawnej kaszubskiej szlachty? Zapisz nazwę miejscowości.

ZADANIE 5.

Przygotuj prezentację na temat wybranej rodziny szlacheckiej pochodzącej z Kaszub. Skorzystaj z informacji znalezionych w internecie i innych dostępnych źródłach.

1. Przedstaw jej herb. Możesz samodzielnie wykonać rysunek lub odszukać odpowiednią ilustrację w internecie.
2. Zgromadź informacje o historii rodu. Uwzględnij odpowiedzi na podane pytania.
 - Który władca nadał szlachectwo przedstawicielom tej rodziny? W którym wieku to nastąpiło?
 - Za jakie zasługi przodkowie rodu otrzymali tytuł szlachecki?
 - Jak nazywa się miejscowość, w której znajdował się majątek tego rodu?
3. Zaprezentuj postać najśłynniejszego przedstawiciela wybranej przez Ciebie rodziny. Przedstaw krótko jego biografię i najważniejsze dokonania.

ZADANIE 6.

Wyobraź sobie, że pochodzisz ze szlacheckiej rodziny. Wykonaj ilustrację przedstawiającą herb Twojego rodu. Na swoim rysunku możesz uwzględnić na przykład elementy nawiązujące do historii Twojej rodziny lub przedmioty ważne dla Ciebie i Twoich bliskich.

Wojny polsko-szwedzkie na Pomorzu

Przyczyny konfliktu

W 1587 roku zebrana na sejmie elekcyjnym szlachta polska wybrała na króla Rzeczypospolitej Zygmunta z rodu Wazów. Ojciec nowo wybranego monarchy, Jan Waza, był wówczas królem Szwecji. Polską Koronę i potężny kraj skandynawski połączył sojusz gwarantowany przez bliskie pokrewieństwo władców. Nic nie wskazywało, aby w przyszłości oba państwa rządzone przez Wazów miały wejść ze sobą w konflikt. Pięć lat później wiele się jednak zmieniło.

W 1592 roku zmarł Jan Waza: zgodnie z formalnymi zasadami sukcesji tron Szwecji przypadł jego najstarszemu synowi – Zygmunтови, królowi polskiemu. Wkrótce jednak silna w Skandynawii frakcja protestancka – będąca w opozycji wobec wyznającego katolicyzm dziedzica – wszczęła bunt przeciwko nowemu monarsze. Po zaciekłych walkach Zygmunt został zdeponowany i musiał opuścić swoją ojczyznę. W 1594 roku należną mu koronę szwedzką przejął stryj – Karol Gustaw Wittelsbach, z *bożej łaski król Szwecji, Gotów i Wenedów, wielki książę Finlandii, książę Skanii, Estonii, Inflant, Karelii, Bremy, Verden, Szczecina, Pomorza, Kaszub i Wenden, książę Rugii, pan Ingrii, Wismaru, hrabia-palatyn Renu, książę Bawarii, Jülich, Kleve, Bergu*. Wśród bardzo długiej listy tytułów, które przysługiwały nowemu królowi, szczególną uwagę należy zwrócić na te, które uzasadniały szwedzkie roszczenia do północnych ziem Rzeczypospolitej: Pomorza, Inflant i Estonii.

Zygmunt III Waza chciał odzyskać koronę, dlatego wciągnął Rzeczypospolitą w wojnę ze skandynawskim sąsiadem pod pretekstem starań o odzyskanie ziem estońskich. Konflikt o Inflanty, który wybuchł w 1600 roku, rozpoczął długą, bo trwającą aż do roku 1660, serię wojen polsko-szwedzkich, w której spory dynastyczne przeplatały się z walką o zdobycze terytorialne i polityczne.

W 1611 roku na tronie w Szwecji zasiadł Gustaw II Adolf, utalentowany dowódca i reformator armii. Kluczowym punktem ambitnego politycznego programu nowego monarchy było zbudowanie potężnego mocarstwa w basenie Bałtyku, który w wyniku kolejnych podbojów miał stać się szwedzkim morzem wewnętrznym: *Mare Baltici dominium*. Podstawowym warunkiem realizacji tego projektu było pokonanie Zygmunta III; militarne zwycięstwo nad Rzeczypospolitą miało przymusić polskiego króla do zawarcia pokoju, który zakładałby zrzeczenie się przez niego praw do szwedzkiej korony i oddanie terytoriów nadmorskich.

Działania wojenne na Pomorzu

W początkowym, trwającym blisko dwadzieścia lat okresie konfliktu walki toczyły się głównie w Inflantach i Kurlandii. W 1626 roku Gustaw II Adolf przeniósł jednak arenę zmagania na Pomorze: w lipcu potężna flota szwedzka wysadziła w Piławie – miejscowości leżącej na Mierzei Wiślanej, dzisiaj w granicach Rosji (Bałtyjsk) – armię liczącą kilkanaście tysięcy żołnierzy. W ciągu pierwszych dwudziestu dni kampanii Gustaw Adolf przejął kontrolę – przeważnie bez walki – m.in. nad Braniewem, Fromborkiem, Elblągiem, Ornetą i Malborkiem. Na morzu jego okręty blokowały port w Gdańsku:

Szwedzi pobierali cło od wpływających do miasta statków handlowych. Kolejny szwedzki desant umożliwił zajęcie Oliwy, Pucka i Helu. Wokół Gdańska zacieśniał się pierścień tworzony przez oddziały nieprzyjaciela.

Na odsiecz Pomorzanom ruszyły wojska Rzeczypospolitej. Największa bitwa roku 1626 rozegrała się w dniach od 22 września do 1 października pod Gniewem. Zacięte zmagania zakończyły się zwycięstwem Szwedów i pierwszą w historii porażką polskiej husarii, która do tego momentu uchodziła za formację nie do pokonania w otwartym polu. Znaczący triumf Skandynawów nie byłby możliwy bez sprawnego dowództwa Gustawa Adolfa, który pod Gniewem dowiódł swojej strategicznej błyskotliwości i świętował sukces wprowadzonych przez siebie nowatorskich metod walki. Wkrótce jednak król szwedzki miał stanąć naprzeciw równie utalentowanego wodza. Z Ukrainy zmierzał na Pomorze z posiłkami hetman polny koronny Stanisław Koniecpolski.

W kwietniu 1627 roku polski dowódca odniósł wspaniałe zwycięstwo pod Czarnem – miejscowością leżącą na obszarze dzisiejszego powiatu człuchowskiego. Po pierwszym spotkaniu z oddziałami nieprzyjaciela hetman upozorował ucieczkę i wciągnął szwedzkie wojska najemne w pułapkę – otoczona armia poniosła ogromne straty i została zmuszona do kapitulacji. Dodatkowo do wojsk polskich wcielono oddziały piechoty niemieckiej, walczącej do tej pory po stronie Skandynawów. Sukces Koniecpolskiego wywarł wielkie wrażenie w Europie i miał duże znaczenie polityczne: w reakcji na to zwycięstwo po stronie Rzeczypospolitej stanęła Brandenburgia, a Litwa zaatakowała pozycje szwedzkie w Inflantach. Armia szwedzka została odrzucona od zachodniego brzegu Wisły – Gustaw Adolf musiał zdać sobie sprawę, że na szybkie wygranie wojny z Polską nie może już liczyć.

W sierpniu 1627 roku Szwedzi nadal zagrażali Gdańskowi. Dostępu do miasta broniło siedmiotysięczne wojsko polskie pod dowództwem hetmana Koniecpolskiego, stojące pod Lubiszewem koło Tczewa. Król Gustaw Adolf wysłał przeciwko Polakom dziesięcioletnią armię – obie strony oddziaływały na początku bitwy bagna rzeki Motławy. Szwedzki monarcha starannie opracował strategię walki – w pierwszych godzinach natarcia w nocy z 17 na 18 sierpnia jego oddziały konsekwentnie spychały obrońców na mokradła i uzyskały przewagę taktyczną. Koniecpolski stracił nawet konia, przesiadł się jednak na innego wierzchowca i zdołał wyprowadzić swoich żołnierzy z trudnego podmokłego terenu. Polacy ponieśli duże straty, Szwedzi natomiast rankiem znaleźli porzuconego konia hetmana – Gustaw Adolf sądził, że jego znakomity przeciwnik zginął, i osobiście poprowadził swoje wojska do kolejnego ataku. Po zażartym boju jego żołnierze zdobyli polski szaniec koło Rokitek, a następnie zajęli samą miejscowość. Armię Rzeczypospolitej od całkowitej klęski uratował przypadek. Król szwedzki wykazał się bowiem lekkomyślnością – w pewnym momencie jako pierwszy ruszył do przodu, aby sprawdzić warunki przeprawy przez groblę, przez co wystawił się na ostrzał z polskich muszkietów. Ciężko raniony w szyję i ramię spadł z konia, co zmusiło Szwedów do przerwania natarcia.

Wobec niedyspozycji monarchy skandynawskiego bitwa pod Tczewem pozostała nierozstrzygnięta – atak armii szwedzkiej został zastopowany. Strategicznie był to sukces Polaków, bowiem szybkie oblężenie Gdańska przestało być możliwe. Uratowane przed rozgromieniem wojska polskie zaczęły powoli odbudowywać swoją przewagę: armię Koniecpolskiego wsparły posiłki z cesarstwa Habsburgów, a pod koniec listopada 1627 roku słynne zwycięstwo polskiej floty w bitwie morskiej pod Oliwą umożliwiło Polakom przejście pełnej kontroli nad portem gdańskim. W roku następnym Szwedzi odzyskali co prawda inicjatywę, jednak dwa wielkie polskie zwycięstwa z roku 1629 – pod Górzniem i pod Trzcianą – pozwoliły Koniecpolskiemu opanować sytuację na froncie pomorskim. Wyniszczająca konfrontacja prowadzona w latach 1626–1629 zakończyła się rozejmem zawartym w Starym Targu. Trzy lata po wygaśnięciu ostatnich walk w wojnie z Habsburgami zginął Gustaw II Adolf.

Wraz ze śmiercią walecznego króla Szwedów do zera zmaleły szanse na szybkie wznowienie działań militarnych na Pomorzu – Rzeczpospolita zyskała czas na wzmocnienie północnej części kraju.

Lata nietrwałego pokoju

12 września 1635 roku w Sztumskiej Wsi Rzeczpospolita i Szwecja zawarły kolejny rozejm, który tym razem miał obowiązywać do 1 lipca 1661 roku. Na mocy podpisanego traktatu Szwedzi mieli wycofać się z portów w Prusach i Inflantach oraz zwrócić Polsce Brodnicę, Tczew i miasta warmińskie, a także Żuławy Steblewskie; Skandynawowie mogli jednak zachować swoje zdobycze w Inflantach i Prusach: część Sambii, Kłajpedę i obszary u ujścia Niemna, a prócz tego Mierzeję Wiślaną oraz porty położone nad Zalewem Wiślanym: Tolkmicko, Elbląg i Braniewo. Zgodnie z ustaleniami dwóch mocarstw Gdańsk został zdemilitaryzowany: Szwedzi uzyskali prawo do pobierania ceł od statków wpływających do portu, natomiast Rzeczpospolita nie mogła budować w nim okrętów wojennych ani utrzymywać floty.

Następca Zygmunta III na tronie w Warszawie, król Władysław IV Waza, wyciągnął wnioski z wojennych doświadczeń z lat 1626–1629 – podjął decyzję o militarnym umocnieniu polskiego wybrzeża. W tym właśnie celu na rozkaz monarchy 8 km od Wielkiej Wsi wzniesiono fort wojenny, który na cześć swojego fundatora został nazwany Władysławowem. Nowymi fortyfikacjami otoczono prócz tego Puck i Oksywie: powstał w ten sposób łańcuch nowoczesnych obwarowań uwieńczony na południu systemem umocnień broniących dostępu do Gdańska.

Wobec demilitaryzacji tego miasta na bazę polskiej floty wybrano fragment Półwyspu Helskiego między Chałupami a Kuźnicą. Polacy otworzyli w tym miejscu stocznnię, w której przebudowano wszystkie rodzime statki na okręty wojenne. Marynarze służący w polskiej flocie rekrutowali się spośród gdańszczan oraz mieszkańców kaszubskich wsi rybackich – dowodził nimi admirał Krzysztof Arciszewski. Bardzo ważne pod względem strategicznym stocznnię i bazę morską osłaniały przed atakami nieprzyjaciela warownie: od strony morza Władysławowo, a od strony Zatoki Puckiej – Kazimierzowo. W Pucku, Gdańsku oraz Oliwie rozpoczęły pracę istotne dla maszyny wojennej Rzeczpospolitej zakłady: ludwisiarnie, w których ze starej broni i sprzętu wojskowego produkowano najnowocześniejsze działa.

Okres względnego spokoju zakończył atak Szwedów przeprowadzony w 1655 roku. W trakcie najazdu, który przeszedł do historii jako potop szwedzki, agresorzy zajęli niemal całą Rzeczpospolitą; na kontrolowanych terenach armie nieprzyjacielskie powodowały ogromne spustoszenie. Pomorze tym razem uniknęło walk i większych zniszczeń – jedynym istotnym wydarzeniem tamtej wojny, które rozegrało się na ziemiach kaszubskich, było podpisanie pokoju w Oliwie w 1660 roku. Na jego mocy Polska straciła niemal całe Inflanty, a król Jan Kazimierz zrzekł się praw do tytułu króla szwedzkiego. Zakończył się trwający ponad pół wieku okres uwiktania Rzeczpospolitej w spory dynastyczne w rodzinie Wazów.

LITERATURA

Z. Anusik, *Gustaw II Adolf*, Wrocław 2009.

K. Pokojski, *Bitwa pod Tczewem 17–18 sierpnia 1627 roku*, Warszawa 2015.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- wyjaśnia przyczyny konfliktu między Rzeczpospolitą a Królestwem Szwecji, trwającego od końca XVI do drugiej połowy XVII wieku,

- ❑ określa daty najważniejszych wydarzeń z okresu wojen polsko-szwedzkich: koronacji Zygmunta Wazy na króla Polski, detronizacji Zygmunta III w Szwecji i objęcia władzy przez Gustawa Karola, ataku Szwedów na Pomorze w 1626 roku, rozejmów w Starym Targu i Sztumskiej Wsi oraz bitew stoczonych na pomorskiej ziemi: pod Gniewem, Czarnem, Oliwą, Tczewem, Górzniem i Trzcianą,
- ❑ omawia przebieg kampanii wojennej prowadzonej na Pomorzu przez Szwedów oraz opowiada o polskiej obronie Kaszub,
- ❑ prezentuje sylwetki króla szwedzkiego Gustawa Adolfa oraz polskiego hetmana koronnego Stanisława Koniecpolskiego,
- ❑ podaje informacje o rozbudowie polskiej infrastruktury wojennej na Pomorzu w pierwszej połowie XVII wieku.

METODY: wykład, rozmowa kierowana, praca z mapą, praca z materiałem ilustracyjnym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE: GENEZA WOJEN SZWEDZKO-POLSKICH W XVI I XVII WIEKU

1. Nauczyciel podaje informacje o sporze dynastycznym w rodzinie Wazów, który doprowadził do wybuchu konfliktu między Królestwem Szwecji i Rzeczpospolitą. Opowiada o elekcji szwedzkiego księcia Zygmunta na króla polskiego: wskazuje, iż w 1592 roku Szwecję Wazów i Koronę połączyła unia personalna, która zerwana została w wyniku przewrotu dokonanego w Sztokholmie przez protestanckich opozycjonistów. Podkreśla, że wydarzenia z historii szwedzkiej rodziny panującej – detronizacja Zygmunta III oraz objęcie władzy przez Gustawa Karola – były bezpośrednią przyczyną wciągnięcia Polski w długotrwałą wojnę.
2. Prowadzący przedstawia krótko informacje dotyczące początkowej fazy konfliktu Szwedów z Polakami: wskazuje, że król Zygmunt Waza podjął działania zmierzające do odzyskania szwedzkiego dziedzictwa, czego bezpośrednim rezultatem były walki o Inflanty i Kurlandię.

II. STAWKĄ MARE BALTICI DOMINIUM: BITWA O POMORZE

1. Uczniowie dowiadują się, że w 1611 roku nastąpiła zmiana na tronie szwedzkim: po zmarłym Gustawie Karolu koronę objął Gustaw II Adolf. Nauczyciel prezentuje sylwetkę nowego króla szwedzkiego: sprawnego i odważnego męża stanu oraz wybitnego stratega i reformatora armii.
2. Prowadzący krótko omawia program polityczny nowego monarchy: wyjaśnia, że Gustaw Adolf planował uczynić Bałtyk szwedzkim morzem wewnętrznym, co wymagało dokonania podboju polskiego Pomorza i Kaszub.
3. Nauczyciel przekazuje informacje o pierwszych miesiącach polsko-szwedzkiej wojny o Pomorze: opowiada o szwedzkim desancie w Piławie oraz o początkowych sukcesach militarnych armii północnego najeźdźcy. Podkreśla, że po klęsce polskiej husarii w bitwie pod Gniewem sytuacja strategiczna Rzeczpospolitej była bardzo zła: Gustaw Adolf podbił niemal całe Wybrzeże, a najważniejszy polski port – Gdańsk – znalazł się w oblężeniu.
4. Prowadzący prezentuje sylwetkę hetmana wielkiego koronnego Stanisława Koniecpolskiego. Charakteryzuje go jako jednego z najwybitniejszych wodzów i strategów w historii Rzeczpospolitej: krótko przedstawia jego sukcesy w wojnach z Turkami i Tatarami oraz określa, już bardziej szczegółowo, decydującą rolę, którą odegrał on podczas kampanii na Kaszubach w latach 1626–1629.

5. Nauczyciel opowiada o największych pomorskich zwycięstwach armii polskiej pod wodzą Konięcpolskiego: o bitwie pod Czarnem, która była punktem zwrotnym w walkach polsko-szwedzkich, oraz o starciach pod Oliwą, Trzcianą i Górzniem. Wskazuje także na doniosłe znaczenie bitwy pod Tczewem, której nierozstrzygnięcie uchroniło Polaków przed ostateczną klęską i umożliwiło im odzyskanie inicjatywy strategicznej.
6. Prowadzący informuje uczniów o rezultatach nieudanego najazdu Gustawa Adolfa na ziemie kaszubskie. Przedstawia postanowienia rozejmowe ze Starego Targu i Sztumskiej Wsi: wymienia zdobycze i straty Szwedów i Polaków oraz charakteryzuje sytuację polityczną na Pomorzu w pierwszej połowie XVII stulecia.

III. PODSUMOWANIE TEMATU: KRAJOBRAZ PO WOJNIE

1. Prowadzący opowiada o inwestycjach w pomorską infrastrukturę militarną przeprowadzonych za panowania Władysława IV Wazy: mówi o rozbudowie umocnień na Wybrzeżu oraz o rozwoju polskiej floty wojennej z głównym ośrodkiem zlokalizowanym na Półwyspie Helskim. Podkreśla, że kampania z lat 20. XVII wieku zmusiła polskich władców do dostrzeżenia strategicznego znaczenia ziem nadbałtyckich.
2. Uczniowie zapoznają się z zawartą w karcie pracy mapą przedstawiającą działania wojenne w latach 1626–1629. Następnie wykonują zadanie 2.: określają miejsca i daty najważniejszych bitew, które rozegrały się na Pomorzu w okresie wojen Rzeczypospolitej z północnym sąsiadem, oraz wskazują na mapie inne miejscowości, których XVII-wieczna historia jest związana z konfliktem polsko-szwedzkim.
3. W celu podsumowania wiedzy zdobytej na zajęciach uczestnicy realizują zadanie 1.: określają zasługi poszczególnych postaci związanych z historią wojen polsko-szwedzkich.
4. Zadanie domowe:
Wykonaj zadanie 3. z karty pracy. Możesz skorzystać z informacji znalezionych w internecie i innych źródłach.

ZADANIE 1.

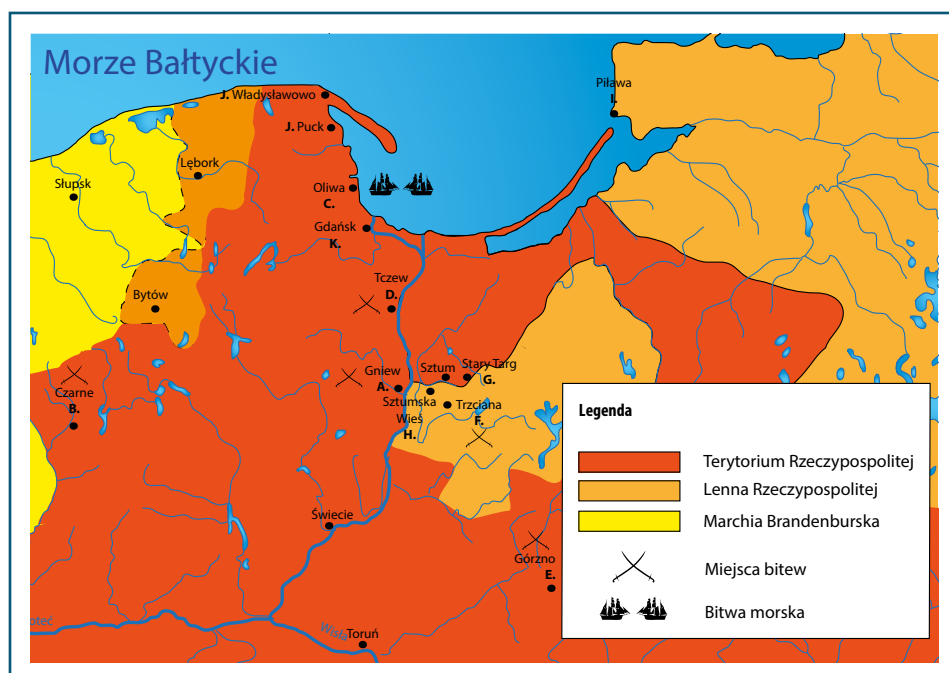
Połącz postacie historyczne z odpowiednimi opisami.

Zygmunt III Waza ●	● król z dynastii Wazów, który panował w Polsce w czasie potopu szwedzkiego; zrzekł się praw do korony szwedzkiej
Gustaw II Adolf ●	● hetman wielki koronny, dowodził wojskami polskimi, które wyparły Szwedów z Pomorza
Karol Gustaw Wittelsbach ●	● monarcha szwedzki, który zaatakował polskie ziemie na Pomorzu
Stanisław Koniecpolski ●	● król Polski i obalony król Szwecji, walczył o tron szwedzki z innymi władcami z dynastii Wazów
Jan Kazimierz ●	● władca Rzeczypospolitej, za jego panowania powstał między innymi port morski na Półwyspie Helskim i fort we Władysławowie
Władysław IV Waza ●	● pozbawił korony swojego bratanka Zygmunta i sam zasiadł na tronie w Szwecji

ZADANIE 2.

Zapoznaj się z zamieszczoną mapą, a następnie wykonaj polecenia.

Wojna polsko-szwedzka w latach 1626–1629

Opracowano na podstawie: Z. Anusik, Gustaw II Adolf, Wrocław 2009

1. Uzupełnij tabelę dotyczącą bitew polsko-szwedzkich, które rozegrały się na Pomorzu.
- Na podstawie każdego opisu ustal, gdzie rozegrało się dane starcie, i uzupełnij informację w drugiej kolumnie.
 - Odszukaj miejsca poszczególnych bitew na mapie, a następnie wstaw odpowiednie litery w rubryki z kolumny pierwszej.
 - W trzeciej kolumnie podajienne daty starć polsko-szwedzkich. Możesz skorzystać z internetu lub innych dostępnych źródeł.

Litera z mapy	Bitwa	Data bitwy	Opis starcia
	Bitwa pod _____		Starcie to przeszło do historii jako pierwsza klęska polskiej husarii.
	Bitwa pod _____		Dzięki zwycięstwu Szwedzi zdołali opanować większą część ziem pomorskich.
	Bitwa pod _____		Była to pierwsza porażka Szwedów podczas walk na Pomorzu. Polskie wojska pod dowództwem hetmana Koniecpolskiego upozorowały ucieczkę z pola bitwy, co umożliwiło wciągnięcie nieprzyjaciela w pułapkę.
	Bitwa pod _____		Armie szwedzka i polska spotkały się na bagnach rzeki Motławy. W zaciętej bitwie dużą przewagę uzyskali Szwedzi. Starcie pozostało jednak nierozstrzygnięte, ponieważ król szwedzki został ciężko ranny w trakcie walki.
	Bitwa pod _____		Było to największe starcie na morzu podczas wojen polsko-szwedzkich. Wspaniałe zwycięstwo odniesione przez Polaków pozwoliło im odzyskać kontrolę nad portem w Gdańsku.
	Bitwy pod _____ i _____		Bitwy te rozegrały się w ostatnim okresie wojny na Pomorzu. Dzięki dwóm zwycięstwom Polacy wyparli Szwedów z większości ziem pomorskich i doprowadzili do zawarcia rozejmu.

2. Znajdź na mapie miejscowości, których dotyczą podane opisy. Następnie wstaw w kratki właściwe litery.

- Miejsce, z którego armia szwedzka dowodzona przez Gustawa II Adolfa wkroczyła na Pomorze w 1626 roku.
- W miejscu tym wystannicy królów Szwecji i Polski podpisali pokój kończący wojnę, która przeszła do historii jako potop szwedzki.
- Polskie miasto portowe, które było blokowane przez szwedzką flotę w latach 1626–1627.
- W tej pomorskiej miejscowości w 1629 roku Szwedzi i Polacy zawarli rozejm kończący trzyletnie walki na Pomorzu.
- Dwa forty wzniesione na wybrzeżu Morza Bałtyckiego za panowania Władysława IV Wazy.
- W tej pomorskiej wsi przedłużono rozejm między Polską a Szwecją do 1661 roku.

ZADANIE 3.

O wyniku toczonej na Pomorzu wojny polsko-szwedzkiej zdecydowali dwaj wybitni dowódcy: Gustaw II Adolf i Stanisław Koniecpolski. Odszukaj w internecie, encyklopedii i innych dostępnych źródłach wiadomości dotyczące tych postaci. Następnie wykonaj podane polecenia.

1. Uzupełnij zamieszczone notatki właściwymi informacjami.

 <p style="font-size: small; transform: rotate(-90deg); position: absolute; left: -40px; top: 50%; transform: translateY(-50%);">Źródło: Wikipedia.org</p>	<h2 style="margin: 0;">Gustaw II Adolf</h2> <p style="margin: 0;">Żył w latach</p> <hr style="width: 20%; margin: 0 auto;"/>					
	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 30%; padding: 5px;">Zajmowane stanowisko</td> <td style="height: 40px;"></td> </tr> <tr> <td style="padding: 5px;">Wygrane bitwy podczas wojny polsko-szwedzkiej na Pomorzu</td> <td style="height: 40px;"></td> </tr> <tr> <td style="padding: 5px;">Zwycięstwa i sukcesy odniesione w wojnach z innymi państwami</td> <td style="height: 40px;"></td> </tr> </table>	Zajmowane stanowisko		Wygrane bitwy podczas wojny polsko-szwedzkiej na Pomorzu		Zwycięstwa i sukcesy odniesione w wojnach z innymi państwami
Zajmowane stanowisko						
Wygrane bitwy podczas wojny polsko-szwedzkiej na Pomorzu						
Zwycięstwa i sukcesy odniesione w wojnach z innymi państwami						

 <p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Źródło: Wikimedia Commons</p>	<h2 style="margin: 0;">Stanisław Koniecpolski</h2> <p style="margin: 0;">Żył w latach</p> <hr style="width: 20%; margin: 0 auto;"/>	
Zajmowane stanowisko		
Wygrane bitwy podczas wojny polsko-szwedzkiej na Pomorzu		
Zwycięstwa i sukcesy odniesione w wojnach z innymi państwami		

- 2.** Przygotuj prezentację na temat jednego z dowódców. Wykorzystaj zdjęcia, ilustracje i ciekawostki związane z omawianą postacią, odszukane w internecie bądź w innych źródłach. Możesz także umieścić w swojej pracy własnoręcznie wykonane rysunki lub stworzyć plakat poświęcony wybranemu wodzowi. Gotową prezentację przedstaw koleżankom i kolegom z klasy.

Reformacja i kontrreformacja

Początki reformacji w Europie Zachodniej

Historia reformacji rozpoczęła się 31 października 1517 roku, kiedy Marcin Luter – zakonnik i doktor teologii – ogłosił w Wittenberdze 95 tez potępiających nepotyzm wśród duchownych i proceder sprzedaży odpustów za popełnione grzechy. Za tę radykalną krytykę Kościoła katolickiego Luter został ukarany papieską klątwą i wyłączeniem ze wspólnoty wiernych. W krótkim czasie zaczął się wokół niego kształtować ruch religijny, którego głównym celem była odnowa chrześcijaństwa. Do końca XVI wieku sformułowano doktrynę reformacji, która opierała się na czterech zasadniczych hasłach: *Jedynie wiara, jedynie Pismo Święte, jedynie łaska i jedynie Chrystus*.

- ❑ *Jedynie wiara* jest środkiem odkupienia i źródłem bożej łaski: działanie ludzkie i rytuały kościelne nie odgrywają w procesie zbawienia żadnej roli.
- ❑ *Jedynie Pismo Święte* zawiera prawa i normy, które powinny określać życie chrześcijanina i naukę Kościoła; regulacje państwowe i kościelne należy oceniać przez ich odniesienie do biblijnych zapisów.
- ❑ *Jedynie łaska* boża jest przyczyną i warunkiem jednostkowego zbawienia człowieka: żaden ludzki wysiłek nie może zapewnić odkupienia grzechów.
- ❑ *Jedynie Chrystus* – jako Odkupiciel i Zbawiciel – jest przewodnikiem wspólnoty wiernych. Poza nim nie może być w Kościele żadnego prawdziwego autorytetu: ani święci, ani Matka Boska, ani hierarchowie kościoła, sobory i synody nie mogą pośredniczyć między chrześcijanami a prawodawczym słowem Jezusa.

Reformacja na Kaszubach

Idee reformacyjne dotarły na Pomorze kilka lat po wystąpieniu Lutra w Wittenberdze, w schyłkowym okresie rządów Bogusława X, księcia szczecińskiego, słupskiego i wotogoskiego. Proces rozpowszechniania się i popularyzacji nowej doktryny postępował nad Bałtykiem bardzo szybko: już w latach 30. XVI wieku zreformowaną religię przyjęli książęta pomorscy. Błyskawiczny sukces reformacji na Pomorzu Zachodnim można porównać do chryścianizacji za czasów Wojciecha i Ottona z Bambergu: konwersja władców oznaczała masową i przymusową zmianę wyznania przez poddanych. W 1535 roku ogłoszono drukiem *Ordynację kościelną* – konstytucję nowego Kościoła pomorskiego, opracowaną na zlecenie władz przez Jana Bugenhagena, przyjaciela i spowiednika Marcina Lutra. Dokument ten delegalizował Kościół katolicki i wprowadzał ewangelicyzm jako religię panującą w księstwach zachodniopomorskich.

Jedną z ważniejszych zmian postulowanych przez reformatorów było zastąpienie obowiązującej dotąd w liturgii łaciny językami narodowymi. Z tego powodu nabożeństwa w pomorskich świątyniach zaczęto odprawiać w językach, którymi posługiwali się wierni, a zatem po niemiecku i po polsku. W 1586 roku został wydany polski modlitewnik opracowany przez pastora z Bytowa, Szymona Krofeya; warto odnotować, że autor wplótł do języka publikacji liczne kaszubizmy. Kilkadziesiąt lat

później inny duchowny ewangelicki, Michał Pontanus, przygotował polski katechizm, który ukazał się drukiem w 1643 roku. Reformacyjne ideały mogły przyczynić się do dynamicznego rozwoju języków regionalnych na Pomorzu, jednak od XVIII wieku niemieckie władze – reprezentujące interesy ewangelicyzmu – zaczęły ograniczać użycie polszczyzny i kaszubszczyzny w sferze religijnej, między innymi przez zakaz wygłaszania kazań w tych językach. Efektem tych działań było stopniowe zanikanie rdzennej mowy pomorskiej ludności: około 1780 roku w niektórych parafiach wiernych nauczano jeszcze co prawda w języku kaszubskim, jednak w innych duchowni odnotowywali niemal całkowity zanik kaszubszczyzny. Po wprowadzeniu na terenie powiatu słupskiego zakazu sprawowania nabożeństw w języku polskim proces germanizacji zachodniopomorskich Kaszubów zaczął postępować w szybkim tempie. Inna sytuacja panowała na Pomorzu Gdańskim, gdzie większość mieszkańców pozostała przy katolicyzmie – dominacja łaciny w rzymskiej liturgii i obrzędowości paradoksalnie ocaliła mowę polską i kaszubską przed zatraceniem się w żywiole wszechobecnej niemieczyny.

Jednym ze skutków procesów społeczno-politycznych zapoczątkowanych przez reformację był głęboki podział ziem pomorskich. Kaszubi zamieszkujący Pomorze Zachodnie przyjęli ewangelicyzm, co w przyszłości doprowadziło ich do utraty kulturowej odrębności, a zatem do wynarodowienia w granicach państw niemieckojęzycznych. Na obszarze Pomorza Gdańskiego natomiast dominującą pozycję zachował Kościół katolicki – w tych warunkach nastąpił duchowy i intelektualny rozwój kaszubszczyzny, która zdołała zachować swoją swoistość mimo silnych niemieckich wpływów kulturowych. Kaszubi wschodni i zachodni zostali od siebie trwale oddzieleni, utracili narodową i tożsamościową spójność.

Kontrreformacja

Reformacja w wielu państwach europejskich doprowadziła do znacznego osłabienia pozycji katolicyzmu – z tego powodu hierarchowie rzymscy musieli dokonać wielu zmian w organizacji Kościoła, aby odzyskać wiernych oraz przeciwdziałać rozwojowi nowych wyznań. Na soborze trydenckim, obradującym w latach 1545–1563, zainicjowano gruntowne reformy, które określa się całościowo jako kontrreformację. W wyniku soborowych decyzji opracowano katechizm – publikację zawierającą przystępne objaśnienia zasad wiary, przeznaczoną do masowego nauczania wiernych. Aby podnieść poziom moralny i intelektualny duchowieństwa – przechodzącego w epoce renesansu poważny kryzys spowodowany nepotyzmem i słabym wykształceniem – zaczęto zakładać seminaria duchowne, których zadaniem było nauczanie przyszłych księży. Powstawały także liczne zgromadzenia zakonne dążące do zneutralizowania wpływów reformacji – najprężniej działającym zakonem kontrreformacyjnym byli jezuita, którzy zakładali klasztory w całej Europie, między innymi na Pomorzu – w Gdańsku i Toruniu.

Kontrreformacja wpłynęła także w znaczącym stopniu na sztukę sakralną – od XVI wieku zaczęły powstawać świątynie o skromnej fasadzie i bogatym wyposażeniu wewnętrznym: przepych i wizualny iluzjonizm dekoracji barokowych miał przyciągać wiernych do kościołów, pobudzać ich wyobraźnię i podtrzymywać ich żarliwość religijną. Wpływy kontrreformacyjne dostrzec można w wyposażeniu wielu starszych świątyń pomorskich, na przykład w katedrze pelplińskiej: bogate złocenia obrazów, pełne ekspresji rzeźby barokowe oraz kunsztowne zdobienia ambon świadczą wyraźnie o misyjnej, perswazyjnej wręcz funkcji sztuki sakralnej z XVI i XVII wieku. Wystawność kościołów katolickich wyraźnie odróżniała się od ascetyzmu świątyń protestanckich, programowo niejako pozbawionych zdobień, złocień, rzeźbiarskich detali i obrazów na ścianach, poza nielicznymi wizerunkami umieszczonymi w okolicy ołtarza głównego.

LITERATURA

- J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów. Historia, geografia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk 1999.
- G. Labuda, *Kaszubi i ich dzieje. Pisma wybrane*, Gdańsk 2000.
- <http://old.luteranie.pl>

CELE LEKCJI**UCZEŃ:**

- wyjaśnia znaczenie terminów: *reformacja, kontrreformacja, sobór trydencki*,
- podaje przyczyny wystąpienia Marcina Lutra i jego skutki,
- wymienia podstawowe założenia doktrynalne wyznań reformackich i porównuje je z dogmatami Kościoła katolickiego,
- przedstawia historię rozwoju ewangelicyzmu na ziemiach pomorskich,
- opowiada o społecznych i kulturowych skutkach rozpowszechnienia się wyznań reformackich na Kaszubach,
- wymienia postacie, które przyczyniły się do rozwoju reformacji na Pomorzu,
- omawia reformy przeprowadzone w Kościele katolickim po soborze trydenckim,
- charakteryzuje kontrreformacyjną sztukę sakralną oraz porównuje ją ze sztuką protestancką.

METODY: wykład, dyskusja, burza mózgów, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym, praca z materiałem ilustracyjnym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, tekst źródłowy

PRZEBIEG LEKCJI**I. ROZŁAM W CHRZEŚCIJAŃSTWIE – WPROWADZENIE DO TEMATU ZAJĘĆ**

1. Nauczyciel krótko omawia przyczyny kryzysu Kościoła katolickiego na przełomie XV i XVI wieku: wskazuje na nepotyzm i korupcję panujące w kościelnej hierarchii oraz na słabe przygotowanie intelektualne niższych duchownych. Zwraca także uwagę na problem handlu odpustami.
2. Prowadzący opowiada o wystąpieniu Marcina Lutra: wymienia główne punkty jego krytyki Kościoła i papieżstwa oraz wskazuje na negatywną odpowiedź hierarchii kościelnej na postulaty reformatorskie. Przedstawia 95 tez duchownego z Wittenbergii jako bezpośrednią przyczynę rozłamu w chrześcijaństwie zachodnim.
3. Nauczyciel prezentuje cztery główne hasła, wokół których rozwijała się doktryna reformacji: *Jedynie wiara, jedynie Pismo Święte, jedynie łaska i jedynie Chrystus*. Krótko wyjaśnia znaczenie wymienionych dewiz. Uczniowie podczas burzy mózgów zastanawiają się nad różnicami dzielącymi poznane ideały reformacyjne od zasad wiary katolickiej – prowadzący wspiera dyskusję odpowiednimi informacjami i uwagami.

II. REFORMACJA NA POMORZU: HISTORIA, ZNACZENIE KULTUROWE I POLITYCZNE

1. Nauczyciel przedstawia początkowy okres rozwoju ewangelicyzmu nad Bałtykiem – omawia rozprzestrzenianie się idei reformacyjnych w państwie Bogusława X. Podkreśla, że przyjmowanie nowego wyznania przez poszczególnych książąt oznaczało automatyczną, przymusową konwersję poddanych. Charakteryzuje także rolę, jaką w procesie umacniania się reformacji na ziemiach pomorskich odegrał Jan Bugenhagen.

2. Prowadzący omawia zmiany, jakie nastąpiły na terenach nadbałtyckich po pojawieniu się nowego odłamu chrześcijaństwa. Kładzie szczególny nacisk na znaczenie, jakie w początkowym okresie reformacja miała dla kształtowania się świadomości narodowej ludności zamieszkującej Pomorze; wyjaśnia, że wprowadzenie do liturgii języków lokalnych spowodowało rozwój polszczyzny i kaszubszczyzny. Następnie nauczyciel prezentuje osiągnięcia Szymona Krofeya i Michała Pontanusa.
3. Prowadzący wskazuje na zmianę statusu i charakteru wyznań protestanckich, które zaczęły dominować na terenach pozostających pod rządami niemieckimi. Tłumaczy, że w XVII i XVIII wieku ewangelicyzm stał się religią narodową w Królestwie Pruskim, co wiązało się z powszechnym wprowadzeniem języka niemieckiego do liturgii. Zwraca uwagę na konsekwencje tych przeobrażeń dla mieszkańców Pomorza: wyjaśnia, że na ziemiach kaszubskich wcielonych w wyniku rozbiorów do Prus niemieckojęzyczna religia reformowana wspomagała przeprowadzaną przez państwo germanizację rdzennej ludności.
4. Uczniowie rozwiązują zadanie 3. z karty pracy: zapoznają się z raportem XVIII-wiecznego pastora dotyczącym języka używanego przez wiernych w parafiach zachodniopomorskich, a następnie wykonują polecenia. W trakcie swobodnej dyskusji formułują wniosek wynikający z analizy tekstu źródłowego: już na początku okresu zaborów na niektórych obszarach Pomorza Zachodniego następował stopniowy zanik kaszubszczyzny i polszczyzny. Na podstawie informacji uzyskanych na lekcji uczestnicy zajęć wyjaśniają przyczyny tego zjawiska.

III. KONTRREFORMACJA: ZWYCIĘSTWO KATOLICYZMU NA POMORZU GDAŃSKIM

1. Nauczyciel wprowadza termin *kontrreformacja* oraz przedstawia działania, które podjął Kościół katolicki, aby ograniczyć ekspansję wyznań ewangelickich w Europie. Wymienia najważniejsze postanowienia soboru trydenckiego: szczególnie nacisk kładzie na reformy dotyczące nauczania wiernych oraz edukacji duchownych.
2. Prowadzący omawia przeobrażenia, które nastąpiły w sztuce sakralnej po soborze trydenckim: podkreśla dramatyzm, monumentalizm i plastyczność baroku kontrreformacyjnego oraz wyjaśnia dydaktyczną i perswazyjną funkcję dzieł religijnych powstających od połowy XVI wieku. Zestawia także przepychy charakteryzujące kościoły katolickie z prostotą wewnątrz zborów protestanckich.
3. Uczniowie rozwiązują zadanie 4. z karty pracy: układają notatkę porównującą wystrój charakterystyczny dla świątyń katolickich i protestanckich.
4. Nauczyciel tłumaczy, jakie znaczenie miała kontrreformacja dla ukształtowania się tożsamości narodowej Kaszubów. Wskazuje, że mieszkańcy Pomorza Gdańskiego, gdzie potrydencki katolicyzm umocnił swoją pozycję, zachowali świadomość swojej etnicznej odrębności i kultywowali rodzime tradycje mimo germanizacji. Podkreśla, że skutkiem ekspansji wyznań reformacyjnych był podział ludności kaszubskiej zamieszkującej Pomorze na dwie odrębne grupy: protestancką i niemieckojęzyczną oraz katolicką i polskojęzyczną.

IV. PODSUMOWANIE: ZNACZENIE REFORMACJI

1. Uczestnicy zajęć powtarzają opanowane na lekcji wiadomości, wykonując zadania 1. i 2. z karty pracy: wskazują osiągnięcia najwybitniejszych przedstawicieli wyznań reformackich w Europie i na Pomorzu oraz uzupełniają definicje terminów: *reformacja*, *kontrreformacja* i *sobór trydencki*.
2. Uczniowie wspólnie z nauczycielem przeprowadzają podsumowującą dyskusję, podczas której poszukują odpowiedzi na następujące pytania:
 - W jaki sposób reformacja zmieniła chrześcijaństwo?*,
 - Jakie znaczenie miała reformacja w historii Kaszub?*,
 - Jakie ślady reformacji można znaleźć współcześnie na ziemiach kaszubskich?*.

ZADANIE 1.

Połącz imiona i nazwiska postaci historycznych z właściwymi opisami.

Jan Bugenhagen ●

- duchowny protestancki ze Słupska, napisał katechizm w języku polskim

Michał Pontanus ●

- pastor z Bytowa, autor modlitewnika zawierającego liczne słowa kaszubskie

Marcin Luter ●

- opracował *Ordynację kościelną* – dokument, który wprowadzał ewangelicyzm na Pomorzu Zachodnim

Bogusław X ●

- duchowny, który zapoczątkował reformację przez ogłoszenie 95 tez krytykujących Kościół katolicki

Szymon Krofey ●

- książę szczeciński i słupski, za jego panowania reformacja dotarła na Pomorze Zachodnie

ZADANIE 2.

Uzupełnij podane definicje odpowiednimi terminami.

..... – zgromadzenie wszystkich biskupów Kościoła katolickiego trwające w latach 1545–1563. Podczas tych obrad podjęto decyzje, które zapoczątkowały kontrreformację.

..... – ruch religijny zapoczątkowany w XVI wieku, mający na celu odnowę Kościoła katolickiego. Doprowadził do powstania różnych wyznań protestanckich.

..... – reformy w Kościele katolickim zapoczątkowane w XVI wieku, przeciwdziałające rozwojowi wyznań protestanckich.

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z zamieszczonym tekstem źródłowym. Następnie wykonaj podane polecenia.

**Raport duchownego Krystiana Wilhelma Hakena
z około 1780 roku (fragment)**

Mowa kaszubska w moim okręgu [...] całkiem jeszcze nie ustała. [...] Parafie, w których kazania odbywają się po kaszubsku, dzielą się na dwie kategorie, a mianowicie na takie:

- 1) gdzie kaznodzieja bezwarunkowo jeszcze kazać musi po kaszubsku, ponieważ połowa lub 2/3 słuchaczy nie rozumie dostatecznie po niemiecku. Do tej liczby należą parafie: Gardna, Rowy, Smołdzino, Głównicyce, Cecenowo, Stowięcino i Skórowo;
- 2) gdzie mowa kaszubska wkrótce ustanie, jak w parafiach: Damno, Łupawa, Mikorowo, Nożyno i Budowo.

Ponieważ różnica pomiędzy czysto polskim językiem a kaszubskim jest taka sama, jaka zachodzi pomiędzy książkowym językiem niemieckim (hochdeutsch) a ludowym (plattdeutsch), przeto Kaszuba rozumie zazwyczaj po polsku, jeżeli nawet już po polsku nie mówi: dlatego też książki używane w szkołach ludowych są polskie, tak samo jest w używaniu tylko Biblia polska.

- 1.** Czy Krystian Wilhelm Hakel był duchownym katolickim, czy – protestanckim? Uzasadnij swoją odpowiedź, odwołując się do tekstu.

.....

.....

.....

.....

.....

- 2.** Wymień pomorskie miejscowości, w których pod koniec XVIII wieku język kaszubski zanikał.

.....

.....

- 3.** Wyjaśnij, co było przyczyną zanikania języka kaszubskiego na Pomorzu Zachodnim. Odwołaj się do wiadomości zdobytych na lekcji.

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 4.

Ułóż podane fragmenty w taki sposób, aby powstały dwie notatki na temat wyglądu świątyń katolickich i protestanckich. Zapisz utworzone teksty w wyznaczonych miejscach.

Wnętrza świątyń protestanckich

Wnętrza kościołów katolickich

Nie ma w nich ołtarzów bocznych ani ambon.

Ich białe ściany są pozbawione obrazów.

odznaczają się prostotą i brakiem zdobień.

są bogato zdobione i pełne przepychu.

Znajdują się w nich kunsztownie rzeźbione ołtarze boczne i ambony.

Kościoty katolickie

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kościoty protestanckie

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Pomorze Zachodnie i Gryfici

Książęta Kaszub: początki dynastii gryfickiej

Aż do czasów nowożytnych to księstwo pomorskie, zwane w polskiej historiografii Pomorzem Zachodnim, było uważane za krainę Kaszubów. Wyraźnym tego świadectwem był fakt, że od XIII wieku miejscowi władcy z dynastii Gryfitów przyjmowali tytuł władcy Kaszub.

Pierwszy znany nam z imienia Gryfita, Warcisław I, najpewniej skorzystał ze świeżo osiągniętego statusu władcy chrześcijańskiego i podporządkował sobie obszary wieleckie – systematyczne podboje pozwoliły mu przesunąć polityczne granice Pomorza daleko na zachód, aż po dawne pogranicze wielecko-obodryckie. Już jego synowie, Bogusław i Kazimierz, podzieli państwo ojca na dwie dzielnice – tego typu podziały, czasem trwające przez kilka pokoleń, stały się zachodnio-pomorską normą. Należy jednak podkreślić, że Gryfici przejawiali dość dużą solidarność rodową, niespotykaną w Polsce w dobie rozbitcia dzielnicowego – dzięki temu Pomorze Zachodnie można było przez cały ten okres traktować jako jeden byt polityczny. Być może to właśnie wspomniany wyżej Bogusław jako pierwszy przyjął tytuł księcia Kaszubów, nie wiadomo jednak, czy to jego, czy też jego syna o tym samym imieniu miał na myśli papież Grzegorz II w swojej bulli z 1238 roku, w której po raz pierwszy zapisano nazwę *Kaszubi*. Bogusław i jego następcy lawirowali między Polską, cesarzem i Danią – wchodzili w związki małżeńskie oraz składali hołdy sąsiednim suwerenom, skutecznie udaremniając dążenia najbliższych wrogów, zwłaszcza pogranicznych margrabiów cesarskich, do trwałego i bezpośredniego podporządkowania sobie księstwa pomorskiego. Ostatecznie Gryfici wywalczyli sobie pozycję udzielnych książąt, co zapewniło im w późnym średniowieczu, wobec upadku władzy cesarskiej, faktyczną samodzielność.

Najwybitniejsi Gryfici

Wśród licznych przedstawicieli średniowiecznej dynastii gryfickiej warto wyróżnić dwóch władców. Pierwszy z nich przyszedł na świat w 1382 roku na zamku darłowskim, na dworze swojego ojca, księcia słupskiego Warcisława VII. Na chrzcie dano mu na imię Bogusław. Po kądzieli był potomkiem królów duńskich i to zadecydowało o jego losie: w 1387 roku siostra jego babki, królowa duńska Małgorzata I, adoptowała małego księcia Bogusława – został on później, już jako król Eryk, monarchą Norwegii, Danii i Szwecji, zjednoczonych na mocy postanowień unii kalmarskiej z 1397 roku. Faktyczną władzę objął dopiero po śmierci Małgorzaty w 1412 roku. Po osiągnięciu samodzielności zastąpił jako władca o trudnym, awanturniczym charakterze – podczas swojego panowania faworyzował Duńczyków i Pomorzan, co spowodowało powstanie silnej opozycji wśród Szwedów i Norwegów. Ostatecznie po ćwierćwieczu panowania zdeponowano Eryka we wszystkich trzech królestwach: w Danii i Szwecji utracił koronę w 1439 roku, a w Norwegii – w 1442. Przez następnych kilka lat mieszkał na Gotlandii, skąd organizował pirackie najazdy na ziemie dawnych poddanych. W 1446 roku objął rządy w księstwie słupskim po zmarłym bracie stryjecznym – państwem pomorskim zarządzał z rodzinnego Darłowa, w którym zmarł w 1459 roku.

Innym wybijającym się Gryfitą był książę Bogusław X. Jego matka, Zofia, była córką brata stryjecznego króla Eryka I, a zatem jedyną dziedziczką skandynawskiego monarchy. Królewski krewniak po objęciu rządów w Słupsku wyswatał ją z dziedzicem wołoskiej części Pomorza, Erykiem II. Z tego właśnie małżeństwa narodził się w 1454 roku przyszły władca całego Pomorza Zachodniego. Dzięki przyjacielskim stosunkom, jakie utrzymywała Zofia – córka księżniczki mazowieckiej – z polskim królem Kazimierzem Jagiellończykiem, Bogusław był w młodości blisko związany z dworem krakowskim, na którym m.in. pobierał nauki u Jana Długosza. Owocem konsekwencji z polską dynastią panującą było także jego drugie małżeństwo – z królową Anną Jagiellonką. Po śmierci ojca Bogusław w wieku dwudziestu lat przejął władzę w księstwie słupskim, a w roku 1478 – także w księstwie wołoskim. Zjednoczył tym samym pod swoimi rządami całe Pomorze Zachodnie.

Najważniejszym problemem politycznym w czasie jego panowania były pretensje elektorów brandenburskich, roszczących sobie prawo do kontrolowania terytoriów zachodniopomorskich. Wobec zagrożenia ze strony sąsiadów Bogusław okazał się zręcznym dyplomata: ukoronowaniem jego wieloletnich zabiegów było uznanie go na sejmie Rzeszy w Wormancji w 1523 roku za księcia podległego bezpośrednio cesarzowi. Rządzący w Brandenburgii Hohenzollernowie uzyskali jedynie obietnicę, że otrzymają Pomorze Zachodnie po wygaśnięciu dynastii gryfickiej.

W polityce wewnętrznej Bogusław uporządkował gospodarkę i administrację swojego państwa – uzyskane dzięki reformom dochody pozwoliły mu na przebudowę w stylu renesansowym książęcych siedzib, w tym zamku w Szczecinie. Na przełomie XV i XVI wieku książę kilkakrotnie prowadził rozmowy na temat złożenia hołdu lennego królowi polskiemu, które nie zostały jednak sfinalizowane z powodu zbyt krótkich rządów dwóch starszych braci Zygmunta Starego. Do swojej śmierci w 1523 roku Bogusław systematycznie umacniał władzę w państwie – dzięki temu jego synowie i następcy, Jerzy i Barnim, obejmowali rządy z bardzo silnych pozycji. Pozwoliło im to na podjęcie – wbrew woli duchowieństwa i możnych – decyzji o wprowadzeniu luteranizmu jako religii panującej na Pomorzu Zachodnim.

Upadek Gryfitów

Koniec gryfickiej dynastii i samodzielności państwa zachodniopomorskiego nastąpił dość niespodziewanie: jeszcze w 1606 roku umierający książę Bogusław XIII, prawnuk Bogusława X, pozostawił dziedzictwo rodowe pięciu synom, z których aż czterech zawarło już związki małżeńskie; żył także bratanek odchodzącego władcy, Filip Juliusz. A jednak w ciągu kolejnego dwudziestolecia pięciu przedstawicieli kolejnego pokolenia Gryfitów zmarło bezpotomnie. Ostatni z rodu Bogusław XIV również nie doczekał się dziedziców: w ostatnich latach życia starał się jeszcze zapewnić sukcesję synowi swojej siostry, Anny de Croy, Ernestowi. Schyłek jego panowania przypadł jednak na najgorętszy okres wojny trzydziestoletniej, która pustoszyła całą północną Europę, w tym także ziemie zachodniopomorskie; w panującym chaosie politycznym książę zdołał zdobyć dla swojego siostrzeńca jedynie tytuł luterskiego biskupa kamieńskiego. W 1637 roku umierający Bogusław zapisał swoje księstwo w testamencie Szwedom, jednak po zawarciu traktatu westfalskiego w 1648 roku Skandynawowie zdołali objąć władzę jedynie w zachodniej części państwa. Reszta gryfickiego dziedzictwa, z dawnym księstwem słupskim, przypadła w udziale Brandenburczykom. Książę Ernest de Croy odsprzedał Hohenzollernom swoje prawa do tronu i został namiestnikiem dynastii brandenburskiej na dawnych ziemiach swojego wuja. Jego matka – ostatnia Gryfitka – zmarła w Słupsku w 1660 roku.

LITERATURA

- J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 2014.
K. Kozłowski, J. Podrański, *Gryfici. Książęta Pomorza Zachodniego*, Szczecin 1985.
G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. I, Gdańsk 2006.
E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich*, Szczecin 2005.
J. W. Szymański, *Książęcy ród Gryfitów*, Goleniów–Kielce 2006.

CELE LEKCJI**UCZEŃ:**

- ❑ poprawnie postępuje się nazwami: *Pomorze Zachodnie*, *księstwo szczecińskie*, *księstwo wołogoskie*, *księstwo stupskie*,
- ❑ wymienia najważniejszych władców w historii Pomorza Zachodniego – Warcisława I, Bogusława I, Bogusława X, Bogusława XIV i króla Eryka I – oraz krótko omawia dokonania tych postaci,
- ❑ wyjaśnia znaczenie nazwy *Gryfici*,
- ❑ omawia przebieg procesu germanizacji mieszkańców Pomorza Zachodniego,
- ❑ podaje informacje dotyczące pierwszego źródła pisanego, w którym pojawiła się wzmianka o Kaszubach.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, burza mózgów

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI**I. WPROWADZENIE DO TEMATU**

Nauczyciel przypomina podstawowe wiadomości na temat podboju Pomorza przez Piastów i utworzenia biskupstwa w Kołobrzegu. Podkreśla także fakt, że mimo podporządkowania się państwu polskiemu Pomorze Zachodnie zachowało sporą autonomię i przez długi czas znajdowało się pod panowaniem przedstawicieli lokalnej dynastii.

II. KIM BYLI GRYFICI?

1. Prowadzący przedstawia krótko genezę rodu gryfickiego – bardziej szczegółowo prezentuje informacje dotyczące założyciela dynastii, Warcisława I. Omawia również polityczną sytuację Pomorza Zachodniego pod rządami Gryfitów: wskazuje, że na arenie międzynarodowej przedstawiciele tego rodu musieli lawirować między potężnymi sąsiadami: Polską, Danią i Brandenburgią.
2. W trakcie burzy mózgów uczniowie poszukują odpowiedzi na pytanie: *Jak myślicie, w jaki sposób państwo leżące w sąsiedztwie silniejszych krajów może zapewnić sobie bezpieczeństwo?* Poszczególne propozycje są zapisywane na tablicy; z utworzonej listy pomysłów nauczyciel wyróżnia te rozwiązania, które zakładają konieczność zawierania sojuszy korzystnych dla interesu danego kraju.
3. Prowadzący prezentuje sylwetkę księcia Bogusława X. Podkreśla, że władca ten chciał wzmocnić swoje państwo przez mądrą politykę zagraniczną i sojusz z Polską. Księżciu zachodnio-pomorskiemu przeciwstawia postać innego Gryfity – króla skandynawskiego Eryka I, który mimo posiadania wielkiej władzy nie przyczynił się do rozwoju rodzinnego regionu. Na podstawie uzyskanych informacji uczniowie wykonują zadanie 2. z karty pracy.

III. CO BYŁO POWODEM ZANIKU KASZUBSZCZYZNY NA POMORZU ZACHODNIM?

1. Nauczyciel wymienia przyczyny porzucania kaszubskiej mowy i tożsamości przez ludność żyjącą na ziemiach zachodniopomorskich. Zwraca uwagę uczniów m.in. na kulturowe wpływy największych miast regionu, zamieszkałych głównie przez osadników niemieckich oraz elitę ukształtowaną wokół dworów książęcych. Podkreśla także, że we wschodniej części Pomorza Zachodniego, w księstwie słupskim, Kaszubi zachowali swój język i zwyczaje aż do momentu upadku rządów gryfickich.
2. Uczniowie wykonują zadanie 3. z karty pracy.

IV. PODSUMOWANIE TEMATU

Uczestnicy zajęć z pomocą nauczyciela przypominają najważniejsze informacje dotyczące rządów najwybitniejszych władców z dynastii Gryfitów: Warcisława I, Eryka I, Bogusława X i Bogusława XIV. Następnie wykonują zadanie 1. z karty pracy.

ZADANIE 1.

Połącz podane wydarzenia z odpowiednimi datami.

1238 ●	● śmierć Bogustawa XIV
1412 ●	● objęcie rządów w Szwecji, Danii i Norwegii przez Eryka Pomorskiego
1478 ●	● śmierć księcia Bogustawa X
1523 ●	● powstanie pierwszego dokumentu, w którym pojawiła się informacja dotycząca Kaszub
1637 ●	● zjednoczenie ziem zachodniopomorskich pod berłem księcia Bogustawa X

ZADANIE 2.

Uzupełnij tekst podanymi wyrazami w odpowiedniej formie.

Bogusław XIV, Gryfici, wołogoskie, słupskie, szczecińskie

Władcy Pomorza Zachodniego z dynastii często dzielili swoje państwo pomiędzy synów. Tradycyjnie w regionie tym istniały trzy księstwa. Na zachodzie znajdowało się księstwo, ze stolicą w Wołogoszcy, leżącej współcześnie w granicach Niemiec. Nad Odrą rozciągało się księstwo, którego stolica była najważniejszym miastem całego Pomorza Zachodniego. Na wschodzie natomiast istniało księstwo, w którym do końca epoki nowożytnej wciąż żywy był język kaszubski. Kilku władców gryfickich zjednoczyło pod swoim panowaniem wszystkie terytoria zachodniopomorskie. Udało się to Bogusławowi X, na przełomie XV i XVI wieku, oraz księciu, ostatniemu przedstawicielowi gryfickiej dynastii.

ZADANIE 3.

Wstaw literę *P* w kratki obok zdań prawdziwych, a literę *F* – przy zdaniach fałszywych.

- Książę Warcisław I przyjął chrzest dopiero po swojej klęsce w wojnie z państwem Bolesława Krzywoustego.
- Tytuł księcia Kaszubów przyjął jako pierwszy książę Eryk II.
- Eryk I został królem Polski, Dani i Niemiec.
- Bogusław X zjednoczył wszystkie tereny Pomorza Zachodniego.
- Za panowania dynastii gryfickiej stolicą Pomorza Zachodniego był Szczecin.
- Ostatni gryficki władca zachodniopomorski umarł w 1537 roku.

Pod rządami pruskimi w XIX stuleciu

Czasy zmian – Kaszuby w pierwszych dziesięcioleciach panowania pruskiego

W 1772 roku Prusy, Austria i Rosja dokonały pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej. Na mocy porozumienia mocarstw zaborczych niemal całe Kaszuby zostały wcielone do Prus. W wyniku drugiego rozbioru, przeprowadzonego w roku 1793, Niemcy zagarnęli Gdańsk. W granicach pruskiego państwa Pomorze pozostawało aż do 1920 roku.

Na początku XIX wieku zaborcy wprowadzili na Kaszubach istotne regulacje prawne i administracyjne, które zapoczątkowały proces przekształcania się przedrozbiorowej społeczności kaszubskiej w nowoczesne społeczeństwo. Pierwszym etapem tych przemian było stopniowe uwłaszczenie pomorskich chłopów: najpierw w dobrach państwowych i królewskich, a potem na ziemiach prywatnych. Po reformie na wsi przyszedł czas na nadanie Kaszubom obywatelstwa pruskiego. Wyrazem zmiany statusu rodzimej ludności było wprowadzenie w 1815 roku powszechnej służby wojskowej na Pomorzu.

Rozwój i problemy szkolnictwa w zaborze pruskim

Kolejne zarządzenie władz dotyczyło powszechnej edukacji – od 1825 roku dzieci w wieku od 6 do 14 lat zaczęły podlegać obowiązkowi szkolnemu. Funkcję nauczyciela w pierwszych ogólnodostępnych placówkach oświatowych na Pomorzu pełnił najczęściej parafialny organista, a inspektorami szkolnymi byli zazwyczaj duchowni. Dynamiczny rozwój szkolnictwa na Kaszubach nastąpił dopiero w latach 70. XIX wieku. W państwie pruskim był to okres gospodarczej prosperity. Niemcy zwycięsko zakończyli wojnę z Francją i otrzymali od Paryża wysoką kontrybucję. Pozyskane w ten sposób środki zainwestowali między innymi w infrastrukturę oświatową – wiele szkół wybudowali także na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, w tym na Kaszubach.

W nowo wzniesionych budynkach szkolnych dzieci nauczano w języku niemieckim. Język polski odgrywał rolę pomocniczą – władze, dążące do zniemczenia ludności kaszubskiej, ograniczały udział polszczyzny w procesie dydaktycznym. Po polsku mówiono jedynie podczas lekcji w klasach najniższych. Prowadzona w szkołach germanizacja wywoływała powszechne niezadowolenie wśród Kaszubów. Nieprzychylnie zaborcom nastroje po raz pierwszy odnotowano już w 1826 roku. W 1887 roku język polski został usunięty z listy przedmiotów nauczania; na początku XX wieku wycofano ojczystą mowę z nauczania religii. Doprowadziło to na Kaszubach, podobnie jak na innych obszarach zaboru pruskiego, do masowych strajków szkolnych – wybuchały one w latach 1906–1907 w niemal każdej miejscowości kaszubskiej. Rodzice nie posyłali dzieci na lekcje, przez co narażali się na represje. Opór kaszubskich obywateli wobec zarządzeń pruskich świadczy o intelektualnym i patriotycznym przebudzeniu lokalnej społeczności – Kaszubi, którzy w XIX wieku uzyskali dostęp do edukacji i przestali być analfabetami, stali się bardziej świadomi swoich praw.

Kaszubi wobec walki narodowowyzwoleńczej

Pod koniec 1830 roku w Warszawie wybuchło powstanie listopadowe, które objęło swoim zasięgiem terytorium zaboru rosyjskiego. Kaszubi, żyjący w granicach innego państwa, nie mieli możliwości uczestniczenia w narodowym zrywie. Wspomagali jednak powstańców finansowo: kupowali broń, proch, ołów i sukno na mundury. Niektórzy z pomorskich patriotów przedostali się na ziemie rosyjskie, aby dołączyć do walczących rodaków. Dochodziło również do prób wywołania powstania w samym zaborze pruskim, w tym na Pomorzu. Spiskowcy działali m.in. w Toruniu.

Po klęsce powstania kaszubskie ziemie stały się dla uciekających przed represjami powstańców obszarem o szczególnym znaczeniu – to tu bowiem często przekraczali oni granicę rosyjsko-pruską. Pomorze było dla wygnańców etapem przejściowym w drodze na zachód Europy – wielu z nich udawało się stąd na przykład do Francji. Kaszuby były dla uczestników Wielkiej Emigracji ostatnim skrawkiem ojczyźnej ziemi, którą opuszczali w przekonaniu, że wkrótce nadarzy się kolejna okazja do podjęcia walki o niepodległość.

Narodowe przebudzenie: o „przedwiośniu kaszubskim”

Powstanie listopadowe było dla Kaszubów, uzyskujących powoli poczucie przynależności narodowej, momentem przełomowym. Informacje o toczonych za granicą, w innym zaborze, walce o polską wolność i niezależność państwową wywołały wielkie poruszenie wśród rdzennych mieszkańców Pomorza.

W 1848 roku w krajach Europy Zachodniej rozpoczęła się Wiosna Ludów – nazywamy tak walki rewolucyjne i narodowowyzwoleńcze, które wybuchły w różnych krajach, między innymi we Francji, Włoszech i na Węgrzech, w latach 1848–1850. Na obszarze dawnej Rzeczypospolitej ludność wystąpiła przeciw władzy zaborców nieco wcześniej, bo w 1846 roku – można stwierdzić, że wydarzenia na polskich ziemiach stanowiły preludium rozruchów europejskich, były swoistym „przedwiośniem”.

Jako pierwsi sygnał do walki o wolność i niepodległość dali właśnie m.in. Kaszubi – pomorscy działacze konspiracji niepodległościowej planowali przyłączyć się do powstania, które miało się rozpocząć na początku 1846 roku w Wielkopolsce i objąć swym zasięgiem cały obszar zaboru pruskiego. 22 lutego 1846 roku w Klonówce – wsi leżącej niedaleko Starogardu Gdańskiego – zgromadzili się chłopcy z Kaszub i Kociewia dowodzeni przez Floriana Ceynowę. Ich celem było zdobycie starogardzkiego garnizonu wojsk pruskich. Do walk ostatecznie nie doszło ani na Pomorzu, ani w Wielkopolsce: Prusacy dowiedzieli się o organizowanym wystąpieniu zbrojnym i stłumili szykowane powstanie w zarodku. Buntownicy zostali osądzeni w Berlinie – ich przywódców skazano na karę śmierci. Na wykonanie wyroku oczekiwali oni w więzieniu znajdującym się w podberlińskiej miejscowości Moabit (obecnie jedna z dzielnic stolicy Niemiec).

Do egzekucji na szczęście nie doszło – Floriana Ceynowę i innych skazańców uratował wybuch powstania w Berlinie w 1848 roku. W rewolucyjnym chaosie kaszubszy spiskowcy wydostali się na wolność. Po odzyskaniu swobody ruchów próbowali nawiązać współpracę z niemieckimi bojownikami, szybko jednak okazało się, że cele przyświecające niemieckim i polskim powstańcom są diametralnie różne. Niemcy walczyli bowiem o przeprowadzenie reform demokratycznych w państwie pruskim, Kaszubi zaś dążyli do odzyskania niepodległości. Wyras temu dali podczas kolejnego narodowego zrywu na terenach zaboru pruskiego: część pomorskich patriotów wsparła insurekcję wielkopolską, która wybuchła dwa lata po wydarzeniach starogardzkich, w 1848 roku.

Znaczenie wystąpień z okresu Wiosny Ludów

Wydarzenia z lat 1846–1848 zaktywizowały społeczność kaszubską, wyzwoliły drzemiącą w niej energię, umożliwiły wykrystalizowanie się podstawowych struktur organizacji patriotycznych i narodowych. W reakcji na płynące z Wielkopolski i Galicji doniesienia o wystąpieniach polskiej ludności tysiące mieszkańców Pomorza wzięło udział w protestach przeciwko polityce władz zaborczych; m.in. masowo podpisywano petycje wyrażające sprzeciw wobec ograniczania języka polskiego w szkołach, urzędach, sądach i kościołach. Jednocześnie jednak porażki kolejnych narodowych zrywów zmusiły Kaszubów – podobnie jak Polaków w innych częściach kraju – do zmodyfikowania taktyki walki z zaborcą. Od połowy XIX wieku działacze niepodległościowi zaczęli odchodzić od projektów zakładających odzyskanie wolności dzięki zbrojnemu powstaniu: zajęli się zamiast tego ciężką pracą organiczną na rzecz polskiej społeczności żyjącej na Pomorzu. Świadectwem tej zmiany było założenie w 1848 roku Ligi Polskiej – organizacji wspierającej polską działalność gospodarczą i społeczno-kulturalną prowadzoną na terenach zaboru pruskiego.

Obudzenie się świadomości narodowej umożliwiło emancypację pomorskiego społeczeństwa w państwie niemieckim. Najwymowniejszym świadectwem zachodzących zmian były pierwsze przeprowadzone na Kaszubach wybory polskich posłów do sejmu w Berlinie. Przeobraziła się także struktura samego ruchu narodowego: obok szlachty coraz znaczącą rolę zaczęła w nim odgrywać inteligencja, wśród której prym wiodli nauczyciele i księża katoliccy. W niektórych regionach funkcje przywódcze pełnili nawet najbardziej światli przedstawiciele chłopstwa.

LITERATURA

Historia Pomorza, t. III (1815–1850), cz. 2: *Zagadnienia polityczne, narodowościowe i wyznaniowe*, red. G. Labuda, Poznań 1996.
J. Milewski, *Szlakiem starogardzkiej epopei (1846 r.)*, Starogard 1996.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ omawia sytuację polityczną ziem kaszubskich po rozbiorach I Rzeczypospolitej,
- ❑ wymienia reformy społeczno-gospodarcze przeprowadzone na Pomorzu przez władze pruskie i określa ich znaczenie dla kaszubskich mieszkańców regionu,
- ❑ opowiada o rozwoju powszechnego szkolnictwa w zaborze pruskim,
- ❑ przedstawia reakcje pomorskiej ludności na powstanie listopadowe oraz wskazuje na wpływ tego zrywu narodowego na kształtowanie się świadomości narodowej Kaszubów,
- ❑ charakteryzuje politykę germanizacyjną prowadzoną przez władze zaboru pruskiego, ze szczególnym uwzględnieniem ustawodawstwa ograniczającego użycie języka polskiego w przestrzeni publicznej,
- ❑ omawia wydarzenia na Pomorzu, które poprzedziły Wiosnę Ludów: podaje najważniejsze informacje o nieudanym „powstaniu starogardzkim”,
- ❑ opowiada o narodzinach i rozwoju pomorskiego ruchu społecznego oporu wobec władzy niemieckiej – wskazuje na szczególne znaczenie protestu przeciwko represjom w oświacie dla procesu formowania się patriotycznych postaw Kaszubów,
- ❑ omawia nową koncepcję walki z zaborcą, która pojawiła się w Polsce po serii nieudanych powstań narodowych.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, tekst źródłowy

PRZEBIEG ZAJĘĆ

I. POD ZABOREM PRUSKIM: WPROWADZENIE DO TEMATU

1. Nauczyciel przedstawia sytuację polityczną ziem pomorskich pod koniec XVIII wieku i w pierwszej połowie XIX stulecia: przypomina najważniejsze wiadomości dotyczące rozbiorów Polski oraz wskazuje, że po upadku Rzeczypospolitej Kaszuby znalazły się w granicach Prus.
2. Prowadzący omawia reformy przeprowadzone przez władze niemieckie na Pomorzu na początku XIX wieku: uwłaszczenie chłopów, wprowadzenie powszechnej służby wojskowej oraz obowiązku szkolnego dla dzieci w wieku od 6 do 14 lat. Wyjaśnia krótko, jaki wpływ miały te zmiany na sytuację prawną i życie codzienne mieszkańców ziem kaszubskich.

II. W STRONĘ POLSKOŚCI: KSZTAŁTOWANIE SIĘ ŚWIADOMOŚCI NARODOWEJ KASZUBÓW

1. Nauczyciel charakteryzuje stosunek rdzennej ludności Pomorza do nowych władz pruskich w pierwszych dziesięcioleciach po rozbiorach: wskazuje, że postawa Kaszubów wobec rządzących Prusaków była w początkowym okresie neutralna, a w niektórych przypadkach – nawet przyjazna.
2. Prowadzący wymienia przyczyny przejścia mieszkańców ziem pomorskich na stanowiska opozycyjne: wyjaśnia, że opór Kaszubów wywołało zaborcze ustawodawstwo stopniowo usuwające kaszubszczyznę i język polski z przestrzeni publicznej. Podkreśla, że kolejne urzędowe ograniczenia, m.in. w szkolnictwie, miały na celu zgermanizowanie ludności Pomorza, wywołały jednak odwrotny skutek: w atmosferze masowego protestu narodziła się świadomość własnej odrębności etnicznej, ukształtowała się tożsamość narodowa Kaszubów.
3. Nauczyciel omawia postawę mieszkańców Pomorza wobec polskich powstań narodowych: opowiada o pomocy materialnej i wojskowej udzielanej walczącym rodakom oraz wskazuje, że Kaszuby były pierwszym schronieniem dla powstańców uciekających z zaboru rosyjskiego przed represjami politycznymi.
4. Uczniowie zapoznają się z tekstem poetyckim zamieszczonym w karcie pracy – utworem Wincentego Pola opowiadającym o przybyciu uciekinierów z powstania listopadowego na ziemie kaszubskie – a następnie wykonują podane polecenia (zadanie 4.). Określają nastroje panujące wśród ludności witającej polskich bojowników niepodległościowych: na podstawie wiersza i wiadomości zdobytych na lekcji formułują wnioski dotyczące politycznych i narodowych sympatii Kaszubów w latach 30. XIX wieku.
5. Prowadzący podsumowuje wypowiedzi uczniów wygłaszane podczas analizy utworu: jeszcze raz wskazuje, że powstanie listopadowe miało decydujące znaczenie dla procesu kształtowania się świadomości narodowej ludności zamieszkującej Pomorze.

III. „PRZEDWIOŚNIE KASZUBSKIE”: GENEZA, PRZEBIEG I SKUTKI „POWSTANIA STAROGARDZKIEGO”

1. Nauczyciel przedstawia początki konspiracyjnych struktur niepodległościowych na ziemiach pomorskich: opowiada o współpracy ze spiskowcami działającymi w Wielkopolsce (przede

wszystkim z grupą skupioną wokół generała Ludwika Mierosławskiego) oraz o przygotowaniach do powstania, które miało objąć swoim zasięgiem wszystkie ziemie zaboru pruskiego.

2. Prowadzący prezentuje sylwetkę najwybitniejszego kaszubskiego działacza patriotycznego w XIX stuleciu – Floriana Ceynowy: omawia jego biografię oraz pracę naukowo-badawczą nad historią i tradycją kaszubszczyzny, a także wskazuje na kluczową rolę Ceynowy w kształtującym się na Pomorzu środowisku narodowym.
3. Nauczyciel przekazuje uczniom informacje dotyczące udziału Kaszubów w wystąpieniach zbrojnych przeciwko pruskiemu zaborcy w latach 1846–1848. Opowiada o nieudanym ataku na garnizon w Starogardzie oraz przedstawia dramatyczne losy przywódców kaszubskiego podziemia po wykryciu przez władze spisku niepodległościowego. Podkreśla również, że wielu bojowników z Pomorza uczestniczyło dwa lata później w powstaniu wielkopolskim.
4. Prowadzący omawia wpływ przegranych zrywów narodowyzwolenczych na ruch patriotyczny kształtujący się na Kaszubach; wskazuje, że doświadczenie Wiosny Ludów i nieudanych powstań skłoniło Polaków mieszkających w zaborze pruskim do odejścia od strategii walki zbrojnej na rzecz pozytywistycznej pracy organicznej i pracy u podstaw.

IV. JAK NARODZIŁ SIĘ PATRIOTYZM NA KASZUBACH? PODSUMOWANIE

1. Uczniowie utrwalają zdobyte w trakcie zajęć wiadomości dotyczące historii Kaszub w XIX wieku: rozwiązują test jednokrotnego wyboru (zadanie 1. z karty pracy) oraz opisują postawę ludności pomorskiej wobec powstania listopadowego (zadanie 2.).
2. Uczestnicy zajęć biorą udział w swobodnej dyskusji, podczas której poszukują odpowiedzi na pytanie postawione przez nauczyciela: *Jakie wydarzenia i zmiany społeczne w XIX wieku miały – Waszym zdaniem – największy wpływ na kształtowanie się świadomości narodowej wśród Kaszubów?*. Najtrafniejsze propozycje i przemyślenia zostają zanotowane w karcie pracy (zadanie 3.).

ZADANIE 1.

Wstaw znak X w kratki obok właściwych zakończeń podanych zdań.

- W 1825 roku na Pomorzu
 - zakazano używania języka polskiego w szkołach.
 - wprowadzono obowiązek szkolny dla dzieci w wieku od 6 do 14 lat.
 - wybuchły strajki szkolne.
 - ogłoszono powszechny obowiązek służby w pruskiej armii.
- Atak Kaszubów na Starogard Gdański został przygotowany jako część powstania
 - wielkopolskiego z roku 1848.
 - listopadowego z 1830 roku.
 - krakowskiego z roku 1848.
 - wielkopolskiego z 1846 roku.
- Po walkach zbrojnych w latach 1846–1848 kaszubscy patrioci
 - zaczęli przygotowania do kolejnego powstania narodowego.
 - nawiązali współpracę z niemieckimi spiskowcami.
 - zostali aresztowani i skazani na wieloletnie więzienie.
 - rozpoczęli działalność społeczną określaną jako praca organiczna.

ZADANIE 2.

Wyjaśnij, w jaki sposób Kaszubi pomagali powstańcom listopadowym.

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 3.

Jakie wydarzenia i zmiany społeczne miały – Twoim zdaniem – największy wpływ na kształtowanie się świadomości narodowej Kaszubów? Uzasadnij swoją odpowiedź.

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 4.

Przeczytaj wiersz opisujący przybycie powstańców listopadowych do jednej z kaszubskich miejscowości. Następnie wykonaj podane polecenia.

Wincenty Pol

Nocleg w _____

Wyszły dziatki¹ z podwórka;
I z odzieży, postawy
Wnet Krakusów² poznali
I przed wioskę wśród wrzawy
Wszystkie wozy wstrzymali.

„A witamy – witamy!
Gdzie to Pan Bóg prowadzi?
My pogadać by radzi,
I dziś jechać nie damy

Hej!, panowie Rodacy!
Wszak i w Czersku tu ludzie,
Wszak i my tu Polacy,
Prosim spocząc po trudzie.

Cóż, nie łaska zagościć?
Nie masz wprawdzie wesela³,
Lecz nie będziem i pościć.
Bo tu dzisiaj niedziela.

Do Francji daleko
I tam nie masz swojaków⁴,
Niech i dzieci na rzeką,
Że widzieli Polaków”.

Tak przemawiał do Wiary⁵
W zaprosinach wójt stary.

Mowa jakoś przypadła
 I starszyzna wysiadła.
 Wójci⁶ do chat ją biorą,
 A za każdym z żołnierzy
 Po pacholąt⁷ kilkoro
 Jak za matką tuż bieży.
 Krzyczy dziewcząt gromada:
 „My się za Was modlili!”
 A tu chłopak powiada:
 „My już kosy nabili⁸!”
 Tamten spostrzegł i prosi
 O pałasza rzemyczek⁹,
 Ten Orzelka już nosi
 I z Pogonią guziczek.

Ów chce kawał podszewki,
 Tamten piórko chce pawie.
 Starszy słyszeć chce śpiewki
 O Ojczyźnie i sławie.
 Tak w radości, boleści
 Przez noc całą czuwali,
 Starzy głosząc powieści,
 Młodzi piosnek słuchali.

PRZYPISY

¹ *Dziatki* – dzieci.

² *Krakusy* – tu: Polacy z zaboru rosyjskiego, powstańcy listopadowi.

³ *Nie masz wprawdzie wesela* – tu: „Nie ma co prawda powodów do radości”.

⁴ *Swojaki* – tu: rodacy, inni Polacy.

⁵ *Wiara* – tu: grupa żołnierzy – powstańców listopadowych.

⁶ *Wójci* – tu: gospodarze wiejscy, mieszkańcy wsi, przywódcy wiejskiej społeczności.

⁷ *Pacholęta* – dzieci.

⁸ *My już kosy nabili!* – tu: „My już przygotowaliśmy broń, aby pomóc wam w powstaniu”.

⁹ *Rzemyczek pałasza* – sznur przymocowany do pałasza, czyli szabli.

1. Uzupełnij tytuł utworu nazwą miasta, w którym zatrzymali się powstańcy.
2. Opisz, w jaki sposób zareagowali mieszkańcy miejscowości na przybycie Polaków z zaboru rosyjskiego.

.....

.....

.....

.....

3. Jaka była świadomość narodowa Kaszubów opisanych w tekście? Czy czuli się Polakami, czy – Niemcami? Wypisz z utworu wers, który o tym świadczy.

.....

.....

.....

4. Czego oczekiwali od przybyszów kaszubscy mieszkańcy miasteczka? Uzasadnij swoją odpowiedź cytataми z wiersza.

.....

.....

.....

.....

.....

5. Podaj nazwę kraju, do którego zmierzali powstańcy.

.....

6. Czym były wspomniane w utworze *Orzełek i Pogoń*? Poszukaj odpowiedzi w internecie lub w innych dostępnych źródłach.

.....

.....

.....

.....

Literatura kaszubska XIX i początku XX wieku

Pojęcie *literatura kaszubska* obejmuje różnorodne zjawiska artystyczne, m.in. dzieła literackie napisane w całości w języku kaszubskim, książki w języku polskim zawierające fragmenty po kaszubsku – np. utwory prozatorskie Anny Łajming, w których występują kaszubskie dialogi – oraz twórczość pisarzy pochodzenia kaszubskiego wydających wyłącznie po polsku.

Początki XIX-wiecznej kaszubszczyzny literackiej wiążą się z postacią Floriana Ceynowy (1817–1881). O prekursorze oryginalnego kaszubskiego pisarstwa tak pisze profesor Józef Borzyszkowski: *Większość jego twórczości to różnorodne prace, także historyczno-społeczne, publicystyka naukowa i polityczna. Utworem o charakterze literackim jest „Rozmowa Pòlocha z Kaszëbą”, tryskająca ludowym humorem, wyróżniająca się uniwersalną dla małych narodów mitologią, np. Kaszub jako Ziemi Świętej. Całością swojej twórczości stworzył Ceynowa fundamenty piśmiennictwa kaszubskiego i literatury konsekwentnie rozwijanej przez następne pokolenia.*

Ceynowa był świadomy zagrożenia, jakie stwarzała polityka germanizacyjna dla kultury kaszubskiej, dlatego pragnął jej przeciwdziałać. Chciał umocnić wśród Kaszubów słowiańską tożsamość przez odwołanie się do rodzimych tradycji i kulturowych wartości. Uznał, że najdoskonalszym narzędziem do zrealizowania tego celu będzie nie język polski, lecz pomorski dialekt – język kaszubski. Ceynowa z dumą przypominał Kaszubom, że mówią starą mową słowiańską, a nie zepsutą i nieautentyczną polszczyzną. Uważał, że jego krajanie tylko wtedy będą w stanie przeciwstawić się germanizacji, jeśli nauczą się szacunku dla własnej kultury.

Kolejnym twórcą literatury kaszubskiej był urodzony w Wielu poeta Hieronim „Jarosz” Derdowski (1852–1902). Profesor Borzyszkowski wskazuje, że nie podzielał on poglądów Ceynowy dotyczących statusu literackiej kaszubszczyzny: *Pomijając drugorzędne, a wówczas zdawało się, że pierwszorzędne, różnice ideowe między Ceynową a Derdowskim, trzeba dodać, iż dotyczyły one bardziej sprawy rozwoju odrębnego języka literackiego Kaszubów jako formy obrony przed germanizacją niż związków z Polską.* Najbardziej znane dzieło Derdowskiego to kaszubska epopeja *O panu Czôrlin-szczim, co do Pucka po sécë jachôt*. Jak zauważa Borzyszkowski, autor przedstawił w tym utworze *dzieje ziemi kaszubskiej, legendy, podania, opowieści, przesady, radości i smutki Kaszubów. Derdowski oprowadza czytelnika po całych Kaszubach, poznajemy z nim region, strukturę społeczną. Widzimy chłopów kaszubskich, szlachtę, Kaszubów, Niemców, Żydów. Epos bardzo radosny, tryska z niego poczucie humoru Derdowskiego.*

Pod koniec XIX wieku zadebiutował Aleksander Majkowski, przyszły lider środowiska młodokaszubskiego. Jeden z jego pierwszych znaczących utworów został wydany w Gdańsku w 1899 roku i nosił tytuł *Jak w Koscérnje koscelnygo obrele abo Pięc kawalerów a jedna jedyno brutka. W osem spiewach...* W 1908 roku Majkowski założył czasopismo „Gryf”. Redakcja tego tytułu w krótkim czasie stała się intelektualnym centrum skupiającym miłośników kaszubszczyzny i wybitnych działaczy ruchu regionalnego. Należeli do nich także twórcy kaszubskiej literatury, wśród których szczególną pozycję zajmowali Jan Karnowski i ksiądz Leon Heyke.

Karnowski zainteresował się kaszubszczyzną po zapoznaniu się ze słownikiem kaszubskim opracowanym przez Stefana Ramuła. Lektura dykjonarza wywarła na nim wielkie wrażenie, pozwoliła mu bowiem przekonać się, że mowa kaszubska – dotąd poniżana i marginalizowana – jest samodzielnym

i niezwykle bogatym językiem słowiańskim. Zainspirowany pracą Ramułta i publikacjami wydawanymi przez Towarzystwo Naukowe w Toruniu Karnowski zaczął studiować kulturę i tradycję swojej małej ojczyzny. Pod wrażeniem twórczości Adama Mickiewicza oraz zbioru poezji Majkowskiego *Spiewe i frantówczy* (Poznań 1905) zaczął pracować nad własnymi utworami. Pierwsze dojrzałe wiersze opublikował w tomie *Nowotné spiéwë* (Poznań 1910), w którym ujawnił swój niezwykle talent liryczny. Niemiecki badacz kaszubszczyzny Ferdinand Neureiter nazwał go pierwszym prawdziwym poetą kaszubskim – tę ocenę potwierdza fakt, że w swoich lirykach Karnowski jako pierwszy zastosował oryginalną kaszubską akcentację, co zbliżyło jego twórczość do autentycznego żywiołu rodzimej mowy. Poeta zajmował się również twórczością dramatyczną.

Podczas studiów we Wrocławiu Karnowski zaprzyjaźnił się z księdzem Leonem Heykem (1885–1939). Ten oryginalny artysta umiłował kaszubską ziemię, czemu dał wyraz w swoich utworach, które powstawały od początku XX wieku aż do okresu międzywojennego. Niezwykle bogaty dorobek Heykego obejmuje wszystkie trzy rodzaje literackie: lirykę, ze szczególnym uwzględnieniem gatunku balladowego, epikę i dramat. Jednym z jego najpopularniejszych dzieł jest ballada *Dobrogost i Miłostawa*. W swojej *Historii literatury kaszubskiej* (Gdańsk 1982) Ferdinand Neureiter zauważa, że liryka Heykego wyraża emocje, *jakie [...] budzi przyroda, zachwyty dla zorzy porannej, dla wiosennych kwiatów, poranka majowego i nocnej ciszy, lęk przed burzą, niechęć do mglistej jesieni, ambiwalentny stosunek do morza, które go pociąga i zarazem odpycha, miłość do małego kaszubskiego świata, którego nie chciałby zamienić na żaden inny. Miłość erotyczna stanowi ważny element jego poezji; żaden inny Młodokaszuba nie wyrażał w tak zróżnicowany i przejmujący sposób jak Heyke całej gamy uczuć, od głośnej radości aż do głębokiego smutku rozstania*.

Wśród innych literatów młodokaszubskich warto wyróżnić jeszcze Franciszka Sędzickiego oraz księdza Bolesława Piechowskiego. Sędzicki pisał wiersze i sztuki dla teatrów amatorskich – był poetą ludowym, nie aspirował do grona wielkich artystów. Do jego najważniejszych utworów lirycznych należą wiersze opublikowane w pierwszym zbiorze poezji *Dumki z kaszubskich pól* z 1911 roku. Sędzicki próbował również swoich sił w epice. Jego najważniejszym dziełem w ogóle jest prozatorska *Gôdka o Januszu Skwierku, nôjstawniejszym grajku kaszubskim*, wydana po raz pierwszy w 1922 roku. Temat tego utworu został zaczerpnięty z podań kaszubskich. Sędzicki pisał również opowiadki i nowele w języku polskim – były to utwory o humorystycznej treści, okraszone dialogami kaszubskimi, często mające wymowę dydaktyczną. Sam autor określał je jako fraszki. Sędzicki jest też autorem dramatów, nie dorównują one jednak jego twórczości lirycznej.

LITERATURA

- J. Borzyszkowski, *Literatura polska i kaszubska* [w:] *Historia Pomorza*, t. IV, cz. 2: *Polityka i kultura*, red. S. Salamonowicz, Toruń 2002.
- J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów. Historia, geografia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk 1999.
- F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przekł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982.
- J. Treder, *Spòdlowò wiedzô ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2014.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- wyszukuje potrzebne informacje w tekstach literatury kaszubskiej,
- wymienia twórców literatury kaszubskiej z XIX wieku i początków XX stulecia,

- ❑ podaje tytuły najważniejszych kaszubskich dzieł poetyckich, epickich i dramatycznych z XIX i początków XX wieku,
- ❑ przedstawia poglądy prekursorów literatury kaszubskiej dotyczące statusu i roli kaszubszczyzny.

METODY: wykład, burza mózgów, dyskusja, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, teksty literackie

PRZEBIEG LEKCJI

1. Nauczyciel w trakcie krótkiej rozmowy nauczającej wymienia prekursorów literatury kaszubskiej. Wyjaśnia także znaczenie terminu *literatura kaszubska*.
2. Uczniowie pracują z tekstami źródłowymi zawartymi w karcie pracy (zadania 1., 2. i 3.). Czytają wybrane utwory najważniejszych literatów kaszubskich, a następnie odpowiadają na pytania i wykonują podane polecenia.

PODSUMOWANIE TEMATU

1. Nauczyciel przedstawia sylwetki prekursorów literatury kaszubskiej oraz wybrane teksty ich autorstwa.
2. Uczestnicy zajęć dzielą się swoimi refleksami wyniesionymi z lektury tekstów pisarzy kaszubskich.

ZADANIE 1.

Zapoznaj się z wierszami Jana Karnowskiego, a następnie odpowiedz na pytania.

Jô bëm leno chcôł...

Jô bëm leno chcôł,
żebë twoji mowë,
Co ję Pón Bóg dôł,
Nie przëkrëłë grabë.

Żebë zawdë précz,
Tësąc lôt esz zëta,
Nigdë twojô chëcz,
Dłô ni klôtką bëta.

Żebë w letny dzónek
Zapragnęła słuńca,
Lotu śmiali krąg
Nigdë ni miôł kuńca.

Żebës të ju dôwno cësnał
Ten twój głupi wstyd,
Żebës oko twoje zbëstrzel
Na szeroci wid.

Żebës mowę jak ciëj żonę
Całë żëcé miôł,
Ji twe mëslë, ji twë żôle,
Całą duszę dôł...

Dôwno bë sę rozwidniała
Smutnô „pustô noc”,
Dalk bë sę odzëwała
Twoji piesni moc.

Jadamowi Rôj (powiôstka)

Ciedë Pón Bóg ziemię stworzël
I ju kwiate rostë na ni,
Tedë ręce swoje zložël,
Patrzël z nieba cëcho na nié.

Patrzël na to, co on zrobił,
I sę w sercu swoim ceszël,
Kozdi anioł tedë spieszël,
Wszechmocnégo głosno stôwił.

Leno jeden stojôł cëcho,
Zakrël lice swoje bladë.
Pón Bóg uzdrzôł jego diade
I sę pitôł: „Czë cë lëcho?”

Na to anioł miłosierny,
Bo to jego bëło jimię:
„Zdrzij le, Boże, na tę ziemię,
Czemu bies taci mierny?”

Wszëtkos dobrze wëposazël,
Ale tam, gdzie Kaszub stronë,
Same piôche, same gónë...
Wëbôcz, zem sę na to skarżël!”

Póm Bóg widzôł, że tak bëło.
Żôł mu Kaszub bëło srodze:
„Obôcz na Ti skrzinci spodze,
Czë sę esz co ostawiło...”

Wszëtko, co tam leżi na dnie,
Wszëtcie złota, dijamańtë
I ten żôłti bursztyn rżniëti,
Niech to na tę ziemię spadnie!”

Rzeki i strojił piôchë płowé,
W modrëch Górów pasë dludzië,
Jezór perłë, srëbrné strudzi
I w to morze bursztinowé!

Bogu dëcht se wëdôwała
Terô nôtadniëszim krajem,
Bez to „Jadamowim Rajem”
Zemia ta sę nazëwała.

1. Jaki stosunek do kaszubskiej ziemi ma osoba wypowiadająca się w obu utworach? Wypisz z tekstów cytaty, które wyrażają jej uczucia.

.....

.....

.....

2. Jakie odwołania do Boga można znaleźć w obu wierszach? Jaki obraz Stwórcy wyłania się z tych tekstów?

.....

.....

.....

ZADANIE 2.

Zapoznaj się z wierszem księdza Leona Heykego i odpowiedz na podane pytania.

Kot i Sroka

Gwôrno bëło w tim gajiku,
Nigle stuńce Se budzëło
I na wieczor Se chowato,
Ptôstwo mile szwirgolëło:
Cati dzëń i jaż do nocë
Spiëwë jich së rozcygałë.
Terô cysza! Jô cë powiëm:
Dwa to zwierze dokonałë.
Kot niezëcznik z daku skoczył,
Bë pod brzidem së zagrëdzëc,
Podstëchiwô, nie z polëbu,
Le bë spiëwôka zwëdzëc,
Podstëchiwô, nié z polëbu,

Le bë spiëwôka zwëdzëc.
Sroka jemu dopomogła,
Ptôszczy z gniôzd powërzucala,
I tak w Baro krótczim czasu
Strogô cysza zawitała.
Tak Se stało. Co tu zaczić?
Trzeba spuscëc psa na kota,
Tëj obczyta, jak chutko
Zwiornie przez płot zbój-niecnota.
A na sroke? Jedna rada:
Z włôsnëgo wëstraszëc gniôzda!
Tëj nastóna lepszé czasë,
Spiëwu znów zamërgô gwionzda.

1. W jaki sposób zostało w utworze ocenione postępowanie kota i sroki?

.....

.....

2. Jaką radę dla ptaków zawierają ostatnie wersy wiersza? Odpowiedz własnymi słowami.

.....

.....

3. Jak myślisz, czy wiersz Leona Heykego nawiązuje w jakiś sposób do sytuacji Kaszubów na początku XX wieku? Uzasadnij swoją odpowiedź.

.....

.....

ZADANIE 3.

Przeczytaj tekst, a następnie odpowiedz na pytania.

Życie i przygody Remusa (fragment)

Kiedy dzisiejsze pokolenie chodziło jeszcze na dziecięcych nóżkach, któż wtedy na Kaszubach nie znał Remusa?

Jak śmieciuszka, którą zima wypędza ma uliczki wsi i miasteczek, zawsze w przededniu jarmarku, odpustu czy wielkiego święta stawał on między ludźmi. Ubrany był w sukienną kapotę, a głową, okrytą czapą baranią, wysoko sterczał ponad gromadą zebraną na jarmarku w Brusach albo wśród bogato i pstro ubranych kobiet na odpuscie Matki Boskiej we Wielu, to znaczy we wsiach, które dzierżą berto żyznej, wesolej i rozśpiewanej Ziemi Zaborskiej. [...]

Bo też u niego można było nabywać książki, jakich nie sprzedawano w żadnej księgarni, jak *Płacz i narzekanie Ojców Świętych w otchłani*, *Róża z Tandeburga*, *Ali Baba i czterdziestu rozbójników*, *Skarb kaszubsko-słowińskiej mowy* naszego Ceynowy. Miał on na swej taczce frantówki Jarosza Derdowskiego: śmieszna powiastkę o biednym Jaśku z kniei oraz wzruszające i pocieszne przygody pana Czorlińskiego, co do Pucka jechał kupować sieci, ale z powodu piekielnego mola, którego mu urokiem zadał mściwy Żyd, musiał długo i daleko podróżować po kaszubskim kraju, aż go wierna żona sprowadziła do domu. Po wsiach i miastach kaszubskich Remus obwoził książki, jakie tylko Fiatek w Chełmnie miał w swej księgarni: *Wałek na jarmarku* i *Wymarsz Żydów do Palestyny* zełgane przez psotnika Derdę. Tylko u niego można było nabyć marsz ułożony przez kaszubskiego księdza Kelera: *Marsz, marsz, me serce na kalwarię*, który nasi ludzie, idąc pielgrzymką do Wejherowa, śpiewają w Mirachowskim Lesie.

Na swojej taczce Remus woził także śpiewniki, z których lud kaszubski lubił śpiewać. Z jego marnego wozu na jednym kole szły te pieśni do chat, gdzie przy kominku młodzi uczyli się ich od starych, nie myśląc o tym, że to biedny Remus przywiózł je dla rozweselenia serc. [...]

Bo był to chłop duży, jak stołem, ale suchy jak badył. Na głowie nosił staromodną czapę, obrębioną czarnym barankiem. Sukno pod barankiem było zielone, ale na wierzchu jego koloru nikt by nie rozeznał, bo słońce przez wiele lat wypalało ma nim wszystkie kolory tęczy, a deszcze i śnieg wymieszały je. Pasma czarnych włosów wychodziły spod czapy na uszy, kark i skronie.

Policzki miał włochate, ale włosów nie było na nich więcej niż żyta na polach za Juszkami. Dlatego też na jego twarzy widziało się tyle zmarszczek, co na wyschlłym jabłku. Ale te zmarszczki nie oznaczały zmartwień czy kłopotów. Kto głęboko zajrzał w jego czarne, małe oczy, ten zobaczył w nich tyle wesołości, że aż dziw. Bo na pozór się wydawało, że Remus zaraz będzie płakał.

Dobrze go sobie przypominam z tą pomarszczoną twarzą. Pamiętam też, że zmarszczek przybywało jeszcze raz tyle, kiedy Remus trzął się ze śmiechu. Tak wtedy wyglądał, jakby się napił octu albo bardzo cierpkich lekarstw. Widziałem go właśnie tak się śmiejącego, ale z tego śmiechu doszło między nami do bardzo dziwnej rozmowy.

Będąc młodym chłopcem bałem się Remusa, bo kiedy coś przeszkrobałem, pokojówka straszyla:

– Czekaj, przyjdzie Remus i wsadzi cię w miech! [...]

Na długość ramienia nie zbliżyłbym się do niego. Bo mówili, że ma niedobrze w głowie i że zadaje pytania o królewiankę i zapadły zamek. I jeśli mu dobrze nie odpowiedzieć, to może się strasznie rozgniewać.

A. Majkowski, *Życie i przygody Remusa*,
przekł. L. Bądkowski, Gdańsk 1995.

1. Jak wyglądał Remus? Opisz własnymi słowami bohatera tekstu.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Jakie książki Remus sprzedawał na Kaszubach?

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 4.

Przyporządkuj imiona i nazwiska twórców literatury do odpowiednich tytułów dzieł.

Hieronim Derdowski ●

● *Nowotné spiéwë*

Aleksander Majkowski ●

● *Dumki z kaszubskich pól*

Leon Heyke ●

● *Jak w Koscérznie koscelnygo obrele*

Franciszek Sędzicki ●

● *Rozmowa Pòlocha z Kaszëbą*

Florian Ceynowa ●

● *O panu Czôrlińszim, co do Pucka po sécë jachôt*

Jan Karnowski ●

● *Dobrogost i Miłostawa*

LEKCJA XVIII

Kulturkampf

Polityka społeczna i narodowościowa Ottona von Bismarcka

W drugiej połowie XIX wieku do władzy w państwie pruskim doszedł Otto von Bismarck – pełnił on funkcję kanclerza od 1862 roku. W polityce wewnętrznej dążył do kulturowego i narodowego ujednolicenia społeczeństwa niemieckiego – praktyczna realizacja tych założeń oznaczała stosowanie represji wobec mniejszości narodowościowych oraz walkę z opozycją, skupioną głównie wokół środowisk konserwatywnych. Działania władz pruskich, których celem była walka o zachowanie czystości kultury niemieckiej, przeszły do historii jako kulturkampf.

Polityka ta była wymierzona w szczególności w Kościół katolicki jako instytucję niezależną i posiadającą ogromne wpływy w społeczeństwie. Bezpośrednią przyczyną konfliktu między państwem a duchowieństwem było negatywne stanowisko hierarchów wobec procesu zjednoczenia Niemiec pod egidą Prus – Bismarck wskazywał działania Kościoła jako główną przeszkodę hamującą rozwój nowoczesnej kultury i państwowości niemieckiej. W niezależność organizacji kościelnej uderzyły liczne przepisy prawne wprowadzone w ramach kulturkampfu: kolejne ustawy ograniczały przysługującą dotychczas księżom wolność słowa, a także odbierały Kościołowi prawo nadzoru nad szkolnictwem powszechnym i przekazywały pełną władzę w dziedzinie oświaty administracji państwowej. Władze dokonały również kasaty zakonu jezuitów, a także określiły sztywne zasady kształcenia księży oraz mianowania na stanowiska kościelne. Uregulowania te praktycznie pozbawiały Watykan zwierzchności nad pruskim duchowieństwem i przekreślały prawo katolików do wolnego wyznawania swojej religii – z tego powodu papież w specjalnej encyklice z 1875 roku jednoznacznie potępił ustawodawstwo kulturkampfu i uznał je za nieważne. W odpowiedzi rząd Bismarcka rozwiązał wszystkie zakony, z wyłączeniem zgromadzeń zajmujących się opieką nad chorymi.

Represje i germanizacja – kulturkampf na Pomorzu

Szczególny charakter pruska polityka uzyskała na Kaszubach. Proklamowana przez Prusaków „walka o kulturę” niemiecką została na Pomorzu utożsamiona z walką z kulturą polską i z kaszubszczyzną jako jednym z jej wariantów – jej głównym celem była całkowita germanizacja miejscowej ludności. Zaborcy dążyli do zlikwidowania w przestrzeni publicznej języka polskiego i polskiej literatury oraz ograniczenia niezależności duchownych katolickich, którzy kształtowali tożsamość narodową wiernych. Dotkliwie dla Polaków były zwłaszcza działania przeciwko Kościołowi. Księża utracili wpływ na nauczanie w szkołach – inspektorów kościelnych, kontrolujących dotychczas proces dydaktyczny, zastępowali niemieccy urzędnicy, realizujący politykę germanizacyjną lub – w najlepszym razie – wykazujący się obojętnością na sprawy polskie. Przedstawiciele administracji pruskiej uzyskali ponadto prawo do usuwania z poszczególnych parafii proboszczów

i zastępowania ich Niemcami lojalnymi wobec władzy. Regulacje ograniczające wolność słowa kneblowały duchownych, którzy do tej pory głosili z ambon wartości narodowe i patriotyczne. Na kilka lat zamknięto także seminarium duchowne w Pelplinie.

Toczona na Kaszubach walka z polskością i kaszubskością daleko wykraczała przy tym poza sferę religii – świadczy o tym choćby fakt, że germanizacja była kontynuowana nawet po oficjalnym zakończeniu kulturkampfu w 1878 roku i mimo pewnego odprężenia w stosunkach między państwem niemieckim a Kościołem. Już po wygaszeniu „walki o kulturę” na Pomorzu i w Wielkopolsce wprowadzono ostrą cenzurę i zakazano wydawania polskich tytułów prasowych, między innymi „Gazety Toruńskiej” i „Pielgrzym”. Redakcje, które publikowały artykuły o treści patriotycznej lub krytykujące działania władz, narażały się na rujnujące kary pieniężne. Zaostrzyły się także represje w oświacie – w 1887 roku usunięto ze szkół nauczanie języka polskiego. Mowy ojczystej można było używać jedynie w trakcie lekcji religii. W 1901 roku wprowadzono nakaz języka niemieckiego podczas katechezy i modlitwy w szkole. Doprowadziło to na Kaszubach, podobnie jak w innych regionach zaboru pruskiego, do masowych strajków; wybuchały one w latach 1906–1907 w niemal każdej wsi kaszubskiej. Rodzice przestali posyłać swoje dzieci na lekcje, co spowodowało gwałtowne represje ze strony zaborcy. Mieszkańcy, którzy stawili opór zarządzeniom władz, musieli liczyć się z rujnującymi karami finansowymi, zwolnieniem z pracy, a nawet z aresztowaniem. Na Pomorzu szczególnie dramatyczny przebieg miały protesty w miejscowościach Rąty i Kasparus, gdzie doszło do starć między mieszkańcami a żandarmerią pruską.

W zaistniałej sytuacji młodzi Kaszubi musieli uczyć się polskiej literatury, historii i geografii potajemnie. W wielu gimnazjach, między innymi w Chojnicach, Wejherowie, Chełmnie i Brodnicy, powstawały kółka filomackie – konspiracyjne organizacje młodzieżowe o celach patriotycznych i samokształceniowych, które nawiązywały do tradycji wileńskiego Towarzystwa Filomatycznego. Udział w zebraniach tych stowarzyszeń groził wydaleniem ze szkoły i utratą możliwości dalszej edukacji; zdekonspirowani filomaci mieli także wielkie trudności ze znalezieniem pracy. Mimo odejścia od opresyjnej polityki Bismarcka nie ustały również prześladowania nauczycieli – przykładowo, pedagodzy pelplińskiego Collegium Marianum wciąż obawiali się o swoją przyszłość i publikowali niezależne rozprawy naukowe pod pseudonimami; ograniczyli również szkolne wycieczki.

Znaczenie kulturkampfu w historii Kaszub

Regulacje prawne z okresu kulturkampfu oraz późniejsze represje osiągnęły na Pomorzu skutek odwrotny od przewidywanego przez władze pruskie. Nie zniszczono tożsamości narodowej Kaszubów – druga połowa XIX wieku była czasem patriotycznego przebudzenia tej społeczności. Więcej nawet – spokojnych i wiernych dotąd państwu pruskiemu mieszkańców ziemi pomorskiej represje zmobilizowały do oporu wobec działań władz zaborczych. Reakcją na politykę niemiecką była praca organiczna na rzecz lokalnej społeczności – atak zapoczątkowany przez kanclerza Bismarcka nie tylko nie rozbił kaszubskiej wspólnoty, lecz także spowodował narodziny wyjątkowej społecznej solidarności. Nie udało się też ograniczyć na Pomorzu wpływów Kościoła katolickiego – po kulturkampfie autorytet duchowieństwa wśród Kaszubów tylko się umocnił.

LITERATURA

Historia Pomorza, t. IV (1850–1918), cz. 2: *Polityka i kultura*, red. S. Salamowicz, Toruń 2002.

CELE LEKCJI**UCZEŃ:**

- ❑ charakteryzuje sytuację społeczno-polityczną ludności kaszubskiej na przełomie XIX i XX wieku,
- ❑ wyjaśnia znaczenie terminów: *germanizacja*, *kulturkampf*, *represje polityczne*, *strajk szkolny*, *kółka filomackie*,
- ❑ omawia główne założenia polityki kulturkampfu oraz najważniejsze sposoby ich realizacji,
- ❑ opowiada o germanizacji przeprowadzanej przez władze zaboru pruskiego w ramach kulturkampfu: wymienia regulacje prawne ograniczające obecność języka polskiego w przestrzeni publicznej oraz inne formy represji zastosowane przeciwko Kaszubom,
- ❑ przedstawia historię kaszubskiego oporu wobec polityki germanizacyjnej: podaje informacje dotyczące strajków szkolnych na początku XX wieku oraz działalności tajnych kółek filomackich,
- ❑ wymienia polskie organizacje społeczne przeciwdziałające germanizacji Kaszubów.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, teksty źródłowe

PRZEBIEG LEKCJI**I. KU PAŃSTWU JEDNOLITEMU NARODOWO – KULTURKAMPF W POLITYCE NIEMIECKIEJ**

1. Nauczyciel prezentuje sylwetkę Ottona von Bismarcka – faktycznego przywódcy Królestwa Pruskiego od 1862 roku. Wymienia polityczne osiągnięcia „żelaznego kanclerza”: podkreśla, że to on doprowadził do ostatecznego zjednoczenia Niemiec po kilkusetletnim okresie rozbicia na wiele księstw i królestw. Omawia także politykę wewnętrzną prowadzoną przez Bismarcka: wyjaśnia, że jego celem było państwo jednolite narodowo i kulturowo.
2. Prowadzący tłumaczy, na czym polegała polityka kulturkampfu, prowadzona przez rząd niemiecki w latach 1871–1878. Wskazuje, że głównym obiektem ataków i represji ze strony władz stał się Kościół katolicki jako instytucja, wokół której skupiło się środowisko opozycyjne wobec rządu; tłumaczy, że administracja Bismarcka dążyła do uzyskania pełnej kontroli nad duchowieństwem, między innymi przez ustawy ograniczające wolność słowa i określające zasady wyboru na stanowiska kościelne.

II. KU WYNARODOWIENIU KASZUBÓW: KULTURKAMPF NA POMORZU

1. Uczniowie przypominają zdobyte na poprzednich lekcjach wiadomości dotyczące sytuacji politycznej i społecznej na Kaszubach w XIX wieku. W trakcie swobodnej dyskusji udzielają odpowiedzi na pytania problemowe postawione przez nauczyciela:
 - ❑ *Jak zmienił się stosunek Kaszubów do władzy niemieckiej w XIX wieku? Co spowodowało te zmiany?*,
 - ❑ *Jakie były przyczyny konfliktów między mieszkańcami Kaszub a władzą zaborczą?*,
 - ❑ *Co spowodowało, że Kaszubi nie stracili poczucia przynależności do narodu polskiego w trudnych czasach zaborów? Dlaczego działania władz pruskich mające na celu zniemczenie ludności pomorskiej nie zakończyły się sukcesem?*
2. Prowadzący przedstawia przebieg kulturkampfu na Kaszubach; wyjaśnia, że na dawnych ziemiach Rzeczypospolitej „walka o kulturę” trwała znacznie dłużej niż w pozostałych regionach

Niemiec i wiązała się z niszczeniem polskości: z represjami wobec mieszkańców deklarujących narodowość polską oraz z zaostroszoną germanizacją rdzennej ludności pomorskiej. Wymienia środki i narzędzia zastosowane przez władze pruskie w trakcie kampanii antypolskiej; omawia ustawodawstwo stopniowo usuwające język polski z przestrzeni publicznej i kneblujące polskie duchowieństwo, a także tłumaczy, jakie konsekwencje groziły Kaszubom występującym przeciwko zarządzeniom administracyjnym.

3. Nauczyciel przedstawia formy kaszubskiego oporu wobec działań niemieckiego zaborcy wynikających z polityki kulturkampfu. Podkreśla rolę Kościoła katolickiego jako instytucji scalającej i umacniającej ruch narodowy w najcięższym okresie rządów Bismarcka. Opowiada m.in. o strajkach organizowanych na początku XX wieku w wielu miejscowościach pomorskich w reakcji na usunięcie polszczyzny z nauczania szkolnego oraz o represjach, które spotkały rodziny sprzeciwiające się antypolskim zmianom w oświacie.
4. Prowadzący omawia system konspiracyjnego samokształcenia działający w ramach tzw. kółek filomackich – tajnych organizacji gimnazjalnych, w których polscy uczniowie uzyskiwali możliwość zdobycia wiedzy o ojczystej literaturze, kulturze i historii. Uczestnicy zajęć zapoznają się z tekstem źródłowym zawartym w karcie pracy (zadanie 2.) – relacją jednego z członków stowarzyszenia filomackiego – a następnie wykonują podane polecenia: wyjaśniają zasady funkcjonowania tajnych kółek, opisują warunki, w jakich odbywała się w nich nauka, a także określają znaczenie filomackiej działalności dla walki o polskość w okresie kulturkampfu.

III. PODSUMOWANIE ZAJĘĆ

1. Uczniowie utrwalają wiedzę dotyczącą represji niemieckich za rządów kanclerza Ottona von Bismarcka. Uzupełniają schemat poświęcony zagadnieniu kulturkampfu na Kaszubach (zadanie 1. z karty pracy). Podają przykłady germanizacyjnych działań władz pruskich oraz wymieniają stosowane przez Polaków formy protestu i oporu wobec niemieckiej polityki narodowościowej (zadanie 3.). Na koniec analizują kolejne źródło historyczne zamieszczone w karcie pracy – dyplom otrzymany przez uczestniczkę strajku szkolnego w 1906 roku (zadanie 4.).
2. Nauczyciel inicjuje rozmowę na temat skutków kulturkampfu na ziemiach pomorskich; zadaje uczniom następujące pytania:
 - ❑ *Jakie były rezultaty polityki kulturkampfu na Kaszubach? Czy zaborcom udało się zrealizować główny cel, czyli zgermanizować większość Kaszubów?,*
 - ❑ *Jak represje z okresu kulturkampfu wpłynęły na świadomość narodową mieszkańców Pomorza?,*
 - ❑ *Dlaczego germanizacja ludności pomorskiej nie zakończyła się sukcesem? Jakie wydarzenia wywołały największy opór Kaszubów?,*
 - ❑ *Jakie instytucje i organizacje wspierały Kaszubów w walce o polskość? Na czym polegała ich działalność?.*

ZADANIE 1.

Uzupełnij schemat dotyczący kulturkampfu odpowiedziami na podane pytania. Możesz skorzystać z internetu i innych dostępnych źródeł.

ZADANIE 2.

Zapoznaj się z zamieszczonym tekstem, a następnie wykonaj polecenia.

Życie w organizacji filomackiej

Kilka zdań pragnę poświęcić naszej tajnej organizacji. [...]

Nauka odbywała się dwa razy tygodniowo po dwie godziny. [...] Była to [...] prawdziwa szkoła w szkole. Naturalnie wymagało to ze strony organizacji nadzwyczajnej ostrożności, bo w każdej chwili mogła znieśc zaskoczyć naukę niespodziewana wizyta niepożądanego filistra¹, który przy swym odwiedzaniu stancji² często gęsto zaglądał do półek z książkami, czy nie ma wśród nich zakazanej przez władze pruskie lektury. Aż dziw bierze, że w takich warunkach, mimo tak wydoskonalonego aparatu policyjnego³, przez dziesiątki lat istnienie tej organizacji pozostało ukryte przed argusowymi⁴ oczami wroga.

Cztery razy do roku obchodziliśmy nasze główne uroczystości narodowe, a mianowicie: 3 maja, powstanie listopadowe, w grudniu śmierć Mickiewicza, i powstanie styczniowe.

Dwie pierwsze obchodziliśmy na wolnym powietrzu, w parowie⁵, dwie drugie albo w opuszczonym kościółku Świętej Katarzyny, do którego wyłom w murze otwierał nam dostęp, albo gdzieś w prywatnym mieszkaniu kolegi, przy przezornym ustawieniu czujek⁶. Wszystkie te obchody, owiane wielkim romantyzmem, miały dla nas nie-samowity urok. Wobec tego wszystkiego, co się odstoniło przed oczyma mej duszy, wszystkie inne przedmioty nauki szkolnej zeszły na drugi plan, na pierwszy wysunęło się natychmiast studium⁷ języka polskiego, historii i literatury polskiej. Na nie rzuciłem się z całym zapalem. Jak dawniej zapalałem się do języka niemieckiego, tak teraz tym więcej poświęcałem się nauce polskiego. Czyniłem wypisy, uczyłem się całych zwrotów i ustępów na pamięć, gorliwie czytałem książki z biblioteki, przestudowałem całą gramatykę⁸ Kryńskiego, a rezultat mego zapalu był naprawdę niezwykły.

ks. J. Dembieński, *Radości mało – goryczy dużo. Pamiętnik Pomorzanina z lat 1879–1920*, oprac. A. Bukowski, Warszawa 1985, s. 85–86.

1. Wyjaśnij, dlaczego uczniowie z kótek filomackich utrzymywali swoje spotkania w tajemnicy.

.....

.....

.....

2. Opisz, w jaki sposób młodzi ludzie zabezpieczali się przed wykryciem ich działalności przez władze. Jakie środki ostrożności podejmowali?

.....

.....

.....

3. Wymień przedmioty, których uczyli się filomaci podczas tajnych lekcji.

.....
.....

4. Odpowiedz, jakie rocznice obchodzili uczniowie z tajnych kótek. Podaj daty wydarzeń upamiętnianych podczas uroczystości filomackich. Możesz skorzystać z internetu.

.....
.....
.....

5. Uzasadnij stwierdzenie, że udział w organizacjach filomackich był sposobem walki z zaborcą.

.....
.....
.....

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z zamieszczoną definicją, a następnie wykonaj podane polecenia.

Germanizacja – polityka władz niemieckich prowadzona w XIX i na początku XX wieku, mająca na celu zniszczenie poczucia przynależności narodowej Polaków mieszkających na terenach zaboru pruskiego. Działania germanizacyjne obejmowały między innymi zwalczanie języka polskiego i kaszubszczyzny.

1. Na czym polegała germanizacja na Kaszubach? Podaj trzy przykłady działań władz pruskich na Pomorzu.

.....
.....
.....

2. W jaki sposób Kaszubi walczyli przeciwko germanizacji? Podaj trzy formy oporu wykorzystywane przez mieszkańców Pomorza.

.....
.....
.....

ZADANIE 4.

Zapoznaj się z zamieszczonym źródłem historycznym – dyplomem, który otrzymała pani Antonina Pawłowska. Następnie odpowiedz na pytania.

Źródło: zbiory Marii Pawłowskiej

1. Na pamiątkę jakiego wydarzenia pani Antonina otrzymała dyplom? Kiedy i gdzie się ono odbyło?
.....
.....
2. Ile lat miała pani Antonina podczas tego wydarzenia? Jaką rolę w nim odegrała?
.....
.....
3. Co było przyczyną zdarzenia, w którym uczestniczyła właścicielka dyplomu?
.....
.....
4. W jakich miejscowościach kaszubskich rozegrały się wydarzenia podobne do tego, w którym brała udział pani Antonina? Poszukaj odpowiedzi w internecie i innych dostępnych źródłach.
.....
.....

Przemiany gospodarcze w wieku XIX

Rewolucja społeczna na kaszubskiej wsi

Najistotniejszym wydarzeniem społecznym i gospodarczym na ziemiach kaszubskich w pierwszej połowie XIX wieku było uwłaszczenie chłopów, które w dobrach państwowych zostało przeprowadzone w 1808 roku, a w majątkach prywatnych – na mocy prawa uchwalonego w roku 1811 i uzupełnionego deklaracją rządową z 1816 roku. Uwłaszczenie nie tylko radykalnie przeobraziło życie na wsi – chłopci po wielu wiekach odzyskali wszak wolność osobistą – lecz także zmieniło warunki i sposób gospodarowania na roli. Ludność chłopska zwolniona została z obowiązku pracy dla właścicieli ziemskich, czyli z pańszczyzny, a także z opłat na rzecz dworu: czynszów i danin w naturze. Ze szlachty natomiast zdjęto liczne powinności wobec niedawnych poddanych: ziemianie nie musieli już finansować budowy i remontów chłopskich budynków, nie byli także zobowiązani do pomocy w razie klęski nieurodzaju i do zapewniania opieki lekarskiej. Chłopi stracili prócz tego serwituty, czyli prawa do korzystania z własności dworskiej: nie mogli już użytkować pańskich łąk, polować na ziemiach szlacheckich oraz łowić ryb w jeziorach i rzekach królewskich. Osobny akt prawny regulował opłaty uiszczane przez społeczność wiejską na rzecz Kościoła: dziesięcinę i meszne.

Spoleczne skutki rozwoju techniki w „stuleciu postępu”

Wiek XIX to także czas rewolucji przemysłowej: gwałtownego rozwoju techniki i nowych form produkcji. Na kaszubskiej wsi wprowadzenie nowoczesnych maszyn znacznie ułatwiło i usprawniło pracę na roli. W pomorskich domach, gospodarstwach i zakładach pracy zaczęły się pojawiać urządzenia mechaniczne, które w istotny sposób zmieniły życie codzienne mieszkańców. Nastąpił również szybki rozwój transportu: Kaszuby zostały przecięte liniami kolejowymi i nowymi drogami. Cywilizacyjne osiągnięcia tamtego czasu nie mogą jednak przesłonić spowodowanych przez rewolucję techniczną problemów ekonomicznych: wykorzystanie nowoczesnego sprzętu w produkcji rolnej spowodowało bezprecedensowy wzrost bezrobocia, maszyny zastąpiły bowiem wielu niezbędnych dotąd pracowników. Mieszkańcy kaszubskich wsi zmuszeni zostali do przeprowadzki do miast w poszukiwaniu pracy: w wielu pomorskich miejscowościach, na przykład w Kościerzynie i Kartuzach, nastąpił na skutek tego niespotykany przyrost ludności. Kaszubi masowo udawali się do Gdańska i Elbląga z nadzieją na zatrudnienie w przemyśle stoczniowym, który w XIX wieku przeżywał nad Bałtykiem znaczący rozwój; kierowali się także do kociewskiego Tczewa, który stał się ważnym węzłem kolejowym i potrzebował pracowników do obsługi taboru. Mieszkańcy Pomorza zaciągali się także do służby na statkach handlowych i okrętach wojennych oraz trudnili się rybołówstwem morskim.

Emigracja kaszubska

Znaczny był jednak odsetek Kaszubów, którzy nie znaleźli pracy na ojczyźnej ziemi i musieli rozważyć emigrację zarobkową. Wielu z nich znajdowało okresowe zatrudnienie na roli lub w zakładach przemysłowych w głębi Niemiec: wyjeżdżali najczęściej wiosną, aby powrócić po sezonie letnim

do domu. Część robotników sezonowych zdecydowała się na emigrację stałą; ci, którzy wracali w rodzinne strony, wykorzystywali zdobyte na obczyźnie doświadczenie w prowadzeniu własnych gospodarstw. Bezrobocie na Pomorzu było także przyczyną dalszych wyjazdów. Kaszubi emigrowali „za chlebem” za ocean: do Kanady, Stanów Zjednoczonych, krajów Ameryki Południowej, zwłaszcza Brazylii, a nawet do Australii. Do dzisiaj na kontynencie północnoamerykańskim żyje wielu potomków kaszubskich emigrantów. Szczególnie aktywne jest środowisko kaszubskie w Kanadzie: jego przedstawiciele utrzymują bliskie kontakty z ojczyzną przodków i często odwiedzają ziemię pomorską.

LITERATURA

Historia Pomorza, t. III (1815–1850), cz. 1: *Gospodarka, społeczeństwo, ustrój*, red. G. Labuda, Poznań 1993.

Historia Pomorza, t. IV (1850–1918), cz. 2: *Ustrój, gospodarka, społeczeństwo*, red. S. Salmonowicz, Toruń 2000.

K. Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, Gdańsk 2008.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ przedstawia sytuację polityczną i socjalną kaszubskich mieszkańców zaboru pruskiego w XIX stuleciu,
- ❑ wyjaśnia znaczenie terminów: *uwłaszczenie chłopów*, *rewolucja przemysłowa*, *emigracja zarobkowa*, *bezrobocie*.
- ❑ podaje, kiedy na Kaszubach przeprowadzono uwłaszczenie ludności wiejskiej, oraz wymienia społeczne skutki tej reformy,
- ❑ określa, jakie zmiany społeczne i ekonomiczne nastąpiły na Pomorzu w epoce rewolucji przemysłowej,
- ❑ omawia problemy ekonomiczne Kaszubów żyjących w XIX wieku: wskazuje na radykalne przeobrażenie stosunków społecznych i własnościowych na wsi po reformie uwłaszczeniowej oraz na bezrobocie powstałe w wyniku kryzysu spowodowanego wprowadzeniem do produkcji rolnej nowych rozwiązań technicznych,
- ❑ wymienia przyczyny emigracji zarobkowej Kaszubów w XIX stuleciu, a także określa jej główne kierunki i opowiada o jej przebiegu.

METODY: wykład, burza mózgów, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, teksty i materiały źródłowe

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE: REWOLUCJA SPOŁECZNO-POLITYCZNA NA KASZUBSKIEJ WSI

1. Prowadzący inicjuje rozmowę na temat sytuacji mieszkańców zaboru pruskiego w XIX wieku. Uczniowie powtarzają wiadomości opanowane na poprzednich lekcjach, dotyczące m.in. rozwoju powszechnego szkolnictwa na ziemiach pomorskich, represji ze strony władz niemieckich oraz narodzin zorganizowanego ruchu narodowego na Pomorzu.

2. Nauczyciel omawia przebieg procesu uwłaszczenia chłopów na Kaszubach. Przedstawia prawne i społeczne skutki przeobrażenia struktury własności na wsi: uzyskanie przez chłopów wolności osobistej, zwolnienie włościan z obowiązku pracy na rzecz właścicieli ziemskich oraz zniesienie zobowiązań szlachty wobec dawnych poddanych.
3. Podczas burzy mózgów uczestnicy zajęć poszukują odpowiedzi na pytanie: *Jak myślicie, w jaki sposób zmieniło się życie mieszkańców kaszubskiej wsi po przeprowadzeniu uwłaszczenia w zaborze pruskim?* Ochotnicy zgłaszają swoje propozycje i popierają je odpowiednimi argumentami. Nauczyciel uzupełnia ich wypowiedzi, a następnie wspólnie z uczniami formułuje wnioski z rozmowy. Na zakończenie tej części lekcji wszyscy wykonują zadanie 5. z karty pracy.

II. PROBLEMY Z NOWOCZESNOŚCIĄ: KRYZYS EKONOMICZNY W CZASACH POSTĘPU

1. Nauczyciel przekazuje informacje dotyczące rewolucji przemysłowej w XIX wieku. Prezentuje wpływ dynamicznego postępu technologicznego na organizację masowej produkcji oraz omawia zmiany społeczne spowodowane przeobrażeniami w dziedzinach przemysłu i rolnictwa. Podkreśla fakt wykształcenia się nowej klasy społecznej: robotników.
2. Prowadzący opowiada o przebiegu rewolucji przemysłowej na ziemiach zaboru pruskiego: wskazuje na m.in. rozwój kolei i transportu drogowego na Pomorzu, powstawanie pierwszych pomorskich fabryk oraz zastosowanie maszyn w pracy na kaszubskiej wsi. Tłumaczy także, że na Kaszubach – gdzie gospodarka w znacznej mierze opierała się na rolnictwie – wprowadzenie nowoczesnych, zmechanizowanych metod produkcji rolnej spowodowało kryzys ekonomiczny i bezrobocie.
3. Nauczyciel wyjaśnia, na czym polega emigracja zarobkowa, oraz wyjaśnia, że w XIX wieku trudności ze znalezieniem pracy poza terenami wiejskimi były przyczyną wyjazdów Kaszubów z terenów zaboru pruskiego: do zachodnich regionów państwa niemieckiego, innych krajów europejskich bądź – na stałe – do Stanów Zjednoczonych i Kanady.
4. Uczestnicy zajęć czytają tekst źródłowy dotyczący XIX-wiecznej kaszubskiej emigracji do Ameryki Północnej, a następnie odpowiadają na podane pytania (zadanie 1. z karty pracy). Opisują własnymi słowami, jakie były warunki oceanicznej podróży odbywanej przez Kaszubów, oraz wskazują obszary, na których najliczniej osiedlali się imigranci z Pomorza. Przypominają także, dlaczego mieszkańcy terenów nadbałtyckich wyjeżdżali do odległych zakątków świata (zadanie 2.). Prowadzący uzupełnia podawane przez uczniów informacje na temat genezy i przebiegu emigracji z ziem pomorskich.

III. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Uczniowie powtarzają wiadomości opanowane na zajęciach, realizując zadania 3. i 4. z karty pracy: wskazują główne kierunki wędrówek emigracyjnych Kaszubów w XIX wieku oraz uzupełniają definicje terminów: *pańszczyzna*, *emigracja zarobkowa*, *rewolucja przemysłowa*.
2. Podczas dyskusji podsumowującej uczniowie wraz z nauczycielem ustalają – na podstawie wiedzy zdobytej na dotychczasowych zajęciach – odpowiedzi na następujące pytania:
 - ❑ *Jakie zmiany społeczne i gospodarcze wywarły w XIX wieku największy wpływ na życie Kaszubów?*
 - ❑ *Dlaczego rozwój techniki szczególnie mocno zaważył na losie mieszkańców Pomorza w stuleciu rewolucji przemysłowej?*
 - ❑ *W jaki sposób najlepiej wykształceni Kaszubi zareagowali na zmiany zachodzące w XIX wieku? Jakie były metody pomocy mieszkańcom wsi w okresie kryzysu ekonomicznego w zaborach?*

ZADANIE 1.

Przeczytaj tekst źródłowy, a następnie odpowiedz na pytania.

Wędrowki kaszubskich emigrantów

Droga emigrantów z Kaszub wiodła najczęściej do Ameryki Północnej. Znane są, choćby z literatury Henryka Sienkiewicza czy Marii Konopnickiej, podłe warunki ich podróży (choroby, głód, niebezpieczeństwa, oszustwa agentów) oraz ciężki [...] los na nowej ziemi. Tę ojczystą opuszczano grupami sąsiedzkimi, gdyż chciano w nieznanymi warunkach znajdować oparcie we wspólnotach. Z tej racji do dzisiaj przetrwały w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych osady o silnych rysach kaszubskich. W Kanadzie mieszka obecnie ponad 800 tysięcy Polaków i osób deklaruujących polskie pochodzenie [...], co stanowi 3 procent ludności kraju. W tej liczbie mieści się kilkadziesiąt tysięcy Kaszubów, których przodkowie już w drugiej połowie XIX wieku osiedli głównie w okolicach takich dzisiejszych miejscowości w prowincji Ontario, jak: Wilno, Barry's Bay, Round Lake Centre, Kallatoo, Madawaska, Whitney, Cambermere, Bruden Ell, Renfrew i Pembroke.

Pierwsi przybysze z Kaszub, stanowiący zwarte skupiska w okolicach Wilna i Barry's Bay, pochodzili z najbardziej ubogich powiatów: kościerskiego i bytowskiego. Wyganiała ich bieda, a wyjeżdżali zazwyczaj nielegalnie, czyli bez wymaganej zgody władz pruskich. Za ocean udawali się przede wszystkim robotnicy rolni oraz małorolni chłopcy. Przemieszczały się zarówno całe rodziny, jak i osoby pojedyncze, przede wszystkim żonaci mężczyźni, którzy po pewnym czasie ściągali swych bliskich. Według informacji Hieronima Derdowskiego w Kanadzie pod koniec XIX wieku mieszkało około 5 tysięcy rodzin kaszubskich, przede wszystkim w Ontario. Najwięcej Kaszubów ontaryjskich przybyło z okolic Lipusza i Parchowa.

K. Ickiewicz, *Kaszubi w kraju klonowego liścia*, „Pomerania” 2008, nr 7.

1. W którym państwie osiedliło się najwięcej emigrantów kaszubskich?

.....

2. Z jakimi problemami borykali się Kaszubi w trakcie podróży do Ameryki Północnej?

.....

.....

.....

3. Dlaczego Kaszubi wyjeżdżali z Polski razem ze swoimi sąsiadami?

.....

.....

4. W jakim regionie Ameryki Północnej i w jakich miejscowościach osiedlali się emigranci nazwani w tekście *Kaszubami ontaryjskimi*? Z jakich wsi kaszubskich oni pochodzili?

.....

.....

ZADANIE 2.

Wyjaśnij, dlaczego Kaszubi w XIX wieku emigrowali za granicę.

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 3.

Podkreśl nazwy krajów, do których wyjeżdżali Kaszubi w XIX stuleciu. Dodatkowo otocz pętlą nazwę państwa, które było celem kaszubskiej emigracji sezonowej.

Niemcy Rosja Chiny Australia Włochy
Kanada Japonia Brazylia Hiszpania Stany Zjednoczone
Indie Szwecja

ZADANIE 4.

Uzupełnij podane definicje odpowiednimi terminami.

..... – oddanie chłopom ziemi na własność i zwolnienie ich z obowiązku pracy dla szlachciców. Na kaszubskiej wsi zostało przeprowadzone na początku XIX wieku.

..... – wyjazd z ojczystego kraju w celu poprawienia własnej sytuacji materialnej, na przykład wyjazdu Kaszubów do Ameryki Północnej w drugiej połowie XIX wieku.

..... – okres gwałtownego rozwoju techniki, komunikacji i przemysłu, trwający od XVIII wieku.

ZADANIE 5.

W jaki sposób uwłaszczenie przeprowadzone na obszarze zaboru pruskiego zmieniło sytuację Kaszubów mieszkających na wsi? Odpowiedz w co najmniej pięciu zdaniach.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Życie społeczne w XIX wieku

Działalność Ligi Narodowej Polskiej

Upadek powstania w Wielkopolsce w 1848 roku położył kres nadziejom na szybkie odzyskanie niepodległości i spowodował zmianę metod działania ruchów narodowych na ziemiach całej dawnej Rzeczypospolitej. Fala patriotycznego entuzjazmu wywołana przez Wiosnę Ludów doprowadziła do powstania na ziemiach zaboru pruskiego Ligi Narodowej Polskiej (zwanej powszechnie Ligą Polską). Organizację tę utworzono 25 czerwca 1848 roku w Berlinie, z inicjatywy postów polskich zasiadających w pruskim sejmie. Jej celem była obrona polskości w ramach zaborczego prawa: pogłębienie świadomości narodowej wśród pomorskich i wielkopolskich chłopów i mieszczan, rozwój oświaty i kultury polskiej oraz wsparcie polskich inicjatyw gospodarczych.

Działalność Ligi objęła swoim zasięgiem całe Kaszuby – lokalne oddziały organizacji powstawały niemal we wszystkich powiatach, głównie dzięki zaangażowaniu miejscowego duchowieństwa. Przykładowo, w powiecie kościerskim akces do ruchu narodowego zgłosili wszyscy polscy szlachcice. Członkowie Ligi przyczynili się m.in. do powstania rynku prasy polskiej na Pomorzu – regularnie wydawali pionierskie pismo „Szkoła Narodowa”, na którego łamach umieszczano artykuły o tematyce kaszubskiej. W tytule tym publikował na przykład Florian Ceynowa.

Liga Polska była krótkotrwałym zjawiskiem w historii polskich organizacji patriotycznych – działała zaledwie do 1850 roku, jednak jej znaczenie dla rozwoju pomorskiego ruchu narodowego było ogromne. Działacze Ligi po raz pierwszy sformułowali program społeczno-polityczny, który miał zagwarantować przetrwanie polskości w ciężkich warunkach zaborów. Jego główne założenia realizowały następne pokolenia.

Praca organiczna Kaszubów

Liderzy społeczni na Kaszubach dość szybko uświadomili sobie, że zbrojne wystąpienie przeciw zaborcy nie jest właściwą formą walki o niezależność. Z tego powodu zaczęły wśród nich dojrzywać idee pracy organicznej i pracy u podstaw. Pomorscy organiczni zajęli się edukacją społeczeństwa – zapoznawali mieszkańców z pruskim prawem i uczyli ich skutecznego wykorzystywania przepisów określających działanie niemieckich sądów i urzędów. Dzięki ich działalności Kaszubi uzyskali sporą wiedzę, która pozwoliła im wielokrotnie rozstrzygnąć na swoją korzyść spory z pruskimi urzędnikami i policjantami. Rozwijana przez dziesięciolecia praca u podstaw wzmocniła i scalila kaszubską społeczność – położyła fundamenty pod patriotyczną postawę ludności pomorskiej, co po wielu latach umożliwiło powrót Pomorza do Rzeczypospolitej. Główną rolę w realizacji idei organicznikowskiej odegrały instytucje kulturalne, ludowe i oświatowe.

Jedną z najprężniej działających organizacji było Towarzystwo Naukowe w Toruniu, utworzone w 1875 roku. Zrzeszało ono naukowców oraz studentów, najczęściej z seminarium duchownego w Pelplinie. Członkowie stowarzyszenia zainicjowali ważne badania nad historią Pomorza i Kaszub; wyniki swoich prac publikowali na łamach Rocznika Towarzystwa Naukowego. Instytucją o oświatowym charakterze było Towarzystwo Pomocy Naukowej dla Młodzieży Męskiej

w Chełmnie, którego celem statutowym było zbieranie środków finansowych na stypendia dla wyróżniających się uczniów kaszubskich, głównie wywodzących się z obszarów wiejskich. Dzięki wysiłkom stowarzyszenia wielu Kaszubów uzyskało możliwość ukończenia szkół i studiów; do jego stypendystów należeli późniejsi liderzy ruchu narodowego i regionalnego: Aleksander Majkowski i Jan Karnowski.

Na kaszubskiej wsi funkcjonowały prócz tego kółka rolnicze. Ich działalność polegała głównie na edukowaniu chłopów oraz organizowaniu pracy na roli, między innymi przez gromadzenie i wypożyczanie Polakom niezbędnych sprzętów. W 1849 roku powstało Towarzystwo Rolnicze z siedzibą w Chełmnie. Kolejna tego typu organizacja została utworzona w Piasecznie koło Gniewa w roku 1862 – było to specyficzne kółko rolnicze, do jego założycieli należeli bowiem wyłącznie chłopci. Praca tego stowarzyszenia jest jednym z bardziej wymownych świadectw pobudzenia i rozwoju świadomości społecznej i narodowej mieszkańców terenów wiejskich. Znaczący wpływ na ten proces wywarła także działalność Towarzystwa Czytelni Ludowych – instytucji, która zajmowała się zakładaniem w zaborze pruskim polskich czytelni książek i pierwszych bibliotek. Ośrodki czytelnictwa fundowane przez tę organizację powstały w wielu miejscowościach pomorskich – polskie książki trafiły dzięki temu pod strzechy, co przyczyniło się do ograniczenia liczby osób niepiśmiennych, a tym samym do podniesienia poziomu intelektualnego kaszubskich chłopów. Warto podkreślić, że biblioteki zakładane przez Towarzystwo były finansowane z dobrowolnych składek zamożniejszych mieszkańców Pomorza.

Ogromną rolę w pomorskim życiu społecznym odegrały także towarzystwa ludowe. Członkowie tych organizacji – wśród których byli tak wybitni społecznicy jak Wincenty i Tomasz Rogalowie oraz Antoni Abraham – opracowywali elementarze, z których czytać i pisać uczyli się nie tylko najmłodsi Kaszubi, lecz także ich rodzice. Drukowali również gazety, na których łamach publikowano wykłady z geografii, historii i literatury, a także instruktażowe teksty dotyczące higieny. Edukacyjna działalność towarzystw obejmowała prócz tego przygotowywanie spotkań, odczytów i wykładów, na których ludność kaszubska mogła uzyskać podstawową wiedzę m.in. z zakresu zdrowia i medycyny. Do najważniejszych osiągnięć organiczników należała zmiana stosunku mieszkańców wsi do zagadnień związanych z oświatą, higieną, profilaktyką i opieką lekarską. Innym istotnym aspektem pracy działaczy skupionych w towarzystwach ludowych było organizowanie na terenie całego Pomorza biur porad prawnych, w których Kaszubi mogli nieodpłatnie skorzystać z pomocy specjalistów w sprawach urzędowych i sądowych.

Należy w tym miejscu wspomnieć także o wydawanej od 1869 roku gazecie „Pielgrzym”, redagowanej w Pelplinie. Ten polskojęzyczny tytuł docierał nawet do miejscowości położonych na głębokiej kaszubskiej prowincji – jako wpływowe i opiniotwórcze medium kształtował poglądy polityczne Kaszubów i krzewił wśród nich autentyczny patriotyzm.

LITERATURA

Historia Pomorza, t. IV (1850–1918), cz. 2: *Polityka i kultura*, red. S. Salmonowicz, Toruń 2002.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- przedstawia sytuację kaszubskiej ludności w zaborze pruskim w XIX wieku,
- wymienia przyczyny odejścia polskich działaczy niepodległościowych od idei walki narodowo-wyzwoleńczej,
- wyjaśnia znaczenie terminów: *praca organiczna* i *praca u podstaw*,

- ❑ omawia działalność najważniejszych instytucji organicznikowskich utworzonych na Pomorzu: Ligi Narodowej Polskiej, Towarzystwa Czytelni Ludowych, kółek i towarzystw rolniczych, towarzystw ludowych oraz Towarzystwa Pomocy Naukowej dla Młodzieży Męskiej,
- ❑ tłumaczy, jakie problemy Kaszubów chcieli rozwiązać działacze organizacji społecznych w XIX wieku, oraz wskazuje na wielkie znaczenie ich pracy społecznej.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, teksty i materiały źródłowe

PRZEBIEG LEKCJI

I. POZYTYWIZM NA KASZUBACH: WPROWADZENIE DO TEMATU

1. Na podstawie wiadomości uzyskanych na poprzedniej lekcji uczestnicy zajęć odpowiadają na pytania postawione przez prowadzącego.
 - ❑ *Jakie wydarzenia z pierwszej połowy XIX wieku wpłynęły na świadomość narodową mieszkańców Pomorza?*
 - ❑ *Jaka była postawa Kaszubów wobec polskich powstań narodowowyzwoleńczych?*
 - ❑ *W jaki sposób w połowie XIX wieku zmieniły się poglądy Kaszubów na temat walki z władzami zaborczymi? Co było przyczyną tej zmiany?*

Najtrafniejsze odpowiedzi na ostatnie pytanie zostają zapisane w kartach pracy (zadanie 1.).

2. Nauczyciel uzupełnia wypowiedzi uczniów: tłumaczy, że klęski kolejnych powstań narodowych spowodowały, iż polscy działacze patriotyczni odstąpili od planów zbrojnego odzyskania niepodległości. Przedstawia także nowe, pokojowe formy walki, ukształtowane pod wpływem pozytywistycznych idei. Wyjaśnia znaczenie terminów *praca organiczna* i *praca u podstaw*.

II. DZIAŁALNOŚĆ POMORSKICH ORGANIZACJI SPOŁECZNYCH: IDEALY I PRAKTYKA

1. Prowadzący prezentuje historię oraz program społeczno-polityczny Ligi Narodowej Polskiej – pierwszej organizacji utworzonej na ziemiach zaboru pruskiego, która realizowała idee organicznikowskie. Podkreśla, że głoszone przez członków Ligi postulaty – dotyczące podnoszenia poziomu intelektualnego społeczeństwa i rozwoju rodzimej przedsiębiorczości – wyznaczyły kierunek działań polskich organizacji społecznych założonych w drugiej połowie XIX wieku.
2. Nauczyciel przedstawia sytuację polskiej ludności na północnych terenach zaboru pruskiego. Wyjaśnia, że Kaszubi, żyjący głównie na wsi, tworzyli na Pomorzu najuboższą i najgorzej wykształconą warstwę społeczną, dlatego najczęściej padali ofiarą nadużyć prawnych i germanizacyjnej polityki władz niemieckich. Podkreśla, że w takich warunkach wielkie znaczenie miała prowadzona przez polskich społeczników praca u podstaw, polegająca na edukowaniu mieszkańców wsi i najbiedniejszych mieszczan.
3. Prowadzący opowiada o działalności i najważniejszych osiągnięciach XIX-wiecznych organizacji społecznych funkcjonujących na Pomorzu: towarzystw ludowych, Towarzystwa Czytelni Ludowych, Towarzystwa Pomocy Naukowej dla Młodzieży Męskiej oraz kółek i towarzystw rolniczych. Szczególną uwagę zwraca na projekty realizowane przez ugrupowania o profilu edukacyjnym i oświatowym: zakładanie czytelni dla mieszkańców wsi, organizowanie wykładów i zajęć dla przedstawicieli ludu, finansowanie nauki zdolnych uczniów z rodzin najuboższych itd.

4. Uczestnicy zajęć zapoznają się z fragmentem statutu Towarzystwa Czytelni Ludowych, a następnie odpowiadają na pytania zawarte w karcie pracy (zadanie 4.) – określają cele tej organizacji oraz opisują sposoby ich realizowania; oceniają także, jakie znaczenie miała dla Kaszubów działalność stowarzyszenia.

III. WALCZYĆ CZY PRACOWAĆ U PODSTAW? PODSUMOWANIE TEMATU

1. Uczniowie utrwalają wiadomości opanowane na lekcji w trakcie wykonywania zadań 2. i 3. z karty pracy: wyjaśniają, na czym polegała praca organiczna i praca u podstaw, oraz charakteryzują działalność instytucji organicznikowskich działających na Pomorzu w XIX wieku.
2. Podczas swobodnej dyskusji uczestnicy zajęć poszukują odpowiedzi na pytania zadawane przez nauczyciela:
 - ❑ *Jakie problemy społeczne próbowali rozwiązać Kaszubi należący do organizacji, które kierowały się ideami pracy u podstaw i pracy organicznej?*
 - ❑ *Jaki wpływ na sytuację mieszkańców zaboru pruskiego miała działalność tych stowarzyszeń?*
 - ❑ *Jakie metody walki z władzami zaborczymi były, Waszym zdaniem, skuteczniejsze – walka zbrojna czy działalność społeczna mająca na celu rozwój polskiej oświaty i gospodarki? Uzasadnijcie Wasze opinie.*

Uczniowie prezentują swoje stanowiska oraz formułują odpowiednie argumenty. Prowadzący koryguje i uzupełnia ich wypowiedzi. Podkreśla, że praca organicznikowska miała wielkie znaczenie dla zachowania tożsamości narodowej Kaszubów w czasie niewoli.

ZADANIE 1.

Wyjaśnij, w jaki sposób w połowie XIX wieku zmieniły się poglądy Kaszubów na temat walki z władzami zaborczymi. Jakie były przyczyny tej zmiany?

ZADANIE 2.

Przyporządkuj nazwy podane w ramce do właściwych opisów.

Praca organiczna, Praca u podstaw

Działalność społeczna prowadzona przez Polaków w drugiej połowie XIX wieku polegająca na edukowaniu ubogich mieszkańców miast i chłopów z terenów zaborów, między innymi przez tworzenie bibliotek i czytelni wiejskich, organizowanie lekcji i wykładów, wydawanie czasopism przeznaczonych dla ludu.

Wspieranie i rozwijanie polskiej działalności gospodarczej w okresie zaborów, na przykład: wprowadzanie nowoczesnych wynalazków do polskiego rolnictwa i przemysłu, organizowanie pomocy prawnej dla Polaków pracujących w handlu, zbieranie pieniędzy na funkcjonowanie polskich fabryk i przedsiębiorstw.

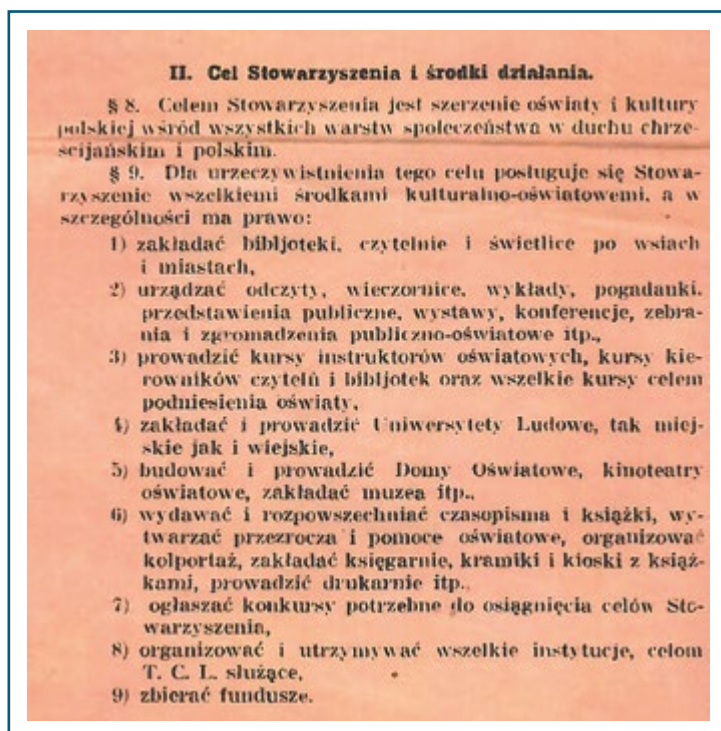
ZADANIE 3.

Połącz nazwy organizacji społecznych utworzonych na Pomorzu w XIX wieku z odpowiednimi opisami dotyczącymi ich działalności. Następnie wstaw literę *O* w kratki przy nazwach stowarzyszeń, które uprawiały pracę organiczną, a literę *U* – przy nazwach organizacji zajmujących się pracą u podstaw. Możesz także wpisać obie litery.

☐	towarzystwa ludowe	•	zakładanie bibliotek na wsiach i w uboższych dzielnicach miast
☐	Liga Narodowa Polska	•	pogłębianie świadomości narodowej chłopów i mieszczan, wspieranie polskiej przedsiębiorczości
☐	Towarzystwo Pomocy Naukowej dla Młodzieży Męskiej	•	opracowanie elementarzy dla uczniów ze szkół wiejskich, organizacja wykładów i wydawanie czasopism dla chłopów
☐	kółka i towarzystwa rolnicze	•	fundowanie stypendiów dla uczniów z terenów wiejskich
☐	Towarzystwo Czytelni Ludowych	•	usprawnianie kaszubskiego rolnictwa, zakup lub wypożyczanie maszyn i sprzętów niezbędnych do pracy w polu

ZADANIE 4.

Zapoznaj się z zamieszczonym tekstem źródłowym – fragmentem dokumentu, w którym spisano cele jednej z największych polskich organizacji działających w zaborze pruskim. Następnie odpowiedz na podane pytania.

Statut Towarzystwa Czytelni Ludowych w Poznaniu, Poznań 1933

1. Jaką nazwę nosiła organizacja, której działalność przedstawiono w dokumencie?

.....

2. Jaki był główny cel założenia tego stowarzyszenia? Odpowiedz własnymi słowami.

.....

.....

.....

3. W jaki sposób członkowie organizacji planowali osiągnąć wyznaczone cele? Wymień trzy najważniejsze – Twoim zdaniem – działania opisane w tekście i uzasadnij swój wybór.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Komu przede wszystkim zamierzali pomagać działacze, którzy założyli towarzystwo? Odpowiedz na podstawie tekstu i wiadomości zdobytych na lekcji.

.....

.....

.....

.....

5. Jakie były najważniejsze osiągnięcia organizacji, o której mowa w dokumencie?

.....

.....

.....

.....

LEKCJA XXI

Młodokaszubi

Cele ruchu

Młodokaszubi to grupa inteligentów pomorskich, która na początku XX wieku podjęła zorganizowane działania na rzecz zachowania i rozwoju kultury lokalnej. Jej członkowie w pełni świadomie wybrali walkę o polskość na Pomorzu i odrzucili kulturę niemiecką. Ich postawę trafnie charakteryzują słowa profesora Cezarego Obrachta-Prondzyńskiego:

Każdy młody człowiek, kształcąc się w gimnazjum i szczególnie na uniwersytecie, zderzał się z tą rzeczywistością [państwa niemieckiego], która była atrakcyjna, uwodziła i dawała ogromne możliwości osobistego i zawodowego rozwoju. Za jedną cenę – narodowej asymilacji! Był to bowiem okres rozbudzania nacjonalistycznych emocji, których efektem końcowym była I wojna światowa.

Dokonanie innego wyboru życiowego było w istocie aktem niezwykle heroicznym, szczególnie w sytuacji osób wywodzących się z biednych rodzin. Ludziom tym pozostawały w zasadzie cztery drogi kariery (pomijając możliwość odziedziczenia gospodarstwa rolnego): mogli zostać lekarzem, adwokatem, księdzem czy też ekonomistą w dopiero rozwijającym się sektorze polskich instytucji gospodarczych. Żadna z nich nie była ustana różami i w porównaniu z ofertą, którą mogło złożyć młodemu człowiekowi państwo niemieckie, było to doprawdy niewiele. A mimo to właśnie takiego wyboru Młodokaszubi dokonywali. Przesłanką zaś do tego były ich wybory ideowe i narodowe. [...]

Przywołany wyżej kontekst historyczny jest bardzo istotny dla zrozumienia dokonanego przez Młodokaszubów świadomego wyboru na rzecz polskości. Pamiętajmy bowiem, że na Pomorzu nie było równowagi między kulturą niemiecką a polską. Ta pierwsza dominowała bezwzględnie – język niemiecki był nie tylko językiem administracji, edukacji, życia gospodarczego i politycznego. Dominował też w życiu codziennym, a przede wszystkim był językiem awansu społecznego. Z kolei kultura polska była daleka, często bardzo słabo znana, w wielu wypadkach mało zrozumiała. A język polski wypierany był nie tylko z życia publicznego, ale w końcu nawet z nauczania religii, co zresztą doprowadziło do słynnego strajku szkolnego. Młodokaszubi mieli pełną świadomość atrakcyjności kultury i cywilizacji niemieckiej i siły jej oddziaływania asymilacyjnego. Pisali o tym po wielokroć. Wiedzieli więc, że jeśli nie podejmie się żadnej skutecznej przeciwakcji, to Kaszubi w krótkim czasie zostaną całkowicie zasymilowani, tak jak się to stało na Pomorzu Zachodnim. Wybierają więc świadomie orientację polską, widząc w kulturze polskiej szansę (choć nie gwarancję) na przetrwanie w żywiole niemieckim. Wybór był dokonywany w sytuacji, gdy nikt nie wiedział, że za kilkanaście lat Polska odzyska niepodległość (choć o tym marzono), gdy należało się liczyć z przykrymi konsekwencjami – szykanami, ograniczeniem możliwości zaspokojenia aspiracji życiowych, czasami wręcz więzieniem lub zmuszeniem do emigracji.

Ideologię ruchu młodokaszubskiego celnie wyraża hasło: *Co kaszubskie, to polskie.*

Charakterystyka i skład ugrupowania

W ruchu młodokaszubskim najliczniejszą grupę tworzyły osoby wywodzące się z niższych warstw społecznych: z gburów, czyli z bogatego chłopstwa, oraz z rodzin rzemieślniczych i drobnomieszczańskich. Część Młodokaszubów ukończyła niemieckie gimnazja klasyczne i studia na niemieckich uniwersytetach; wielu z nich udzielało się w tajnych organizacjach samokształceniowych – w kółkach filomackich. Jako absolwenci szkół wyższych młodokaszubscy aktywiści mieli możliwość wyboru atrakcyjnej ścieżki kariery zawodowej: wielu wszak było wśród nich lekarzy, adwokatów, ekonomistów i księży. Nie zdecydowali się jednak na asymilację z bogacącym się i dynamicznie rozwijającym społeczeństwem niemieckim – wybrali drogę patriotycznej walki, nonkonformistyczne dążenie do zrealizowania marzenia o odrodzonej, wolnej Polsce, której integralną częścią byłyby Kaszuby. Profesor Cezary Obracht-Prondzyński słusznie nazwał ich *pokoleniem niepokornych*.

Do Młodokaszubów należeli ludzie z bardzo wielu miejscowości na Pomorzu. Do czołowych działaczy ruchu zalicza się dzisiaj: pisarzy Aleksandra Majkowskiego i Jana Karnowskiego, ekonomistę Franciszka Kręckiego, adwokata i działacza politycznego Bernarda Chrzanowskiego, a także Michała Szucę, Witolda Kukowskiego, Teodorę i Izydora Gulgowskich oraz księży: Ignacego Cyrę, Józefa Wrycę, Kamila Kantaka, Wacława Wojciechowskiego, Bolesława Piechowskiego i Leona Heykego.

Młodokaszubi, od lewej: Jan Karnowski, Kamil Kantak, Bernard Filarski, Franciszek Kręcki, Leon Miszewski
Zbiory Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk

Geneza

Początki ruchu młodokaszubskiego wiążą się z wydaniem w 1908 roku pierwszego numeru czasopisma „Gryf”, którego redaktorem naczelnym był Aleksander Majkowski. Wybitny pisarz chciał, aby na łamach prowadzonego przez niego tytułu odbywała się dyskusja na temat przyszłości Kaszub, w której toku wykrystalizowałyby się założenia i cele przyszłej organizacji narodowej i wyzwolenczej. Plan Majkowskiego powiódł się: kolejne wydania „Gryfa” ukazywały się do roku 1912, kiedy to zdecydowano o zwołaniu pierwszego zjazdu młodokaszubskiego. Kongres ten odbył się czerwcu w kaszubskiej stolicy, czyli w Gdańsku; w sierpniu w tym samym mieście zorganizowano następne spotkanie, podczas którego utworzono Towarzystwo Młodokaszubów. W początkowym okresie było ono organizacją czysto inteligencką, bez żadnego zaplecza społecznego na kaszubskiej wsi. Dlatego pierwszym zadaniem nowego ruchu stało się wyselekcjonowanie i wykształcenie kadr zdolnych do pracy organicznikowskiej wśród ludu pomorskiego. W statucie Towarzystwa zapisano, iż *celem [...] jest praca nad podniesieniem Kaszubów-Pomorzan pod względem kulturalnym, politycznym i ekonomicznym*.

Realizacji tego zdania wielu działaczy młodokaszubskich poświęciło swoje życie. Włożyli oni tytaniczny wysiłek w pracę organiczną na rzecz społeczności kaszubskiej; przedmiotem ich

szczególnej troski było właściwe edukowanie i uświadamianie mieszkańców rodzimej krainy, tak aby nie zatracili oni ducha kaszubskiego, a tym samym – polskiego. Do niewątpliwych osiągnięć Młodokaszubów należy utworzenie w 1913 roku Muzeum Kaszubsko-Pomorskiego w Sopocie. Ruch zajmował się także pracą wydawniczą – dzięki staraniom środowiska pomorskich artystów szerokiemu kręgowi czytelników zostały udostępnione na przykład dzieła Hieronima Jarosza Derdowskiego. Pod koniec I wojny światowej wybitni przedstawiciele grupy młodokaszubskiej odegrali znaczącą rolę w działaniach dyplomatycznych, które doprowadziły do przyłączenia Pomorza Gdańskiego do odrodzonej Rzeczypospolitej.

LITERATURA

- J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Młodokaszubi. Szkice biograficzne*, Gdańsk 2012.
A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys problematyki*, Poznań 1950.
C. Obracht-Prondzyński, *Wytoczyli nowe drogi*, „Pomerania” 2012, nr 2.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ opisuje sytuację ludności kaszubskiej w zaborze pruskim na przełomie XIX i XX wieku,
- ❑ opowiada o historii ruchu młodokaszubskiego,
- ❑ podaje podstawowe informacje o czasopiśmie „Gryf” i Towarzystwie Młodokaszubskim,
- ❑ omawia główne punkty programu społeczno-politycznego Młodokaszubów,
- ❑ prezentuje poglądy regionalistów pomorskich dotyczące statusu i roli Kaszubów w życiu narodu polskiego,
- ❑ wymienia najwybitniejszych działaczy młodokaszubskich oraz przedstawia ich najważniejsze dokonania.

METODY: wykład, burza mózgów, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, teksty i materiały źródłowe

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE: CZASY, W KTÓRYCH RODZIŁ SIĘ RUCH MŁODOKASZUBSKI

1. Uczniowie przypominają zdobyte na poprzednich lekcjach informacje dotyczące sytuacji rdzennych mieszkańców Kaszub w XIX wieku. W trakcie swobodnej dyskusji poszukują odpowiedzi na pytania problemowe postawione przez nauczyciela:
 - ❑ *Do jakich warstw społecznych należeli Kaszubi – bogatych i wykształconych czy ubogich i niewykształconych?*,
 - ❑ *Jakie były największe problemy Kaszubów w wieku XIX i na początku XX stulecia?*,
 - ❑ *Jaki był stosunek kaszubskich mieszkańców do władz zaboru pruskiego?*,
 - ❑ *Co w XIX wieku było największym zagrożeniem dla kaszubskich tradycji, obyczajów i języka?*
2. Prowadzący krótko przedstawia genezę ruchu młodokaszubskiego: podkreśla, że miał on charakter inteligencki, a jego głównym celem było ocalenie kaszubszczyzny w trudnych warunkach zaborów. Wskazuje też na ideowy fundament światopoglądu młodokaszubskiego: przekonanie o wielkiej wartości kaszubskiej tradycji, będącej ważną częścią polskiego dziedzictwa narodowego.

II. MŁODOKASZUBI A SPRAWA POLSKA

1. Nauczyciel prezentuje sylwetki dwóch najważniejszych przedstawicieli Młodokaszubów: Aleksandra Majkowskiego oraz Jana Karnowskiego. Wymienia najistotniejsze dokonania tych postaci w dziedzinie artystycznej i w działalności publicznej. Omawia także ich poglądy na temat sytuacji kaszubszczyzny pod zaborami oraz jej przyszłości w odrodzonej Polsce.
2. Uczestnicy zajęć zapoznają się z tekstami źródłowymi – fragmentami artykułów programowych autorstwa Majkowskiego i Karnowskiego (zadanie 1. w karcie pracy). Na podstawie tej lektury charakteryzują młodokaszubski ruch społeczno-polityczny: wymieniają najważniejsze cele zarysowane przez twórców tego ugrupowania oraz tłumaczą, jaka była postawa Młodokaszubów wobec polskiego narodu i polskiej kultury.
3. Uczniowie wypisują z tekstów źródłowych motto Młodokaszubów: *Co kaszubskie, to polskie* (lub w wersji zaczerpniętej z poematu Hieronima Derdowskiego: *Nima Kaszub bez Polonii, bez Kaszub – Połści!*). Wyjaśniają także, jak rozumieją to hasło (polecenie 5. z zadania 1. w karcie pracy). Prowadzący podsumowuje wypowiedzi ochotników: podkreśla, że działacze młodokaszubscy uważali sztukę, tradycję i obyczaje kaszubskie za oryginalne składniki kultury polskiej, a samych Kaszubów za jedną z grup etnicznych w ramach polskiego narodu.
4. Nauczyciel przedstawia historię ruchu młodokaszubskiego: wskazuje na decydujące znaczenie założonego przez Majkowskiego czasopisma „Gryf”, którego redakcja skupiała środowisko regionalistów pomorskich, oraz opowiada o powstaniu i działalności Towarzystwa Młodokaszubskiego. Krótko prezentuje także dokonania najwybitniejszych Młodokaszubów: Leona Heykego, Kamila Kantaka, Izydora Gulgowskiego, Franciszka Kręckiego i Józefa Wryczy.
5. Prowadzący opowiada o kontrowersjach, jakie w polskich środowiskach patriotycznych wywoływały poglądy kaszubskich regionalistów współpracujących z redakcją „Gryfa”. Przedstawia zarzuty, które przeciwko Majkowskiemu i jego stronnikom wysuwali publicyści i dziennikarze polskiego „Pielgrzyma”. Opowiada także o procesie o zniesławienie, podczas którego przywódca Młodokaszubów dowodził swojego patriotyzmu oraz odrzucał oskarżenia, jakoby jego regionalizm był postawą antypolską i antynarodową.

Oskarżenia wysuwane przez redaktorów „Pielgrzyma”	Argumenty podnoszone przez Majkowskiego i Młodokaszubów
<p>Poglądy zakładające osobność kultury kaszubskiej są sprzeczne z ideą solidarności narodowej Polaków walczących z zaborcą.</p> <p>Regionalizm kaszubski osłabia polskie dążenia niepodległościowe w zaborze pruskim – być może jest inspirowany przez władze niemieckie.</p> <p>Stwierdzenia Młodokaszubów dotyczące odrębności języka kaszubskiego i tradycji kaszubskiej świadczą o planach oderwania się od narodu polskiego i uformowania osobnego narodu kaszubskiego.</p>	<p>Wśród nowoczesnych narodów europejskich istnienie regionalnych odmian języka i kultury jest czymś normalnym i nie budzi kontrowersji.</p> <p>Regionaliści kaszubscy nie dążą do rozbięcia narodu polskiego, lecz pragną wskazać na bogactwo i różnorodność jego kultury i tradycji.</p> <p>Walka o ocalenie kaszubszczyzny jest tak naprawdę walką o przetrwanie polskości na Pomorzu.</p> <p>Poznanie kaszubskiej kultury ludowej umożliwi dotarcie z patriotycznym przekazem do ludności wiejskiej na Pomorzu.</p>

III. PODSUMOWANIE TEMATU: CZY MŁODOKASZUBI BYLI PATRIOTAMI?

1. Uczniowie biorą udział w dyskusji na temat sporu działaczy młodokaszubskich ze środowiskiem „Pielgrzyma”. W trakcie rozmowy wykorzystują wiadomości zdobyte na lekcji, aby odpowiedzieć na pytania sformułowane przez nauczyciela.
 - ❑ *Czy zarzuty redaktorów „Pielgrzyma” były – Waszym zdaniem – uzasadnione?*
 - ❑ *Jak myślicie, jakie były przyczyny konfliktu między Młodokaszubami a pracownikami „Pielgrzyma”? Na czym polegało to nieporozumienie?*
 - ❑ *Jak Aleksander Majkowski odpierał oskarżenia o działania szkodliwe dla Polski? Podajcie kilka argumentów w obronie przywódcy Młodokaszubów.*
 - ❑ *Czy Młodokaszubi byli – według Was – patriotami?*Ochotnicy prezentują propozycje odpowiedzi oraz popierają swoje stwierdzenia właściwymi argumentami. Najtrafniejsze pomysły dotyczące dwóch ostatnich kwestii zostają zapisane na tablicy jako wnioski końcowe z dyskusji.
2. Uczestnicy zajęć wykonują zadania 2. i 4. z karty pracy: wskazują najważniejsze dokonania wybitnych działaczy młodokaszubskich oraz rozwiązują krótki test sprawdzający poziom opanowania informacji uzyskanych na lekcji.
3. Zadanie domowe:
 - ❑ *Wykonaj zadanie 3. z karty pracy. Gotową prezentację przedstaw przed koleżankami i kolegami z klasy na następnej lekcji.*
 - ❑ *Badacz dziejów Pomorza i Kaszub, profesor Cezary Obracht-Prondzyński, nazwał Młodokaszubów „pokoleniem niepokornych”. Wyjaśnij, jak rozumiesz to sformułowanie. Czy zgadzasz się z opinią historyka? Uzasadnij swoje zdanie.*

ZADANIE 1.

Zapoznaj się z fragmentami tekstów Aleksandra Majkowskiego i Jana Karnowskiego. Następnie wykonaj podane polecenia i odpowiedz na pytania.

Tekst I

Co do sprawy kaszubskiej, to jesteśmy zdania, że ten szczep polski¹, który wbrew wszelkim przypuszczeniom i dzięki swym właściwościom odpornym, mimo braku wszelkiej opieki nad sobą, dotychczas bronił się germanizacji, tylko wtenczas żywą różgą² na pniu ojczystym pozostać może, jeżeli więcej się zajmiemy pielęgnowaniem jego charakterystycznych właściwości, jeżeli obok rozpowszechnianych wśród niego dobrych pism polskich będziemy pielęgnowali jego piękne narzecze³, oczyszczali je z obcych naleciałości i uczyć go będziemy być dumnym na swoją nazwę – Kaszuby. Tym, którzy by Kaszubów z tego powodu posądzali o dążności separatystyczne⁴ – przypuszczenie, do którego najmniejszego nie dali powodu – odpowiadamy słowami poety naszego rodzinnego: [...] *Nima Kaszub bez Polonii, bez Kaszub – Połści!*⁵.

Fragment artykułu Aleksandra Majkowskiego („Gazeta Gdańska” 1905, nr 34)

¹ *Ten polski szczep* – to polskie plemię, ta część narodu polskiego.

² *Żywa różga* – rozkwitająca gałąź.

³ *Narzecze* – tu: regionalna odmiana języka polskiego, kaszubszczyzna.

⁴ *Dążności separatystyczne* – tu: działania mające na celu odłączenie się od narodu polskiego i utworzenie odrębnego narodu kaszubskiego.

⁵ Cytat z poematu Hieronima Derdowskiego pod tytułem *O Panu Czorlińskim, co do Pucka po sece jachol*.

Tekst II

Pod szczególną uwagę brać będziemy [...] stan sprawy narodowej na Kaszubach. W tym celu jak dotychczas poruszać będziemy i donosić do wiadomości ogółu polskiego¹ wszelkie kwestie dotyczące Kaszubów i ich ziemi, ażeby tu, nad Bałtykiem, gdzie szczególnie szerzy się germanizacja, uratować z powodzi to, co dotychczas jeszcze nam pozostało. Jako pierwszy i najważniejszy krok na tej drodze uważamy pielęgnowanie u ludu kaszubskiego poczucia swej godności i wartości, budzenie uszanowania do swych obyczajów i swej pięknej gwary.

Fragment artykułu Aleksandra Majkowskiego („Gazeta Gdańska” 1905, nr 75)

¹ *Donosić do wiadomości ogółu polskiego* – tu: informować Polaków mieszkających w innych zaborach.

Tekst III

Celem jest wyswobodzenie Kaszub spod jarzma kultury niemieckiej. Niemniej w interesie polskim, jako i kaszubskim, leży, aby Kaszuby nie zostały niemieckie. Kultura polska powinna więc zwyciężyć na Kaszubach. Ale zwyciężyć może tylko, jeśli oprze się na pierwiastkach istic kaszubskich, nawiąże do starych tradycji historycznych i zasilać się będzie kaszubskim duchem. A więc innymi słowy kultura polska powinna przybrać charakter kaszubski, a więc zostać kaszubsko-polską.

Fragment referatu Jana Karnowskiego z 1908 roku pod tytułem *Konieczność i potrzeba zajmowania się rzeczami kaszubskimi*

Tekst IV

Garstka inteligencji młodszej a rodzimej na Kaszubach [...] pod hasłem: *co kaszubskie, to polskie* [...] postawiła sobie zadanie wprowadzić pierwiastki szczepowe¹ kaszubskie do kultury ogólnopolskiej [...]

Dlatego też dążenia nas, młodych Kaszubów, powinny wpaść do wspólnego koryta dążeń polskich. Narzecze nasze powinno zawsze do języka literackiego¹ stać w roli narzecza. Dlatego językiem kościelnym pozostać winien, jak dotychczas przez długie wieki, język [...] polski. Językiem naukowym, językiem wieców, jak dotychczas, będzie język polski, jako wyraz naszej solidarności narodowej z całą Ojczyzną. Natomiast piękne nasze narzecze wielkie pole zastosowania mieć może w literaturze pięknej, w baśni i pieśni, w teatrze amatorskim.

Fragment artykułu Aleksandra Majkowskiego *Ruch młodokaszubski* („Gryf” 1909, nr 7)

¹ *Pierwiastki szczepowe* – tu: regionalne tradycje i obyczaje, elementy kultury kaszubskiej.

² *Język literacki* – tu: język ogólnopolski.

1. Z jakimi działaniami władz zaboru pruskiego zamierzali walczyć Młodokaszubi? Czego najbardziej się obawiali?

2. Wytłumacz, jak rozumiesz ostatnie zdanie tekstu I. Następnie odpowiedz, jaki był stosunek Młodokaszubów do polskiego narodu i polskiej kultury.

3. Wyjaśnij własnymi słowami, jakie były poglądy Młodokaszubów na temat roli języka kaszubskiego.

4. Co – według Jana Karnowskiego i Aleksandra Majkowskiego – było potrzebne, aby polska kultura przetrwała na Pomorzu w czasach zaborów?

.....

.....

.....

5. Wymień trzy najważniejsze – Twoim zdaniem – cele działalności Młodokaszubów. Przy każdym punkcie zapisz odpowiedni cytat z tekstów źródłowych.

1.

Cytat z tekstów:

.....

.....

2.

Cytat z tekstów:

.....

.....

3.

Cytat z tekstów:

.....

.....

6. Wypisz z tekstu IV główne hasło Młodokaszubów. Wyjaśnij, jak rozumiesz to sformułowanie.

Hasło Młodokaszubów:

Wyjaśnienie:

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 2.

Połącz imiona i nazwiska najwybitniejszych działaczy młodokaszubskich z odpowiednimi opisami. W razie trudności możesz skorzystać z internetu lub innych dostępnych źródeł informacji.

Michał Szuca ●	● lekarz i pisarz, przywódca Młodokaszubów, założyciel pisma „Gryf” oraz autor powieści w języku kaszubskim <i>Życie i przygody Remusa</i> , twórca sopockiego Muzeum Kaszubsko-Pomorskiego
Jan Karnowski ●	● poeta, pisarz i dramaturg kaszubski, publicysta pisma „Gryf”, główny ideolog ruchu młodokaszubskiego
Aleksander Majkowski ●	● prawnik i bankowiec, skarbnik Towarzystwa Młodokaszubów, współtwórca gdańskiego oddziału Związku Harcerstwa Polskiego, zamordowany w obozie koncentracyjnym Stutthoff
Kamil Kantak ●	● ksiądz, historyk Kościoła, wykładowca akademicki, współpracownik Towarzystwa Młodokaszubów i czasopisma „Gryf”, założyciel gdańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki
Izydor Gulgowski ●	● ksiądz, od 1919 roku kapelan Wojska Polskiego, wygłosił kazanie w Pucku podczas uroczystości zaślubin Polski z Bałtykiem, prezes Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”, walczącej z okupantem hitlerowskim podczas II wojny światowej
Józef Wrycza ●	● wybitny badacz kultury ludowej Pomorza, wraz z żoną Teodorą założył muzeum na wolnym powietrzu we Wdzydzach

ZADANIE 3.

Przygotuj prezentację na temat jednego z wybitnych działaczy Towarzystwa Młodokaszubów.

- 1.** Przedstaw biografię wybranej postaci. Uwzględnij odpowiedzi na podane pytania.
 - Kiedy i gdzie urodziła się ta osoba? Z jakiego regionu Pomorza pochodziła? Kim byli jej rodzice?
 - W jakich szkołach się uczyła w dzieciństwie? Na którym uniwersytecie studiowała?
 - Jaki zawód uprawiał prezentowany Młodokaszuba? Czym zajmował się on w życiu codziennym? Jakie były jego zainteresowania?
- 2.** Zgromadź informacje dotyczące osiągnięć wybranego działacza.
 - Wyjaśnij, jaką rolę odgrywał on w ruchu młodokaszubskim.
 - Zaprezentuj jego zasługi dla rozwoju społeczeństwa i kultury Kaszub.
 - Przedstaw największe dokonania tego Młodokaszuby: jego sukcesy w działalności społecznej, dorobek naukowy lub twórczość literacką i publicystyczną.
- 3.** Na zakończenie sformułuj własną ocenę prezentowanej osoby.
- 4.** Możesz wykonać swoją pracę w dowolnej formie, na przykład przygotować plakat poświęcony danej postaci lub pokaz slajdów z odpowiednimi podpisami. Wykorzystaj informacje, zdjęcia i materiały znalezione w internecie, encyklopedii i w innych dostępnych źródłach, na przykład w książkach dotyczących historii Kaszub.

ZADANIE 4.

Zamaluj kratki przy właściwych dokończeniach podanych zdań.

- Czasopismo założone w 1908 roku przez Aleksandra Majkowskiego to
 - „Gazeta Gdańska”.
 - „Pielgrzym”.
 - „Gazeta Toruńska”.
 - „Gryf”.
- Zjazd Młodokaszubów odbył się w roku
 - 1908.
 - 1910.
 - 1912.
 - 1913.
- Młodokaszubą, który zasłynął jako poeta, był
 - Franciszek Kręcki.
 - Jan Karnowski.
 - Józef Wrycza.
 - Izydor Gulgowski.
- Działacze młodokaszubscy głosili, że
 - należy utworzyć odrębne państwo kaszubskie.
 - kaszubska kultura powinna uniezależnić się od wpływów niemieckich i polskich.
 - poeci i pisarze pochodzący z Kaszub powinni tworzyć wyłącznie po polsku.
 - oryginalna kultura i sztuka kaszubska powinna rozwijać się jako część kultury polskiej.
- Aleksander Majkowski pozwał o zniesławienie
 - urzędników niemieckich.
 - redaktorów pisma „Pielgrzym”.
 - dziennikarzy „Gazety Gdańskiej”.
 - skłóconych ze sobą działaczy młodokaszubskich.

Powrót do Polski

Konflikt mocarstw zaborczych, którego finał rozegrał się na frontach I wojny światowej, stworzył po raz pierwszy sytuację korzystną dla Polaków dążących do odzyskania niepodległości. Trwające ponad cztery lata wyniszczające walki doprowadziły do rozpadu Cesarstwa Niemieckiego, Austro-Węgier i carskiej Rosji. Na gruzach dawnych potęg powstało suwerenne państwo polskie. 11 listopada 1918 roku, w tym samym dniu, w którym zawarto rozejm na froncie zachodnioeuropejskim, dowództwo nad uformowaną niedawno polską armią objął Józef Piłsudski. Moment ten przyjmuje się za początek odrodzonej po rozbiorach i ponad stuleciu zaborów Rzeczypospolitej. W jej granicach nie było jeszcze Pomorza. Kaszubów, których elitę tworzyli przedstawiciele środowiska młodokaszubskiego, czekała jeszcze intensywna walka o powrót do ojczyzny.

Sytuacja po zakończeniu I wojny światowej

Przygotowywano się na różne scenariusze: najskrajniejszy z nich przewidywał wystąpienie zbrojne przeciw zaborcy. Do boju mieli stanąć członkowie nowo utworzonej Organizacji Wojskowej Pomorza, na której czele stanął Młodokaszuba Franciszek Kręcki. Prócz tego Kaszubi podjęli działania zmierzające do utworzenia polskiej administracji na rodzimych ziemiach. W wielu miejscowościach pomorskich zaczęły powstawać rady ludowe, które miały reprezentować interesy polskiej większości oraz stopniowo przejmować władzę z rąk ustępujących Niemców. Na terenach zarządzanych przez rady formowano tzw. strażę ludowe, których celem było zachowanie porządku oraz ochrona ludności kaszubskiej przed agresją ze strony niemieckiego zaborcy, zwłaszcza przed atakami paramilitarnej organizacji nacjonalistycznej Grenzschutz i przed wybrykami chuliganów. W atmosferze napiętego oczekiwania i niepewności na obszarze całego Pomorza odbywały się masowe wiece, na których Kaszubi wyrażali swoje pragnienie zamieszkania w wolnej Polsce.

Decydująca dla przyszłości regionu walka dyplomatyczna rozegrała się jednak w trakcie konferencji pokojowej w Paryżu, która rozpoczęła się 18 stycznia 1919 roku. Na obradach komisji do spraw polskich Kaszubi zamierzali proklamować swój akces do Rzeczypospolitej. Tego doniosłego aktu mieli dokonać specjaliści z ziem pomorskich – do Paryża udali się Antoni Abraham z Pucka oraz Tomasz Rogala z Kościerzyny. Ich wyprawa obrosła w legendy, także dlatego, że zakończyła się niemal pełnym sukcesem. Oto bowiem najważniejsze delegacje uczestniczące w paryskiej konferencji – amerykańska, brytyjska, francuska i włoska – zgodnie zdecydowały o tym, że powiaty kartuski, kościerski, chojnicki, tucholski i morski, obejmujący ziemie wejherowską i pucką, zostaną włączone do państwa polskiego. Zachodnia część Kaszub, z Bytowem i Lęborkiem, miała ostatecznie pozostać w granicach nowo utworzonej Republiki Weimarskiej. Do Polski nie powrócił także Gdańsk, który stał się centrum autonomicznego terytorium o nazwie Wolne Miasto Gdańsk. W jego obrębie znalazły się także okoliczne miejscowości, np. Sopot, Sztutowo, Przywidz, Kolbudy.

Źródło: zbiory Aleksandry i Lecha Zdrojewskich

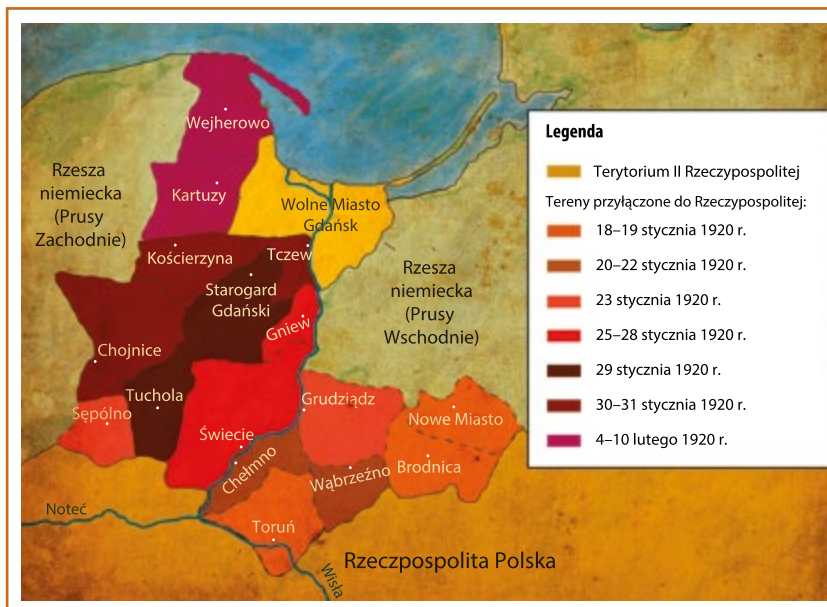
Generał Józef Haller
(na pierwszym
planie) i ksiądz
Józef Wrycza

Powrót do Polski

W styczniu 1920 roku na Pomorze wkroczyło wojsko polskie dowodzone przez generała Józefa Hallera. Wśród polskich oddziałów znajdowały się pułki pomorskie, uformowane jesienią 1919 roku w Wielkopolsce: 62. bydgoski, 63. toruński, 64. grudziądzki, 65. starogardzki, wreszcie 66. – kaszubski. Żołnierze wyzwolili w pierwszej kolejności obszary nadwiślańskie: ziemię chełmińską i Kociewie. 29 stycznia weszli na Kaszuby, wywołując entuzjastyczne reakcje lokalnej społeczności. Uroczyste powitano ich m.in. w Czersku (29 stycznia), Kościerzynie (31 stycznia), Chojnicach (31 stycznia), Brusach (2 lutego), Kartuzach (8 lutego) i Wejherowie (10 lutego).

Wydarzeniem, które w sposób symboliczny potwierdziło powrót Pomorza do Rzeczypospolitej, była ceremonia zaślubin Polski z morzem. Odbyła się ona w Pucku 10 lutego 1920 roku. Wzięli w niej udział przedstawiciele władz i wojska, z generałem Hallerem na czele. Tłumnie przybyła także ludność kaszubska. Podczas uroczystej mszy świętej kazanie wygłosił młodokaszubski ksiądz Józef Wrycza, który z dumą wymienił zasługi Kaszubów dla zachowania polskości ziem nadbałtyckich. Przytoczone podczas homilii po kaszubsku cytaty z dzieł Hieronima Derdowskiego wzbudziły

Powrót
Pomorza
do Polski
w 1920 r.

Opracowano na podstawie: M. Wojciechowski, Powrót Pomorza do Polski 1918–1920, Warszawa – Poznań – Toruń 1981

radość i wielkie wzruszenie wśród zgromadzonego tłumu. Po religijnej części uroczystości generał Józef Haller wrzucił do morza jeden z pierścieni, które otrzymał od gdańszczan. Drugi założył na palec – nosił go do końca swojego życia.

Uroczystość zaślubin
Polski z morzem
10 lutego 1920 roku

Źródło: zbiory Aleksandry i Lecha Zdrojewskich

LITERATURA

M. Wojciechowski, *Powrót Pomorza do Polski 1918–1920*, Warszawa–Poznań–Toruń 1981.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ opowiada o odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku,
- ❑ omawia sytuację Pomorza i odrodzonej Rzeczypospolitej na arenie międzynarodowej w latach 1918–1920, a także prezentuje przebieg procesu kształtowania się granic młodego państwa polskiego,
- ❑ wskazuje działania, które podjęli Kaszubi w celu przejęcia władzy na rodzimych ziemiach po upadku Cesarstwa Niemieckiego,
- ❑ podaje informacje dotyczące delegacji kaszubskiej na kongres pokojowy oraz prezentuje sylwetki Tomasza Rogali i Antoniego Abrahama,
- ❑ przedstawia postanowienia traktatu wersalskiego dotyczące północnych granic Rzeczypospolitej oraz pokazuje na mapie przebieg polskich granic na Kaszubach w 1920 roku,
- ❑ opowiada o wkroczeniu wojska polskiego na Pomorze oraz o uroczystości zaślubin Polski z morzem 10 lutego 1920 roku.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym, praca z mapą

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, tekst źródłowy

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU: PIERWSZE LATA POLSKIEJ NIEPODLEGŁOŚCI

1. Nauczyciel krótko przedstawia okoliczności odrodzenia się Rzeczypospolitej po I wojnie światowej: wyjaśnia, że upadek carskiej Rosji oraz porażka militarna Niemiec i Austro-Węgier stworzyły warunki do powstania niezależnego państwa polskiego.

2. Prowadzący wskazuje na mapie granice Polski w pierwszym roku jej istnienia: podkreśla, że Kaszuby nie stanowiły jeszcze wówczas części polskiego terytorium. Krótko omawia przebieg procesu ustalania polskich granic, ze szczególnym uwzględnieniem decyzji podjętych na konferencji paryskiej.

II. KU ODRODZONEJ RZECZPOSPOLITEJ: POWRÓT KASZUB DO MACIERZY

1. Nauczyciel prezentuje sytuację panującą na Pomorzu po klęsce niemieckiego zaborcy i wymienia działania podejmowane przez rodzimą ludność w celu potwierdzenia polskich pretensji do regionu: opowiada o formowaniu się pierwszych polskich struktur administracyjnych na ziemiach kaszubskich (rady ludowe i straże ludowe) oraz o założeniu Organizacji Wojskowej Pomorza.
2. Prowadzący podaje najważniejsze informacje dotyczące zabiegów dyplomatycznych strony polskiej mających na celu uznanie przynależności Pomorza do Rzeczypospolitej podczas konferencji pokojowej w Paryżu. Podkreśla znaczenie kaszubskiej delegacji, utworzonej przez Antoniego Abrahama i Tomasza Rogalę.
3. Nauczyciel przedstawia wersalskie postanowienia dotyczące ziem pomorskich: pokazuje na mapie przebieg granicy polsko-niemieckiej na Kaszubach po 1919 roku oraz wymienia kaszubskie miejscowości, które znalazły się na terenach należących do Rzeczypospolitej i Republiki Weimarskiej.
4. Prowadzący opowiada o wkroczeniu wojsk polskich na Pomorze i o oficjalnym powrocie regionu do ojczyzny: mówi o uroczystym pochodzie oddziałów generała Józefa Hallera przez Kaszuby oraz podaje daty wcielenia kolejnych miejscowości do Rzeczypospolitej. Bardziej szczegółowo omawia przebieg ceremonii zaślubin Polski z morzem i wskazuje na doniosłe symboliczne znaczenie tej uroczystości.

III. PODSUMOWANIE: O ŚWIĘCIE KASZUBÓW, KTÓRZY ODZYSKALI WOLNOŚĆ

1. Uczniowie utrwalają wiadomości opanowane w trakcie lekcji. Wykonują w tym celu zadania 1., 2. i 3. w karcie pracy: określają przebieg granicy polsko-niemieckiej na Pomorzu po 1919 roku, układają w kolejności chronologicznej wydarzenia związane z powrotem Kaszub do Rzeczypospolitej oraz analizują tekst źródłowy – relację z uroczystości zaślubin Polski z morzem.
2. Zadanie domowe:
Wykonaj zadanie 5. z karty pracy.
3. Zadanie domowe dla chętnych:
Wykonaj zadanie 4. z karty pracy.

ZADANIE 1.

Do których krajów zostały przyłączone poszczególne miejscowości kaszubskie w 1920 roku? Połącz nazwy miast z odpowiednimi nazwami państw.

II Rzeczpospolita ●	● Cztuchów
Niemcy ●	● Lębork
Wolne Miasto Gdańsk ●	● Chojnice
	● Puck
	● Sztutowo
	● Wejherowo
	● Przywidz
	● Bytów
	● Sopot
	● Kościerzyna
	● Kartuzy
	● Słupsk

ZADANIE 2.

Uporządkuj podane wydarzenia w kolejności chronologicznej. W tym celu wstaw w kratki numery od 1 do 11.

- Włączenie Kartuz do odrodzonej Polski.
- Decyzja o przyznaniu Pomorza Gdańskiego Rzeczpospolitej podjęta na konferencji pokojowej w Paryżu.
- Przyłączenie do Polski Wejherowa.
- Odzyskanie przez Polskę niepodległości po 123 latach zaborów.
- Powrót Chojnic do macierzy.
- Utworzenie Organizacji Wojskowej Pomorza.
- Uroczystość zaślubin Polski z morzem.
- Wkroczenie oddziałów generała Hallera do Kościerzyny.
- Powrót Brus do Rzeczpospolitej.
- Przybycie delegacji kaszubskiej na konferencję pokojową w Paryżu.
- Wyzwolenie Czerska przez polskie wojsko.

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z zamieszczonym tekstem źródłowym – relacją Stanisława Wojciechowskiego z pewnego ważnego wydarzenia w historii Pomorza. Następnie wykonaj polecenia i odpowiedz na pytania.

Wielkie święto Kaszubów

Byłem wówczas bosmanmatem w 3. plutonie 1. kompanii 1. Baonu Morskiego. Przydzielono mnie wraz z moimi żołnierzami do osobistej asysty generała. Mieliśmy chodzić za nim krok w krok i spełniać każde życzenie. [...] Na łąkach puckich, w pobliżu hangarów lotniczych i koszar marynarki wojennej [...] stał generał Józef Haller w otoczeniu wyższych oficerów sztabowych. Wszyscy na koniach. Po obydwu stronach [...] zgromadzili się rybacy, Kaszubi, którzy chcieli wziąć udział w uroczystościach zaślubin. Po lewej stronie sztabu stała grupa oficerów 1. Baonu Morskiego i 3. pluton 1. kompanii Marynarki Wojennej. Z tyłu batalion piechoty, szwadron kawalerii i dalej, na tyłach, artyleria. Na prawym skrzydle liczna grupa Polaków, którzy przybyli z głębi kraju na zaślubiny, oraz cztery kompanie 1. Baonu Morskiego.

Niezamarznięta część Zatoki była w odległości 12 do 15 metrów od generała Hallera, który na taką odległość winien rzucić pierścień, by dosięgnął on wolnej od lodu wody i zatonął. Po prawej stronie [...] był tor kolejowy zakończony kopcem oporowym usypanym z ziemi. Niespodziewanie dostałem rozkaz, by wejść na ten kopiec. Miałem podniesieniem ręki dać znać baterii dział, by dała salwę w momencie, gdy generał będzie wrzucał pierścień do morza.

Z kopca miałem doskonałą widoczność. W pewnym momencie generał, trzymając pierścień dwoma placami, uniósł go wysoko ponad głowę i rzucił w morze. W tej chwili na mój znak zagrzmiała salwa armatnia. Pierścień zatoczył łuk w powietrzu i spadł na... lód.

Widziałem zakłopotanie na twarzy generała. Nie mógł on rzucić pierścienia dalej, ponieważ siedział na koniu i ruchy krępował mu gruby płaszcz. Co robić? Na lód nie można wejść, bo był za słaby. W pobliżu nie ma żerdzi – tyczek... Lance ułańskie są za krótkie, by popchnąć pierścień i zatopić go.

Nagle jeden z pułkowników spiął konia i ruszył w stronę brzegu. Koń szedł z oporem, chrapiąc niespokojnie. Stojący z boku rybacy wołali: „Tu głębica, utonie pan!”. Jeszcze dziś słyszę jego donośną odpowiedź: „Pułkownik Skrzyński nie zginął na froncie, to i w wodzie morskiej diabli go nie wezmą”. Wjechał do wody. Końskie kopyta z łatwością kruszyły lód. Podeszedł do pierścienia i zatopił go.

Źródło: H. Kroczyński, *Zaślubiny Polski z morzem*, Kołobrzeg 1999, s. 68–69.

1. O jakiej uroczystości opowiada tekst? Zapisz datę tego wydarzenia i wyjaśnij, jakie miało ono znaczenie dla Kaszubów i Polski.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Kim był autor tekstu i jaką rolę odegrał podczas opisanej uroczystości? Wypisz z tekstu zdania, które o tym świadczą.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Czy autor spisywał swoją relację na bieżąco, zaraz po zakończeniu uroczystości, czy też zredagował tekst po wielu latach od tego wydarzenia? Uzasadnij swoją odpowiedź cytatem z tekstu.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Jakie trudności napotkali uczestnicy uroczystości? W jaki sposób rozwiązali zaistniały problem?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 4.

Odszukaj w internecie i dostępnych książkach informacje o 66. Kaszubskim Pułku Piechoty. Na podstawie zgromadzonego materiału przygotuj prezentację, którą przedstawiś na następnej lekcji koleżankom i kolegom z klasy. W swojej pracy uwzględnij odpowiedzi na podane pytania.

- Kiedy i gdzie utworzono pierwszy kaszubski oddział wojskowy?
- Kto został pierwszym dowódcą pułku?
- W jakich walkach brali udział kaszubscy żołnierze piechoty?
- Jak wyglądały sztandar i odznaka kaszubskiego oddziału?
- Jak brzmiało hasło 66. pułku?
- Kogo żołnierze kaszubscy uważali za swojego patrona?

ZADANIE 5.

Podaj imiona i nazwiska dwóch wybitnych kaszubskich działaczy społecznych, którzy zorganizowali delegację pomorską na konferencję pokojową w Paryżu po I wojnie światowej.

Przygotuj prezentację na temat jednej z wymienionych przez Ciebie postaci.

- Przedstaw biografię wybranego działacza.
- Zgromadź informacje dotyczące najważniejszych osiągnięć tej osoby i omów jej zasługi dla rozwoju Kaszub.
- Na koniec sformułuj własną ocenę prezentowanej postaci.
- Możesz wykonać swoją pracę w dowolnej formie, na przykład przygotować plakat poświęcony danej postaci lub pokaz slajdów z odpowiednimi podpisami. Wykorzystaj informacje, zdjęcia oraz materiały znalezione w internecie, encyklopedii i innych dostępnych źródłach, na przykład w książkach dotyczących historii Kaszub.

Dwudziestolecie międzywojenne

Sukcesy i porażki pierwszych lat niepodległości

Mimo radości z odzyskanego połączenia z ojczyzną sytuacja Kaszubów po 1920 roku nie była najłatwiejsza. Najbardziej dotkliwe problemy, które pojawiły się po zmianie przynależności państwowej, miały charakter ekonomiczny: kaszubszy kupcy, rybacy i rolnicy utracili bowiem najbardziej dochodowe rynki zbytu dla swoich towarów. Przez 140 lat cieszyli się z przywileju bezcłowego handlu ze wszystkimi regionami Niemiec – po I wojnie światowej i decyzjach paryskich od dawnych partnerów oddzieliła ich granica. W okresie zaborów Kaszubi często podejmowali pracę zarobkową w odległych rejonach państwa pruskiego, tymczasem w dwudziestolecium międzywojennym możliwość emigracji sezonowej również została im odebrana. Ograniczenia, które przyniosła upragniona niepodległość, spowodowały gospodarczy kryzys.

Trudności finansowe rekompensowało nieco zainteresowanie, jakie budziły ziemie pomorskie w społeczeństwie II Rzeczypospolitej. Uzyskanie dostępu do morza wywołało prawdziwy entuzjazm wśród Polaków: plaże kaszubskie stały się dla nich jednym z ulubionych celów wakacyjnych i urlopowych. Tematykę morską popularyzowali wybitni twórcy kultury. Należał do nich m.in. pisarz Stefan Żeromski – jego powieść *Wiatr od morza* zyskała sporą popularność w latach 20.

Pierwsze polskie rządy doceniały znaczenie bałtyckiego wybrzeża dla rozwoju ojczystej gospodarki – sukces polskiego eksportu miał zależeć od powstania niezależnego portu morskiego. Na miejsce tej kluczowej inwestycji wybrano wioskę kaszubską Gdynię. Budowa nowoczesnej bazy morskiej trwała kilka lat – tworzenie niezbędnej infrastruktury spowodowało powstanie wielu nowych miejsc pracy, paradoksalnie jednak to nie Kaszubi byli beneficjentami tej sytuacji – czyniono im bowiem liczne trudności w staraniach o poszczególne posady.

W 1926 roku realizacja najważniejszego projektu morskiego w historii kraju była już zakończona – Gdynia otrzymała prawa miejskie, a do portu zawinęły pierwsze statki. Równolegle rozwijała się polska polityka morska: w 1920 roku założono w Tczewie Szkołę Morską – w roku 1930 uczelnia ta przeniosła się do nowej gdyńskiej siedziby i przyjęła nazwę Państwowa Szkoła Morska. W Toruniu utworzono również Oficerską Szkołę Marynarki Wojennej. Bałtyk stawał się coraz ważniejszym elementem gospodarczej równowagi II Rzeczypospolitej. Do rangi istotnej gałęzi gospodarki awansowało rybołówstwo.

Sytuacja polityczna w II Rzeczypospolitej i na Pomorzu

Międzywojnie było w Polsce czasem ostrego i permanentnego konfliktu politycznego między dwiema skrajnymi frakcjami. Od 1926 roku władzę sprawował obóz potocznie nazywany sanacją. Tworzyli go zagorzali zwolennicy Józefa Piłsudskiego – poparli oni zorganizowany przez marszałka przewrót wojskowy, który przeszedł do historii jako zamach majowy. To siłowe rozwiązanie zakończyło w II Rzeczypospolitej krótki okres w pełni demokratycznych rządów. Piłsudzczycy utworzyli nowy, autorytarny system. Pomorze – podobnie jak inne regiony kraju – doświadczyło skutków wprowadzonej przez nich korekty.

Politycy sanacyjni osadzali na Kaszubach swoich ludzi na najbardziej eksponowanych stanowiskach: mianowali często urzędników i nauczycieli pochodzących z głębi kraju, zupełnie niekiedy

niezorientowanych w specyfice regionu i problemach lokalnych. Ta jawna dyskryminacja doprowadziła do licznych nieporozumień z miejscową ludnością kaszubską. Konflikt był tym ostrzejszy, że wśród pomorskiego społeczeństwa duży autorytet mieli przedstawiciele pravicowego środowiska Narodowej Demokracji, które stanowiło najbardziej znaczącą opozycję wobec obozu piłsudczykowskiego. Endecja wygrywała na Kaszubach wszystkie wybory, od samorządowych po parlamentarne. Jej pomorskimi liderami byli głównie księża, między innymi bardzo popularni wśród mieszkańców regionu senator Feliks Bolt, poseł Bernard Łosiński oraz proboszcz parafii we Wielu Józef Wrycza.

Rozwój kultury kaszubskiej w wolnej Polsce

W okresie międzywojennym nastąpiło odrodzenie ruchu kaszubskiego. Mieszkańcy Pomorza odkryli na nowo dzieła Floriana Ceynowy i Hieronima Derdowskiego. W celu upamiętnienia tego ostatniego z inicjatywy miejscowego proboszcza wzniesiono we Wielu pomnik. Józef Wrycza był także wydawcą dzieł Derdowskiego w 1935 roku. Czynni twórczo pozostawali prócz tego trzej najwybitniejsi przedstawiciele literatury młodokaszubskiej: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski i ksiądz Leon Heyke.

Na Pomorzu wcielonym do wolnej Polski po raz pierwszy zaistniały odpowiednie warunki do powstania stałej sceny teatralnej – w Wejherowie utworzono Teatr Ziemi Kaszubskiej, na którego deskach wystawiano m.in. sztuki autorstwa Leona Heykego i Bernarda Sychty. Rozgłośnia Polskiego Radia w Toruniu nadawała audycje w języku kaszubskim, poświęcone wyłącznie sprawom regionu. Ukazywały się również liczne gazety i czasopisma lokalne: w Toruniu wydawano naukowo-literacki periodyk „Mestwin”, założony przez Jana Karnowskiego, w Chojnicach wychodziły „Zabory”, a w Wejherowie staraniem Aleksandra Labudy publikowano „Klëkë” oraz „Zrzesz Kaszëbskô”. Równolegle rozwijała się nauka zajmująca się analizą lokalnych dziejów i tradycji – w Gdyni założono Instytut Bałtycki, który był pierwszą w historii instytucją skoncentrowaną na badaniach nad kaszubszczyzną.

Oryginalna kultura kaszubska zdobyła w okresie międzywojennym rzesze zwolenników na terenie całego kraju. W Toruniu działało Koło Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica”, a w Kartuzach – Zrzeszenie Regionalne Kaszubów. Do popularyzacji rodzimej tradycji przyczyniali się także studenci z ziemi pomorskiej tworzący korporacje kaszubskie: Cassubię na Uniwersytecie Warszawskim oraz Pomeranię w Poznaniu.

LITERATURA

J. Kutta, *Druga Rzeczpospolita i Kaszubi 1920–1939*, Bydgoszcz 2003.

R. Wapiński, *Życie polityczne Pomorza w latach 1920–1939*, Warszawa–Poznań–Toruń 1993.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ przedstawia historię powrotu Kaszub do wolnej Rzeczpospolitej po 1918 roku,
- ❑ omawia sytuację kaszubskiej ludności w dwudziestoleciu międzywojennym,
- ❑ opowiada o budowie i rozwoju miasta Gdyni,
- ❑ wyjaśnia znaczenie portu gdyńskiego dla państwa polskiego,
- ❑ charakteryzuje sytuację polityczną w Polsce międzywojennej i prezentuje stanowisko mieszkańców Kaszub wobec polityki ogólnopolskiej,
- ❑ omawia rozwój ruchu regionalnego na Pomorzu w latach 1920–1939 i prezentuje osiągnięcia jego najwybitniejszych przedstawicieli,
- ❑ wymienia największe osiągnięcia II Rzeczpospolitej na Pomorzu oraz wskazuje na negatywne zjawiska, które pojawiły się po wcieleniu Kaszub do wolnej Polski.

METODY: wykład, burza mózgów, analiza SWOT, dyskusja, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, grupowa, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. PO WYZWOLENIU: WPROWADZENIE DO TEMATYKI ZAJĘĆ

1. Uczniowie przypominają informacje dotyczące powrotu Kaszub do niepodległej Rzeczypospolitej w 1920 roku. W razie trudności prowadzący zadaje pytania pomocnicze.
 - ❑ *Gdzie i kiedy politycy europejscy zdecydowali, że część Pomorza zostanie włączona do wolnej Polski? Jak nazywali się kaszubszy działacze, którzy przyczynili się do podjęcia tej decyzji?*
 - ❑ *Jakie ziemie pomorskie zostały przyłączone do Rzeczypospolitej? Które kaszubskie miejscowości powróciły do Polski?*
 - ❑ *Które pomorskie terytoria i miasta znalazły się poza granicami Polski? Do jakich państw one należały po 1919 roku?*
 - ❑ *Kiedy nastąpiło wcielenie poszczególnych ziem kaszubskich do Rzeczypospolitej? Jakie oddziały wojskowe brały udział w tym wydarzeniu? Jaka uroczystość symbolicznie zakończyła powrót Kaszub do Polski?*
2. Nauczyciel omawia sytuację ludności kaszubskiej po odzyskaniu niepodległości. Wyjaśnia przyczyny problemów ekonomicznych, z którymi musieli się zmagać mieszkańcy regionu: wskazuje na zerwanie związków handlowych i gospodarczych z terytoriami niemieckimi oraz na rosnące bezrobocie na pomorskiej prowincji.

II. KASZUBY JAKO REGION WOLNEJ II RZECZPOSPOLITEJ: POLITYKA, GOSPODARKA, KULTURA

1. Podczas burzy mózgów osoby chętne wymieniają znane sobie atrakcje turystyczne Kaszub. Prowadzący tłumaczy, że wskazane przez ochotników miejsca i obiekty były doceniane również przez Polaków żyjących w dwudziestoleciu międzywojennym. Podkreśla entuzjazm, jakim społeczeństwo II Rzeczypospolitej zareagowało na odzyskanie terenów nadmorskich.
2. Podczas swobodnej dyskusji uczniowie odpowiadają na pytanie: *Jakie znaczenie – Waszym zdaniem – ma dla państwa dostęp do morza?* Ochotnicy prezentują swoje opinie i popierają je odpowiednimi argumentami. Najtrafniejsze propozycje są zapisywane na tablicy.
3. Nauczyciel opowiada o powstaniu miasta Gdyni. Przedstawia sytuację geopolityczną panującą na bałtyckim wybrzeżu po I wojnie światowej: zwraca uwagę uczniów na trudności, jakie mieli Polacy z korzystaniem z portu działającego w Wolnym Mieście Gdańsku, oraz wskazuje na konieczność utworzenia nowego ośrodka portowego w Zatoce Gdańskiej. Następnie omawia kolejne etapy rozbudowy infrastruktury morskiej w Gdyni – prezentuje szybkie powstanie nowego nadbałtyckiego miasta jako jedno z najefektowniejszych osiągnięć II Rzeczypospolitej. Na koniec mówi o polityce morskiej państwa polskiego w latach 20. i 30.
4. Prowadzący podaje informacje dotyczące sytuacji politycznej panującej w Polsce w latach 1918–1939: przedstawia krótką i burzliwą historię międzywojennej demokracji, wskazując na destrukcyjny wpływ konfliktów partyjnych i częstych zmian rządów, oraz opowiada o siłowym przejęciu władzy przez stronnictwo Piłsudskiego w 1926 roku. Następnie charakteryzuje

postawę Kaszubów wobec polityki ogólnopolskiej: podkreśla, że mieszkańcy regionu przez całe międzywojnie pozostawali w opozycji wobec sanacyjnych rządów, oraz wymienia negatywne skutki tego konfliktu, m.in. dyskryminację elity kaszubskiej przy rozdzielaniu stanowisk publicznych na Pomorzu.

5. Nauczyciel prezentuje sytuację kaszubskiej kultury w dwudziestoleciu: tłumaczy, że w wolnej Polsce ruch regionalny uzyskał wreszcie możliwość nieskrępowanego rozwoju. Omawia międzywojenną działalność i najważniejsze osiągnięcia najwybitniejszych twórców młodokaszubskich oraz ówczesnych debiutantów (np. pisarza i poety Aleksandra Labudy). Krótko prezentuje także historię pomorskich organizacji i instytucji regionalnych funkcjonujących w II Rzeczypospolitej, m.in. Koła Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica”, Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów, Instytutu Bałtyckiego oraz czasopism o profilu regionalnym („Mestwin”, „Zabory”, „Klëka” oraz „Zrzesz Kaszëbskô”).

III. PODSUMOWANIE TEMATU: KASZUBI W SPOŁECZEŃSTWIE MIĘDZYWOJENNYM

1. Nauczyciel rozdaje uczniom karty pracy, a następnie dzieli klasę na cztery grupy. Zadaniem zespołów jest rozpatrzenie zagadnienia: *Sytuacja Kaszubów w II Rzeczypospolitej* oraz zapisanie wniosków z dyskusji w postaci tabeli analizy SWOT (zadanie 3. w karcie pracy).
 - ❑ Członkowie grup formułują odpowiedzi na pytania zawarte w karcie pracy i zapisują je w zamieszczonej tabeli: wskazują mocne i słabe strony społeczności kaszubskiej w momencie odzyskania niepodległości oraz wymieniają szanse i zagrożenia wynikające z wcielenia Pomorza do Polski.
 - ❑ Po upływie wyznaczonego czasu przedstawiciele drużyn kolejno prezentują efekty swojej pracy. Na koniec uczniowie wspólnie formułują wnioski z przeprowadzonej analizy i zapisują je w ostatniej rubryce tabeli.
2. Uczestnicy zajęć utrwalają wiadomości uzyskane na lekcji podczas realizacji zadań 1. i 2. w karcie pracy: wskazują przyczyny dyskryminacji Kaszubów w życiu publicznym w latach 1920–1939 oraz rozwiązują test dotyczący dwudziestolecia międzywojennego na Pomorzu.

ZADANIE 1.

Zamaluj kratki przy właściwych dokończeniach zdań.

- Autorem powieści *Wiatr od morza*, której akcja toczy się w Gdyni, był wybitny polski pisarz
 - Jan Karnowski.
 - Władysław Reymont.
 - Aleksander Majkowski.
 - Stefan Żeromski.
- Teatr Ziemi Kaszubskiej działał w
 - Kartuzach.
 - Gdańsku.
 - Gdyni.
 - Wejherowie.
- Polacy podjęli decyzję o budowie portu w Gdyni, ponieważ
 - II Rzeczpospolita sprzedawała wiele towarów za granicę i port w Gdańsku nie nadążał z obsługiwaniem polskich handlowców.
 - port w Gdańsku był przestarzały i nie mógł już obsługiwać nowoczesnych statków z całej Europy.
 - władze Wolnego Miasta Gdańska łamały postanowienia traktatu wersalskiego i utrudniały II Rzeczpospolitej korzystanie z gdańskiego portu.
 - na mocy postanowień traktatu wersalskiego Rzeczpospolita utraciła dostęp do portu w Gdańsku.

- W 1938 roku ukazało się największe dzieło Aleksandra Majkowskiego pod tytułem
 - O panu Czôrlińszim, co do Pucka po sécë jachôt.*
 - Žëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji.*
 - Sowizdrzôt u Krëbanów.*
 - Jasiek z Knieji i Szymek z Wiela w podrôży do Ameryki.*
- Z inicjatywy księdza Józefa Wryczy wydane zostały dzieła
 - Jana Karnowskiego.
 - Hieronima Derdowskiego.
 - Aleksandra Majkowskiego.
 - Jana Drzeżdżona.
- W dwudziestoleciu międzywojennym ukazywały się czasopisma kaszubskie:
 - „Zabory” i „Klëka”.
 - „Gryf” i „Gazeta Toruńska”.
 - „Szkoła Narodowa” i „Pielgrzym”.
 - „Gryf” i „Gazeta Gdańska”.

ZADANIE 2.

Wyjaśnij, dlaczego po zamachu majowym w 1926 roku Kaszubi mieli trudności ze zdobyciem pracy w urzędach i w oświacie.

ZADANIE 3.

W jaki sposób zmieniło się życie Kaszubów po wcieleniu Pomorza do Polski? Jakie korzyści wyniknęły dla nich z odzyskania niepodległości? Z jakimi trudnościami się borykali? Przedstaw osiągnięcia i problemy ludności kaszubskiej w dwudziestoleciu międzywojennym. W tym celu uzupełnij tabelę odpowiedziami na podane pytania.

PROBLEM <i>Sytuacja Kaszubów w II Rzeczypospolitej</i>	
<p style="text-align: center;">MOCNE STRONY</p> <ul style="list-style-type: none"> ● <i>Jakie były zasługi Kaszubów dla Polski?</i> ● <i>Co Kaszubi mogli zaoferować mieszkańcom innych regionów Rzeczypospolitej?</i> 	<p style="text-align: center;">SŁABE STRONY</p> <ul style="list-style-type: none"> ● <i>Jakie były największe problemy społeczności kaszubskiej przed 1920 rokiem?</i> ● <i>Czy Kaszubi byli dobrze wykształceni?</i>
<p style="text-align: center;">SZANSE</p> <ul style="list-style-type: none"> ● <i>Jakie były osiągnięcia Kaszubów w dwudziestoleciu międzywojennym?</i> ● <i>Jakie były warunki dla rozwoju kultury kaszubskiej w II Rzeczypospolitej?</i> 	<p style="text-align: center;">ZAGROŻENIA</p> <ul style="list-style-type: none"> ● <i>Z jakimi problemami społecznymi i ekonomicznymi borykali się Kaszubi po odzyskaniu niepodległości?</i> ● <i>Dlaczego Kaszubi nie mogli w pełni uczestniczyć w życiu politycznym i społecznym Polski?</i>

WNIOSKI

LEKCJA XXIV

Okupacja niemiecka w latach 1939–1945

Kaszuby – pierwsza arena II wojny światowej

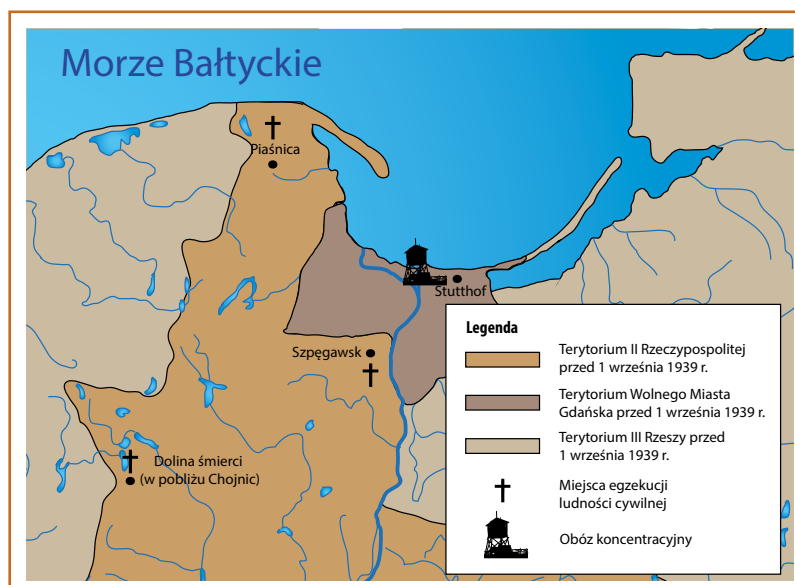
1 września 1939 roku o godzinie 4.45 armie III Rzeszy wdarły się na zachodnie i północne terytoria Rzeczypospolitej – to potężne natarcie, przeprowadzone jednocześnie w kilku miejscach zgodnie z planem hitlerowskiego dowództwa o kryptonimie „Fall Weiss”, uznaje się za początek II wojny światowej. Znaczący odcinek zachodniej granicy polsko-niemieckiej przebiegał przez ziemie pomorskie, Pomorze stało się zatem obszarem pierwszych działań wojennych, przyjęły impet nazistowskiego ataku.

Niemcy w szybkim tempie zdobywali kolejne miasta i wsie pomorskie. Już w pierwszych minutach inwazji podstępnie zaatakowano nadgraniczne Chojnice. Na miejscową stację wjechał pociąg pancerny, którego załoga przez zaskoczenie zajęła dworzec. I choć została stamtąd wyparta, polskie oddziały musiały wkrótce wycofać się na wschód. Tego samego dnia bombardowania Luftwaffe zniszczyły bazę polskiego lotnictwa morskiego w Pucku. Wojsko polskie wycofywało się na południe, zgodnie z wytycznymi planu obrony opracowanego na wypadek wojny z III Rzeszą.

Eksterminacja ludności polskiej na ziemiach zajętych przez hitlerowców

Na zdobytych terenach hitlerowskie siły wojskowe i policyjne niemal od razu rozpoczęły aresztowania kaszubskiej inteligencji. Ofiary początkowych represji były często denuncjowane przez swoich sąsiadów – członków mniejszości niemieckiej zamieszkującej Pomorze. Celem pierwszej zorganizowanej akcji najeźdźcy przeciwko ludności cywilnej stali się Polacy z wyższym wykształceniem: księża, lekarze, nauczyciele i prawnicy, a także obywatele działający w różnych organizacjach społecznych i politycznych, m.in. w Polskim Związku Zachodnim, towarzystwach ludowych, stowarzyszeniach kombatanckich i organizacjach strażackich. Aresztowani ludzie stali się ofiarami pierwszych zbrodni

Miejsca
eksterminacji
Pomorzan
przez Niemców

hitlerowskich popełnionych podczas II wojny światowej – w ciągu kilku tygodni konfliktu okupanci zamordowali tysiące osób w różnych miejscach na całym Pomorzu. Masowe groby Kaszubów znajdują się m.in. w Piaśnicy w okolicy Wejherowa, gdzie zastrzelono ok. 12 tysięcy osób, w Szpęgawsku niedaleko Starogardu Gdańskiego, w którym Niemcy zabili 7 tysięcy ludzi, oraz w Dolinie Śmierci pod Chojnicami, w której do 1945 roku zginęło 2 tysiące mieszkańców okolicznych ziem. W każdej niemal miejscowości kaszubskiej dochodziło do brutalnych aktów przemocy ze strony okupanta.

Życie po klęsce – okupacja na ziemiach wcielonych do III Rzeszy

Szybka i zakrojona na szeroką skalę akcja eksterminacyjna była obliczona na zastraszenie pomorskiej ludności – likwidacja kaszubskiej elity intelektualnej miała umożliwić szybką germanizację warstw niewykształconych, pozbawionych w pierwszych tygodniach wojny duchowego kierownictwa. Na mocy dwóch dekretoów Adolfa Hitlera z 8 i 12 października 1939 roku Pomorze Gdańskie, Śląsk i tzw. Kraj Warty (Wielkopolska) zostały wcielone do III Rzeszy. Mieszkańców anektowanych terenów decyzja władz niemieckich postawiła w cięższej i bardziej opresyjnej sytuacji okupacyjnej niż ta, która panowała na terenach Generalnego Gubernatorstwa. Życie Kaszubów, Ślązaków i Wielkopolan ograniczone zostało systemem bardzo rygorystycznych nakazów i zakazów: Polakom odmówiono prawa do edukacji i jakiegokolwiek życia kulturalnego; nie wolno im było m.in. mówić po polsku – za złamanie tego zakazu groziła deportacja do jednego z obozów koncentracyjnych. Rzeczywistość wojenna mieszkańców Pomorza pełna była upokorzenia, strachu i niepewności.

Wobec germanizacji – Kaszubi na volksliście

Głównym celem administracji hitlerowskiej na pomorskich ziemiach wcielonych do Rzeszy było zniszczenie tożsamości narodowej Kaszubów i ich jak najszybsza germanizacja. Prawną realizacją tych planów było utworzenie volkslisty: niemieckiej listy narodowościowej, na którą wpisywano osoby zakwalifikowane przez władze do przyznania obywatelstwa niemieckiego. Mieszkańców uwzględnionych w tym spisie podzielono na cztery grupy. Pierwszą z nich tworzyli rodowici Niemcy, którzy przed wojną działali na rzecz III Rzeszy, drugą zaś – tzw. volksdetsche, czyli ludzie mówiący na co dzień po niemiecku, deklarujący niemieckie pochodzenie i związani z niemiecką kulturą. Do trzeciej grupy tzw. eingedeutschów, czyli „wniemczonych”, zaliczano między innymi Kaszubów, których okupanci określali jako częściowo spolonizowaną, rdzenną ludność niemiecką Pomorza. Mieszkańcy terenów zaanektowanych do Niemiec byli wpisywani na volkslistę. Wobec osób, które odmawiały deklaracji narodowościowej, stosowano różne formy nacisku. Kaszubom stawiającym opór administracyjnym zarządzeniom groziły eksmisja, odebranie kartek żywnościowych, przeniesienie do gorszej pracy, a także represje policyjne: uporczywe aresztowania i przesłuchania, bicie i tortury. W wielu przypadkach całe niepokorne kaszubskie rodziny spotykała kara najsurowsza: wywiezienie do obozu koncentracyjnego. Do największego pomorskiego lagru, Stutthofu, zesłano dziesiątki tysięcy Kaszubów.

Młodzi mężczyźni z rodzin, które zdecydowały się na podpisanie volkslisty, byli przymusowo wcielani do niemieckiej armii. Kaszubi walczyli w oddziałach Wehrmachtu na wszystkich frontach II wojny światowej: we Francji, Włoszech, w Norwegii, a także w najcięższych warunkach kampanii wschodniej, toczonych na terytorium Związku Radzieckiego. Wielu kaszubskich rekrutów służących w hitlerowskich oddziałach nie wróciło z pól bitew – ci, którym udało się przeżyć, często spotykali się po wojnie z prześladowaniami ze strony nowych władz komunistycznych.

LITERATURA

- S. Bykowska, *Rehabilitacja i weryfikacja narodowościowa ludności polskiej w województwie gdańskim po II wojnie światowej*, Gdańsk 2012.
- W. Jastrzębski, J. Sziling, *Okupacja hitlerowska na Pomorzu Gdańskim w latach 1939–1945*, Gdańsk 1979.

CELE LEKCJI**UCZEŃ:**

- ❑ wyjaśnia znaczenie terminów: *okupacja, obóz koncentracyjny, volkslista*.
- ❑ opowiada o ataku III Rzeszy na Polskę 1 września 1939 roku,
- ❑ omawia przebieg kampanii wrześniowej na Pomorzu,
- ❑ podaje najważniejsze informacje dotyczące zbrodni hitlerowskich na pomorskiej ludności cywilnej, m.in. na temat masowych egzekucji i obozu koncentracyjnego Stutthof,
- ❑ charakteryzuje warunki okupacyjne panujące na ziemiach wcielonych do Rzeszy,
- ❑ przedstawia trudną sytuację Kaszubów żyjących pod okupacją niemiecką, ze szczególnym uwzględnieniem brutalnej akcji germanizacyjnej,
- ❑ opowiada o represjach, które spotykały kaszubską ludność odmawiającą podpisania volkslisty.

PRZYGOTOWANIE DO LEKCJI

Dwa tygodnie przed zajęciami poświęconymi okupacji hitlerowskiej na Kaszubach uczniowie chętni otrzymują dodatkowe zadanie domowe do wykonania.

Zgromadź informacje na temat życia codziennego Polaków, którzy podczas okupacji hitlerowskiej w latach 1939–1945 mieszkali w Generalnym Gubernatorstwie. Możesz skorzystać z internetu, encyklopedii oraz dostępnych książek historycznych. Zebrane materiały zaprezentuj przed koleżankami i kolegami z klasy podczas lekcji. W swojej pracy uwzględnij odpowiedzi na podane pytania.

- ❑ *Z których regionów przedwojennej Polski hitlerowcy utworzyli Generalne Gubernatorstwo? Jakie miasto zostało jego stolicą?*
- ❑ *Jakie zakazy i nakazy wprowadzili okupanci na tych ziemiach? Jak zmieniły one życie codzienne Polaków?*
- ❑ *Jaki był los ludności żydowskiej zamieszkującej ziemie Generalnego Gubernatorstwa?*
- ❑ *Czy mieszkańcy okupowanych terenów mogli posługiwać się językiem polskim? Czy polskie dzieci mogły uczyć się w szkołach? Czy działały polskie uniwersytety?*
- ❑ *Jakie represje spotykały Polaków ze strony hitlerowskich władz?*
- ❑ *Co oznaczają słowa: „Gestapo” i „łapanka”?*
- ❑ *Jakie zbrodnie popełnili hitlerowcy na ludności polskiej zamieszkującej Generalne Gubernatorstwo?*
- ❑ *Czym były hitlerowskie obozy koncentracyjne? W jakich miejscowościach się one znajdowały?*

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa kierowana, prezentacja, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU: KASZUBY JAKO PIERWSZA ARENA II WOJNY ŚWIATOWEJ

1. Na polecenie nauczyciela uczniowie przedstawiają zdobyte na lekcjach historii informacje na temat okoliczności, które doprowadziły do wybuchu II wojny światowej. Prowadzący w razie potrzeby uzupełnia i koryguje wypowiedzi ochotników.
2. Nauczyciel krótko opowiada o początkowym okresie wojny na Kaszubach: podkreśla fakt, że Pomorze stało się pierwszym celem niemieckiego ataku 1 września, oraz omawia działania militarne wojsk hitlerowskich po napaści. Przedstawia także zasięg błyskawicznych zdobyczy terytorialnych Wehrmachtu w pierwszych dniach walk.

II. TERROR I BRUTALNA GERMANIZACJA: ŻYCIE KASZUBÓW PODCZAS OKUPACJI

1. Uczniowie prezentują zebrane w ramach zadania domowego materiały dotyczące okupacji ziem, z których utworzono Generalne Gubernatorstwo: opowiadają o represjach władz najeźdźczych wobec ludności polskiej i żydowskiej, wskazują na zbrodnie dokonywane przez hitlerowców oraz wyjaśniają, czym były niemieckie obozy koncentracyjne.
2. Uczestnicy zajęć wykonują zadanie 1. z karty pracy: wyjaśniają znaczenie podstawowych terminów związanych z zagadnieniem okupacji ziem polskich w trakcie II wojny światowej.
3. Nauczyciel charakteryzuje sytuację panującą na Kaszubach w pierwszych miesiącach wojny. Przedstawia przyczyny i przebieg eksterminacji inteligencji polskiej zamieszkującej Pomorze: omawia organizację zbrodni i wymienia miejsca masowych egzekucji ludności.
4. Prowadzący opowiada o okupacyjnej rzeczywistości na Kaszubach. Podkreśla fakt, iż ziemie pomorskie – podobnie jak Wielkopolska i Śląsk – zostały bezpośrednio wcielone do Rzeszy. Wyjaśnia, że tak określony stan prawny obszarów nadbałtyckich skutkowało znacznym zaostreniem represji przeciwko Polakom, przejawiającym się m.in. w zakazie używania języka polskiego oraz w całkowitym ograniczeniu edukacji i życia kulturalnego. Wymienia także najsurowsze kary, jakie groziły Kaszubom za wykroczenie przeciw hitlerowskim regulacjom.
5. Nauczyciel omawia, na czym polegała polityka narodowościowa prowadzona przez niemieckiego okupanta na terenach wcielonych do Rzeszy. Tłumaczy, czym była volkslista i jakie osoby zaliczano do uwzględnionych na niej grup ludności. Wyjaśnia, że Kaszubi także byli wpisywani na volkslistę i że była to procedura przymusowa – odmowa przystąpienia do wskazanej przez administrację okupacyjną grupy groziła surowymi sankcjami.

III. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Uczestnicy zajęć wspólnie wykonują zadanie 4. z karty pracy: porównują warunki życia pod okupacją panującą na ziemiach wcielonych do Rzeszy i w Generalnym Gubernatorstwie – wypełniają zamieszczoną tabelę, wymieniając w poszczególnych rubrykach podobieństwa i różnice. Nauczyciel kontroluje pracę uczniów i, w razie konieczności, koryguje odpowiedzi na podane pytania.
2. Prowadzący wskazuje w podsumowaniu na dramatyzm kaszubskich losów podczas wojny: jeszcze raz podkreśla szczególny charakter represji, którym poddawano ludność pomorską. Wyjaśnia, że Kaszubi stawali w latach wojny przed tragicznym wyborem: albo odmawiali współpracy z okupantem, narażając siebie i swoje rodziny na prześladowania, albo podpisywali volkslistę w obawie przed karami, skazując się tym samym na społeczne potępienie i represje państwowe w latach powojennych.
3. Zadanie domowe:
Wykonaj zadania 2. i 3. z karty pracy.

ZADANIE 1.

Wyjaśnij znaczenie podanych terminów.

Okupacja –

.....

Niemiecki obóz koncentracyjny –

.....

Gestapo –

.....

Łapanka –

.....

ZADANIE 2.

Które z regionów Polski w czasie II wojny światowej znalazły się w granicach Generalnego Gubernatorstwa, a które – zostały wcielone do III Rzeszy? Połącz nazwy z odpowiednimi opisami.

Wielkopolska

Mazowsze

Małopolska

Śląsk

Pomorze

Lubelszczyzna

Generalne Gubernatorstwo

Ziemie wcielone do III Rzeszy

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z zamieszczonym tekstem źródłowym. Następnie wykonaj polecenia i odpowiedz na pytania.

**Rozporządzenie z 14 września 1939 roku
wydane przez naczelnika niemieckiej administracji cywilnej
w mieście Gdyni (fragment)**

Celem zachowania spokoju i porządku w mnie powierzonym okręgu, ogłaszam następujące rozporządzenie: [...]

- II. Przebywanie na ulicach w czasie od godziny 18–6 jest zabronione. [...]
- IV. Każdy jest obowiązany bezwarunkowo zastosować się do zarządzeń władz wojskowych i policyjnych, a w szczególności patroli i straży.
- V. Stosownie do rozporządzenia Naczelnika Administracji Cywilnej rozwiązuje się z dniem dzisiejszym wszelkie polskie związki i stowarzyszenia – też związki charakteru religijnego, z wyjątkiem bractw zakonnych. [...]
Zgromadzenia wszelkiego rodzaju są zabronione. Zgromadzenia w zamkniętych salach wymagają mego zezwolenia. Zatrzymywanie się, względnie przechodzenie się na ulicach ponad trzech osób jest zakazane.
- VI. Wstrzymuje się wydanie polskich gazet i czasopism.
- VII. Każdy posiadający radio jest zobowiązany do odstawienia go Administracji Cywilnej. Anteny należy zdjąć. [...]
- IX. Niezastosowanie się do powyższych zarządzeń zostanie ukarane więzieniem lub ciężkim więzieniem.

*Pierwsza odstona. Okupacja hitlerowska na Kaszubach i Kociewiu w 1939 r.,
wystawa przygotowana przez Biuro Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej
w Gdańsku (http://ipn.gov.pl/__data/assets/pdf_file/0014/60305/1-21158.pdf)*

- 1.** Jakie ograniczenia w życiu codziennym mieszkańców Gdyni wprowadziło rozporządzenie władz niemieckich? Wymień trzy zakazy, którym musieli się podporządkować Polacy.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 4.

Porównaj warunki życia podczas okupacji niemieckiej w Generalnym Gubernatorstwie oraz na ziemiach wcielonych do III Rzeszy. W tym celu uzupełnij tabelę odpowiednimi informacjami.

	Ziemie wcielone do Rzeszy	Generalne Gubernatorstwo
Czy Polacy mogli używać języka polskiego?		
Czy polscy mieszkańcy mieli dostęp do informacji, na przykład do radia albo gazet?		
Czy na tych obszarach działały polskie szkoły? Czy polskie dzieci mogły się uczyć?		
Czy podpisanie volkslisty było obowiązkowe?		
Jakie represje stosowały władze niemieckie wobec Polaków? Jakie zbrodnie popełniali okupanci w czasie wojny?		
Czy na tych terenach działały obozy koncentracyjne? Jeśli tak, to w jakich miastach?		

Ruch oporu

Ruch oporu na Kaszubach rozpoczął działalność niemal natychmiast po agresji III Rzeszy i błyskawicznym zajęciu Pomorza przez armię niemiecką. Powstały wówczas niewielkie, samodzielne oddziały partyzanckie, niepodlegające jednemu dowództwu. W pierwszych tygodniach wojny założono m.in. organizację podziemną o nazwie Gryf Kaszubski.

Kaszubi jako pierwsi doświadczyli okrucieństwa i bezwzględności niemieckiego okupanta. Jeszcze we wrześniu 1939 roku Niemcy przeprowadzili akcję eksterminacyjną wymierzoną w pomorską inteligencję – wielu wybitnych przedstawicieli regionalnej elity zginęło, niektórzy zdołali jednak uciec i ukryć się na kaszubskiej wsi. Jednym z ocalonych był ksiądz podpułkownik Józef Wrycza – Młodokaszuba, żołnierz armii generała Józefa Hallera, kaszubski działacz polityczny w okresie międzywojennym. Zbiegł on z posterunku niemieckiej policji w Czersku; od tego momentu przez blisko sześć lat ukrywał się w różnych lokalizacjach: najpierw we Wielu, na tamtejszej kalwarii, później na wyspach jeziora Wdzydze, ostatecznie zaś w domach kilku rodzin kaszubskich, m.in. w Czarnej Dąbrowie niedaleko Bytowa.

Ksiądz Wrycza był ważną postacią w pomorskim ruchu oporu. 7 lipca 1941 roku spotkał się w Czarnej Dąbrowie z przedstawicielami Gryfa Kaszubskiego, m.in. z szefem tego oddziału, Józefem Dambkiem. Podczas rozmów dotyczących przyszłości walki podziemnej zdecydowano o utworzeniu nowej organizacji – Gryfa Pomorskiego. Jej tytularnym prezesem został mianowany Wrycza, role przywódcze w rzeczywistości odgrywali jednak Józef Dambek i Józef Gierszewski. Członkowie Gryfa zajmowali się m.in. działalnością wywiadowczą: Kaszubi pracujący przymusowo w fabryce wyrzutni rakiet V2 oraz przy budowie Wilczego Szańca – tajnej kwatery Hitlera w okolicach Kętrzyna – zdobywali cenne informacje dla aliantów, które przekazywali – osobiście, po powrocie do domu na urlop, lub przez rodzinę czy sąsiadów – łącznikom działającym w partyzanckim podziemiu. Spiskowcy organizowali także paczki żywnościowe i pomoc lekarską dla więźniów niemieckiego obozu koncentracyjnego Stutthof.

Oddziały partyzanckie walczące na Kaszubach i Kociewiu przeprowadzały akcje sabotażowe oraz ataki na niemieckie cele strategiczne. Do najbardziej spektakularnych operacji na Pomorzu zaliczyć można szturm na niemieckie lotnisko w Rumi, w którym brali udział bojownicy Gryfa, oraz nieudany zamach na Hitlera, dokonany przez inną formację w Strychu – miejscowości leżącej na trasie kolejowej między Starogardem Gdańskim a Czerskiem. Partyzanci kaszubscy stoczyli również wiele potyczek ze ścigającymi ich Niemcami: do najpoważniejszych bitew doszło w 1944 roku, m.in. pod Koleczkowem, leżącym między Wejherowem a Gdynią, oraz pod Łubianą niedaleko Kościerzyny.

Te przykłady działań zbrojnych nie oznaczają jednak, że członkowie Gryfa i innych tajnych pomorskich organizacji byli nastawieni na bezpośrednie starcia z okupantem. Przeciwnie: walka była środkiem ostatecznym, stosowanym w wyjątkowych sytuacjach i w samoobronie. Aktywność kaszubskiego podziemia rozwijała się na wielu poziomach i było w nią zaangażowanych wiele osób cywilnych. Przykładowo, w Zajączkowie Tczewskim akcje sabotażowe przeprowadzali kolejarze pracujący na ważnym ze względów strategicznych węźle kolejowym: do ich zadań należało np. błędne zestawianie wagonów w niemieckich pociągach wojskowych – opóźniało to transporty sprzętu i broni kierowane na front wschodni. Do podziemnych struktur należeli także nauczyciele, którzy przez cały okres okupacji organizowali tajną edukację kaszubskiej młodzieży.

Gryf Pomorski był najpotężniejszą organizacją niepodległościową działającą na północy Polski: ocenia się, że do jego różnych oddziałów należało blisko 20 tysięcy osób z całych Kaszub i z Kociewia. Wielu z tych ludzi do aktywności podziemnej zainspirowała niezłomna postawa

duchowego przywódcy pomorskiej partyzantki – księdza podpułkownika Józefa Wryczy. Do szeregów Gryfa wstępowali m.in. Kaszubi, których siłą wcielono do niemieckiego wojska – podczas urlopów uciekali oni do lasu, aby przyłączyć się do bojowników.

Działalność Gryfa Pomorskiego zakończyła się tragicznie. Rozbudowaną podziemną strukturą wstrząsnął najpierw gwałtowny konflikt wewnętrzny: Józef Gierszewski zginął w wyniku bratobójczej walki o władzę z drugim dowódcą partyzantów – Józefem Dambkiem. Obu wybitnych działaczy podziemia poróżniły poglądy dotyczące koncepcji przyszłego zjednoczenia Gryfa z Armią Krajową. W proteście przeciwko bezsensownemu sporowi z kierownictwem usunął się ksiądz Wrycza. Później w wyniku rozpracowania organizacji przez niemieckie służby bezpieczeństwa (Gestapo) wielu zdekonspirowanych bojowników i działaczy zginęło z rąk okupanta lub trafiło do obozów koncentracyjnych. Pozostali na wolności członkowie Gryfa kontynuowali walkę do stycznia 1945 roku, aż do rozwiązania ostatnich oddziałów wobec zbliżania się Armii Czerwonej.

LITERATURA

B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, K. Steyer, *Polska podziemna na Pomorzu*, Gdańsk 2005.
A. Gąsiorowski, K. Steyer, *Tajna Organizacja Wojskowa „Gryf Pomorski”*, Gdańsk 2010.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ opowiada o okupacji niemieckiej na Kaszubach w latach 1939–1945,
- ❑ przedstawia historię podziemnych organizacji antyhitlerowskich działających na Pomorzu, ze szczególnym uwzględnieniem Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”,
- ❑ omawia formy i metody walki z okupantem stosowane przez bojowników Gryfa Pomorskiego,
- ❑ podaje przybliżone daty i miejsca wydarzeń związanych z walką pomorskich partyzantów z Niemcami,
- ❑ określa przyczyny i skutki konfliktu między dowódcami Gryfa Pomorskiego,
- ❑ wymienia najważniejsze postacie w antyhitlerowskim ruchu oporu na Kaszubach.

METODY: wykład, burza mózgów, rozmowa kierowana, dyskusja, prezentacja, praca z mapą

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU: POLSKA WALCZĄCA

1. Chętni uczniowie prezentują przygotowane w ramach zadania domowego materiały na temat organizacji antyhitlerowskich działających na okupowanych terenach Rzeczypospolitej. Przedstawiają historię powstania poszczególnych związków zbrojnych (np. Armii Krajowej czy Armii Ludowej) oraz omawiają sposoby walki, które stosowali polscy żołnierze. Wymieniają też wybrane przedsięwzięcia i akcje zbrojne przeprowadzone przez działaczy i bojowników podziemia (np. akcja pod Arsenalem, pomoc Żydom z getta warszawskiego organizowana przez Żegotę, powstanie warszawskie).
2. Nauczyciel opowiada o narodzinach tajnych struktur wojskowych na Pomorzu. Nacisk kładzie na omówienie historii pierwszej dużej organizacji partyzanckiej o nazwie Gryf Kaszubski; podaje informacje m.in. o działalności grupy oraz o jej założycielach.

II. WALKA O POLSKOŚĆ POMORZA: DZIEJE TAJNEJ ORGANIZACJI WOJSKOWEJ „GRYF POMORSKI”

1. Prowadzący podkreśla szczególną rolę księdza Józefa Wryczy w procesie formowania się polskiego podziemia niepodległościowego na Pomorzu. Przedstawia losy tej postaci w początkowym okresie okupacji: od ucieczki z posterunku niemieckiej policji w Czersku, przez lata ukrywania się na kaszubskiej prowincji, aż do momentu powstania Gryfa Pomorskiego.
2. Nauczyciel omawia formy walki stosowane przez struktury podziemne na Kaszubach. Wskazuje na sabotaż jako główną metodę działania członków Gryfa Pomorskiego, a także zwraca uwagę uczniów na znaczące sukcesy, jakie odnieśli kaszubszy spiskowcy w dziedzinie wywiadu wojskowego (zdobycie informacji dotyczących budowy wyrzutni rakiet V2 oraz Wilczego Szańca). Opowiada również o bojowych akcjach pomorskich partyzantów: o ataku na lotnisko w Rumi i o potyczkach z roku 1944.
3. Prowadzący przedstawia uczniom dramatyczny finał działalności Gryfa Pomorskiego. Omawia przyczyny i przebieg konfliktu, który wybuchł w tej organizacji na szczeblu przywódczym; wskazuje na spór Józefa Dambka i Józefa Gierszewskiego dotyczący ewentualnego połączenia kaszubskich oddziałów partyzanckich z Armią Krajową. Podkreśla destrukcyjny charakter nieporozumień wewnętrznych. Podaje także informacje o końcowym okresie istnienia Gryfa: mówi o dekonspiracji i aresztowaniach dokonanych przez niemieckie służby bezpieczeństwa, o tragedii działaczy uwięzionych i wywiezionych do obozów koncentracyjnych oraz o losie bojowników ukrywających się w lasach.

III. PODSUMOWANIE TEMATU: GRYF POMORSKI A POLSKIE PODZIEMIE NIEPODLEGŁOŚCIOWE

1. Podczas burzy mózgów uczniowie wskazują na podobieństwa w funkcjonowaniu kaszubskich struktur podziemnych i Armii Krajowej. Nauczyciel podkreśla fakt, że w warunkach zaostrego terroru na ziemiach wcielonych do Rzeszy zachowanie konspiracyjnego charakteru działalności było zadaniem jeszcze trudniejszym niż w Generalnym Gubernatorstwie.
2. Podczas rozmowy kierowanej uczestnicy zajęć wspólnie z prowadzącym próbują odpowiedzieć na pytanie: *Czy decyzja bojowników Gryfa o niepołączeniu się z oddziałami Armii Krajowej była słuszna?* Uczniowie analizują, do czego doprowadził opór grupy partyzantów skupionych wokół Józefa Dambka wobec koncepcji zjednoczenia, wyrażają swoje opinie o postawie działaczy oraz formułują odpowiednie argumenty.
3. Uczestnicy zajęć utrwalają zdobyte na lekcji wiadomości w trakcie realizacji zadań 1., 2. i 3. z karty pracy: określają prawdziwość zdań dotyczących historii pomorskich organizacji partyzanckich i poprawiają błędne informacje, wymieniają metody walki stosowane przez żołnierzy Gryfa Pomorskiego oraz wskazują na mapie najważniejsze miejsca związane z okupacją niemiecką na Kaszubach.

ZADANIE 1.

Wstaw literę *P* w kratki obok zdań prawdziwych, a literę *F* – przy zdaniach fałszywych. Następnie popraw zdania zawierające błędy.

- 1. Gryf Pomorski był pierwszą organizacją partyzancką utworzoną na Pomorzu.
- 2. Jednym z założycieli Gryfa Pomorskiego był ksiądz Józef Wrycza.
- 3. W organizacjach antyhitlerowskich walczyło prawie pięć tysięcy Kaszubów.
- 4. Ważne akcje sabotażowe przeprowadzali kolejarze pracujący w Zajączkowie Tczewskim.
- 5. Józef Dambek uważał, że Gryf Pomorski powinien się połączyć z Armią Krajową.
- 6. Cenne informacje wywiadowcze zdobywali Kaszubi pracujący przymusowo w Niemczech w fabrykach czołgów i samolotów.
- 7. Działacze Gryfa Pomorskiego organizowali pomoc dla więźniów obozu koncentracyjnego Stutthof.

Poprawione zdania:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 2.

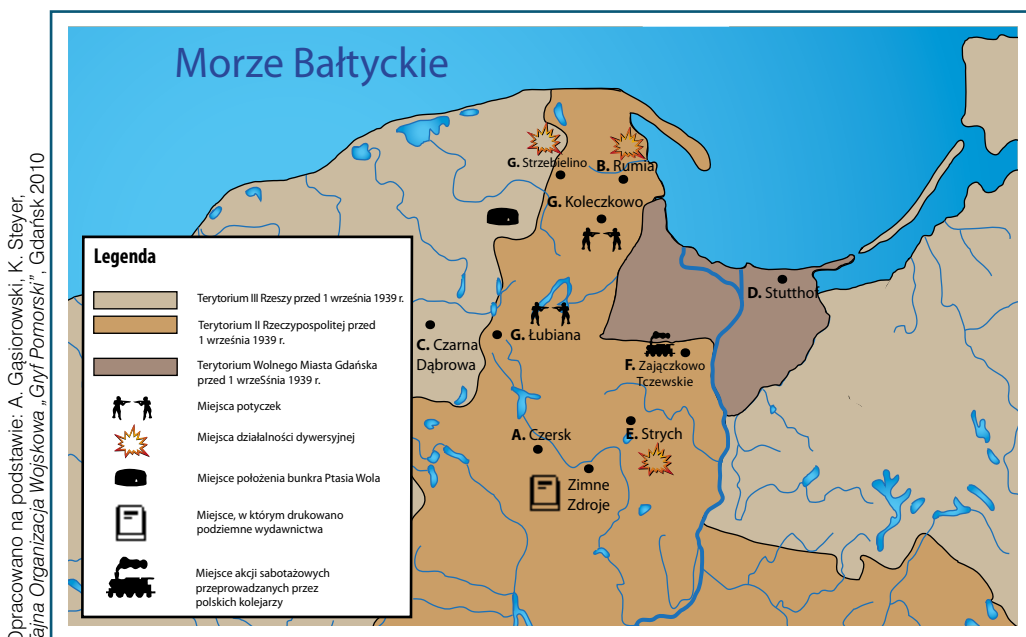
Wymień trzy metody walki z niemieckim okupantem, które stosowali Kaszubi z Gryfa Pomorskiego. Wyjaśnij krótko, na czym one polegały.

1.
.....
.....
2.
.....
.....
3.
.....
.....

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z mapą. Następnie uzupełnij tabelę dotyczącą miejsc związanych z okupacją niemiecką na Kaszubach i z działalnością Gryfa Pomorskiego.

- Ustal, jakich miejscowości dotyczą podane opisy, a następnie zapisz ich nazwy w drugiej kolumnie.
- Odszukaj wymienione miejsca na mapie i wstaw odpowiednie litery w rubryki z pierwszej kolumny.

Działania partyzantów na Kaszubach i Kociewiu

Litera z mapy	Nazwa miejscowości	Opis miejsca
		W tej miejscowości znajdował się posterunek policji, z którego zbiegł ksiądz Józef Wrycza w 1939 roku.
		Partyzanci kaszubscy zaatakowali niemieckie lotnisko wojskowe znajdujące się w tej miejscowości.
		To w tej wsi na tajnym spotkaniu przedstawicie Gryfa Kaszubskiego i innych podziemnych organizacji antyhitlerowskich założyli Tajną Organizację Wojskową „Gryf Pomorski”.
		To tam partyzanci kaszubscy planowali przeprowadzić zamach na Adolfa Hitlera.
		Na tej ważnej stacji kolejowej pracowali Polacy, którzy dokonywali bohaterskich akcji sabotażowych.
		W tych miejscach odbyły się najpoważniejsze potyczki między partyzantami z Gryfa Pomorskiego a oddziałami wojska niemieckiego.

LEKCJA XXVI

Kaszubscy twórcy XX wieku i ich dzieła

Ferdinand Neureiter, autor *Historii literatury kaszubskiej*, słusznie zauważył – i rozpoznanie to pozostaje aktualne także dzisiaj – że w twórczości literackiej Kaszubów dominuje poezja. Obok licznych utworów lirycznych występują w niej także opowiadania i utwory dramatyczne, a także tylko jedna powieść: *Życie i przygody Remusa*. Co charakteryzuje literaturę kaszubską? Trafną odpowiedź sformułował Neureiter: *wyrażana w wierszach i powiastkach miłość do bliższej ojczyzny, wystawianie rodzimego krajobrazu, opiewanie miłosnych uczuć wiejskiego chłopaka i dziewczyny, radości i niebezpieczeństw życia rybaków, morza i sztormów na morzu, nawet wiersze polemiczne i pieśni zagrzewające do walki oraz utwory poświęcone miejscowym bohaterom przeszłości i współczesności nie nadają literaturze kaszubskiej dostatecznie dużego ciężaru gatunkowego, aby mogła oddziaływać poza granicami regionu i wypowiadać treści ogólnoludzkie*. Do wyjątków od tej reguły niemiecki badacz zalicza twórczość Aleksandra Majkowskiego i Alojzego Nagla, którzy zdobyli uznanie także poza Pomorzem.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego (1920–1939) rozpoczęła działalność grupa młodych artystów kaszubskich, którzy pragnęli przeciwdziałać upośledzaniu Kaszubów przez władze centralne i ludność napływową (F. Neureiter, op. cit., s. 168). Utworzyli oni w 1929 roku Zrzeszenie Regionalne Kaszubów. Na czele tej organizacji stał formalnie Aleksander Majkowski, jednak jej najważniejszymi członkami byli młodzi nauczyciele: Aleksander Labuda (wiceprezes) i Jan Trepczyk (sekretarz). Twórcy zaangażowani w funkcjonowanie Zrzeszenia przeszli do historii jako Zrzesińcy. Publikowali oni w różnych pismach, wśród których najważniejszym tytułem była „Zrzesz Kaszëbskô”, która krótko wychodziła także po wojnie, w latach 1945–1947. Twórczość Labudy obejmuje głównie dzieła poetyckie i prozatorskie (m.in. bajki, powiastki), został on jednak zapamiętany przede wszystkim jako autor felietonów publikowanych pod pseudonimem Guczów Mack, a zatem jako pierwszy felietonista kaszubski. Drugi z najważniejszych Zrzesińców, Jan Trepczyk, był nie tylko poetą, lecz także kompozytorem – pieśniarzem i twórcą melodii do własnych wierszy. W swoich lirykach często wyznawał miłość do ziemi ojczystej.

Ferdinand Neureiter pisze, że najzaciętszym przeciwnikiem Zrzesińców był Franciszek Sędzicki, który oskarżał ich o chęć zrobienia z Kaszubów w sztuczny sposób nowego narodu, a co za tym idzie – szkodenia Polsce. W połowie lat trzydziestych wystąpiła publicznie grupka młodych ludzi, którzy, zupełnie w duchu ostrzeżenia Sędzickiego, widzieli możliwość przetrwania kaszubszczyzny nie w akcentowaniu przeciwieństw z polskością, lecz w ścisłej współpracy z rządem polskim. Postawa oponentów Zrzesińców miała szczególne znaczenie zwłaszcza w latach 30. XX wieku, tj. w okresie zaostrej się coraz bardziej polityki Niemiec dążących do wojny z Polską. Założyli oni w Wejherowie pismo „Klëka”, które ukazywało się od grudnia 1937 roku do marca roku 1939. Z redakcją tego tytułu ściśle współpracowali: Leon Roppel, Klemens Derc, Józef Ceynowa i inni.

Ogromną rolę w historii literatury kaszubskiej, zwłaszcza w okresie po II wojnie światowej, odegrał ksiądz doktor **Bernard Sychta (1907–1982)** – autor dramatów, naukowiec, autor siedmiotomowego słownika kaszubskiego. W dorobku Sychty największe znaczenie mają prace naukowe, w tym miejscu zajmujemy się jednak tylko jego twórczością literacką. Można w niej wyróżnić teksty dramatyczne, które pisał już we wczesnej młodości i które przez całe jego życie cieszyły się popularnością wśród

czytelników i widzów teatralnych. Do najchętniej wystawianych jego dramatów należą: *Hanka sę żeni. Wesele kaszubskie w pięciu aktach z muzyką i śpiewem* (Wejherowo 1937), *Spiącë wòjskò. Dramat kaszubski w czterech odstonach* (Wejherowo 1937), *Gwiòzdzka ze Gduńska. Dramat w czterech obrazach* (Wejherowo 1939), *Wesele kociewskie* (Gdynia 1959), *Ostatna gwiónzdzka Mestwina, czyli Słoneczeniécie pomorscié. Dramat w dwóch obrazach* (Gdańsk 1985).

W drugiej połowie XX wieku tworzyła **Anna Łajming (1904–2003)** – autorka widowisk, opowiadań i powieści. W jej prozie narracja jest prowadzona po polsku, dialogi zostały jednak zapisane w języku kaszubskim. Do najważniejszych prac Łajming należą: *Miód i mleko* (1971), *Symbol szczęścia* (1973), *Od dziś do jutra* (1976), *Czterolistna koniczyna* (1985). Jest ona także autorką wspomnień, które ukazały się w trzech tomach: *Dzieciństwo* (1978), *Młodość* (1980) i *Mój dom* (1986).

Kolejnym wybitnym przedstawicielem powojennej literatury kaszubskiej jest **Alojzy Nagel (1930–1998)** – jeden z nielicznych pomorskich twórców, którzy zostali docenieni także poza granicami regionu. Swoje najznakomitsze utwory Nagel poświęcił opiewaniu ojczyzny i opisowi życia zwykłych ludzi, z przenikliwością portretował w swojej poezji ludzkie wady i zalety. Do jego wierszy muzykę układali wybitni kompozytorzy: Henryk Jabłoński, Juliusz Łuciuk i Aleksander Szurbin z Petersburga. Do najlepszych tomów poety należą: *Procem nocé* (Gdańsk 1999), *Cassubia Fidelis* (Gdańsk–Wejherowo 1971), *Astrë* (Gdańsk 1975). Kaszubski liryk jest też autorem wspaniałych bajek – m.in. utworów *Nënka Roda i ji dzòtci* (Gdańsk 1977) i *Dzëwczë i kròsniëta* (Gdańsk 1988) – które zostały przetłumaczone na język polski i wydane w bardzo dużych nakładach.

Za najwybitniejszego prozaika kaszubskiego od czasów Majkowskiego uważany jest doktor **Jan Drzeżdżon (1937–1992)**. Jego twórczość obejmuje opowiadania i powieści w języku polskim i kaszubskim oraz liczne poezje pisane wyłącznie po kaszubsku; w jego dorobku znajdziemy też opracowania dotyczące regionalnej literatury Pomorza. Lirykę Drzeżdżona Tadeusz Bolduan scharakteryzował następująco: *Wiersze [...] mocno są osadzone w przyrodzie, w krajobrazie kaszubskim. U Drzeżdżona jest on wkomponowany w życie Kaszubów, spojony z nim, jak w żadnej innej poezji. Krajobraz nie sam dla siebie, nie opiewa go dlatego, że jest piękny. Za życia artysty ukazał się tomik poezji Sklaniané pôcorë (1974), a po jego śmierci – zbiór poetycki zatytułowany Przëszlë do mie (1993). Najważniejszą pozycję w twórczości literackiej Drzeżdżona zajmują jednak dzieła prozatorskie. Tadeusz Bolduan tak pisał o świecie przedstawionym w jego oryginalnych opowiadaniach i powieściach: Jego bohaterowie są autentyczni, przeważnie wywodzą się ze wsi, żyją normalnie, ale nie zawsze w normalnym świecie. Ich mały świat wypełnia niepokój, są w nim zjawiska nadnaturalne, fantastyczne, których nie można sprecyzować ani tym bardziej wytłumaczyć. Metafora i fantazja naruszają realny świat, ale on jednak gdzieś istnieje, chociażby w grotesce. Proza Drzeżdżona, jak zauważył Stanisław Janke, otworzyła awangardowy nurt w literaturze kaszubskiej i polskojęzycznej, której podglebiem są Kaszuby. Do najwybitniejszych utworów ze sporego dorobku artysty należą: Kól Bielawe (1991), Dzwonnik (1979), Twarz smętka (1993).*

Kolejnym wybitnym przedstawicielem kaszubskiej literatury powojennej jest **Stanisław Pestka (1929–2015)**. Urodził się w Rolbiku, w gminie Brusy. Pod wpływem lektury utworów Jana Karnowskiego zaczął pisać wiersze po kaszubsku. Ferdinand Neureiter omawia twórczość Pestki następująco: *zachowały się w niej związki z przeszłością i tradycją, ale pojawił się komponent intelektualny, toteż owe związki nie wyczerpują się w ślepym podziwieniu dla wszystkiego, co było niegdyś. Nowość stanowi również bogactwo przenośni i śmiałe, niezwykle skojarzenia słów, dzięki czemu poezja Zbrzycy [pseudonim Pestki] wydaje się świeża, oryginalna i jedyna w swoim rodzaju. Człowiek jest tu ściśle związany z naturą, przede wszystkim jednak jest tworem intelektu.* Pestka jest autorem

kilku tomików poetyckich prezentujących wysoki kunszt artystyczny, w tym zbiorów: *Południca* (1976), *Wizrë ë dëchë* (1986) i *Wieczòrny widnik* (2002). Dzięki lirykom zamieszczonym w tych tomach twórca jest obecnie uznawany za jednego z najwybitniejszych poetów kaszubskich. Publikował też utwory prozą, wśród których najciekawsza jest książka autobiograficzna pt. *W krainie chmurników* (2011), będąca relacją z pobytu autora w Stanach Zjednoczonych – Pestka był m.in. świadkiem zamachów terrorystycznych w Nowym Jorku we wrześniu 2001 roku.

LITERATURA

- J. Borzyszkowski, *Literatura polska i kaszubska* [w:] *Historia Pomorza*, t. IV, cz. 2: *Polityka i kultura*, red. S. Salamowicz, Toruń 2002.
- J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów. Historia, geografia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk 1999.
- F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przekł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982.
- J. Treder, *Spòdlowò wiedzô ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2014.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- wymienia najważniejszych XX- i XXI-wiecznych twórców literatury kaszubskiej,
- podaje tytuły najważniejszych dzieł literatury kaszubskiej w XX wieku,
- analizuje i interpretuje źródła literackie,
- przedstawia poglądy prekursorów literatury pomorskiej dotyczące statusu kaszubszczyzny.

METODY: wykład, dyskusja, rozmowa nauczająca, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

1. Podczas rozmowy nauczającej prowadzący wymienia najwybitniejszych autorów literatury kaszubskiej w XX i XXI wieku oraz charakteryzuje krótko twórczość każdego z tych artystów.
2. Uczniowie wykonują zadania z karty pracy – czytają i analizują fragmenty utworów literackich powstałych na Kaszubach.

PODSUMOWANIE TEMATU

1. Nauczyciel jeszcze raz przedstawia sylwetki twórców literatury kaszubskiej i omawia ich wybrane teksty.
2. Podczas swobodnej dyskusji podsumowującej uczestnicy zajęć dzielą się refleksjami wyniesionymi z lektury dzieł kaszubskich.

ZADANIE 1.

Połącz imiona i nazwiska autorów z tytułami ich dzieł.

Alojzy Nagel ●	● <i>Gwiôzdzka ze Gduńska</i>
Bernard Sychta ●	● <i>Południca</i>
Jan Drzeżdżon ●	● <i>Dzieciństwo</i>
Anna Łajming ●	● <i>Przëszlë do mie</i>
Stanisław Pestka ●	● <i>Dzëwczë i krôsnijeta</i>

ZADANIE 2.

Przeczytaj test Anny Łajming, a następnie odpowiedz na pytanie i wykonaj polecenie.

Pies z kotem

Pies, przywiązany łańcuchem do budy, szarpał się i szczekał, zazdroszcząc kotu, że może swobodnie spacerować po zagrodzie. Na dodatek psotny kot położył się – udając że drzemie – tak blisko psa, że ten go nie mógł dosięgnąć. Skoro tylko spostrzegł, że gospodyni zamierzała niespokojnego psa uwolnić z łańcucha, kot czym prędzej czmychnął i w paru susach znalazł się w chacie. W izbie skoczył z krzesła na wysoki, ciepły piec, pod którym na stołeczku siedział dziadek, i mrużąc, drzemał dalej.

Po chwili kot usłyszał przez ścianę, że pies, który tymczasem znalazł się w kuchni, coś tam przeskrobał. Gospodyni z wrzaskiem wypędzała skamlącego psa na dwór. Kota to zaciekawiło i chciał z pieca zejść, ale nie wiedział jak, gdyż tymczasem ktoś odstawił krzesło, a kot bał się skoczyć z wysokiego pieca na podłogę. Dziadek się przestraszył, zdzielił kota kapeluszem i także wypędził go na dwór. Tam pies z kotem, płacząc, opowiedzieli sobie, za co ich ukarano.

– Jô bét głodny – mówił pies płacząc – i le wziętem jedną szpërkę...

– A jô zem zadrapnął dziadkowi glacę... – powiedział kot.

Powiedziawszy to, postanowili pożegnać swoich gospodarzy i wyruszyć jako przyjaciele w daleki świat. Szli już długo, a gdy znaleźli się w lesie, zapadła noc i zaczął padać deszcz. Kot, który miał lepszy wzrok, znalazł wreszcie suche miejsce pod korzeniami walącej się starej sosny, która stała na skarpie. Kot i pies ułożyli się obok siebie, lecz po chwili zaczęli się kłócić. Kot wymawiał psu, że co chwilę się drapie, a pies, że kot przy zasypianiu niepotrzebnie mruży...

W pewnej chwili w szeleszczącym deszczu usłyszeli jakieś pochrząkiwania: ujrzeli stado dzików, które ryły w mchu za korzonkami. Pomyśleli, że dziki ich ominą, lecz stary dzik z bardzo długimi kłami musiał ich widocznie spostrzec, gdyż zbliżył się i groźnie zachrochtał. Chytry kot czym prędzej wyskoczył z legowiska i w mig wskrobał się na drzewo. Natomiast pies ledwo zdążył się wymknąć spod korzeni i z wtulonym ogonem pobiegł co sił – w deszczu – do dalekiego domu, gdzie schował się w suchej budzie.

Nad ranem wrócił zziębnięty i przemoczony kot. Bocząc się na psa, długo czyścił językiem i łapkami mokre futerko. Od tej pory pies i kot, choć się w dalszym ciągu nie lubią, nigdy nie opuszczają zagrody swoich gospodarzy.

- 1.** W jakich fragmentach tekstu autorka używa języka kaszubskiego?

- 2.** Opisz krótko relacje, jakie łączyły kota i psa. Czy bohaterowie się lubili? Czy potrafili ze sobą współpracować?

ZADANIE 2.

Przeczytaj tekst i wykonaj podane polecenia.

Alojzy Nagel

Cassubia Fidelis

Westrzód grzëmotów,
Chaji i gorzu
Na lądze i morzu,
Semper Fidelis!

Od początku
Do kuńca,
W nocë,
Przë widze
Stuńca,
Semper Fidelis!

Wiérnô wiedno,
Wiérnô wyg:
Kaszëbskô całô
Wiérné dzecko,
Wiérny Stark,
Wszësczié wsë
I kôzdi gard!
Cassubia fidelis!
Fidelis semper
Poloniae!

1. Sprawdź w słowniku lub internecie, co oznacza łaciński zwrot *semper fidelis*.

.....

.....

2. Wyjaśnij, co oznacza – Twoim zdaniem – użyte przez poetę określenie *Cassubia fidelis*. Komu dochowają wierności Kaszubi według Alojzego Nagla?

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z tekstem pochodzącym z książki Józefa Ceynowy *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza*. Następnie odpowiedz na pytania.

Tańczące kamienie

Kto będzie w Wojtalu nad Wierzycą, niech zajdzie do lasu ciągnącego się pod Odry, a zobaczy tam dziwnie ustawione kamienie. Zobaczy też większe i mniejsze kopice, jakby nagrobki z pradawnych czasów. O tych kamieniach krążą różne opowieści. Jedna z nich brzmi tak:

Przed tysiącami, i to kilkoma co najmniej, lat przyszli w te strony obcy ludzie. Byli wielcy, mocni i dzicy. Podobało im się tutaj. Podobał im się lud, robotny i spokojny, mający swoich bożków, którzy się nim opiekowali. Obcy przybysze, nazywani przez ten lud Stolemami, zaczęli rządzić miejscowymi, narzucać im swoją wolę, czynić z nich niewolników. I tak jedni mieli dobrze, a drudzy licho. Stolemowie wszystkiego mieli w bród. Ludzie, pracując jak tylko mogli, musieli im dostarczać to, czego potrzebowali. Oni bawili się, polowali, wyruszali na wyprawy po zdobycz. Stolemowie mieli wielu bogów, którym składali jadło i krwawe ofiary. Mieli swoje święta, w które powinni byli tym bogom jak najlepiej służyć. Tak też czynili przez pierwsze lata. Ale kiedy urosli w siłę, kiedy już całkiem ujarzmili ludzi, zaczęli zapominać o swoich wobec bogów obowiązkach. Kapłani napominali, aby porzucili bezprawie, aby powrócili do dawnych obyczajów, oni jednak nie słuchali, myśleli, że są mądrzejsi od kapłanów i właśnie w największe święta tej swojej wiary najbardziej hulali. Doszło do tego, że brali kobiety i dziewczęta, aby im usługiwały przy libacjach. Upijali się coraz bardziej.

Był u Stolemów pewien kapłan – mówiono, że wielki czarownik. Służył im radami, zawsze będąc po ich stronie. Ludzie bali się go jak ognia. W końcu jednak i on, widząc, że pograżają się coraz bardziej w lenistwie, pijaństwie i rozpuście, że coraz bardziej gnębią i niszczą ludzi, zaczął Stolemom przepowiadać koniec. Upadek lub jeszcze coś gorszego. Wiedział, że się ich miarka przebrała. I tak też było.

Kiedy w największe swoje święto zaczęli tańczyć – w pewnym momencie zamarli w miejscu. Nie mogli się poruszyć ani w lewo, ani w prawo, ziemia ich przytwierdziła do siebie. Jakiś czas jeszcze oddychali – może wołali o pomoc, o wstawiennictwo tego ich kapłana? – ale te rozpaczliwe prośby nic nie pomogły. Zastygli. I w tym stężeniu zostali już na wieki. Takich ich też widzimy. Stoją powyginani, jedni klęcząc, jak to nieraz bywa w tańcu, inni wspięci ku górze, wszyscy w kołach, w kręgach większych i mniejszych: rodzin, spowinowaconych, może szczepów. A że wiele tych kręgów, więc musiało to być naprawdę wielkie święto, wielkie zgromadzenie. Powiadają, że małe kamienie to zakłete kobiety i dziewczęta z ludu, a te wielkie to jurni Stolemowie. Wszystko wygląda tak, jakby ta opowieść była prawdziwa.

Tak zginęli Stolemowie w tych stronach. Może nie wszyscy, bo o tych, którzy w dniu święta właśnie byli w podróży, mówi się, że prawdopodobnie jeszcze jakiś czas w tej okolicy się wałęsali; ci są podobno pochowani tam, gdzie te kopice – usypiska. I to jest możliwe. Wiemy, że legendy są przekazem naszych przodków, a ci, którzy żyli przed nami, byli mądrzy i nigdy nie kłamali.

Radzę te zakłete taneczne kręgi zobaczyć póki czas. Bo ten czas, co wszystko zżera i połyka, i dla nich się nie zatrzyma.

1. Kim byli Stolemowie?

2. Za co bogowie ukarali Stolemów?

3. Gdzie, według legendy, możemy dziś zobaczyć zaklętych w kamień Stolemów?

Ruch kaszubski po 1945 roku

Postawa kaszubskich działaczy społecznych wobec nowych władz

II wojna światowa położyła kres zorganizowanej działalności społeczno-kulturalnej na Pomorzu; zginęło wielu animatorów życia zbiorowego w regionie, m.in. niemal wszyscy księża naukowcy z Pelplina, samorządowcy z wielu kaszubskich miast oraz aktywni członkowie Towarzystw Ludowych.

Regionalni działacze, którzy przetrwali pierwszy okres okupacji, często angażowali się w walkę konspiracyjną; tuż po wkroczeniu na ziemie pomorskie Armii Czerwonej podjęli oni wysiłek odbudowy polskiego życia społecznego i politycznego. Endeckie korzenie kaszubskich społeczników paradoksalnie powstrzymały ich przed totalnym zanegowaniem nowego ustroju i odmową współpracy z Rosjanami, nawet mimo silnie antykomunistycznego światopoglądu. Wielu działaczy pozytywnie odbierało deklaracje rządu polskiego uformowanego w Lublinie – nowe władze podkreślały swoje zrozumienie zarówno dla potrzeb społeczności kaszubskiej, jak i dla specyfiki okupacyjnej sytuacji Pomorza, a także obiecywały zaniechanie represji wobec Kaszubów wpisanych na tzw. volkslistę. Ta początkowa wiara pozwoliła lokalnym aktywistom podjąć – mimo brutalnego zachowania żołnierzy radzieckich oraz opresyjnej polityki prowadzonej przez urzędników – wiele cennych inicjatyw.

Pierwsze inicjatywy powojenne

Przedwojenni zrzeszyńcy zaczęli kontynuować wydawanie kaszubskiego czasopisma „Zrzesz Kaszëbskô”. Do redakcji dołączyły po 1945 roku nowe osoby, m.in. Brunon Richert czy Klemens Derc. Prace nad kolejnymi numerami odbywały się pod czujnym nadzorem organów bezpieczeństwa: presja aparatu państwowego spowodowała, że tytuł po dwóch latach zniknął z rynku, oficjalnie z przyczyn ekonomicznych. Mimo poważnych problemów środowisko zgromadzone wokół redakcji „Zrzeszy” zorganizowało w 1946 roku w Wejherowie kongres kaszubski. Dwudniowe obrady przyniosły merytoryczną ocenę ówczesnej sytuacji lokalnej społeczności, jednak zdiagnozowanie realnych problemów nie przełożyło się niestety na opracowanie i realizację konkretnego planu działań naprawczych.

Inną inicjatywą – już wyraźnie inspirowaną przez władze komunistyczne – był start lokalnych działaczy w wyborach w styczniu 1947 roku z tzw. Listy Ziemi Kaszubskiej; wśród kandydatów znalazło się wówczas wielu uznanych samorządowców i społeczników, z byłym wójtem Gdyni Janem Radtke na czele, nie zmienia to jednak faktu, że startujący nie mieli szans na zdobycie jakiegokolwiek mandatu. Zakładanym przez komunistów celem utworzenia kaszubskiej listy było osłabienie w wyborach opozycyjnego PSL, co wzmocniło pozycję prokomunistycznego Bloku Demokratycznego.

Obrońcy interesów kaszubskich: geneza Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego

Kiedy pod koniec lat 40. komuniści uzyskali pełnię władzy w kraju i rozbili opozycję, ich stosunek do Kaszubów radykalnie się zmienił: władze totalitarnego państwa systematycznie likwidowały

wszelkie przejawy aktywności środowisk regionalnych. Pomorskich autochtonów traktowano z daleką idącą podejrzliwością – kaszubscy działacze znajdowali się pod czujną obserwacją Urzędu Bezpieczeństwa. Zmianę tej trudnej sytuacji przyniósł dopiero przełomowy rok 1956: Kaszubi wykorzystali wówczas odprężenie w polityce krajowej i założyli Zrzeszenie Kaszubskie. Wśród jego członków znaleźli się zarówno przedwojenni działacze i byli partyzanci Gryfa Pomorskiego, jak i młodzi regionaliści, z Lechem Bądkowskim i Tadeuszem Bolduanem na czele. To połączenie doświadczenia i młodzieńczego zapału sprawiło, że Zrzeszenie w niedługim czasie uzyskało status instytucji reprezentującej interesy wszystkich Kaszubów. Liberalizacja popaździernikowa trwała co prawda ledwie kilka miesięcy, jednak struktury nowej organizacji zdążyły na trwałe zakorzenić się w pomorskim społeczeństwie, tak iż władze nie były już w stanie ograniczyć ani zakończyć jej funkcjonowania. W latach 60. aktywność Zrzeszenia była ściśle kontrolowana przez państwo, jej członkom udało się jednak wypracować podstawy ideowe i metody działania umożliwiające skuteczną pracę na rzecz rozwoju społeczeństwa i kultury Kaszubów.

Ważnym momentem w historii organizacji był rok 1964, w którym stowarzyszenie połączyło się z resztkami Zrzeszenia Kociewskiego, dzięki czemu powstało Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Połączenie z grupą kociewską było efektem refleksji nad kierunkiem rozwoju ruchu regionalnego: kaszubscy działacze doszli do wniosku, że dla realizacji celów ważnych dla Pomorza konieczne jest nawiązanie współpracy z innymi lokalnymi środowiskami. Sojusz z Kociewiakami był prócz tego argumentem obalającym wysuwane przez władze zarzuty dotyczące kaszubskiego separatyzmu. Po kolejnej zmianie na szczycie socjalistycznej władzy w latach 70. członkowie ZKP porzucili problemy polityczne i skoncentrowali się na pracy w dziedzinie kultury regionalnej, związanej z historią, literaturą i językiem Kaszubów. Nie zapomnieli także o kwestii wychowania obywatelskiego, choć w totalitarnym państwie komunistycznym kształtowanie postaw demokratycznych pozostawało siłą rzeczy w sferze teoretycznej. Nie zmienia to jednak faktu, że to właśnie ludzie Zrzeszenia, w tym Lech Bądkowski, współtworzyli mocne, inteligentne i regionalne zaplecze powstałej w 1980 roku Solidarności.

Działacze ZKP nie angażowali się bezpośrednio w działania polityczne, dzięki czemu organizacja uniknęła rozwiązania w momencie wprowadzenia stanu wojennego, a po złagodzeniu wojсковych restrykcji mogła kontynuować swoją misję. Wewnętrzna demokracja określająca funkcjonowanie stowarzyszenia, związki personalne aktywistów Zrzeszenia z działaczami zdelegalizowanej Solidarności oraz konsekwencja w urzeczywistnianiu własnej koncepcji rozwoju kultury kaszubskiej były czynnikami, które spowodowały, że w latach 80. ZKP było postrzegane jako jedna z nielicznych legalnie działających organizacji niezaangażowanych w popieranie reżimu. Regionaliści kaszubscy realizowali program zmarłego w 1984 roku Lecha Bądkowskiego: nacisk kładli zwłaszcza na pielęgnowanie idei samorządności – przygotowywali działaczy pomorskich do wzięcia odpowiedzialności za kształt i rozwój lokalnych społeczności. Owocem ich pracy były wyniki pierwszych wolnych wyborów samorządowych, w których liderzy ZKP przejęli władzę w wielu kaszubskich gminach.

Dla całego ruchu kaszubskiego przełom demokratyczny miał decydujące znaczenie. W wolnej Polsce możliwe stały się skuteczne starania o ochronę i rozwój języka kaszubskiego. Młodzi działacze z kręgu czasopisma „Tatczëzna” nawiązali do dawnych idei Zrzeszcistów: zainicjowali dyskusję, która doprowadziła nie tylko do ustalenia nowej normy języka kaszubskiego, lecz także do gwałtownego rozwoju kaszubskojęzycznej literatury. Już u progu lat 90. język kaszubski trafił do szkół, choć początkowo lekcje odbywały się jedynie dzięki życzliwości edukacyjnych decydentów. Dopiero przyjęcie ustawy o języku regionalnym w 2005 roku dało mocne uzasadnienie prawne obecności kaszubszczyzny w szkołach. W roku 1992 odbył się II Kongres Kaszubski, którego uczestnicy podsumowali wypracowywane wcześniej koncepcje i postawili przed społecznością kaszubską zadania na kolejne lata.

W III RP nastąpił także dynamiczny rozwój instytucji kaszubskich. ZKP utrzymało swoją dominującą pozycję, pojawiło się jednak wiele innych ważnych organizacji, np. skupiający naukowców Instytut Kaszubski czy Stowarzyszenie Ziemi Puckiej, które doprowadziło do utworzenia Radia Kaszëbë. Pierwsze dekady wolności zaowocowały również powstaniem licznych instytucji kultury na Kaszubach – założono m.in. Muzeum Muzyki i Piśmiennictwa Kaszubsko-Pomorskiego w Wejherowie.

LITERATURA

- T. Bolduan, *Nie dali się złamać*, Gdańsk 1996.
T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 1997.
J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 2014.
J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Księga pamiątkowa Kongresu Pomorskiego*, Gdańsk 1997–Szczecin 1998–Gdańsk 1999.
C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002.
C. Obracht-Prondzyński, *Zrzeszeni w idei*, Gdańsk 2006.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- wyjaśnia znaczenie terminów *stowarzyszenie* i *ruch regionalny*,
- przedstawia informacje dotyczące historii i działalności Zrzeszenia Kaszubskiego i Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego,
- wymienia tytuły kaszubskich czasopism regionalnych („Zrzesz Kaszëbskô”, „Pomerania”),
- prezentuje sylwetki Lecha Bądkowskiego i Józefa Borzyszkowskiego.

METODY: wykład, rozmowa kierowana, burza mózgów, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, teksty źródłowe: wydawnictwa regionalne z XX wieku

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU

Nauczyciel przypomina najważniejsze informacje dotyczące genezy ruchu kaszubskiego. W sposób bardziej szczegółowy omawia wybrane osiągnięcia Floriana Ceynowy i Aleksandra Majkowskiego. Podczas rozmowy kierowanej uczniowie na polecenie prowadzącego wymieniają podstawowe założenia działalności Młodokaszubów oraz próbują samodzielnie sformułować definicję terminu *ruch regionalny*.

II. SYTUACJA KASZUBÓW PO ZAKOŃCZENIU II WOJNY ŚWIATOWEJ

1. Prowadzący krótko charakteryzuje stosunek władzy komunistycznej do ludności kaszubskiej: zwraca uwagę zarówno na represje ze strony aparatu państwowego, jak i na fakt, że w powojennej rzeczywistości możliwa stała się kontynuacja wielu inicjatyw regionalnych, np. wydawania czasopisma „Zrzesz Kaszëbskô”.
2. Podczas burzy mózgów uczestnicy zajęć opracowują wyjaśnienie znaczenia terminu *stowarzyszenie*. Nauczyciel wskazuje najtrafniejsze pomysły oraz uzupełnia definicję niezbędnymi

informacjami. Następnie przedstawia okoliczności utworzenia Zrzeszenia Kaszubskiego w 1956 roku. Uczniowie utrwalają zdobyte wiadomości podczas wykonywania zadania 1. z karty pracy.

III. CELE REALIZOWANE PRZEZ RUCH KASZUBSKI W OSTATNICH DZIESIĘCIOLECIACH XX WIEKU

1. W trakcie burzy mózgów uczestnicy zajęć poszukują odpowiedzi na pytanie: *Jakie działania powinna – Waszym zdaniem – podejmować organizacja, której celem jest ochrona regionalnej kultury i lokalnego języka?*. Nauczyciel zapisuje najtrafniejsze propozycje na tablicy, a następnie wskazuje te zadania, które były priorytetami kaszubskich działaczy społecznych w drugiej połowie XX wieku.
2. Prowadzący prezentuje wybrane książki i czasopisma kaszubskie, które zostały wydane w okresie PRL. Podkreśla, że publikacje te powstały w języku, który oficjalnie nie był uznawany przez władze komunistyczne. Następnie podczas rozmowy kierowanej uczniowie starają się odpowiedzieć na pytanie zadane przez nauczyciela: *Jak myślicie, jakie znaczenie dla kultury Kaszub w okresie PRL miało wydawanie książek i czasopism w języku kaszubskim?*. Najlepsze propozycje odpowiedzi zostają zapisane w karcie pracy (zadanie 4.).
3. Uczniowie wykonują zadanie 3. z karty pracy: zapoznają się z tekstem źródłowym dotyczącym historii Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, a następnie wykonują polecenie i odpowiadają na podane pytania.
4. Prowadzący opowiada o staraniach pomorskich działaczy, które miały na celu zachowanie kultury kaszubskiej w trudnym okresie PRL oraz doprowadzenie do uznania kaszubszczyzny za język regionalny. Podkreśla doniosłe znaczenie pracy Lecha Bądkowskiego, który wytyczył kierunek działań Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w państwie komunistycznym, oraz Józefa Borzyszkowskiego, który podobną rolę odegrał w III Rzeczpospolitej.

ZADANIE 1.

Uzupełnij tekst podanymi wyrazami we właściwej formie.

Pomerania, stowarzyszenie, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Zrzeszenie Kaszubskie, Kongres Kaszubski

Po zakończeniu II wojny światowej władzę w Polsce zdobyli komuniści. Początkowo chcieli oni pozyskać zaufanie Kaszubów, dlatego pozwolili im na organizację w 1946 roku, na którym podsumowano dorobek kaszubskiego ruchu regionalnego. Przez następne dziesięć lat komunistyczne państwo uniemożliwiało podjęcie szerszych działań przez regionalistów z Pomorza. Sytuacja ta zmieniła się dopiero w 1956 roku, kiedy w Gdańsku zezwolono na założenie Było to samorządne, którego celem był rozwój kultury kaszubskiej. Działacze tej organizacji nawiązali współpracę z innymi grupami pomorskimi, które także borykały się z problemami z władzą. W 1964 roku razem z Kociewiakami i Krajniakami utworzyli oni Od 1963 roku regionaliści kaszubscy wydają własny miesięcznik – „.....”.

ZADANIE 2.

Połącz podane wydarzenia z odpowiednimi datami.

1946 ●	● śmierć Lecha Bądkowskiego
1956 ●	● powstanie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
1963 ●	● ukazanie się pierwszego numeru „Biuletynu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, czyli późniejszej „Pomeranii”
1964 ●	● założenie Zrzeszenia Kaszubskiego
1984 ●	● I Kongres Kaszubski

ZADANIE 3.

Zapoznaj się z zamieszczonym tekstem, a następnie wykonaj polecenie i odpowiedz na pytania.

Polskie miesiące – „Październik 1956” i „Grudzień 1970”, a i „Marzec 1968”, a przede wszystkim „Sierpień 1980”, miały szczególnie duże znaczenie dla społeczności kaszubskiej. (Charakterystyczne, że jeden z sekretarzy wojewódzkich tłumaczył swoim słuchaczom w Rzeszowie, iż tragiczne wydarzenia z grudnia 1970 r. w Gdańsku miały miejsce dlatego, że pozostało tam wielu Kaszubów i ludzi pochodzenia niemieckiego, wrogich ideom socjalizmu i PRL). Lokalne środowiska i elity regionalne od 1956 r. zapoczątkowały zorganizowaną działalność społeczną pod nazwą Zrzeszenia Kaszubskiego, a od 1964 r. – Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, i szerzej oddziaływały na instytucje państwowe. Następowala daleko idąca współpraca środowisk kaszubskich i naukowo-literackich, skupionych głównie w Trójmieście. Wśród najbardziej twórczych postaci wyróżniał się publicysta i pisarz Lech Bądkowski (1920–1984). Będąc głównym ideologiem ruchu kaszubsko-pomorskiego, analizował kondycję społeczno-gospodarczą i świadomościową społeczności pomorskiej. Podkreślał jej zalety, piętnował wady Kaszubów, mobilizował do społecznej aktywności, także Kociewiaków, i występował przeciw przedkładaniu interesów grupowych czy lokalnych nad interes regionu, całego Pomorza i państwa. Analizując kaszubsko-pomorskie drogi w XIX i XX w., wzywał do działań na rzecz przyszłości. Jako jeden z pierwszych w kraju zaangażował się w porozumienie między Niemcami a Polakami.

Źródło: J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 2014, s. 294–296.

1. Podaj daty powstania Zrzeszenia Kaszubskiego i Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

.....

2. Jakie poglądy głosił Lech Bądkowski?

.....

.....

3. Jaki stosunek do Kaszubów miał sekretarz wojewódzki partii komunistycznej?

.....

.....

ZADANIE 4.

Jak myślisz, jakie znaczenie dla kultury Kaszub w okresie PRL miało wydawanie książek i czasopism w języku kaszubskim? Uzasadnij swoją odpowiedź.

.....

.....

.....

Bądkowski i Solidarność

Lider środowisk opozycyjnych na Pomorzu: Lech Bądkowski

Po II wojnie światowej władzę w Polsce przejęli komuniści – dzięki politycznemu i militarnemu wsparciu Związku Radzieckiego utworzyli w kraju system totalitarnych rządów, w którym legalna opozycja nie istniała, a osoby o innych poglądach niż te reprezentowane przez władze były narażone na więzienie i prześladowania. Zakazana była działalność partii niepodporządkowanych PZPR oraz organizacji pozarządowych i stowarzyszeń niezależnych od państwa. W tych warunkach kluczową rolę dla przetrwania demokratycznych środowisk odegrały wybitne indywidualności, obdarzone wielką cywilną odwagą i charyzmą umożliwiającą poprowadzenie masowego ruchu protestu.

Na Kaszubach taką właśnie postacią był Lech Bądkowski – pisarz, dziennikarz, jeden z założycieli Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Po II wojnie światowej, którą spędził w wojsku polskim na frontach Europy Zachodniej (w Brygadzie Strzelców Podhalańskich pod Narvikiem, w marynarce wojennej i w oddziałach cichociemnych, czyli w jednostce komandosów), wrócił do kraju i osiedlił się w Gdyni. W pierwszych latach życia w Trójmieście dał się poznać jako niepokorny dziennikarz i publicysta „Dziennika Bałtyckiego”. Paweł Zbiński, biograf Bądkowskiego, napisał o jego heroicznej postawie w marcu 1968 roku: *samotnie staje w obronie bitych studentów oraz protestuje przeciwko antysemitkiej nagonce. Bądkowski zostaje wówczas objęty zakazem publikacji*. Wybitny pomorski regionalista odważnie sprzeciwiał się niesprawiedliwym działaniom władz i bronił prześladowanych, mimo iż spotykały go z tego powodu represje.

Bądkowski był jednym ze współzałożycieli Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego oraz Klubu Studenckiego „Pomorania”, w którym przez dziesięciolecia nabywali doświadczenia i dojrzewali duchowo wybitni działacze ruchu kaszubskiego, m.in. czołowi przedstawiciele nauki i polityki oraz nauczyciele, artyści i samorządowcy.

Pomimo intensywnej pracy społecznikowskiej Bądkowski pozostał aktywny twórczo: wydawał liczne powieści, dramaty oraz zbiory opowiadań i bajek. W centrum jego zainteresowań artystycznych i badawczych zawsze znajdowała się problematyka pomorska i kaszubska: napisał dwie powieści ukazujące początki polskiej państwowości nad Bałtykiem – *Młody książę* i *Chmury* – a także przetłumaczył na język polski arcydzieło Aleksandra Majkowskiego *Życie i przygody Remusa* oraz przygotował wiele opracowań na temat historii Pomorza Gdańskiego. Bądkowski kontynuował także działalność publicystyczną – wielokrotnie jego teksty, zawierające krytyczną diagnozę komunistycznej rzeczywistości społeczno-politycznej, ukazywały się w wydawnictwach podziemnych, poza oficjalnym obiegiem regulowanym cenzurą. O najważniejszych jego szkicach z końca lat 70. – *Kaszubsko-pomorskie drogi* oraz *Twarzą do przyszłości* – profesor Józef Borzyszkowski pisał następująco:

Oba są świadectwem głębokiego oddania sprawom publicznym i zatroskania o losy małej i wielkiej ojczyzny; zawierają program wykraczający daleko poza wówczas aktualne realia, budzący u jednych aplauz, u drugich, a byli to przede wszystkim ludzie władzy, równie gorący sprzeciw. [...] Myśląc o przyszłości, Bądkowski formułował program natychmiastowy i zasadniczy; wskazywał na konieczność rozwijania pracy organicznej i indywidualnej przedsiębiorczości, materialnej niezależności jednostek, organizacji i grup społecznych

od niżej socjalistycznej władzy. Podkreślał znaczenie wielości małych poczynań, różnorodności podmiotów społecznych, czynnych na rzecz Polski obywatelskiej, obejmujących na równych prawach Komitet Obrony Robotników, Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela, Ruch Młodej Polski, Konfederację Polski Niepodległej, Konwersatorium „Doświadczenie i Przyszłość”, Towarzystwo Kursów Naukowych i Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, z którymi w różnym zakresie współpracował lub przynajmniej utrzymywał kontakty, śledząc ich poczynania. Podkreślał potrzebę wymiany informacji i współdziałania różnych środowisk opozycyjnych, już wówczas niekiedy nadto się wzajemnie wykluczających...

Pomorze jako zarzewie buntu przeciwko władzy: wydarzenia z lat 1970–1980

W ponurej epoce „dyktatury proletariatu” Trójmiasto było centralnym ośrodkiem robotniczym na Pomorzu i jednym z największych tego typu ośrodków w Polsce: to tu działały ważne zakłady przemysłowe i największa w kraju stocznia, to tu z całych Kaszub ściągali ludzie w poszukiwaniu pracy – niektórzy codziennie dojeżdżali do miejsca zatrudnienia z odległych miejscowości. To właśnie robotnicy z Gdańska, Gdyni i Szczecina zainicjowali otwartą walkę polskiego społeczeństwa z komunistyczną władzą.

Do wystąpienia mieszkańców Kaszub i Pomorza doszło w dniach 14–22 grudnia 1970 roku: w proteście przeciwko drastycznym podwyżkom cen żywności wprowadzonym przez rząd na ulice wyszły załogi największych zakładów produkcyjnych na Wybrzeżu. Demonstracje niezadowolenia przerodziły się w masowy strajk – do jego stłumienia władze użyły uzbrojonych oddziałów milicji i wojska. Doszło do gwałtownych starć protestujących z siłami rządowymi, w wyniku których zginęły 44 osoby, a ponad tysiąc zostało rannych; wśród ofiar śmiertelnych byli Kaszubi, m.in. Brunon Drywa z Tuchlinka, Ludwik Piernicki z Goręczyna, Apolinary Formela, pochodzący z Pucka, i Zbigniew Nastaly, urodzony w Wejherowie. Wielu ludzi zostało aresztowanych. Przebieg krwawych wydarzeń na Wybrzeżu był szokiem dla polskiego społeczeństwa: pochód gdyńskich robotników niosących ciało zabitego kolegi, Zbyszka Godlewskiego, stał się symbolem przemocy stosowanej przez komunistyczne państwo wobec obywateli. Tragiczny strajk spowodował przetasowania w najwyższych władzach PZPR – z funkcji sekretarza partii ustąpił Władysław Gomułka, zastąpił go zaś Edward Gierek – oraz zmianę kierunku polityki gospodarczej: w kilka miesięcy po wystąpieniach grudniowych cofnięto podwyżki cen.

W latach 70. centralne sterowanie niewydolną gospodarką oraz realizacja wielkich inwestycji przekraczających możliwości finansowe państwa doprowadziły do poważnego kryzysu ekonomicznego. Na początku dekady lat 80. recesja tylko się pogłębiła. Pogarszająca się sytuacja materialna i socjalna robotników spowodowała masowe protesty latem 1980 roku: najpierw w zakładach produkcyjnych m.in. w Tczewie i w Lublinie, a potem – na Wybrzeżu. 14 sierpnia wybuchł strajk w Stoczni Gdańskiej im. Lenina: na czele utworzonego komitetu strajkowego stanął Lech Wałęsa. Do 20 sierpnia do wystąpienia stoczniowców przyłączyło się ponad 300 załóg z różnych fabryk i przedsiębiorstw państwowych na całym Pomorzu – letni protest stał się zjawiskiem masowym o skali ogólnopolskiej. W ciągu kilku dni zmieniły się cele strajkujących: do początkowych żądań dotyczących podwyżek płac i przywrócenia do pracy Anny Walentynowicz, zwolnionej za działalność opozycyjną, dołączono postulaty o charakterze politycznym, mówiące o prawie do założenia wolnych związków zawodowych i konieczności przestrzegania wolności słowa. Już 17 sierpnia Międzyzakładowy Komitet Strajkowy ogłosił listę 21 postulatów, na której na pierwszym miejscu znajdował się wniosek o utworzenie wolnych związków zawodowych, niepodlegających strukturalom

partyjnym i niezależnych od pracodawców. Wobec niespodziewanej eskalacji żądań władze zdecydowały o przystąpieniu do rozmów – masowość, bezkompromisowość i niespotykana dotąd organizacja protestów uniemożliwiały krwawą rozprawę z buntownikami, podobną do tej z roku 1970. Po ciężkich negocjacjach przedstawiciele rządzących przystali na większość warunków stawianych przez strajkujących. W dniach 30–31 sierpnia podpisano porozumienia w Szczecinie i Gdańsku: na mocy tych umów możliwe stało się utworzenie pierwszej od kilkudziesięciu lat niezależnej organizacji społecznej – związku zawodowego NSZZ „Solidarność”; partia zobowiązała się także do ograniczenia cenzury i do rozpoczęcia ogólnonarodowej debaty dotyczącej polityki gospodarczej kraju.

Dziedzictwo Solidarności i testament polityczny Bądkowskiego

Sukces robotniczego wystąpienia na Wybrzeżu nie miał precedensu w krajach bloku komunistycznego: zapoczątkował proces formowania się w Polsce szerokiej opozycji demokratycznej oraz wskazał kierunek pokojowych przemian, które w 1989 roku miały doprowadzić do upadku systemu totalitarnego. Wokół Solidarności powstał potężny ruch społeczny – w szczytowym momencie uczestniczyło w nim blisko dziesięć milionów obywateli. Na Kaszubach komisje zakładowe Solidarności powstawały w niemal wszystkich państwowych przedsiębiorstwach; ponadto kaszubscy rolnicy założyli Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność”, a w Wejherowie oddział Solidarności utworzyli pomorscy rzemieślnicy.

Wśród bohaterów protestów z 1980 roku zdecydowanie najwięcej było mieszkańców Pomorza; głównymi organizatorami strajku w Stoczni Gdańskiej im. Lenina byli Bogdan Borusewicz, Lech Wałęsa, Jerzy Borowczak, Bogdan Felski oraz Ludwik Prądyński – Kaszuba pochodzący z ziemi bytowskiej. Znaczącą rolę podczas sierpniowego wystąpienia robotników Wybrzeża odegrał Lech Bądkowski: ten wybitny działacz społeczny dołączył do stoczniowców jako pierwszy przedstawiciel inteligencji polskiej. W pierwszych dniach demokratycznego zrywu opracował rezolucję literatów gdańskich popierającą protest pracowników. Po jej odczytaniu w Stoczni, wszedł na wniosek Lecha Wałęsy do Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego. Później aktywnie uczestniczył w rozmowach z władzami i współtworzył ostateczny kształt epokowego porozumienia, był jednym z jego sygnatariuszy. Po zarejestrowaniu Solidarności pełnił przez jakiś czas funkcję pierwszego rzecznika związku i całkowicie poświęcił się pracy nad organizowaniem regionalnych struktur wielkiego ruchu społecznego. W okresie tzw. „karnawału Solidarności” (od chwili podpisania porozumień w sierpniu 1980 roku do momentu wprowadzenia stanu wojennego 13 grudnia roku 1981) redagował rubrykę *Samorządność* ukazującą się w „Dzienniku Bałtyckim”. Kiedy w 1983 roku Lech Wałęsa otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla, Bądkowski przygotował szkic jego przemówienie na uroczystość wręczenia tego wyróżnienia.

Założyciel Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i Pomorania zmarł w 1984 roku, rok po zakończeniu stanu wojennego, który przekreślił nadzieje Polaków rozbudzone przez sukces sierpniowy z roku 1980. W jego pogrzebie uczestniczyły tysiące Kaszubów i działaczy opozycji demokratycznej – uroczystość stała się wielką manifestacją żałoby nie tylko po wybitnym człowieku, lecz także po rozbitej i zdelegalizowanej Solidarności. Niewiele wówczas wskazywało, że zmiany demokratyczne w PRL będą kontynuowane, a jednak 5 lat po śmierci Bądkowskiego jego testament zaczął być realizowany. W 1989 roku odbyły się pierwsze częściowo wolne wybory do sejmu i w całości wolne wybory do senatu. Rok później w maju przeprowadzono pierwsze niezależne wybory do władz gmin i miast. Rozwój samorządów był jednym z najważniejszych punktów polityczno-społecznego programu Bądkowskiego: podkreślał on zawsze, jak ważne jest to, aby lokalna społeczność wzięła odpowiedzialność za zarządzanie danym regionem; marzył o tym, aby władzę na Kaszubach po raz pierwszy

w dziejach przejęli sami Kaszubi. Ten śmiały projekt doczekał się urzeczywistnienia w wolnej Polsce: w 1998 roku przeprowadzono reformę samorządową – 49 starych jednostek wojewódzkich zastąpiono 16 województwami, które mogą być uważane za silne regiony. Znajduje się wśród nich województwo pomorskie, w którym kaszubska wspólnota – rozbita dotąd przez szereg sztucznych i arbitralnie wytyczonych granic politycznych i terytorialnych – wreszcie uzyskała realny wpływ na kształt lokalnej polityki. W ramach wielkich jednostek terytorialnych działają bowiem powiaty i gminy, których władze mają szerokie kompetencje i decydują – w znacznym stopniu niezależnie od rządów centralnych – o kierunku rozwoju podległych sobie obszarów. Pomorzanie, podobnie jak mieszkańcy pozostałych regionów Rzeczypospolitej, mogą gospodarować we własnym domu. Ziścił się największy sen Lecha Bądkowskiego – jednego z bohaterów walki o wolność i niepodległość, która rozpoczęła się na Pomorzu.

LITERATURA

Autorytety: Lech Bądkowski, red. V. Kmieciak i inni, Gdańsk 2009.

P. Zbierni, *Na własny rachunek: rzecz o Lechu Bądkowskim*, Gdańsk 2004.

Pro memoria: Lech Bądkowski (1920–1984), red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2004.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ podaje podstawowe informacje dotyczące sytuacji politycznej i społecznej w Polsce w latach 1945–1989,
- ❑ prezentuje sylwetkę jednego z najwybitniejszych pomorskich działaczy opozycji antykomunistycznej – Lecha Bądkowskiego,
- ❑ omawia najważniejsze punkty programu społeczno-politycznego Lecha Bądkowskiego,
- ❑ opowiada o tragicznych wydarzeniach na Wybrzeżu w roku 1970,
- ❑ wskazuje przyczyny i opisuje przebieg strajków w sierpniu 1980 roku, ze szczególnym uwzględnieniem działalności Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego utworzonego przy Stoczni Gdańskiej im. Lenina,
- ❑ przedstawia historię powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”,
- ❑ wymienia najwybitniejszych działaczy opozycji demokratycznej pochodzących z Pomorza.

METODY: wykład, dyskusja, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy, teksty źródłowe

PRZEBIEG LEKCJI

I. DYKTATURA PARTII KOMUNISTYCZNEJ: SYTUACJA POLITYCZNA KASZUB I POLSKI PO 1945 ROKU

1. Nauczyciel opowiada o ostatnich miesiącach II wojny światowej na ziemiach pomorskich: przedstawia przebieg ofensywy Armii Czerwonej oraz desperackiej obrony i dramatycznego odwrotu wojsk niemieckich; mówi o zaciętej bitwie o Gdańsk i wskazuje na ogromne zniszczenia w tym mieście.
2. Prowadzący omawia sytuację geopolityczną, w której znalazły się Pomorze i Polska w pierwszej połowie 1945 roku: podkreśla, że terytoria dawnej II Rzeczypospolitej w całości znalazły się

w strefie wpływów radzieckich, oraz wyjaśnia, że militarna pomoc ZSRR pozwoliła komunistom polskim na zdobycie pełni władzy w państwie już w pierwszych miesiącach po zakończeniu działań wojennych.

3. Nauczyciel prezentuje system totalitarnych rządów utworzony w Polsce przez partię komunistyczną: opowiada o działalności służb bezpieczeństwa, represjach stosowanych wobec opozycji demokratycznej i o zbrodniach, których ofiarą padli dawni bojownicy podziemia antyhitlerowskiego. Podkreśla fakt znacznego ograniczenia wolności słowa i wskazuje na totalną kontrolę państwa we wszystkich niemal dziedzinach życia publicznego. Mówi o uzależnieniu PRL od Związku Radzieckiego.

II. POMORSKA AWANGARDA WOLNOŚCI: O ANTYKOMUNISTYCZNYM RUCHU NARODZONYM W SERCU KASZUB

1. Prowadzący przedstawia postać Lecha Bądkowskiego – najwybitniejszego przedstawiciela pomorskiej opozycji demokratycznej w pierwszych dekadach istnienia PRL. Prezentuje jego dorobek publicystyczny i literacki oraz opowiada o prowadzonej przez niego działalności społecznej. Podkreśla fakt, że to właśnie Bądkowski był założycielem funkcjonujących do dziś organizacji kaszubskich: Klubu Studenckiego „Pomorania” oraz Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Omawia także program społeczno-polityczny działacza, zarysowany w licznych tekstach publicystycznych wydawanych w drugim obiegu, m.in. w szkicach *Pomorsko-Kaszubskie drogi* i *Twarzą do przyszłości*.
2. Nauczyciel przekazuje informacje dotyczące robotniczego wystąpienia przeciwko władzy komunistycznej w grudniu 1970 roku. Wskazuje na kryzys ekonomiczny i podwyżki cen jako przyczyny społecznego niezadowolenia. Prezentuje także tragiczny bilans wydarzeń na Wybrzeżu: podkreśla, że ofiary Grudnia'70 były wstrząsem dla polskiej opinii publicznej i że pamięć o brutalnym stłumieniu protestów na Pomorzu stała się fundamentem świadomości opozycji demokratycznej w kraju.
3. Prowadzący opowiada o strajkach robotniczych, które wybuchły w sierpniu 1980 roku w Gdańsku, Gdyni i innych miastach Wybrzeża. Wyjaśnia, w jaki sposób ewoluowało stanowisko protestujących: wskazuje, że do ich żądań stopniowo dołączano postulaty polityczne i społeczne. Podkreśla także znaczenie merytorycznego wsparcia, jakiego robotnikom udzielili przedstawiciele inteligencji; przedstawia w tym miejscu rolę, jaką w okresie protestów odegrał Lech Bądkowski.
4. Uczniowie analizują źródło historyczne: fragmenty dokumentu zawierającego listę 21 postulatów sformułowanych przez Międzyzakładowy Komitet Strajkowy działający w Stoczni Gdańskiej im. Lenina. Z pomocą nauczyciela wykonują w tym celu polecenia z zadania 3. w karcie pracy: wyjaśniają znaczenie wybranych punktów, wskazują żądania, które miały największe znaczenie dla rozwoju ruchu antykomunistycznego, oraz charakteryzują na podstawie tekstu sytuację polityczną i społeczną w Polsce na początku lat 80. XX wieku.

UWAGA! Niektóre z poleceń z zadania 3. uczniowie mogą wykonać jako pracę domową, przy dostępie do internetu oraz innych źródeł informacji (np. polecenia 2., 3., 4. i 7.).

5. Nauczyciel prezentuje główne postanowienia porozumień z 30 i 31 sierpnia 1980 roku. Szczególną uwagę zwraca na utworzenie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”: podkreśla masowość tego ruchu i wyjaśnia, że stanowił on fundament, na którym uformowała się opozycja demokratyczna, która w 1989 roku zainicjowała głębokie przemiany ustrojowe i przejęła władzę w państwie.

III. PODSUMOWANIE TEMATU: SUKCES POLSKIEJ DROGI DO WOLNOŚCI

- 1.** Prowadzący krótko przedstawia sylwetki najwybitniejszych przedstawicieli pomorskiej opozycji antykomunistycznej działającej w ramach Solidarności, m.in. Lecha Wałęsy, Bogdana Borusewicza, Anny Walentynowicz, Bogdana Lisa, Andrzeja Gwiazdy i Henryki Krzywonos oraz Kaszuby Ludwika Prączyńskiego. Wymienia ich zasługi dla rozwoju masowego ruchu społecznego protestu oraz opowiada o ich dalszej działalności w latach 80. i po transformacji na początku lat 90.
- 2.** Uczniowie utrwalają wiadomości zdobyte na lekcji podczas realizacji zadań 1. i 4. w karcie pracy. Określają prawdziwość zdań dotyczących protestów robotniczych na Wybrzeżu i poprawiają informacje zawierające błędy; wskazują także przyczyny i skutki zdarzeń, które rozegrały się w grudniu 1970 roku.
- 3.** Zadanie domowe:
Wykonaj zadanie 2. w karcie pracy.

ZADANIE 1.

Wstaw literę *P* w kratki obok zdań prawdziwych, a literę *F* – przy zdaniach fałszywych. Następnie popraw zdania zawierające błędy.

- 1. Lech Bądkowski założył Koło Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica” oraz Klub Studencki „Cassubia”.
- 2. Przyczyną protestów robotników na Wybrzeżu w 1970 roku były represje stosowane przez władze komunistyczne przeciwko działaczom opozycji.
- 3. Po strajkach na Wybrzeżu z funkcji sekretarza partii komunistycznej zrezygnował Władysław Gomułka, a władzę przejął Edward Gierek.
- 4. Pierwszy strajk pracowników pomorskich fabryk rozpoczął się 13 grudnia 1970 roku.
- 5. Podczas wydarzeń w grudniu 1970 roku zginęły 44 osoby, a ponad 1000 zostało rannych.
- 6. W sierpniu 1980 roku masowy strajk wybuchł tylko w Stoczni Gdańskiej imienia Lenina.
- 7. Jednym z organizatorów strajków w sierpniu 1980 roku był Kaszuba Ludwik Prądyński.

Poprawione zdania:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 2.

Na podstawie wiadomości zdobytych na lekcji oraz znalezionych w internecie i innych źródłach uzupełnij notatkę na temat Lecha Bądkowskiego. Umieść odpowiednie informacje w poszczególnych rubrykach tabeli.

 <p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg); font-size: small;">Źródło: zbiory Slawiny Kosmuskiej</p>	<h2 style="margin: 0;">Lech Bądkowski</h2> <p style="margin: 10px 0 0 0;">Żył w latach</p> <hr style="width: 25%; margin: 0 auto;"/>
<p>ŻYCIE DO 1945 ROKU</p> <ul style="list-style-type: none"> ● miejsce narodzin ● wykształcenie ● najważniejsze wydarzenia z czasów II wojny światowej 	
<p>DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA</p> <ul style="list-style-type: none"> ● założone organizacje ● udział w strajkach ● działalność w opozycji antykomunistycznej 	
<p>TWÓRCZOŚĆ PUBLICYSTYCZNA I LITERACKA</p> <ul style="list-style-type: none"> ● praca w gazetach i czasopismach ● najważniejsze teksty publicystyczne ● dzieła literackie ● przekłady literatury kaszubskiej na język polski 	

ZADANIE 3.

Przeczytaj zamieszczony tekst źródłowy, a następnie wykonaj polecenia i odpowiedz na pytania.

Postulaty Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego

Żądania strajkujących załóg reprezentowanych przez Międzyzakładowy Komitet Strajkowy są następujące:

1. Akceptacja niezależnych od partii i pracodawców wolnych związków zawodowych [...].
2. Zagwarantowanie prawa do strajku oraz bezpieczeństwa strajkującym i osobom wspomagającym. [...]
3. Przestrzegać zagwarantowaną w Konstytucji PRL wolność słowa, druku, publikacji, a tym samym nie represjonować niezależnych wydawnictw [...].
4. a) Przywrócić do poprzednich praw:
 - ludzi zwolnionych z pracy po strajkach w 1970 i 1976 r.,
 - studentów wydalonych z uczelni za przekonania.b) Zwolnić wszystkich więźniów politycznych (w tym Edmunda Zadrożyńskiego, Jana Kozłowskiego, Marka Kozłowskiego).
- c) Znieść represje za przekonania.
5. Podać w środkach masowego przekazu informację o utworzeniu Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego oraz publikować jego żądania. [...]
8. Podnieść wynagrodzenie zasadnicze każdego pracownika o 2000 zł na miesiąc jako rekompensatę dotychczasowego wzrostu cen.
9. Zagwarantować automatyczny wzrost płac równoległe do wzrostu cen i spadku wartości pieniądza.
10. Realizować pełne zaopatrzenie rynku wewnętrznego w artykuły żywnościowe, a eksportować tylko i wyłącznie nadwyżki.
11. Wprowadzić na mięso i przetwory kartki – bony żywnościowe (do czasu opanowania sytuacji na rynku). [...]
16. Poprawić warunki pracy służby zdrowia, co zapewni pełną opiekę medyczną osobom pracującym.
17. Zapewnić odpowiednią ilość miejsc w żłobkach i przedszkolach dla dzieci kobiet pracujących. [...]
19. Skrócić czas oczekiwania na mieszkanie. [...]

1. Z jakiego dokumentu pochodzą przeczytane fragmenty? Podaj, kiedy i gdzie powstał ten tekst i kto był jego autorem.

2. Wyjaśnij, co oznacza słowo *cenzura*. Możesz skorzystać ze słownika języka polskiego lub encyklopedii. Następnie określ własnymi słowami, czego żądali robotnicy w punkcie 3.

3. Czym były *kartki – bony żywnościowe* wymienione w punkcie 11? Możesz poszukać odpowiednich informacji w internecie, encyklopedii i innych książkach, a także poprosić o wyjaśnienie bliskie Ci osoby dorosłe.

4. Wytłumacz własnymi słowami, czego domagali się strajkujący pracownicy w punktach 10. i 11.

5. Czy 1. postulat został spełniony przez władze komunistycznej Polski? Odpowiedz w kilku zdaniach.

6. W sierpniu 1980 roku robotnicy na Wybrzeżu rozpoczęli strajki, ponieważ chcieli poprawić warunki swojego życia w komunistycznym państwie. Każdy z 21 postulatów Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego wskazuje na kłopoty, jakie napotykali strajkujący na co dzień. Na podstawie przeczytanego tekstu wymień najważniejsze trudności i problemy, z którymi borykali się mieszkańcy Pomorza i całej Polski na początku lat 80. XX wieku. W tym celu uzupełnij tabelę odpowiedziami na podane pytania.

Problemy Polaków w czasach PRL	
<ul style="list-style-type: none"> ● Z jakimi problemami mieszkańcy PRL borykali się w pracy? 	
<ul style="list-style-type: none"> ● Jaka była ich sytuacja materialna? 	
<ul style="list-style-type: none"> ● Jakie trudności napotykali w życiu codziennym? 	
<ul style="list-style-type: none"> ● Jakie były ich największe problemy w życiu publicznym? ● Czy mogli swobodnie wyrażać swoje poglądy? ● Czy mieli nieskrępowany dostęp do wiedzy, informacji o świecie i do kultury? ● Czy mogli protestować przeciwko zarządzeniom władz? 	

7. Które z postulatów robotników strajkujących w 1980 roku uważasz za najważniejsze? Wskaż trzy punkty i uzasadnij swój wybór.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 4.

Zapoznaj się z fotografią, a następnie odpowiedz na podane pytania.

Fot. Jacek Cherek

Pomnik Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku – w tle budynek Europejskiego Centrum Solidarności.

- 1.** Gdzie znajduje się ukazany pomnik? Jaka jest jego pełna nazwa?

.....
.....

- 2.** Jakie wydarzenie upamiętnia przedstawiony monument?

.....
.....

- 3.** Co było przyczyną tego wydarzenia?

.....
.....
.....

- 4.** Jakie były jego skutki?

.....
.....
.....

Kaszubskie morze

Pierwsze słowiańskie ośrodki osadnictwa na Pomorzu

Pierwsza historyczna informacja związana z obszarem dzisiejszych Kaszub dotyczyła podróży odbytej przez Świętego Wojciecha drogą wodną przez Gdańsk do ziem zamieszkałych przez Prusów. Znane nam dzieje obszarów nadbałtyckich od początku kształtowały się pod wpływem relacji nawiązywanych przez Pomorzan z mieszkańcami innych regionów Europy. Kontakty z obcymi ludami były możliwe dzięki bliskości rzek i morza.

Na Pomorzu istniały w średniowieczu trzy ważne centra nadmorskie: u ujścia Odry i Wisły oraz w okolicach Kołobrzegu. Ostatni ośrodek początkowo zdawał się dominować – to tu utworzono pierwsze pomorskie biskupstwo i to tu rezydował książę pomorski, z którym wojował Bolesław Chrobry – w późniejszym okresie stracił jednak znaczenie na rzecz dużych miast powstałych w dwóch pozostałych lokalizacjach: Szczecina nad Odrą i Gdańska nad Wisłą.

Przodkowie Kaszubów: panowanie nad Bałtykiem i utrata znaczenia

Liczne znaleziska archeologiczne – szczątki łożysk i pozostałości osad – pozwalają stwierdzić, że przodkowie Kaszubów prowadzili życie ściśle związane z morzem. Autochtoniczni Słowianie rozwijali handel bałtycki. Okazali się także godnymi następcami Wikingów, czego dowodzi choćby słynny najazd pomorskiego księcia Racibora na norweskie miasto Konunghalę w 1135 roku. Na czele floty złożonej z ponad sześciuset statków brat Warcisława I, lennika Bolesława Krzywoustego, zaatakował i złupił skandynawską miejscowość, czym zasygnalizował pretensje rodu Gryfitów do obszarów leżących na północnym brzegu Bałtyku. Wyprawa łupieżcza okazała się ledwie preludium do późniejszych działań gryfickiej dynastii, w których wyniku do państwa zachodniopomorskiego przyłączone zostały ziemie Wioletów oraz Rugia.

Symbolicznym końcem dominacji nadwiślańskich Pomorzan nad Bałtykiem było zdobycie Gdańska przez Krzyżaków w listopadzie 1308 roku. Ofiarami najazdu braci zakonnych byli co prawda głównie niemieckojęzyczni mieszczanie, którzy zbuntowali się przeciwko władzy księcia Władysława Łokietka, jednak największe straty polityczne i gospodarcze ponieśli słowiańscy autochtoni. W państwie zakonnym następowała stopniowa marginalizacja rdzennej ludności: pracę kupców, kaprów i armatorów nadbałtyckiej żeglugi podejmowali tu w większości niemieckojęzyczni gdańszczanie lub niderlandzcy przybysze znad Morza Północnego. Kaszubi swoje morskie aspiracje ograniczać musieli najczęściej do rybactwa, choć wielu z nich podejmowało pracę jako marynarze na statkach lub robotnicy w nadbałtyckich stoczniach. Podobnie sytuacja przedstawiała się na Pomorzu Zachodnim, gdzie niemieckojęzyczni mieszczanie odbierali Słowianom najbardziej dochodowe zajęcia – autochtonom zamieszkałym w miastach często odmawiano praw obywatelskich na mocy tzw. „paragrafów wedyjskich”. Za symboliczny kres słowiańskich wpływów na zachodnim wybrzeżu Bałtyku można uznać upadek rządów Eryka Pomorskiego, który utracił koronę w Szwecji, Danii i Norwegii, po czym zakończył swoje życie w rodzinnym Darłowie.

Ziemie nadbałtyckie w Królestwie Polskim

W XV i XVI wieku Gdańsk osiągnął apogeum swojego politycznego, kulturalnego i gospodarczego rozwoju. Jego pozycja w regionie była niepodważalna: kaszubscy rybacy i rolnicy znajdowali w mieście chłonny rynek zbytu na swoje towary, a okoliczni mieszkańcy masowo wyruszali do wielkiego portu w poszukiwaniu miejsc pracy. Drewno i inne leśne surowce transportowano do gdańskich doków nawet z południa Kaszub.

A jednak powrót Pomorza Gdańskiego do Polski w 1466 roku umożliwił w pewnych aspektach przełamanie supremacji gdańszczan na Morzu Bałtyckim. Decydujące znaczenie miała w tym procesie polityka polskich królów i reprezentujących ich nad Bałtykiem starostów puckich. Działania królewskiej administracji zmierzały do utworzenia w Pucku bazy polskiej floty. Władysław IV ufortyfikował Półwysp Helski, między innymi sfinansował budowę dwóch fortów we Władysławowie i w Kazimierzowie. Katolicka monarchia umacniała także prawa do morskiego handlu przysługujące zakonowi, zwłaszcza cystersom oliwskim i benedyktynom z Żarnowca. Dzięki kontaktom z bałtyckimi ośrodkami kupieckimi duże znaczenie uzyskały rody lokalnej szlachty, w tym Wejherowie i Krokowscy. W tym samym okresie w nadmorskich wsiach rozwijały się maszoperie: spółdzielnie rybackie o średniowiecznej genezie, które organizowały nie tylko pracę kaszubskich mieszkańców, lecz także ich życie codzienne.

Pomorze pod zaborami i po odzyskaniu niepodległości

Stosunki społeczne uformowane na obszarach nadbałtyckich w XV wieku przetrwały w niezmiennym kształcie w wielu aspektach aż do XX stulecia. Panowanie pruskie znacznie osłabiło co prawda pozycję polityczną i gospodarczą Gdańska, jednak w nadmorskich wsiach rządy zaborcy długo nie przynosiły niemal żadnych zmian. Dopiero wydarzenia z drugiej połowy XIX wieku, związane z opresyjną polityką kulturkampf, otworzyły nowy rozdział w historii regionu. Za rezultaty niemiecko-polskiej rywalizacji na Pomorzu można uznać przeobrażenia, które nastąpiły nad Bałtykiem po odzyskaniu przez Rzeczpospolitą niepodległości. Po utworzeniu Wolnego Miasta Gdańska, w którym znaczne wpływy miała większość niemiecka, władze polskie podjęły decyzję o budowie własnego portu. Gdy 10 lutego 1920 roku generał Haller dokonywał symbolicznego aktu zaślubin Polski z morzem, nasz kraj posiadał jedynie 147 km wybrzeża bałtyckiego, z czego 76 km znajdowało się na Półwyspie Helkim. Puck, w którym odbywała się wspomniana uroczystość, był w tym momencie największym rodzimym miastem nadmorskim.

Polscy planiści brali pod uwagę kilka lokalizacji dla nowego portu, m.in. Żarnowiec, ostatecznie jednak zdecydowali się na rozbudowę miejscowości Gdyni, usytuowanej u ujścia rzeki Redy. W ciągu kilkunastu lat z isicie amerykańskim rozmachem wzniesiono niemal od podstaw stutysięczne miasto. Nowoczesny gdyński port odnotowywał w 1939 roku największe obroty handlowe ze wszystkich tego typu ośrodków nad Bałtykiem. Swoistym dopełnieniem gdyńskiego projektu była budowa portu rybackiego w Wielkiej Wsi – miejscowość tę tuż przed II wojną światową przemianowano na Władysławowo. Należy także podkreślić fakt, że we wrześniu 1939 roku to właśnie na Kaszubach polskie wojsko stawiało najbardziej zacięty opór armii III Rzeszy; wielu kaszubskich rybaków z poświęceniem walczyło na zmilitaryzowanych kutrach.

Region nadbałtycki w epoce PRL

Po 1945 roku postępował proces stopniowego odchodzenia ludności kaszubskiej mieszkającej nad Bałtykiem od rybackiego stylu życia. W ciągu 50 lat działalność wielkich socjalistycznych zakładów

oraz późniejszy rozwój kapitalistycznej gospodarki spowodowały, że u progu XXI wieku rybactwo stało się profesją rzadką i unikatową, co nie zmienia rzecz jasna faktu, że setki Kaszubów w dalszym ciągu pracują zawodowo na morzu. Za symbol nowych czasów może na Pomorzu uchodzić sprawa budowy elektrowni atomowej; od lat 80. XX wieku tworzone są plany zakładające zlokalizowanie tej inwestycji w nadmorskich miejscowościach Kaszub ze względu na najkorzystniejsze warunki naturalne.

LITERATURA

J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów. Historia, geografia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk 1999.

P. Dzianisz, A. Kościelecka, *Nadbałtyckie spotkania*, Gdańsk 2004.

Historia Pucka, red. A. Groth, Gdańsk 1998.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- ❑ poprawnie posługuje się terminami *maszoperia, Hanza, kaper*,
- ❑ omawia rolę Kaszubów w kształtowaniu polskiej tradycji morskiej,
- ❑ wskazuje na mapie najbardziej charakterystyczne elementy pomorskiej linii brzegowej oraz przybrzeżne akweny wodne, m.in. Półwysep Helski, Rozewie, Zatokę Pucką i Zatokę Gdańską,
- ❑ przedstawia historię powstania portu w Gdyni w okresie międzywojennym,
- ❑ wymienia najważniejsze działania wojenne prowadzone na kaszubskim wybrzeżu Bałtyku w pierwszych tygodniach II wojny światowej.

METODY: wykład, burza mózgów, rozmowa kierowana, dyskusja, mapa myśli, praca z mapą

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU

1. Nauczyciel informuje, że w trakcie rozpoczynającej się lekcji uczniowie poznają najważniejsze elementy tradycji morskiej Kaszub.
2. Podczas rozmowy kierowanej uczestnicy zajęć poszukują odpowiedzi na pytania postawione przez prowadzącego.
 - ❑ *Jakie zawody są charakterystyczne dla obszarów nadmorskich? Jakie są znane Wam formy działalności nadmorskiej?*
 - ❑ *Czym zajmują się mieszkańcy ziem położonych nad Bałtykiem? Które z tych zawodów związane są z morzem?*

II. KASZUBSKIE MORZE

1. Uczniowie wykonują zadanie 2. z karty pracy: odczytują z mapy nazwy najważniejszych miast nadmorskich oraz utrwalają wiedzę dotyczącą geografii polskiego wybrzeża, w szczególności informacje dotyczące położenia Zatoki Puckiej i Zatoki Gdańskiej oraz charakterystycznych elementów linii brzegowej – Półwyspu Helskiego i cypla Rozewia.

2. Podczas burzy mózgów uczestnicy zajęć podają nazwy miejscowości kaszubskich leżących nad samym morzem. Poprawne propozycje są zapisywane na tablicy – powstaje w ten sposób lista najatrakcyjniejszych nadbałtyckich ośrodków turystycznych.

III. HISTORYCZNE ZWIĄZKI KASZUBÓW Z BAŁTYKIEM

1. Nauczyciel prezentuje wiadomości dotyczące życia codziennego kaszubskiej ludności, która zamieszkiwała miejscowości nadbałtyckie w średniowieczu. Wymienia morskie zawody wykonywane od wieków przez słowiańskich autochtonów, opowiada o kontaktach handlowych z Wikingami oraz wskazuje na gospodarcze znaczenie wielkich ośrodków portowych w Gdańsku i Wolinie. Informuje również uczniów, że najstarsze zabytki związane z pierwotnym gospodarowaniem Kaszubów na ziemiach nadmorskich – np. łodzie i statki – można obejrzeć m.in. w Narodowym Muzeum Morskim w Gdańsku.
2. Prowadzący wyjaśnia znaczenie nazwy *Hanza* oraz tłumaczy, w jaki sposób funkcjonowały ośrodki hanzeatyckie w epoce średniowiecznej. Uczestnicy zajęć z pomocą nauczyciela tworzą notatkę w postaci mapy myśli dotyczącą działalności omawianego nadbałtyckiego związku handlowego miast.
3. W trakcie rozmowy nauczającej prowadzący przypomina wiadomości dotyczące okresu największego rozwoju gospodarczego i politycznego Gdańska: podkreśla, że w XV i XVI wieku miasto nad Motławą uchodziło za prawdziwego hegemon na całym obszarze nadbałtyckim. Opisuje także rolę, jaką odgrywali Kaszubi służący na statkach handlowych oraz mieszkający w okolicach gdańskiego portu.

IV. „MORZE, NASZE MORZE” W CZASACH II RZECZPOSPOLITEJ

1. Uczniowie powtarzają i utrwalają informacje dotyczące wydarzeń związanych z uroczystością zaślubin Polski z morzem, która odbyła się w 1920 roku. Nauczyciel zwraca uwagę na fakt, że po I wojnie światowej żegluga morska miała dla odrodzonej Rzeczypospolitej wielkie znaczenie gospodarcze – dostęp do wybrzeża bałtyckiego umożliwił np. eksport polskiego węgla do państw zachodniej Europy.
2. Prowadzący wymienia przyczyny podjęcia decyzji o budowie nowoczesnego portu w Gdyni. Uczestnicy zajęć podczas burzy mózgów wymieniają elementy infrastruktury niezbędne do funkcjonowania ośrodka portowego. Następnie wykonują zadanie 3. z karty pracy.
3. Nauczyciel przedstawia udział polskiej marynarki w obronie państwa w pierwszych tygodniach II wojny światowej, ze szczególnym uwzględnieniem walk na Helu oraz w Gdyni.

V. PODSUMOWANIE TEMATU

1. Uczniowie realizują zadanie 1. z karty pracy.
2. Zadanie domowe:
Wykonaj zadanie 4. z karty pracy.

ZADANIE 1.

Połącz podane terminy i nazwy z odpowiednimi wyjaśnieniami.

maszoperia ●	● tradycyjna kaszubska nazwa Zatoki Puckiej
kaper ●	● spółdzielnia rybacka funkcjonująca na Kaszubach od czasów średniowiecznych
rybactwo ●	● żeglarz, właściciel prywatnego statku handlowego, atakujący okręty wrogiego państwa
Małe Morze ●	● tradycyjne zajęcie Kaszubów nadmorskich
Hanza ●	● organizacja zrzeszająca miasta handlowe, która działała w Europie w średniowieczu i na początku epoki nowożytnej

ZADANIE 2.

Zapoznaj się z zamieszczoną mapą, a następnie wykonaj polecenia.

1. Zapisz nazwy miast kaszubskich leżących nad Zatoką Gdańską.

.....

2. Podaj nazwy akwenów wodnych, w których okolicy rozciąga się Pobrzeże Słowińskie.

.....

3. Odpowiedz, jak nazywa się zatoka, której północną granicą są wybrzeża Półwyspu Helskiego.

.....

Historia języka kaszubskiego

Narodziny języka: kaszubszczyzna w średniowieczu i epoce nowożytnej

Geneza i rozwój języka kaszubskiego do dziś są tematem wielu debat i dyskusji. Specyficzna mowa Kaszubów wzbudzała zainteresowanie językoznawców już na przełomie XVIII i XIX wieku, choć pamiętać należy, że jej formalny status był – i jest do dziś – przede wszystkim kwestią polityczną, a nie – naukową.

W X wieku, a zatem w czasach, z których pochodzą pierwsze informacje źródłowe dotyczące Pomorza, obszar zachodniej Słowiańszczyzny nie był jeszcze wyraźnie zróżnicowany językowo: wszystkie dialekty funkcjonujące na tych ziemiach były do siebie bardzo zbliżone, tak że nie istniały niemal żadne bariery językowe między ich użytkownikami. W następnych stuleciach specyficzne położenie geograficzne Pomorza oraz silne kulturowe wpływy niestowiańskich sąsiadów sprawiły, że wyodrębnić zaczęła się odrębna mowa przodków dzisiejszych Kaszubów. Od czasów średniowiecza aż po pierwsze dekady XX wieku rozwój dialektu pomorskiego hamowały silne ośrodki polszczyzny i niemczyzny, a ściślej jej dolno- i góroniemieckiej odmiany. Dominacja tych języków w przestrzeni oficjalnej – wyznaczanej przez zarządzenia administracyjne władz oraz działalność instytucji i lokalnych elit – przekreślała szansę na to, aby mowa Kaszubów uzyskała w epoce nowożytnej status języka państwowego.

Nieśmiałe próby nobilitacji kaszubszczyzny historycy odnotowali jedynie w państwie zachodniopomorskim. Gdy Gryfici przyjęli w XVI wieku protestantyzm, luteranizm stał się religią panującą w ich księstwie. Ponieważ w jego wschodniej części, czyli na dzisiejszym Pomorzu Środkowym, dominowała ciągle mowa słowiańskich autochtonów, podjęto działania, by zgodnie z zaleceniami Marcina Lutera wprowadzić do liturgii język używany przez lokalną ludność. Owocem tych starań było wydanie kilku modlitewników, w których zastosowano zapisy oddające specyfikę kaszubszczyzny. Do tych publikacji zaliczyć można wydane już w 1588 roku dzieło bytowskiego pastora Szymona Korfeya, którego tytuł zaczynał się od słów: *Duchowne piesnie d. Marcina Luthera...* O wiele większą popularność zdobył dwujęzyczny katechizm autorstwa Michała Pontanusa – ukazał się on w 1643 roku i był później wielokrotnie wznawiany. Oba wymienione tytuły nie przyczyniły się jednak do rozwoju autochtonicznej mowy pomorskiej: okoliczności historyczne sprawiły, że ich czytelnicy – ewangeliccy Kaszubi z Pomorza Zachodniego – zostali w XIX wieku całkowicie zgermanizowani. Nowoczesny język kaszubski musiał kształtować się od podstaw na Pomorzu Gdańskim.

Odnowiciele kaszubskiej mowy: Ceynowa i Derdowski

Mowa Kaszubów budziła zainteresowanie naukowców już na początku XIX stulecia. Krzysztof Celestyn Mrongowiusz przygotował nawet pierwszy słownik polsko-kaszubski. Do rangi pełnoprawnego języka podniósł jednak kaszubszczyznę dopiero Florian Ceynowa – lekarz i językoznawczy samouk, który po doświadczeniach Wiosny Ludów zaczął domagać się uznania podmiotowości Kaszubów w sensie zarówno politycznym, jak i kulturowym. Ten pierwszy wybitny regionalista pomorski opracował oryginalną

wersję kaszubskiej pisowni i zaczął po kaszubsku wydawać książki i czasopisma. I choć Ceynowa nie zdobył uznania swoich współczesnych, jego publikacje stanowiły przez dziesięciolecia punkt wyjścia dyskusji nad statusem i formalnym kształtem kaszubszczyzny.

Głównym kontynuatorem jego pracy został paradoksalnie człowiek o zupełnie odmiennych poglądach. Hieronim Derdowski głosił wszak, że kaszubski to jedynie gwarowa odmiana języka polskiego, a podstawowym celem działaczy regionalnych powinno być nauczanie Kaszubów, jak poprawnie posługiwać się polszczyzną w jej wersji oficjalnej. „Jarosz z Wiela” pozostawał jednak piewą „mowy ludu” w swoich dziełach poetyckich, zwłaszcza w utworach wzorowanych na osiągnięciach najwybitniejszych polskich romantyków. Najważniejszą pozycją w jego twórczości był epos *O panu Czôrlńszcim, co do Pucka po sécë jachôt*, wydany w 1880 roku. Ten napisany w potudniowym wariantcie kaszubszczyzny poemat pozostawał zrozumiały nawet dla czytelników polskojęzycznych. Polityczne zaangażowanie manifestowane w treści oraz żartobliwa forma sprawiły, że utwór stał się najważniejszą lekturą w domach kaszubskich w okresie kulturkampfu i być może najpoczytniejszą książką w całej historii regionalnej literatury nad Bałtykiem. Przekaz Derdowskiego był jasny: Kaszubi jawili się w jego dziele jako Polacy odznaczający się szczególnymi zaletami oraz broniący narodowych wartości. Fragment eposu znany jako *Marsz kaszubski* szybko zaczął funkcjonować wśród pomorskiej społeczności jako jej najważniejsza pieśń hymniczna.

W stronę języka regionalnego – kontynuatorzy idei Ceynowy i Derdowskiego

Ceynowa położył ideowe i naukowe fundamenty pod przyszłą rehabilitację kaszubszczyzny, Derdowski zaś pokazał Kaszubom, że ich język może być materia popularnej literatury na wysokim poziomie. Kontynuatorami dzieła obu tych wybitnych postaci stali się u progu XX wieku Młodokaszubi z Aleksandrem Majkowskim na czele. Odżegnywali się oni co prawda od politycznego radykalizmu Ceynowy, podtrzymali jednak jego podstawowe rozpoznania językoznawcze. Zgodnie z kierunkiem wytyczonym przez Derdowskiego koncentrowali się na rozwijaniu kaszubszczyzny w przestrzeni literackiej i propagowali regionalną mowę w swojej działalności artystycznej. Inspiracją dla ich kaszubskiej twórczości była praca krakowskiego uczonego Stefana Ramułka – w wydanej w 1893 roku *Słowniku języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* uznał on mowę Kaszubów za odrębny język słowiański, który może być używany w utworach poetyckich i prozatorskich. To nieoczekiwane wsparcie naukowca z największego polskiego ośrodka akademickiego było dla regionalistów mocnym impulsem do rozpoczęcia prac nad opracowaniem literackiej normy kaszubszczyzny. Poglądy i działania zakładające odrębność kulturową i lingwistyczną obszarów kaszubskich budziły w XIX i XX wieku kontrowersje natury politycznej: zarówno Ceynowę, jak i Młodokaszubów oskarżano o separatyzm i rozbijanie od wewnątrz solidarności polskiego społeczeństwa. Najgłośniejszymi oponentami wybitnych regionalistów byli zresztą często sami Kaszubi, silnie związani z polskim ruchem narodowym.

Wysiłki Młodokaszubów kontynuowali o pokolenie młodszy zreszycy, czyli działacze skupieni wokół redakcji pisma „Zrzesz Kaszëbskô”. Radykalne poglądy reprezentowane przez to środowisko, wywiedzione bezpośrednio z pism Ceynowy, zraziły do idei regionalnej wielu Kaszubów, a także wrogo nastawiły administrację II Rzeczypospolitej do organizacji regionalistycznych. Mimo to prace Zrzeszyców nad skodyfikowaniem zasad pisowni i gramatyki kaszubskiej położyły podwaliny pod współczesną kaszubszczyzną literacką. Symbolicznym ukoronowaniem ich dążeń okazało się literackie wydarzenie całego dwudziestolecia międzywojennego na Pomorzu: w 1939 roku duchowy mentor Zrzeszyców, Aleksander Majkowski, wydał *Žëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji* – najdoskonalsze dzieło literackie, jakie kiedykolwiek ukazało się po kaszubsku.

Rozwój kaszubszczyzny w 2. połowie XX wieku

W trakcie II wojny światowej pomorski ruch regionalny poniósł wielkie straty, mimo to zaraz po ustaniu walk wznowiono wydawanie „Zrzeszy”, a w 1946 roku na Kongresie Kaszubskim potwierdzono aspiracje Kaszubów do kulturowej i językowej autonomii. Na próby realizacji tych postulatów trzeba było poczekać do odwilży w 1956 roku – przez następnie trzydzieści lat działacze kaszubscy z konsekwencją pracowali na rzecz upowszechnienia języka kaszubskiego na Pomorzu i ostatecznego ustalenia wzorcowej normy jego zapisu.

Władze PRL oficjalnie kontestowały aspiracje kaszubszczyzny do odrębności, jednak to właśnie w epoce komunistycznej liczne dzieła literatury i publicystyki kaszubskiej zaczęły się ukazywać w dużych nakładach. Momentem przełomowym w powojennych dziejach kultury Kaszubów było dwujęzyczne wydanie *Życia i przygód Remusa* w tłumaczeniu i opracowaniu Lecha Bądkowskiego. Wydarzenie to miało ogromne znaczenie symboliczne: uświadamiało bowiem władzy i opinii publicznej w kraju, że dla elit pomorskich kaszubszczyzna stanowi mowę odrębną, a dzieła literackie powstałe pierwotnie po kaszubsku należy tłumaczyć na język polski.

Po 1989 roku regionaliści rozpoczęli starania o formalne uznanie autonomicznego statusu kultury i języka autochtonicznej ludności pomorskiej. Nie chodziło tu przy tym tylko o proste usankcjonowanie obecności tradycji i symboliki kaszubskiej w przestrzeni publicznej – najistotniejsze wydawało się wprowadzenie nauki języka kaszubskiego do szkół, będące koniecznym warunkiem przetrwania „rodnej mowy”. Ciekawe jest to, że lekcje kaszubskiego pojawiły się w programie niektórych placówek oświatowych już kilka lat po transformacji, a zatem ponad dekadę przed oficjalnym zakończeniem prawnych procedur dotyczących edukacji regionalnej. W połowie lat 90. XX wieku przyjęto również kompromisowe zasady pisowni kaszubskiej, oparte w dużej mierze na koncepcjach Floriana Ceynowy.

Starania Kaszubów o uznanie wyjątkowej rangi kaszubszczyzny zakończyły się ostatecznym sukcesem w 2005 roku, kiedy to sejm uchwalił ustawę o mniejszościach narodowych, etnicznych i języku regionalnym. Akt ten nadawał mowie pomorskich autochtonów status języka regionalnego i uprawomocniał jego wprowadzenie do edukacji szkolnej. Naukowcy i ludzie kultury wciąż dyskutują na temat relacji łączących język kaszubski i polszczyznę, podstawowy cel został jednak osiągnięty: w państwie polskim kaszubszczyzna została otoczona opieką prawną i instytucjonalną.

LITERATURA:

- J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów. Historia, geografia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk 1999.
- J. Treder, *Spòdlwò wiedzò ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2014.

CELE LEKCJI

UCZEŃ:

- opowiada o działalności Floriana Ceynowy na rzecz kulturowego i językowego rozwoju Kaszubów,
- wymienia osiągnięcia Michała Pontanusa i Szymona Korfeya,
- wyjaśnia, jakie znaczenie w procesie rozwoju mowy kaszubskiej miało wydawanie publikacji w tym języku,
- charakteryzuje zmiany, jakie zaszły w pisowni kaszubskiej w XX wieku.

METODY: wykład, burza mózgów, rozmowa kierowana, praca z tekstem źródłowym

FORMY PRACY: indywidualna, zbiorowa

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: karta pracy

PRZEBIEG LEKCJI

I. WPROWADZENIE DO TEMATU

Nauczyciel przypomina informacje dotyczące najważniejszych dokonań Floriana Ceynowy. Zwraca uwagę szczególnie na jego pionierskie działania mające na celu oficjalne uznanie kaszubszczyzny za odrębny język. Następnie prowadzący wskazuje główny cel lekcji: poznanie historii mowy kaszubskiej od momentu jej wyodrębnienia się z grupy języków słowiańskich aż do czasów współczesnych, w których stała się ona przedmiotem nauczania w pomorskich szkołach.

II. POCZĄTKI JĘZYKA KASZUBSKIEGO

1. Prowadzący prezentuje sylwetki protestanckich duchownych: Szymona Krofeya i Michała Pontanusa. Zwraca uwagę dzieci na fakt, że działalność duszpasterska tych pastorów zakładała – zgodnie z luterancką doktryną – wprowadzanie języka regionalnego do liturgii i codziennego życia religijnego wiernych. Przedstawia ich także jako pierwszych kodyfikatorów nowożytnej pisowni kaszubskiej.
2. Uczniowie analizują źródła zawarte w karcie pracy: we fragmentach utworów Michała Pontanusa i Floriana Ceynowy wskazują litery charakterystyczne dla pisowni kaszubskiej, a także próbują określić, jakie znaczenie miało powstawanie i wydawanie tego typu tekstów dla rozwoju kaszubszczyzny (zadania 1., 2. i 4.).

III. NARODZINY LITERACKIEJ KASZUBSZCZYZNY W XX WIEKU

1. Podczas swobodnej rozmowy uczestnicy zajęć przypominają najważniejsze wiadomości dotyczące działalności Młodokaszubów. Nauczyciel podkreśla wielkie znaczenie pracy społecznej i artystycznej Aleksandra Majkowskiego dla rozwoju pomorskiej kultury regionalnej i języka kaszubskiego. Następnie uczniowie wykonują zadanie 3. z karty pracy, polegające na analizie fragmentu *Życia i przygód Remusa*.
2. Prowadzący przedstawia historię XX-wiecznego sporu o zasady i formy zapisu tekstów w języku kaszubskim. Prezentuje stanowisko regionalistów postulujących jak największe zbliżenie pisowni kaszubskiej do ortografii języka polskiego, a także wymienia argumenty podnoszone przez zwolenników pełnej autonomii kaszubszczyzny, odwołujących się do pomysłów sformułowanych po raz pierwszy przez Floriana Ceynowę.

IV. PODSUMOWANIE TEMATU

Nauczyciel informuje, że obowiązującą do dziś normę wzorcową pisowni kaszubskiej przyjęto w połowie lat 90. XX wieku, a oficjalne uznanie kaszubszczyzny za odrębny język regionalny nastąpiło dopiero w 2005 roku.

ZADANIE 1.

Zapoznaj się z tekstem źródłowym, a następnie odpowiedz na podane pytania.

Fragment katechizmu autorstwa Michała Pontanusa

Mt 27, 1–8.

1. A zájutra ráno trzimáli / wszyscy wysocy Káptani y stárszy ludu rádą nád Jesusem, áby go do smierci przyniesli.
2. Y rzeszity go wiedli y oddáli go ziemskiemu Woytowi (stároscie) Pontskiemu Piłatowi.
3. To widząc Judasz, który go był zdrádził, ysz on (Jesus) był osádzony do smierci, żał mu tego było y wrocil ny trzydziesci strzebrniki przednieyszym Káptanom y stárszym ludu;
4. Mowiąc: Złem uczynił / com niewinną krew zdrádził.
5. Oni rzekli: Coż nam do tego? Ty ná to pátrz. A on porzuciwszy ne strzebrniki w Kosciele odszedł, á odszedzsy obiesił się.

Źródło: Michał Pontanus, *Mały Katechizm d. Marcina Luthera, niemiecko-wandalski albo słowiński*, Gdańsk 1828.

- 1.** O jakich wydarzeniach opowiada tekst? W jakiej księdze zostały one przedstawione po raz pierwszy?

.....

.....

.....

- 2.** W jakim celu powstał katechizm Michała Pontanusa? Do kogo była skierowana ta publikacja?

.....

.....

.....

- 3.** Jaką literę alfabetu stosowanego współcześnie w Polsce zastępuje użyta w tekście litera y?

.....

.....

- 4.** Co sprawia Ci największe trudności w zrozumieniu fragmentu katechizmu Michała Pontanusa?

.....

.....

ZADANIE 2.

Przeczytaj zamieszczony fragment tekstu Floriana Ceynowy, a następnie wykonaj polecenia.

Skôrb Kaszëbskoslovjanskjè mòvé (fragment)

1. Człovjek strzèłò, a Pàn Bóg kule nosi. — Zòrko do zòrka, a bądze mjórka. — Jak sobje chto pòsceli, tak sè vèspj. — Panskjè wòkò kònja tédzi. — Tak długo sè grąnkę wòda nosi, jaż sè wucho wurvje. — Rozémku pòj do dąmku. Jedna jaskuléczka lata njesbudéje. — Przémòvjò kòcèł grópovj, a wòba smòłà. — Chòcbé ce smažélé v smòle, njepòvjadòj, co sè dzeje v szkòle. — To je jemu tak pòtrzèbnè, jak psé pjatò noga (jak lésèmu grzebjenj). —

2. Té jes tẹ tak pòtrzèbni, jak wu wòza pjatè kòło (jak v mòsce dzura). Ju zapòzdze skòbléc gòzdze. Pjeczonè gòłąbkj nieprzindą samé do gąbkj. — Vjedzą sąsedzé, jak chto sedzi. — Panskò łaska na pstrim kònju jezdzi. — V pjatk deszcz, cali tidzenj deszcz. — Darovànèmu kònjovj njezazèrò sè do zębòv. — Głupéch njeseją, a jednak sè rodzą. — Trafjła kòsa na kam. — Na cvjaròi kloc trzeba jesz cvjardszi klin. —

Źródło: F. Ceynowa, *Skôrb Kaszëbskoslovjanskjè mòvé*, Świecie 1866.

1. Zaznacz zielonym kolorem litery, które są charakterystyczne dla dzisiejszego języka kaszubskiego.
2. Wyróżnij czerwonym kolorem litery, które nie są stosowane we współczesnej kaszubszczyźnie.
3. Wyjaśnij, co sprawia Ci największe trudności w zrozumieniu tekstu Floriana Ceynowy.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Notki o autorach

Michał Kargul (1979)

Absolwent Technikum Leśnego w Tucholi oraz historii i socjologii na Uniwersytecie Gdańskim. W 2009 roku na macierzystej uczelni obronił pracę doktorską napisaną pod kierunkiem prof. Józefa Arno Włodarskiego, wydaną w roku 2012 przez ZKP pt. *Abyście szkód w lasach naszych nie czynili... Gospodarka leśna w województwie pomorskim w okresie nowożytnym (1565–1772)*. Członek Oddziału Kociewskiego ZKP w Tczewie, aktualnie prezes oddziału i wiceprezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. W latach 2007–2014 współredaktor (wraz z K. Kordą), a od 2015 redaktor naczelny rocznika „Teki Kociewskie”, jeden z prowadzących audycję „Spotkania z Kociewiem” w tczewskim Radiu Fabryka. Jako nauczyciel historii pracuje w Szkole Podstawowej nr 11 w Tczewie. Jego zainteresowania koncentrują się wokół spraw gospodarczych okresu nowożytnego oraz pomorskiego ruchu regionalnego.

Krzysztof Korda (1979)

Absolwent Technikum Kolejowego w Tczewie oraz historii Uniwersytetu Gdańskiego. W 2013 roku obronił pracę doktorską poświęconą życiu ks. pptk. Józefa Wryczy, którą napisał pod kierunkiem prof. Józefa Borzyszkowskiego. Działacz Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, aktualnie członek Rady Naczelnej i przewodniczący Zespołu Kociewsko-Nadwiślańskiego. W latach 2007–2014 współredaktor (wraz z M. Kargulem) rocznika „Teki Kociewskie”, jeden z prowadzących audycję „Spotkania z Kociewiem” w tczewskim Radiu Fabryka. Członek Instytutu Kaszubskiego. Jego zainteresowania koncentrują się wokół historii najnowszej – ruchu solidarnościowego w latach 80. XX wieku oraz pomorskiego ruchu regionalnego.

Wyszliśmy naprzeciw tym wszystkim problemom i podjęliśmy się przygotowania poradnika dla nauczycieli, który spełniać będzie dwa podstawowe zadania. Po pierwsze, zależało nam na przybliżeniu najważniejszych zagadnień dotyczących dziejów, tradycji i przyrody Pomorza nauczycielom przygotowującym się do opracowania autorskiego programu nauczania przedmiotu *Własna kultura i historia Kaszubów*. Historia regionalna nie jest najpopularniejszą dziedziną nawet wśród samych historyków – wielu pedagogów, w tym także wielu nauczycieli historii, może mieć zatem problem z właściwą selekcją najważniejszych zjawisk i wydarzeń z dziejów małej ojczyzny oraz ze znalezieniem literatury na ich temat. Świadomi tych trudności wybraliśmy 30 zagadnień, które wydają się najbardziej odpowiednie do realizacji w klasach 4 – 6. Do każdego z tych tematów przygotowaliśmy swego rodzaju wprowadzenie merytoryczne dla nauczyciela, prezentujące treści dobrane z myślą o realizacji na konkretnej lekcji. Każde takie wprowadzenie wzbogacone zostało wykazem publikacji z literatury przedmiotu, w których zainteresowani będą mogli odnaleźć odpowiednio pogłębione informacje dotyczące danego zagadnienia. (...)

Michał Kargul, Krzysztof Korda

ISBN 978-83-62137-92-3

9 788362 137923

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZĘBSKÒ-PÒMÒRSZÉ ZRZESZENIE